

A LYUKASÓRA TÍZ ÉVE

TÍZ ÉVES A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETE

KICSODA AZ AZ ÉN?
SZÉKFOGLALÓK
ESEMÉNYEK

ÍRÁSOK
REKONTRA
ÍRÓPORTRÉK

Szerkesztette:
Polgár Ernő

Felelős kiadó:
Gyurkovics Tibor
Szakonyi Károly

A borítón Melocco Miklós rajza látható. A könyvet Eiger István illusztrálta.

Megjelent
a
Magyar Írókamara
és
jogutódja
a
Magyar Írók Egyesülete
és a
Lyukasóra
alapításának
10.
évfordulójára

Illusztrálta: Eigel István
Az illusztrációkat válogatta: Eigel Istvánné

ISBN: 963 8435 194

© 2001 Magyar Írók Egyesülete
Lyukasóra-könyvek

A kiadásért felel:
Gyurkovics Tibor
Szakonyi Károly

*In
Memoriam*

*Benedek István
Bertha Bulcsu
Bisztray Ádám
Cseres Tibor
Csorba Győző
Eigel István
Hegedűs Géza
Keresztury Dezső
Kiss Ferenc
Móricz Virág
Páskándi Géza
Péli Hilda
Simonffy András
Simonyi Imre*

Gyurkovics Tibor
A Magyar Írók Egyesületének elnöke.
Köszöntjük 70. születésnapján!

Szakonyi Károly
A Lyukasóra lapigazgatója.
Köszöntjük 70. születésnapján!

BEVEZETŐ

Mikor a közösség nem kas, amelybe
Maga gyűjtését behordja ki-ki,
Hogyan legyen méz?
(William Shakespeare)

KICSODA AZ AZ ÉN?

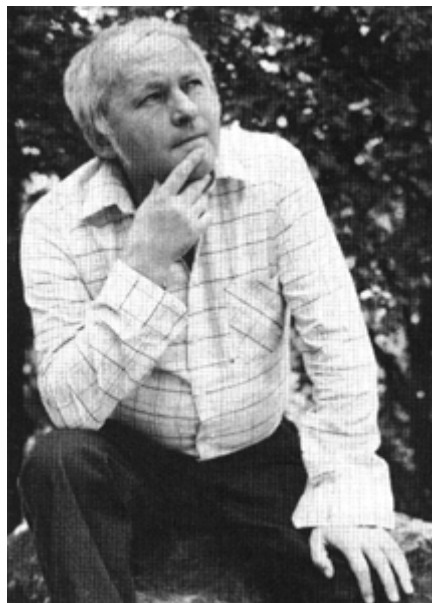
(Válogatás Farkas László szerkesztéséből)

„Kicsoda az az én?
hadd áljon ki! Lássam!”
„Én vagyok az az én,
követem alássan...”
Arany János

Ágh István

Kecskeméti Kálmán felvétele

„A 17. Század végéig látok vissza, szépapám nagyapjára, Nagy Jánosra, Varga Ilona urára. Azon a jobbágyportán született, ahol apám is, a Felsőiskáz 18-ban.”

„Még beszélni tanultam, három testvérem már a közeli Pápa iskolába járt. Szüleim kitanítottak valamennyiünket... nem azért, hogy „úr” legyen belőlünk, hanem, hogy azt tehessük, amire lehetőségünk van.”

„Negyvennyolcban gumicsizmában fölküldtek Pestre őrsvezető tanfolyamra. A NÉKOSZ-nak nem voltam tagja, de rajongtam érte, a Laci által... Az ötvenes években meg lepucolták a padlásunkat, és egy rendőr állt a házunk előtt...”

„Több albérletem volt... Az 1966-os év mindent megváltoztatott körülöttem, válás következtében jutottam a rózsadombi albérletbe. Egy vikendházba, ahol nem lehetett rendesen bezárni az ajtót, alul olyan rés volt, hogy befújta a szél a diófalevelet.”

„Ideálom a tevékeny, értelmes, munkáját szerető,... hívó és egyben kételkedő, nyughatatlan ember... Róla írok, tőle várom a szeretetet és a kritikát, neki írom verseimet.”

RÉZERDŐ

Rézálom, réznap, rézvirág,
vándora rézidőnek,
fejemenél rézmadár repül,
rézszarvaim kinőnek,

ifjúságom kisasszonya,
a rózsaszín királylány
ringyó lett, oda a palota,
ország és sárkány,

mégis megyek, bár nem tudom
minek keresem ami nincsen
nem mehetek vissza soha,
ahonnan el kellett mennem,

reményen fehér rongyai
fákról csapkodnak utánam,
előttem győztesek fekete
inge szárad a várban,

győzzétek gyöngé lábaim,
csak türelmem ne fogynál;
szerencséd fiam, hogy
anyádnak szólítottál.

LAMENTÁCIÓ A KUTYÁKÉRT

Gyere te szegény a boxerek közé
alázkodj a bernáthegyiek pofája alá,
szimatolva oroddal fölfelé, hökkentve
dolmányos pincsiket, gyere te csapzott,
mosdatlan, koldustetűs, őseid
koponyáját hagyd a bürökben,
mosolygós szelídségüket, s azt a
kimerült harapást, vége az őrzéseknek,
nem vagy te már az az eb,
a lompos lustaság, vidám lihegés,
kiöltött nyelvvel nevető,
megfagyott szél rongyai közt a csonttal,
hús fekete köröm cárja nem vagy,
gyere Normandiába fényképezők elé,
csaholj tengeri csillagra, állj
kétlábra, s iramodj apály után,

halhatatlan leszel, micsoda
patát hajszolnál a tilosból?
bikák kísértetét? Korcs vagy,
a paripákkal fürgeséged elveszett,
hisztéria hajt kereket megállítani,
nappal láncon pörögsz, éjjel is
odaülsz szabadon, fölugatnak
a régi bajnokok, nyúlpihések,
fácánok után is felrepülők
hajnali holdtöltekor:
ne rontsd a korai portyák hitelét!
gyámoltalan hangoddal ne háboríts,
gazdád hangjára sem hasonlitasz,
társalgásra esetlen, bandából kimarva
űzöd a kismacskákat, gyere szegény
piros pórázra, esti szellőzködésre,
gyere az emelet sarkába, ne ott,
te ugatások stafétájának vége,
hogyan izgult az éj az őr lépte után!
harangokat győzött a tútolás,
vonítások lelkekbe hallatszottak,
de te a kert alá menekülsz, bújsz,
nem mint a rablókra feszült márvány-ebek,
rossz-hír-hozók előtt dühbe gömbölyödők,
hirtelen némulók, kiket a csönd
súlya álomba nyomott, gyere szegény,
kocsmába mennek veled, kikötnek,
gyere, mesélnek majd a küszöbön
gyereklovagoltató kutyákról,
gyerekfejeknél hízelkedőkről,
megalázott ferde farral szaladókról,
kanok pompájáról, s iszonyú
szégyenéről az összeragadásban,
beszélnek szomszédok dorongjairól,
sánta kutyákról, kék mérget okádó
kutyákról, vadörök bosszújáról,
te mindenből kimaradt, szaladj
ki a télizöld bokrok alól, mintha
egy nyúl billegő futását láttad volna meg,
mely Ragúzáig meg sem áll, menekülj
az útszéli haláltól, áthajt
rajtad a röhögés, hangyák másszák meg
véres orrlyukadat, gyere,
meghajlok előtted térdemig,
szíjra kujtorgó árnyék.

FÉREG VISZI AZ ÁLMOT

Féreg viszi az álmot, fölriad
aki álmában fojtogat,
csontfájdalom a lelkiismeret:
ne merd megfogni alvó párodát!

A falban kígyó, égben repülő,
szégyen, patkány-fölött-lakás,
megváltásért hull az alma le,
korábban, mint az aratás.

VILÁGVÉGI OTTHONOM

Anyám, istenem, sodrott
Androméda-köd zöld rétje végén
otthonom, Erzsébet napra elmegyek,
felöltöm mentőkötelem,
készítem szögem, kalapácsom,
hogyan búcsúzhassak, farolok
másnapos csillagom alá,
holnapi vadlúdsírásba.

Ezután mindig égre nézz,
pengess eltévedt sugarat,
gondolj rám, fejjel lefelé
rád gondolok, mint pókjaid
kapálódzok a semmiben,
nyálamból párolok oxigént,
bukással nyugtatom magam
hátracsúszó púpok fölé.

Csak én, még a madár se jár,
hol az a láthatatlan Úr
rendetlenségben hagyta dolgait,
csörlője ronggyal kitömött,
szálló korpája fényt szakaszt,
koccolódva röpködnek katonaládái,
szívverésére csúszkál
egymáson szép halottaim
poshadt disznótök-arca.

Itt kesereg régi anyám,
méhét mely súlytalan
óráját mely megállt,
a sodrott Androméda-köd

zöld rétje végén, otthonomban,
gondolj rám fejjel lefelé,
rád gondolok mint pókjaid,
ha névnapjára elmegyek.

VARÁZSLAT KARÁCSONYFÁRA

Burkolózz barna kabátba,
de ha hó jön, vedd föl a zöldet
öltözködj havazásba,
a havak, mint fára ömölnek,
nem kopsz ágra,
de karácsonyfára,
csöndíts, lehelj rám örökzöldet!

Legyél egy pillanatra, mint a fa
mozdulatlan, aztán egy kedves
mozdulattal indulj el kedves,
mintha gyökered lábad volna,
mintha a lábad földanolna
az első emelethez

Karácsony este van. Manók
és mókusok csöngetyűznek
ezüst dióval.
te itt állsz álmaim között
diszítve útravalóval

Jagellók kivénhedt jegenyéihez,
Dubrovnik cédrus-illatába menjünk,
vagy a Keleti-pályaúdvár langyos
forralt borával legyünk együtt?

Karácsony este, másnapi
másnap másnapja ez az élet,
fölnyitom szememet, foszló
díszeid között mégis csak engem nézlek,
meg azt, hogyan hullik belőled,
belőlem, ami szép volt.
Vízkereszt nem csordít ereszt,
jéghegy az égbolt.

Nincs erdő nélküled,
nélkülünk nincs Magyarország,
tűleveleid intgesd,
injekciózd az ország sorsát

valami szépre, ami nincs.

Burkolózz barna gyümölcsbe,
de ha hó lesz, vedd föl a zöldet,
öltözködj havazásba,
lehelj rám örökzöldet.

CSÚRÖS MIKLÓS: ÁGH ISTVÁN

A második világháborút gyermekként éli át, 1945-ben elemista kisdiák, 1956-ban tapolcai gimnazista. Megrendítő és feledhetetlen társadalmi élmények az ötvenes évek első felében érik először: amikor a kuláknak bélyegzett család padlásáról lesöprik a termést, egy piros nyakkendőű úttörő szemlélődik az iszkázi udvaron. Az 1960-as évekhez köthető, milliós tömegek sorsát érintő fordulat (a régi paraszti világ meg a hozzá tartozó kultúra és ethosz végleges felbomlása a szövetkezetesítés nyomán), házassági válságtól is súlyosbítva, jövőjét meghatározó kérdésben kényszeríti döntésre. Peremre szorult, reménytelen jövőjű kisebb közösségei helyett a maga útját választja; a falu helyett a várost, a paraszti vagy kispolgári egzisztencia helyett a költőit. Bár bízik az „örök visszatérés” mitikus lehetőségében, engedelmességnél, kegyeletnél, jóhírnél akkor fontosabb számára az önmegvalósítás: „ledöntöttem / mint oszlopot, mit kifüstöltem, / hadd omoljanak le a füstben, / akiket neveltem, szerettem.”

Tíz-tizenkét éves kori naív tisztaságában az elkerülhetetlen gondolkodásbeli és poétikai hatások ellenére épkezláb, jó verseket ír. Idéz néhányat a Tűnő világosságom c. későbbi kompozícióban, amely a montázs tárgyilagosságával szemlélteti, honnan indult és merre vezetett költészetének útja: az ártalmatlanság és a természetesség édenéből a modern elidegenedés átélte, megértett, de legbelül sohasem elfogadott állapotába. Ady és Petőfi hat rá eleinte. Bátyja, Nagy László arra tanítja magas fokon: „hogyan kell megteremteni magas fokon a formát, hogyan kell használni a nyelvet”. Ez a lecke a folklór észrevétlenül magába szívott örökségét gyarapíthatta és tudatosíthatta. A sorstól a költészetre kiszemelt alkat az ihletnek nem annyira a hiányától, inkább a túltengésétől szenved. Halva született, korán ébresztett gyermekekhez hasonlítja az „elvetélt verseket”, de ami éretten világra jön, attól földérül a kedélye, gyerekesen bizakodóvá válik, mint a törzsi kultúrák férfiai: „boldog vagyok / szülni is tudtam / egy kimondhatatlan gondolatot / és férfinak fogantatott”.

Zsengéi egyikében megörökít egy magánjelenetet, amely szimbolikusan előlegezi a költőiségét meghatározó magatartás és szemlélet egyik jellegzetes összetevőjét. A fárasztó tanulás után alkonyatkor a mezőre ment, és lelke „gyönyörrel tellett meg” az addig tapasztalt látványtól: „Ott egy nyárfatuskóra álltam, / róla szemléltem a határt” – írja, s olyan strófákban búvóli vissza az őszi természet minden érzéket fölajzó szépségét, amelyet az érett költőnek sincs oka szégyellnie. A fa csonkjáról nem ugyanaz a valaki néz körül, aki az előbb a földön állt. Tituális szerepcserét sugalmaz a lépcsőnyi emelkedés, az ember költővé alakul át.

Az átlépésben és metamorfózisban Ágh nem lát csodás, sem drámai elemet. „Ideköltöztem”, jelenti a Musé de l’homme-ban, „tusa nélkül, / nem kell hozzá halál, / se név, se maszk, se jegy”. Költészetre hivatottságát nem mindenkinek megadatott, de normális tehetségnek és készségnek tartja. Eltökélten ragaszkodik hozzá, és ez nem külön arisztokratizmus, hanem a befelé figyelő, a maga dolgára koncentráló alkotó érzékeny önvédelme. Visszatérő képze, hogy két éne, két személye van: az esendő, kiszolgáltatott polgár, és egy másik, aki éppen eltakarja

előle a köznapok, a gyakorlati élet látványát, és táncot, éneket, önfeladtságot: művészetet kínál cserébe.

Az 1960-as években induló, nehezen elkeresztelhető nemzedék csoportosításakor „az élménylíra új képviselői” között helyezi el Ághot legújabb irodalmunk történetének kézikönyve. Ez az elmosódott jelentésű címszó annyiban súrolja az igazságot, hogy versét többnyira a szó goethei értelmében vett alkalom ihleti, nem idegen tőle az élet trivialitása, de az „intellektuális vershagyomány megújítóitól” való tipológiai megkülönböztetés már nem állja meg a helyét. Ágh „élménye” nem a mindenki szemébe ötlő köznap téma, hanem a benne lappangó költőiség felfedezése és kibontakoztatása. „Fényt vetni”, ez az ars poeticája: „tudjam, a vakvilágban sejtjeim rengetege csillog”. A gyermekkor csodái és szörnyűségei, a dunántúli, macedóniai, bolgár tengerparti, zuglói, lágymányosi természeti és városképek, a kávéházi, albérleti vagy más dicső és olykor szégyellni való emlékek, az élő és holt költőkkel, művészekkel, barátokkal való képzelt és megtörtént találkozások, kapcsolatok: minden, ami megidéződik, gondolattal is meglátolt, tudatosan komponált „égi mása” a nyers valónak.

A teremtmény intellektuális működése nyilatkozik meg Ágh költői mítoszaiban, oratóriumaiban, ciklusszerkezeteiben. A születés, a genezis titka vonzza képzeletét, a semmiből valamivé válás pillanata. „Kezdetben a tapintás ígéje / megteremtett egy mutatóujj-hegyet” – kezdi A kéz történetét; egyetlen parányból sarjadnak „visszafelé, a semmibe” a tagok, a test. Az ujjakra sugárzó fényben megképződik a kozmosz, majd simogatás, munka, sebesülés révén tapasztalja meg az ember az anyagot, így válik teljessé, egyben halálra-késszé. Az eredet és a vég körszerűen találkozik, „világ legkisebb süvöltözésével” kezdődik a történet, és végződik „begömbölyödve, csillagzó anyaméhbe áttetsző lüktetéssel”. Ami közbül van, egy-egy évad a személyes és kozmikus folyamatból: Keseredik a föld héja.

Gesztusaiban, költői tartásban könnyedség és erő érvényesül: „én jobb karommal súlyt adok a pihének / viszont bal karommal támasztom azt a fejet / amely mindig a mélybe akar esni”. Varázslatos realizmusára példa a Budafoki út 13. Alcímű Ég-földi ablakok. A szociográfiában – és általában a tömör, fegyelmezett, költői értékű prózában – is otthonos Ágh jól tudja, s nem is hallgatja el, mennyi szenvedés, mennyi rútság, emberi nyomorúság bújik meg akár szemközeli távolságban a környékbeli otthonokban, lakásokban. Tekintete mégis az ablakot pásztázza, villogást, tükröződést lát, „nap-hold-csillagpor” visszfényét. A szomorúság és szépség iker-élménye mögött a külső és belső végtelen megismerésének vágya metafizikai szomjúsággá fokozódik, kíváncsisággá, „hogyan van ott / hogyan van itt és mi amott / szememben-e vagy más körön / túl túlabb csillagködön / akit sohase láthatok / csak kering ablakom körül / mindig kívül mindig belül.”

Bárány Tamás

Németh Andrea felvétele

„Tősgyökeres budapesti ember vagyok...Az első háború után születtem négy esztendővel... Apámék akkor még ott húzódtak meg anyai nagyanyáméknál a Csáky utcában... Aztán apám – ekkoriban segédfogalmazó a fővárosnál – végre megfizethető bérű lakáshoz jut, fényévnnyi távolságra innét, a világ másik végén, a külső Üllői úton épült két városi ház egyikében. ...Ötven tagú osztályba járok: öten vagyunk a nagyházakból jött úri gyerekek, negyvenöt osztálytársam valériatelepi prolisrác...”

„Édesanyámat tizennégy évesen elvesztettem...”

„Előbb a tisztviselőtelepi Széchenyi István reálgimnáziumba jártam, majd a Józsefvárosba, a bencés papok gimnáziumába, a Baross utcába... Hatodik gimnazista koromban átírtattak a budai Werbőczy István gimnáziumba... A belvárosban... egyetemre jártam, Óbudán rövid ideig könyvtároskodtam... Az Andrássy úton könyvkiadói lektor voltam...”

„Versekkel kezdtem én is, mint annyi más prózaíró. Tizenöt éves voltam, amikor első verseskönyvecském megjelent, s ezt még kettő követte. De huszonöt éves korom óta tudom, hogy nem költőnek születtem: ahhol örökké fiatalnak kellett volna maradnom, legalábbis lélekben. Így aztán a próza jött a versek helyébe – vagyis a férfikor költészete.

„Regényeim szinte maguktól rándulnak egyfajta koordináta-rendszerbe. Az ordinátatengelyt nagy, történelmi korszakokat és társadalmi osztályokat átfogó regényeim alkotják: a proletárkörnyezetben játszódó Húsz év, az értelmiség sorsával birkózó Apátlan nemzedék és az egész negyvenöt utáni magyar társadalom életét rajzoló, helyzetét bíráló Város, esti fényben. E három testes mű másfél ezer lapja, műveim e vonulata a szintézist kereső epikus író legnagyobb erőfeszítése.

Az abszcissza tengelyre a kor analízis után kiáltó problémáival küszködő író könyvei kerülnek: a háború rettenetével gyötrődő És megindulnak a hegyek, a diktatúrákat szatirizáló Kormányválság Paránában, az osztályharcos állam mindenhatóságával perlő Csigalépcső és a fiatalság útján-jövőjén töprendő két kisregény; a Velünk kezdődik minden, meg a Kitagadottak. Szatirikus hajlamaimat – irodalmi paródiáim mellett – Nagy idők tanúja című regényemben éltem ki.”

„...Vannak bőven termő fák, s van olyan, amely alig hoz termést. Lehet, hogy jobbat írtam volna, ha kevesebbet dolgozom, lehet, hogy nem. Manapság divatos a kevés könyvví író. Én ezt egy kicsit munkakerülésnek érzem. Több mint negyven kötetet írtam (1980), ha öt-hat megmarad, már nem dolgoztam hiába...”

NÉPNEVELŐK

Hat hete nem lehet vaját kapni. Reggelenként hosszú sorok állnak a tejboltok előtt: hátha már végre jön valamennyi. Néha jön is. Húsz-harminc asszony megkapja ilyenkor a vaját, aztán kiszól a boltvezető, hogy oszlás, asszonytársak, próbálkozzunk holnap.

A hússal is így van, gyakran a kenyérral is. Morgással, asszonyi sóhajjal nyugtalan az utca. Itt-ott már hangos kifakadással. Nem könnyű így a népnevelő dolga.

Ketten mennek a hétperhatos körzetből, kép népnevelő, háziagitációra, és erről beszélnek.

– Ha legalább a Szabad Nép írnak róla – sóhajt az egyik. – Mindjárt könnyebb volna, hogy mit mondjunk a dolgozóknak...

A másik hümmög.

– Nem lehet mindent megírni, elvtársnő. Képzeld csak el: a párt központi lapja külföldre is eljut... Mit szólnának az imperialisták? A vezető elvtársaknak ebből a szempontból is át kell ezt politizálni!

– Igaz – mondja az asszony. – Ezt te jobban látod, Fátira elvtárs.

Mennek, bandukolnak a mélyülő alkonyatban. Az őszt itt van már, korán sötétedik, s végig az utca hosszán egyre-másra gyúlnak ki a fények. Az ő utcájuk, ahová igyekeznek, messzebb van, a körzet legszélén.

Egy kis trafik mellett mennek el, a férfi befordul ajtaján, aztán jön is ki mindjárt, szájában cigaretta. Rágyújt, s ahogy kifújja a füstöt, szeme az asszonyon.

– Rólad is furcsa dolgokat hallani, elvtársnő – szól csendesen. – Állítólag láttak a közért előtt vajra állni... Igaz?

– Három gyerekem van! – csattant fel az asszony. – Az egyik tíz, a másik tizenkettő, a harmadik tizennégy. Fontos nekik a vaj!

A férfi elhúzza a száját.

– Mi a lekváros kenyértől is boldogak lettünk volna... ha kaptunk volna! Miért nem adsz nekik gyümölcsízt? Vitamin abban is van.

– És a kalória?

– Istenkém... – mondja a férfi, és ránt a vállán.

– Neked van gyereked, Fátira elvtárs?

– Nincs – mondja a férfi. – Az asszonynak gyenge volt a méhe, folyton elvetélt. Elég bánat ez énnekem.

Hallgatnak kis ideig; már a Hársfa utca táján járnak.

– Szóval – mondja az asszony, csepp sértődéssel és csepp engesztelő közeledéssel a hangjában –, akkor mit mondunk odafent?

A férfi újabb cigarettára gyújt.

– A növekedés nehézségei – szól megfontoltan. – Agrárországból ipari ország lettünk.

– Igen – mondja az asszony.

– Ha most átmeneti nehézségekkel küzd is a népgazdaság, ezek csak a növekedés nehézségei, miont amikor a kamasz hirtelen kinövi a ruháját. Ez a költség szempontjából ugyan rossz...

„Hajaj” – mondja magában az asszony, és a tizennégy éves fiára gondol.

– ... a kamasz serdülésének szempontjából viszont öröndetes. Igaz?

Az asszony még mindig a nagyfiát látja maga előtt, csuklóig érő kabátujjával, és furcsán meg-megöblösödő hangját hallja. Elmosolyodik.

– Igaz...

– Nahát, erről van szó, elvtársnő! Nincs vaj, néha hús sincs, a kenyér is gond egyszer-egyszer, de épülnek a gyáarak! Erről van szó! Ezt kell kivinni a tömegekhez! A népnevelő munkának most ez a súlyponti kérdése! A legszélesebb tömegek tudatosítása.

Ott vannak már a ház kapujánál, befordulnak. Kopott, öregeske ház ez, akár a többi itt a környéken. Rozoga, egyemeletes, múlt század közepi; tatározni is vagy ötven éve tatározhatták utolsára. A négy év előtti ostromra még most is rongyolt vakolattal, toldott-foldott belövés-lyukakkal emlékezik.

Az emeleten kezdik, az udvarra nyaló keskeny folyosó utolsó ajtajánál. Lámpa csak a kapu alatt ég, itt már csupán a konyhaajtókon kiszűrődő világosság segít a tájékozódásban. A férfi megnyomja a csengőt, de hang nem támad a nyomában. Vár egy kicsit, majd erőiesen kopog. Csoszogás odabent, nagyobb fény villan, s egy öreges asszonyhang kiszól:

– Ki az?

A folyosón itt-ott ajtó nyílik, résnyire; a megvilágított háttérből kikandikáló fejek tömör foltjában figyelő szemek parazsa izzik.

– A Magyar Dolgozók Pártjától jöttünk...

Az ajtók, végig a folyosón, becsukódnak. Emez, az utolsó, megnyílik.

– Tessenek befelé. Tessék, elvtársak!

– Szabadság – lép előre megkönnyebbülten a férfi. Odabent sután nyújtja a kezét. – Fátra, a hétperhatos körzettől.

– Csutorkáné. Jó estét kívánok. Tessenek beljebb.

Az asszony is belépett már, behajtja maga mögött az ajtót.

– Gereben Istvánné.

– Csutorkáné. Nagyon öröndek. Erre tessenek! – És az öregasszony fürge léptekkel siet be, át a homályos előszobán a szobaajtó felé, amelynek felső része ablak, s az üvegen át fény szítál ide.

Gerebenné körülnéz. Ládák, lomok. A sarokban fonott kosár, egy tyúk trónol rajta. A zajra felnyitotta szemét, és rosszalón pislog. Kottyant egyet-kettőt, s tétován ver a szárnyával, aztán megint lehunyja szemét. Vén tojó lehet, tűnődik Gerebenné, de hogy ilyet egy pesti lakásban... De hát a tojás, hiába...

Ott vannak már az ajtónál.

– Ha meg tetszenek engedni – mondja az öregasszony, lenyomja a kilincset, és elsőnek lép be a szobába. Ők ketten utána.

A falon a Szűz a Kisdeddel. Egyik oldalán első áldozási emléklap, az áldást osztó Krisztussal, a másikon esküvői kép: a leány talpig fehérben, s átszellemülten fogja a férfi kezét.

Alattuk széles ágy.

Oldalt, a másik falnál, dívány, az átellenes falnál háromszor három matrac, egymáson. Középuütt asztalka, két székkal. Az öregasszony már törli is róluk a port.

– Ide tessenek. Erre, aranyos asszonytárs, erre!

Leülnek, kissé feszengve. Fátra előveszi a doboz Kossuthját.

– Szabad?

– Ó, hogyne, csak tessék! – buzgólkodik az öregasszony. Térül-fordul, s már hozza is a horpadt, könnyű kis pléh hamutartót. – Csak tessék, akár otthon!

– Köszönöm – barátságoskodik a férfi, és rágyújt.

Gerebenné körülnéz.

– A család?

– A fiam és a menyem munkában. Délutánosok. A gyerekeket most várom a napköziből.

– Hány van?

– Három lelkem. Két lány, egy kisfiú.

Gerebenné mosolyog; talán hogy a feszültséget oldja valamiképp.

– Ó a kedvenc?

– Hát hogy ő a legkisebb... – ragyog a nagymama.

Egy kis csend támad. Aztán a férfi órájára pillant, s köszörül a torkán.

– Hát mit tetszenek szólni a helyzethez?

Az öregasszony pillantása az ajtóra rebben, mintha várna valakit, de aztán mindjárt a férfit mosolyog.

– Nagyon meg vagyunk mink elégedve, kérem!

Most Gerebenné szólal meg, mégis, asszonyok az ilyesmiben inkább szót értenek – s oldódják a néni hangulata. Odabenn is azt mondják mindig, hogy csak közvetlenül nyíltan a dolgozókkal...

– És hát a hiányok, ugye... a piacon...

Az öregasszony szeme kerekre nyílik.

– Mert az országnak most másra kell! – vág közbe Fátra. – Nagy erőfeszítésekre van szükség, ugye, az iparosítás miatt...

A néne szaporán bólogat.

– A gyáriptart kell fejleszteni, tetszik tudni. – A férfi pillantása a három csupasz matracsoron ül meg egy villanásra, s rebben is el onnét. – Az egyéni érdekeknek most kissé háttérbe kell szorulni, a gyáripár miatt, meg hát a honvédelem is, ugye... Amikor az imperialisták állig fegyverben...

– Bizony! – sóhajt az öregasszony. – Csak háború ne legyen, kérem! A fiam még csak huszonnyolc, ő biztosan beleesne! Elég volt abból nekünk, a legutóbbiból... A másik szegény fiam haza se jött. A nagyobbik leányunokám az övé, a drága kis árvám... Emez, az élő is csak két éve jött meg a fogságból, negyvenhétben.

Gerebenné sóhajt.

– Kijutott ennek a generációnak!

Fátra bólogat.

– Hát hogy ilyesmi többé ne történhessék, azért kell most egy kicsit összebb húzni a nadrágszíjat, néni!

Gerebenné int.

– Ezért nincs vaj! Ezért kell sorban állni a tejért, húsert, tojásért...

Az öregasszony rámered.

– Nincs vaj? Dehogysincs, lelkem! Már hogyne volna! Ki mond olyat, hogy nincs!

Gerebennében megszegik a szó. Fátra köhécsel. Egymásra pillantanak, tanácstalanul.

– De hát a hús, ugye... szól aztán bátorítón a férfi. – Elég baj, de bevallhatjuk őszintén, hogy csak ritkán kapni...

Az öregasszony tiltakozón int.

– Mindig van, kérem! Tegnap is olyan gyönyörű borjút hoztam innét a sarokról, hogy a gyerekek csak néztek!

– És a kenyér? – kérdi Gerebenné rekedten; a torka fojtogatja.

– Friss sütés, kérem, friss sütés mindennap! Minden van a boltokban, minden! Mink nagyon meg vagyunk elégedve, kérem, a viszonyokkal! – Az égnek emeli szemét. – Még hogy vaj nincs! Meg hús! Hogy ilyesmiket ki terjeszt?!

Kis ideig csend van megint. Fátira aztán elnyomja a második cigarettáját, s tétován emelkedik is fel.

– Hát akkor mi nem is zavarunk tovább...

– Ó, ugyan, dehogyan tetszenek zavarni! – szíveskedik szaporán az öregasszony. – Csak tessenek még, kényelmesen, akár csak otthon! Sajnos, hogy nem tudok semmit kínálni, volt egy kis süteményem, de a gyerekek délben megették...

– Hát nem a napköziben étkeznek? – néz rá Gerebenné.

Az öregasszony pillantása megrebben.

– Izé... – mondja, s enyhe pír futja be az arcát –, ma hazaszaladtak. – Már mosolyog is. – Mert hogy volt az a kis sütemény, tetszi tudni...

Gerebenné is áll már, kezét nyújtja.

– Hát a viszontlátásra, nénikém.

– Viszontlátásra, aranyoskám. – És ezt már a férfinak: – Tessenek máskor is eljönni, elvtárs! És tessenek csak mindenütt megmondani, hogy Csutorkáék az emelet hatból nagyon meg vannak elégedve a viszonyokkal!

– Köszönjük – mondja sután Fátira, és igyekszik az ajtó felé.

Az előszobában megint kottyant egyet a tyúk; de most már ver a szárnyával. No, még két lépés, és végre kint vannak.

Szóttalanul mennek végig a folyosón. Nem néznek egymásra.

(1966)

MAJOR OTTÓ: BÁRÁNY TAMÁS

Ugyanaznap kaptam a megtisztelő szerkesztői felkérést egy Bárány Tamásról készítendő írói portréra, amikor a posta legújabb könyvét kézbesítette: „Két emberöltő” címen maga válogatta írásainak kötetét, az Örökségünk című reprezentatív könyvsorozat legújabb kiadványaként. Kérem, ne tekintsek indriszkréciónak, vagy éppen hivalkodó dicsekvésnek, ha idézem a kötet nekem szóló dedikációját: „Ottónak, a legkedvesebb barátnak és a leghívebb kritikusnak, a régi szeretettel küldi, 1994 könyvhétjén, Bárány Tamás.”

Visszatekintve a közelmúlt félévszázadra, azt kell mondanom, kettőnk pályaképe – emberi és írói kapcsolatunk – csakugyan sorsszerűen alakult ilyenné. Ő két évvel idősebb nálam; írói pályakezdésünk szinte percre ennek megfelelő. Az ő első verskötetete, a „Lassú nyár” 1941-ben, tizenkilencéves korában jelent meg, az én első verseim 1943-ban a „Költők kórusa”-antológiában, Komlós Aladár előszavával. Bárány Tamás nekem mindmáig legkedvesebb első regénye, az „És megindulnak a hegyek”-ez a háborús éveket idéző, eredeti és modern hangvétellű könyv – 1947-ben; ennek pedig alighanem én voltam az első kritikus, napilapunk, a Kossuth Népe kulturális rovatában. (Akkor Bárány Tamás is napilapnál, a Világosság dolgozott; mindkettőnk szerkesztősége ugyanabban az épületben üzemelt, a Népszava hajdani Conti utcai székházában. S hogy a közös pályakép egy későbbi adatát is említsem, nemrégiben megjelent három regényéről is írtam recenziót, 1989-ben, 1992-ben és 1993-ban. Mert el ne hallgassam, ha kritikusként, publicistaként és tanulmányíróként szorgosabb voltam is, mint ő, a széppróza művelőjeként – és általában szépíróként – ő volt talán valamennyi nemzedéktársa közül a legtermékenyebb.

Önéletírásában ezt olvassuk: „Az elszaladt öt és fél évtizedben összesen ötvenöt művet írtam; a három versköteteten kívül harminc regényt, hét novellaskötetet, két paródiagyűjteményt és tizenkét színművet... Két filmet is elkövettem, egy tucat rádiójátékot, ugyanennyi tévé-filmet... De minden ilyen kirándulásom a szomszédságba voltaképpen egyetlenegy célt szolgált, hogy ottani tapasztalataimat prózaíróként hasznosíthassam, mert legelsőbbben regényírónak tartom magam. ”S talán az se véletlen, hogy a „fordulat éve” után hat évig új könyve neki se jelent meg, mint ahogy nyilván az se, hogy 1955-ben lett a megújhodást jelző Magvető Könyvkiadó egyik szerkesztője, s hogy neki is köszönhettem ott megjelenő hétkötetes regényciklusom, a Magyar Atlantisz első kötetének – az „Idők rostáján” – kiadását.

S itt nem mulaszthatom el megemlíteni, hogy Bárány Tamás – Kéry László és Lengyel Balázs mellett – a háború után fellépő írónemzedék egyik legérdemesebb, legvonzóbb szerkesztő-tehetsége is volt. S ezt nemcsak jellembeli adottságainak, hanem művészi kvalitásainak, kivételes minőségérzékének is köszönhattuk. A koalíciós kormányzás egyik legszebb és legszínvonalasabb irodalmi és kulturális folyóiratát, a nagyformátumú színes és mélynyomású revüt, a Budapestet is ő szerkesztette. (Ennek névleges főszerkesztője ugyan – ha jól emlékszem – Lestyán Sándor volt, tényleges szerkesztője azonban helyettese: Bárány Tamás. Különösen a pályakezdő fiatalokat segítette. Magam külön is hálás vagyok – egyebek között – a kötetemből kiemelt Korrespondenciák című versem „látványos” megjelentetéséért. (Illusztrálásával a – nagy művészt, Hermann Lipótot bízta meg.)

Felhívom még az olvasók figyelmét Bárány Tamás elbeszélőművészetének egy – napjainkban ritka és kellően meg nem-becsült – kvalitására is, arra, hogy „lektúr”-író, abban az értelemben, mint például Jókai. Könyvei, irodalmi értékük és tartalmi eredetiségük mellett vonzó olvasmányok is. Ezt nemcsak kelendőségük bizonyítja, hanem könyvtáraink olvasó-statisztikái is tanúsítják. Ami már csak azért is említést érdemel, mert irodalmi érték és olvasottság nem mindig találkozik. Bárány Tamás esetében inkább az olvasottságát megillető irodalomtörténeti elismerés mértékét keveslem, s remélem, hogy e most megjelenő melléklet prológusa egy őt elemző irodalomtörténeti monográfiának.

E portré zárótételéül, hadd idézzek végül hajdani törzskávéházunkhoz, a Centrál kávéházhoz, 1946-ban írott ódájából: „ Centrál kávéház, íme, üdvözöllek! / Atlantiszom, mélytitkú múltba süllyedt / világa fénylő, ifjú éveimnek, / jer és tanúskodj!... / nem is volt háború, halál sosem lesz, / nincs gond, és szép, hazudd, hogy szép az élet, / a s vadmerésű ifjúság örök, / akár a versek!”

Kécskeméti Kálmán felvétele

„Szép, nyugodt gyermekkorom volt. Nálunk béke volt a családban, és ez nagy dolog. Négytagú volt a családuk, és tulajdonképpen mind a négyen nők. Anyám, nagymamám, aztán nagyapám, aki ekkor már inkább nőnek számított, mint férfinak, mert soha semmibe bele nem szólt, és jöllehet nagydarab ember volt, mindent nagymamára bízott.”

„...érettségi után vettek fel az egyetemre. Ezt akkor – buta fejjel – nagy tragédiának tartottam, ma már inkább örülök neki, mert így lettem

segédmunkás, majd betanított munkás, és belekóstoltam egy olyan világba, amely addig ismeretlen volt előttem... A Vízművekhez kerültem, és albérletbe a Majakovszkij (ma Király utca újra – a szerk.).”

„...1970-ig albérleteztem. Sok helyen laktam. Fodrásznál, lakatosnál, tisztviselőnél, sofőrnél és egy igazi kormányfőtanácsosnál.”

CÍM NÉLKÜL

Csak, aki olyan fiatal,
hogy testétől meggyullad inge,
tetteinek is szárnya van,
és tüzes nyílként elrepülne,

Csak, aki olyan tiszta már,
hogy a levegőn átverődik,
hús évén, táltos paripán
rugaszkodik tágas mezőig,

Az érzi csak, micsoda súlyos
ragyogás forr mellkasunkhoz
milyen óriás szerelemmel

szül minket naponta ezerszer
szebbnek, merészebbnek a század:
hogy elfogadhasson fiának.

ÖNARCKÉP

Apám elúszott észrevétlen,
nyújtott testtel, mint a szarvasok,
átszökkent a nagy tétlenségen,
s az idő fenyesébe futott.

Anyám itt van még, mind fehérebb,
begyolcsozza a bánatot,
s az elmúlással beszélget,
mint a megháborodott,

Én, az öklömnyi gyerekember,
kettőjük közt ágaskodom.
anyám veszekszik szép szememmel,
apám dörömböl hátamon.

MARADJ VELEM

Dobol az eső Hogy esik
Maradj velem még reggelig
akad talán számodra ágy
szék is rárakni ruhád

Mellém is fekhetsz Fekhelyem
mert itt vagy puhábbra vetem

csönddel bélelem boldogabb
holdakat gyűjtök mint a nap

És hallgatok mert jól esik
hallgatom szívveréseid
mint csitul némul el a harc
amíg hajaddal betakarsz

Már nem is kéne mondani
csak hallani és hallani
Dobol az eső Hogy dobog
Benned zuhog Bennem zuhog

FÉNY ÉS LEVEGŐ NÉLKÜL

Add, Uram, el sose múljon tőlem
a keserű pohár.
Ha már terített asztalodhoz vetődtem,
hajtsuk föl, ami vár.

Igaz, bőrömtől, fényes fegyencruhámtól
a nap is megriad.
De arcom tenyered vizébe mártom,
s vagyok a Te fiad.

Igaz, szerelemmel: féltő késsel megöltem
azt, aki szeretett.
De arcom benne, mint otthagyt rönk a földben,
kihajtott, késeket levelezett.

Fény és levegő nélkül, mint a verőér,
bőröm alatt, nyakamon
Zabáló gyökér kúszik, kapdos levegőért,
fojtogat, s gyomosodom.

De nem kell a szerelem se, ha börtön.
Ha nem vagyok szabad,
fegyőr a vágy, s ölelés lötykölt
étel, mit egykedvűen hörböl a rab.

A szeretet se kell, a fura fegyver.
Ha megaláz, sárbatapos.
Falhoz állítva, kivetve, menthetetlen
se nyálzok alázatot.

Csak Te igazodsz el a csorbult elmén,

Uram, csupán.
Nézd el kapkodásaim, ülj le mellém,
mint az apám.
Kerül majd bor, könyv, néhány léha
Nő is. Hallgatunk hosszasan.
Te, ki nem is vagy, s én, aki néha
magamnak hiszem magam.

ŐSZ

A kútban üres réztányér kering
A holtaknak egy kígyó kéreget
Megcsörrennek a réghullt levelek
a Holdon És én meghalok megint

KABDEBÓ LÓRÁNT: BELLA ISTVÁN

Bella István a hatvanas években induló költői nemzedéknek kezdetektől kiemelkedő tagja. Képgazdag, és dalolóan robbanásig feszülő volt mindig a megszólalása. Már első kötete, az 1966-ban megjelent Szaggatott világban nagy visszhangot keltett. Pedig mi volt – máról visszatekintve – ez a kis füzet? Játék a szavakkal. Az ifjúság színes-szép álmai peregtek a verssorokban: napfény, szerelem, derű és ború. De mindez minduntalan vissza-visszacsatolódtott: egy-egy rosszat sejtető fogalomra utalt vissza. Mint az álmodó, aki fel-felhorkan, mert valami szúrja, döfödi, és rosszról álmodik. Akkor hirtelen kimondja, mi fáj, aztán vissza: folytatódják az álmok.

Akik akkor olvastuk, tudtuk, hogy a szép vers csak a költő álma, „metaforája” – mint akkoriban írtam -, és valójában mindezt azért írja, mert nem mondhatja el közvetlen szavakkal „rosszkedvünk telét”. Persze ma már azt is tudom, hogy a költő nemcsak időjárásjelző, nemcsak a közvetlen fájdalmak –így-úgy – kidalolója, hanem időjós is: közelgő költői divatok előrejelzője. Hol voltunk a hatvanas években a szecesszió újrafelfedezésétől, a stílromantika uralomra segítésétől? Akkor magam is utáltam – mai kedves stílusomat – a szecessziót. Bella pedig – ma úgy látom – akarva-akaratlan visszaért a századforduló magyar költőire. Elsők között ismét Adyra. Persze egészen másfajta Adyra, mint akiről akkor beszélni illett. Az ifjú Bella a fiatal, kezdő nyugatos költők merész szín- és képvilágával kísérletezett, és éppúgy mint ők, ő is vissza-visszaértett korábbi diákköltők formálására. Ma már Csokonait is hallom a kezdő versek mögött.

Második kötete, Az ifjúság múzeuma címet kapta, témáját tekintve ugyanaz volt, mint az első, mégis a fordítottja. Arról ő maga azt írta: „Az volt a jó az ifjúságban, / hogy nem tudtam, ez az ifjúság.” A második kötet mindezt idézőjelbe tette: „Most már tudom: van ifjúságom. / S ez annyi: elmúlt. Elmúló / észvesztésekben sírva játszom / ami még megjátszható.”

A felnőtté válás kötete a harmadik, az 1975-ben megjelent Hetedik kavics című. A természet és a történelem képei adják a választékot, hogy belőlük sajátos lírai hangulatait komponálhassa verssé. Mindez a költő számára egyben a világba-történelembe ágyazottság megértését is jelenti. A kötet három kiemelkedő hosszúverse nyitja meg Bella István érett költői pályáját. A Szeretkezéseink a szerelem extázisának tudati reflexióit rögzíti; hang-, fény-, érzésemleket villant fel, a nyelvi asszociációk kavargásával jellemez; egyetlen találkozás átélésével keresi a szeretkezés helyét a világ rendjében és az emberi történelemben: vállalja az aktus egyetlen pillanatát, de átéli a benne összegeződő „ősök ritmusát” is. Az Oszip Emiljovics Mandelstam éjszakái című versben az ember mindentől megfosztottan, kitesztottan jelenik meg. Mindaz összegeződik benne, amit Bella István életében ekszisztenciát: halálra kiszemelt apja, elbukó kortársai és saját félelmei játszanak bele az emlékidézésbe. A teljesség extázisa és a kiszorítottság félelme után a Sárkereszúti ének a személyes számvetés. Erről a versről maga a költő is beszél az általam készített, A műhely titkai című interjúkötetben. Ez lehet előhangja azóta írott verseinek, köteteinek is.

Ami ezután következett? Mintha Babits Mihály nemzeti költészetét folytatná: személyes érzelmek és nemes-patetikus hanghordozás. Az irodalomelmélet azt

mondaná: intertextualitás. Csokonaitól, főleg Vörösmartytól, Adytól és természetesen József Attilától is minden ott visszhangzik ódai hangoltságú, közösségi tematikájú költészetében. Magasra emelte önmaga mércéjét? A kor kötelezte erre. Aki minden gesztusában, mozdulatában, szerelmes gerjedelmében kénytelen tudomásul venni, hogy figyelik, kísérik, bármikor bármiért lecsaphatnak reá – annak állandóan tudatosítania kell: itt élned, halnod kell. Így éltek költő elődei is – szemben a mindenkor aktuális világvéggel.

Persze kérdezem: mit tehet a költő ez ellen a szörnyű fegyelmező erő ellen? Játshat a rettegés közben. Weöres Sándortól tanulta, a magyar népköltészetből leste el, és a liturgia latin szövegeiből hallja ki (hiszen gyermekfejjel katonának vitt kántortanító apja helyett ő volt a falu kántora is). A nyelv súlyos kifejezőereje, de egyben derős játékossága is támogatja versírás közben: ezért olyan szépreformázottak, kedvesen közelítőek legkeseredetebb versei is.

Bertha Bulcsu

Fábri Zsuzsa felvétele

„...Apám a család legtehetségesebb szülötte volt, csodálatos hanggal, színpadi fellépéssel. Gyerekkoromban örökké szólt nálunk a zongora, s apám énekelt. Később, húsz éves korom után tudtam meg, hogy felvették a Zeneakadémia operaénekes szakára, de anyám azt mondta, vagy ő, vagy a színpad. Apám így aztán vidéki tanító, majd tanár lett... Anyámat, aki klasszikus arcú, fekete szépség volt, már rég elvesztettem. Meghalt, de él. Mindent tőle tanultunk meg, amit a társadalomban mozogva használni lehet. Ha azt mondja, ház meg szülőföld, nekem a nagyszüleim portája jut az eszembe, Nemeskeresztúron.”

„ Nekem nagyon hányatott fiatalkorom volt. Érettségi után különböző gyárakban dolgoztam, erdészetnél, kohónál, ennek később íróként sok hasznát vettem. Ebből a létből aztán – amiben nagyon jól éreztem magam, mert soha annyi tisztességes emberrel nem találkoztam, mint a műhelyekben vagy az erdei munkahelyeken – könyvtárba kerültem át. Akkor már megjelentek írásaim, és pártfogóim segítségével Pécssett, a Megyei Könyvtár módszertani csoportjánál kaptam munkát. Onnan kerültem át az újsághoz.”

„...Annyi helyen laktam, némelyikre már alig emlékszem. Kisgyermek koromban Zalahalápon, aztán Tapolcán, a kertvárosban,... Szombathelyen, Balatongyörökön, Keszthelyen a Rákosi Jenő internátusban,... Dunapentelén is laktam, Szálinvárosban is, Gombáspusztán, Zalaegerszegen, Pécssett hat különböző helyen, s végül itt , Budapestén.”

„ Szepezden a hegyoldalba... megvásároltunk egy telket. Házat is építettünk rá. Ebben a kertben élünk nyaranta. A fák a lányommal együtt nőttek fel, így ebben a kicsi emberkében kialakult valami állandóságérzés, kötődés a kerthez, házhoz, országhoz.”

TÚZGÖMBÖK (regényrészlet)

Thali Ágoston arcát látta maga felett, amikor felriadt. Az öregember kezénél fogva a dívány szélére húzta.

– Mennetek kell, fiam! Itt vannak az oroszok!

Ambrus megremegett. Gyorsan a padlóra állt, magára rángatta a ruhákat.

– Mosakodjak? – kérdezte.

– Nem kell mosakodnod. A cipődet húzd, drága fiam! – mondta Thali Ágoston.

Ambrus remegő ujjai keservesen birkóztak a cipőfűzővel. Közben hallotta, hogy az előszobában zokog az öreganyja, s az ablakok állandóan rezegnek. A páncéltörő ágyúk bömbölésétől a falak is rengtek. Két-három percenként hujjogósüvöltés kelt át a légen, és távoli csörömpölések hallatszottak.

– Édes gyermekem! Imádkozz a Boldogságos Szűzhöz! Imádkozz! – mondta a nagyanyja, és a kezébe nyomott valami csomagocskát.

A tornácról látta, hogy Thali százados a marhák itató csöbréből vizet locsol az arcára. Amint végzett, berohant. Törülközött és evett egyszerre. Az ágyúk bömböltek. A németek ágyúi is dörögtek a kertek alatt. Csakhamar aknák robbantak a házak felett.

– Komolyra fordult! – ordított Thali százados, és lenyelt valamit.

– Ne induljatok el, édes fiam, innen már nem lehet kijutni – könyörgött Ambrus nagyanyja.

– Ki kell jutnunk. Maguk azonnal menjenek le a pincébe. Vigyenek le rumot és élelmet. Addig elő ne bújjanak, amíg amazok meg nem érkeznek. Szétlövik az egész falut.

– Már itt vannak, édes fiam. Megölöd ezt a szerencsétlen gyereket is...

– Itt vannak már valahol, de mégsem itt. Menjenek le a pincébe. A hétszentségít, hol a pisztolyom?!

Thali százados kirohant az udvarra, majd vissza, a szobába. Csodálkozott, belefülelt a levegőbe.

– Kilőttek egy tankot... Hová lett a pisztolyom?

– Ott lógott a kút mellett – mondta Thali Ágoston.

– Ellopták – mondta lehangoltan, majd újra kinyargalt az udvarra, és ráordított a német páncélautó vezetőjére:

– Halt! Ki az a szemét, aki egy magyar tiszt fegyverét ellopja?!

Thali százados ordított, hadonászott. A szovjet nehéztüzérség közben kilőtte az egyik német üteget. Jajveszéltek a sebesültek. Előkerült a rangidős német tiszt, és kikérte magának a gyanúsítgatásokat. A németek felugráltak a páncélkocsira, és elrobogtak.

– Ne induljatok el, fiam! Már itt vannak – könyörgött Thali Ágostonné.

– Előbb még a fritzek meghalnak – mondta, aztán megölelte az anyját, apját, és Ambrust kézen ragadva sietett kifelé.

Ambrus hátrafordult, integetett, majd orra bukott. Thali százados felkapta fél karra, és átemelte a kapu roncsain. A ház kapuját hajnalban kidöntötték a németek, majd páncélozott autóikkal agyongázolták.

S sovány, apró termetű sofőr már bemelegítette a motort. Beszálltak, elindultak. Néhány méter után vadul fékezett a sofőr, majd hátrátolatott. Az út közepén német kételtű forgolódott. Nekitolatott a Hangya sarkának, és bedöntötte. Ambrus a hátsó ablakon át az alvég felé pillantott. Emberek rohantak az úttesten. Valaki két borjút vonszolt. Szürke, elmosódó figurák mocorogtak az árkokban. A páncélozott kételtű végre rátalált az egyenes útra, és vad rohanásba kezdett. Az Opel is megugrott. Ambrus hirtelen mindentől elszakadt, ami rendet és állandóságot jelentett az életében. Rohantak a kiégett házak között, kerülgették az elakadt német kocsikat, majd újra rohantak reményvesztetten. Ambrus Thali százados hátát bámulta, és arra készült, hogy a falun túl majd megkérdi, mi lesz vele, hová viszik? A falu végén újabb német csoportba ütköztek. Az árokparton ültek, és marmeládéval keneggették sárszínű kenyérüket. Ambrus elképedt.

- Maradnak itt még németek...? – kérdezte csodálkozva.
- Az utóvéd – hallatszott a motorzúgáson át Thali százados hangja.
- Miért maradnak itt?
- Harcolnak még...
- Megnyerik a háborút?
- Nem nyerik meg... Csak meghalnak a Führerért...
- Meghalnak?... Tudják, hogy meghalnak?
- Persze, hogy tudják. Nem hülyék. Délre meghalnak mind.
- Meghalnak, és esznek előtte?
- Esznek... Mit csináljanak?... Esznek még egyet a Führerért...

A falun túl a vasúti töltés mellett folytatták útjukat. Az út csaknem járhatatlan volt. Közepén gödrök sötétlettek, trénlovak felpuffadt hullái, szétlőtt német páncélosok. Kárász kétségbeesetten tekergette a volánt, a fejét kapkodta jobbra-balra. Ahogy előbbre jutottak, egyre több kiégett vagy még füstölgő járműbe akadtak. Egyszer csak megszólalt Thali százados:

- Baj van, Kárász...
- Észrevettem, százados úr. Mögöttük vagyunk...
- Hajtson csak, ez a szárny... Meglódultak, annyi az egész... Nincs Mélységük... Átröpülünk a hátuk mögött...

A kocsik erdők között tekergett. Megugrott, rohant, majd fékezve kikerülte az úttesten heverő német hullákat. Ambrus úgy érezte, hogy az egészet moziban látja. Ül a zsöllyén, nápolyit rág, és nézi a frontot. Halottakat, égő gépkocsikat, széttépett, megtekeredett síncsonkokat. Hirtelen elfogytak a halottak és a kilőtt járművek. Túljutottak az erdőn, és eltávolodtak a töltéstől is.

- Mondtam, hogy a szárny – hallatszott Thali százados hangja.

Ambrus a lapályos mezőre pillantott, melynek távoli, nyers testében a folyó ezüstszalagja kígyózott, halak vonultak ár ellen, jászok a sarjú alatt, titkon közelítve a falvakat. A mezőn apró, fekete pontok mozogtak. Száz és száz gombócként gurultak előre, eltűntek, majd felbukkantak, ormányos szörnyek mögé rendeződtek, aztán szétterültek, mint a legyező.

- Ott, ni! – kiáltott fel Ambrus. – A mezőn...
- Gázt! – mondta Thali százados.

Valami koppant a kocsik elején. Rohantak tovább, a Ambrus megbabonázva bámulta a mezőt. Hirtelen megértette, hogy a lapályosban a mesebeli hadsereg

hömpölyög előre, a hadsereg, amely átkelt a Donon, a Dnyeperen, a Dnyeszteren, Tiszán, Dunán és a Marcalon is. A mesebeli hadsereg, melyről éveken át annyit lehetett hallani, akiktől félték és akiket vártak. Ki örül a gyilokkal érkező katonának?... Senki nem örül. Mire a katona megérkezik, sok ember meghal. A félők és a várakozók közül is. A józanabbak azonban tudták, hogy valahol közeledik egy hadsereg, és két hónap múlva vagy négy hónap múlva, de egyszer csak megérkezik. Más azonban a térképen figyelni a közeledő hadseregek mozgását, és más szemtől szemben egy mezőn. Ambrus tudta, hogy a katonáknak kötelessége gyilkolni. Fegyverük nem dísz, hanem gyilok. Meg kell ölni az ellenséget. Ambrus azt is sejtette, hogy a hömpölygő hadseregnek nincs módjában megkülönböztetni az ellenséget a baráttól, a barátot a semlegestől, a semlegeset a kisfiúktól, akik semmit sem értenek az egészből. Így aztán megremegett a gyomra, inai, s a bokája is vad táncba kezdett. Közelinek látszott a halál.

– Százados úr! Jelentem, az út bal oldalán németek vannak... – mondta rekedten a sovány, elgyötört arcú sofőr.

– Köszönöm, Kárász. Balról német, jobbról szovjet. Imádkozzunk...

– Százados úr! Jelentem, ülünk le a platóra. A kisfiú fekdjön hasra a hátsó ülés előtt, mink ketten ülünk le a platóra... Én már fúrtam egy likat a műszerfal alá, és lefűrészeltem a motorház elejét. Kilátok – mondta a sofőr, és példamutatóan a platóra ereszkedett.

– Hasalj le – szólt hátra Thali százados.

Ambrus lehasalt az ülés elé. Térde benyomódott a sofőrülés hézagaiba. A két támla között látta, hogy Kárász kézzel nyomja a gázpedált.

Néhány pillanat múlva golyók koppantak a karosszérián. Olyanforma volt az egész, mintha hirtelen megeredt volna az eső, csak élesek, kemények voltak a csattanások. A kocsiszekrény jobbról-balról kopogott.

– Két tűz között vagyunk – hallatszott Thali százados hangja.

Csörömpölve betörtek az oldalablakok, és hideg léghuzat süvöltött át a kocsin. A golyók vijjogása is behallatszott. Pengtek, sivítottak, brummogtak. Némelyik csak vékonyan, mintha harisnyagumit pengetnének gyufaszállal. Ambrus remegett. A félelemtől összeverődtek a fogai. Markában apró, fakó szentképet szorongatott, és hangosan mondta a fohászt: „Most segíts meg, Mária, ó, irgalmas Szűzanya! Keservéd a bűnnek, bajnak eloszlatni van hatalmad... Ha a szükség kínja nagy, mutasd meg, hogy anya vagy!... Most segíts meg, Mária, ó, irgalmas Szűzanya...” Vacogva mondta az imát... Összekeverte, újra kezdte... Könnyei dermedten hullottak a gyúrt képecskére.

Reccsenve beszakadt az első szélvédő, és minden tele lett üvegszilánkkal. Ambrus beletenyereelt a szilánkokba, s a vére lassan szivárgott. Mondta a fohászt, és érezte, hogy a széketét nem tudja visszatartani. Teste felett minden uralmát elvesztette. Zokogott, és ordítva szavalt közben: „Most segíts meg, Mária, magyarok nagyasszonya!”

A kocsi hirtelen megbillent, és jobbra sodródott. – „Vége... Most meghalunk... Eltaláltak bennünket, zuhanunk... Szűzanya... Mindegy...” – gondolta és elnémult.

– Százados úr alázatosan jelentem, a jobb első guminkat szétlőtték a muszkák. Pörköljek azért? – szólalt meg a sofőr.

– Tengelyig akár! Kétszáz méter a grazi út, kifutunk a tűzből...

- Az nincs tűz alatt, százados úr?
- Még nincs... Az elágazás után majd kereket cserélhet...

A sofőr görcsösen kapkodta a kormányt. Néha puha, furcsa tárgyaknak ütköztek, és átszaladtak rajtuk. A füttyögések ritkultak, a koppanások is. Kintről az első kerék nyöszörgése, majd az abroncs pléh-hangja szűrődött be a kocsiba. Nyivákolt, harangozott, csattogott. Csakhamar újra megszólalt a sofőr.

- Százados úr, jelentem, itt a grazi... Zsúfolva...
- Balra, Kárász, be az oszlopok közé...

– Felmásztak az ülésekre. Ambrus is feltérdelt. Rákanyarodtak a grazi útra, és beosontak a nyugatra özőnlő járművek közé. Gurultak még két-háromszáz métert abroncsra, aztán lehúzódtak az egyik mezei út hídjára. Thali százados beleszimatolt a levegőbe, és hátranézett:

- Beszartál? – kérdezte.
- Igen – mondta vacogva Ambrus.

– Szállj ki, és vedd le a gatyádat. Elég, ha a nadrág lesz rajtad. A gatyával töröld ki, és dobd el.

- Igenis – mondta Ambrus, és kimászott a kocsiból.

Valamennyien kiszálltak. Thali százados rápillantott az Opelre, és kirobbant belőle a röhögés. Az Opel bizony úgy nézett ki, mint egy le vesszűrő. Lyuk hátán lyuk, minden ablaka kitörve... A szétlőtt keréknek az abroncsa is használhatatlanná vált. Az úton haladó menetoszlopok érdeklődve tekingettek a különös jármű felé. Kárász vigyázzba merevedett:

- Százados úr alázatosan jelentem, nagyon szerencsések vagyunk – mondta.
- Tévedés lehet a dologban. Isten tévedése, Kárász...

Ambrus a kocsira meredt, aztán remegő kézzel levetette a nadrágját, majd a gatyáját is, és elhajította. Az úton vonuló katonaság nézte, mit csinál, de senki nem szólt semmit. Nem nevettek, nem kiáltottak feléje gúnyos szavakat.

- Megsebesültél? – kérdezte Thali százados.

– Nem – mondta Ambrus –, csak az üvegcserep elmetszette a kezemet. Ettől Vagyok véres.

– Szívd ki, hogy el ne mérgedjen! Katonadolog. Semmi az egész! Az egész semmi! Az egri vár védői pókhálót terítettek a sebeikre. Olvastad, nem...?

- Olvastam...

Kárász megemelte a kocsit, és sietve dolgozott szerszámaival. Ambrus nézte az autót, és sírt. Borzongott, remegett. Félelme nem szűnt, inkább pánikszerűen kitört rajta. Az úton időnként összetorlódtak a járművek, s a rendfenntartók káromkodva üvöltöztek. Ambrus hüppögve nézelődött, aztán megszagolta a kezét. Annak bizony szarszaga volt... A megalázó szag újra megríkatta. Mindig úgy képzelte, hogy szépen hal meg, magasan ég és föld között, elmélkedve, visszaidézve régi eseményeket. A gyors, értelmetlen haláltól viszolygott. Az autó szűk belseje borzasztotta... És a halál is borzasztotta... Félt... Nem akart meghalni... Kék égi magasságban sem kívánta a halált és a nagy mezőkön sem.

- Ezt az utat nem lövik? – kérdezte.

– Majd csak egy óra múlva... De addigra mi már túl leszünk ungon-berken – mondta Thali százados.

Ambrus egy pillanatig arra gondolt, hogy gyorsan megkérdezi, hová mennek? Esetleg azt is megkérdezi, mi az igazi neve? De nem volt ereje kérdezősködni... Nem is érdekelte már... Semmi sem érdekelte, csak élve akart maradni... Minél előbb, Minél gyorsabban elmenekülni a frontról, és biztonságos helyet keresni valahol, másutt, ahol nincsenek katonák, és nem kínozzák a kisfiúkat. Tűnődött, szipogott, és nézte a visszavonuló ármádiát. Hirtelen eszébe jutott a falu, Thali Ágoston, Róza néni... Újra sírva fakadt.

– Mi lesz azokkal? – kérdezte sírva, és a távolba veszett erdő felé mutatott.

– Semmi nem lesz velük... Estére tyúkot vacsoráznak az oroszokkal...

– Öregapád meg iszik egy nagyot... Úgy értem erőt gyűjt... Tudod erőt szokott gyűjteni... Falusi embernek kell az erő. Nagy erő kell a falusi népnek... – mondta Thali József, és megtapogatta a nyakát, kötését, majd a felkötött, begipszelt karját is.

A sofőr sokáig kínlódott a kerekekkel. Amikor elkészült, azonnal elindultak. Tíz perc is beletelt, mire sikerült besorolniuk a menekülő oszlopokba. Mentek, mendegéltek. Néha meglódult a kocsioszlop, máskor pedig teljesen elakadt. Vártak, nézegették egymást. A katonák ettek a kocsik tetején, és két falat között elméláztak. Csak bámultak valahová, ég és föld között a semmibe.

SZABÓ B. ISTVÁN: BERTHA BULCSU

A Willendorfi vénusz című kötetében felidézte megismerkedését Kassák Lajossal: 1965-ben fiatal pécsi újságíróként interjút készített az irodalmi estre és rövid szanatóriumi pihenésre odaérkező idős mesterrel. - „ Kassák arcában, megjelenésében volt valami halvány művészi, különre utaló, de az első benyomás mégis inkább az volt, hogy a szanatóriumban asztalszomszédnak sikerült kifogni egy rigolyás, szigorú bádogosmestert, akinek megvan a véleménye a fiatal bádogossegédekről, inasokról, a kiszolgálásról, mindenről. Akinek hanyagságból, de lehet, hogy céltudatosan, rosszul vetik meg az ágát, hidegen találják a teáját, levesét, kávéját. És egyáltalán... Új, felületes barbárokból áll a világ, akiknek sejtelmük sincs az anyagról, a bádogról pedig még nem is hallottak.”

Bertha Bulcsu önmagát is megrajzolta ebben a jellemzésben: rigolyás bádogosmester, akinek hanyagságból, vagy készakarva rosszul vetették meg az ágát... De azért van különbség is: az ő arcában, megjelenésében még halványan sincs művészi, különre utaló. Azok a kockás ingek és strapabíró nadrágok, zakók, a ritkulásnak és öszülésnek konokul ellenálló rőtes-barna haj, a méregtől, vagy vérnyomástól vöröses arc, a gyanakvóan fürkésző tekintet: sokkal inkább mesteremberre utal. Maga is így tartja: „ Az íráság szakmai állapot . Az igazi íróban két ember lakik egy tehetséges álmodozó és egy szakember. Az álmok önmagukban nem sokat érnek, reális értékük csak akkor lesz, amikor hordozójuk szakemberré válik.”

Az első sikeres köteteiben – Lányok napfényben, Harlekin és szerelmese, Füstkutya, A nyár utolsó napja, A bajnok élete, Át a Styx folyón – a 60-as években a tehetséges álmodozó még többnyire elaltatta a szakember aggályait az anyag minőségére vonatkozóan. A 70-es években azonban, amikor már a fővárosban élt, az írószakembernek az anyagával – az életek és viszonyok ötvözetével – mind több baja támadt. Úgy találta, hogy a bádog egyre silányabb, például nagyobb szerkezetek – regények – terhelését alig-alig bírja. S mind gyakrabban kellett tapasztalnia, hogy az írói anyagok, vagyis a dolgok nem azonosak önmagukkal, nem olyanok, mint lenniük kellene.

Bezzeg régen... S tárcáiban, elbeszéléseiben a mai selejtes, silány bádoggal szembeállítva egyre gyakrabban tűntek föl a régebbi idők motívumai. Például így: „ Akkoriban fillérekért dolgozott a napszámos, és a fűszeresnél fillérekbe került az áru. Az árak sokaságát egyjegyű számmal fejezték ki. Mi gyerekek például berontottunk a Kálmán-féle krájlérájba, s már az ajtóban elkiáltottuk magunkat: Csókolom! Kálmán néni, legyen szíves két fillérért medveszart...”

A szíjcukor olyanforma drótállványról lógott alá, mint manapság a divatáruüzletekben a nyakkendő. Kálmán néni két hosszú szálat akasztott le a drótállványról, s a bizonytalan barnaságú pult felett átnyújtotta. A két fillért beseperte a fiókba. Az ott csengett egy kicsit a bádogtepsiben, jelezve, hogy Kálmán néni nyert valamennyit ezen az üzleten. A két fillér pénz volt, az egy fillér is. Az egyjegyű számoknak volt bizonyos méltósága.”

Igen, mert Bertha Bulcsu materiális író. Magyarul: anyagi. Az írói anyag foglalkoztatja leginkább, de az is, hogy minek mennyi az ára, mi mibe kerül, így az írói mesterség ára, bére, értéke és értelme is. Jó lesz alaposan körülnéznie a piacon –

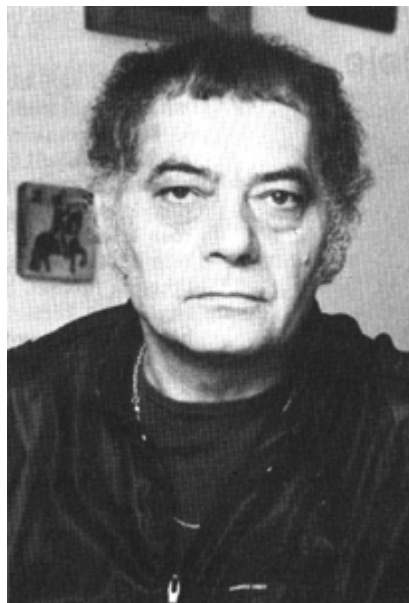
gondolhatta -, s a 70-es évtizedben végiglátogatta szinte valamennyi érdemleges pályatársát; megkérdezte (és három jó kötetben publikálta), hogyan él, miből él, az anyagával hogyan bánik a többi szakember.

Kételyeit az íráság és az irodalom lényegét illetően a sok válasz sem oszlatta el. Továbbra is ez a központi kérdése, de egyáltalán nem teoretikusan, hanem materiálisan, életszerűen. Az irodalom kérdésessége nála: az élet kérdésességével azonos. Műveinek problémája: életprobléma, s mint ilyen nem formalizálható: nem modern és nem posztmodern, nem realista és nem posztrealista (van ilyen?), nem irodalmias, de nem is avantgárd, mert nincs benne antiművészet, antiirodalom sem. Nem stílus tehát, inkább viszony, amelyet – Tandori Dezső kifejezésével – „közemberi józanság” jellemez az irodalommal szemben.

Bertha Bulcsu gyanakvó író, akit – tárcáiból tudjuk – folyton balsejtelmek gyötörtek. Ez hagyján, de a balsejtelmei, sajnos sorra-rendre be is igazolódnak, mind a személyes életében, mind a társadalomban.

Ilyen az egész életed – adta válogatott elbeszéléskötetének a címet, egy régebbi novellájából, amely arról szól, hogy Lint, Bertha Bulcsu Szindbádja, álom-alteregő-hajója, a profi vivőr és vitorlázó, a nyár legszebb napján, remek hajóval, boldog szerelemben egyszer csak viharba kerül, lehorgonyoz, és a horgony víz alatti, fel nem robbant bombába akadt...

A 80-as évek végére a figyelmeztető balsejtelmek beteljesültek, a bombák fölrobbantak, árbóc és vitorla cafatokban, még jó, hogy a profi Lint partra tudott evickélni valahogy a roncsolt hajóval. Most ott ül (Szepezden vagy a Rózsadombon), reparálja a hajót, rigolyás bizalmatlansággal mustrálja az új viszonyokat, az új anyagokat, sokat elvet (ami a napi politika körébetartozik), többet éppen csak megfog és feljegyez (ezek a Jelenségek), de amit végül műalkotásként kiad a kezéből, arról tudhatjuk, hogy nem kontár készítette, hanem szakember, jó szakember, igazi író.

Kecskeméti Kálmán felvétele

„Az, hogy falun születtem, és ott nőttem fel, bölcsőbeli koromtól suhanckoromig, nyilvánvaló, hogy egész életemet meghatározza.”

„A családban a megtartó erő anya volt... A tiltások, a szorongások, a homlokot simogató remények csak őt érintették.”

„1942-ben az Országos Tehetségkutató Falusi Intézet összeszedett az országban vagy hatszáz parasztyereket, akiket ingyenes taníttatásra javasolt. Különféle szűrővizsgálatokon föntmaradva kerültem én is Pápára...”

„Megbetegedtem, és hosszas szanatóriumi kezelés után hazakerültem Zámolyra. Olyan időszak volt ez, amikor a falura is iszonyúan nehéz idők szakadtak. A padláslesöprések időszaka ez.”

„Budapest nekem nagyon sokat jelent. Örömet és idegenséget. Otthont és otthontalanságot. Tizennyolc éves voltam, amikor először láttam a Dunát, a Gellérthegyet... 1952 óta ide köt minden: a politika, az irodalom, a barátság.”

„Van egy fiam. A Muzsikás együttes tagja. Hegedül. Őt is Csoóri Sándornak hívják. Újfehértón az egyik tanárnő meg akart hívni irodalmi estre. Megkérdezte a gyereket: ismeritek Csoóri Sándort? Az egyik kislány föláll, s azt mondja: igen, a Muzsikás együttes tagja...”

ANYÁM FEKETE RÓZSA

Anyámnak fáj a feje,
nem iszik feketét –
anyámnak fáj a feje,
nem szed be porokat;
szótlanabb sápadtsággal
feji meg tehenét
szótlanabb sápadtsággal
söpröget, mosogat.

Anyámra durván szólnak
jöttment idegenek?
anyám az ijedtségtől
dadog és bereked;
sötét kendőjét vonván,
magányát húznú össze;
ne bántsa többé senki,
félelmét ne tetőzze.

Anyám utakon lépdél
s nem jut el sehova –
szegénység csillogától
sebes a homloka;
vállára még az orgona-
virág is úgy szakad,
mintha csak tehet volna,
jószagú kárhozat

Nyár van égen és földön,
zene szól, muzsika,
anyám csönd-sivatagján
el kell pusztulnia.
Gépek, gyártmányok zengnek
csodáktól szélütötten,
de egy se futna hozzá:
segítek, azért jöttem.

Anyámnak fáj a feje,
anyámnak fáj a semmi,
anyám fekete rózsa,
nem tud kiszínesedni.
Egy éjjel földre roskad,
megtört lesz majd, kicsi –
Bejön egy madár érte
s csőrében elviszi.

EMLÉKEZÉS EGY RÉGI UTCÁRA

Kis görbe utca:
eldobott dinnyeszelet.
Köveid: fekete magok,
elleptek a legyek.

Zsinagógád homloma:
Kitömött borjú homloka.

Kis zsidói pajesza göndör,
laskát lapít sovány kezük,
nincs áruházuk, csak istenük,
szél hátán jöttek Betlehemből.

Ki látta Mózeszt kócszakállal?
Minden éjszaka erre jár,
vizet fakaszt a kövekből,
vizet fakaszt a falakból
s járdád hajnalra csupa sár.

Kedvetlenségem rádtekint,
tűnődő szemem hátranéz,
zsidóleányka köszön vissza,
szeme hatágú rettegés.

Egy szalmaszál most fölrepül,
elevenek látjátok-e?
A kis zsidólány sárga csontja
repül a sárga semmibe.

Anyjához száll: zöld gáz az úrben,
apjához száll: lámpaernyő a Holdon,
öccséhez száll: négyszögű, száraz
Szappan
egy túlvilági kirakatban.

Kis utca, kis utca, Európa
mákszem utcája, fekete
saradban a halál nyomát
gyöngülő szemmel látod-e?

Elköztözöm belőled mindörökre,
csak emlékeim hagyom itt:
szélmalom-fáid majd megőrlik,
madaraid majd fölزابálják.

HA MEGÉRINTLEK

Mért írnak verset,
ha veled lehetek?
Csak azért,
hogy az időt kicifrázzam
és szaporítsam a szót?
Kézbe kapom inkább a Napot,
mint a kugligolyót
s a láthatár erdeit
döntögetem a kedvedért
halomba
egyrakásra.

Mért írnak verset,
ha veled lehetek?
Szebb a te melled, mint
a legváratlanabb hasonlatok
és a szád, mint a legmeztelenebb rím.
Nyár van,
kézfejed éget, mint a nagyítóüveg,
a hasadtól meg átforrósodik
a tóparti homok.

Madarak járnak feléd
s vonatok.
Egy-egy pillanatra, ha fölöltöztet
a füst
szemem kapkodva levetkőztet –
Nem is tudom, mért akarlak folyton
látni?
Ha nádas volnál: a nádasat nézném
s ha föld: a földet.

Mért írnak verset,
ha veled lehetek?
A szavak kiüresednek, mint ősszel
a nyaralók,
meghalnak, mint az emberek,
de ha megérintlek,
az érintés halhatatlan marad:
nem akar jövővé változni,
se emlékezetté - -
Mért írnak verset,
ha mindenestül a tied lehetek?
a lábadé,

a kezedé,
a leheletedé.

KEZEMBEN ZÖLG ÁG

Kihabosodik majd újra a tavasz,
mint a folyton éleklő madár szája
s hantokat is körbeállja a fű,
de te már nem mosolyogsz többé
semmire, ami eleven lesz.

Viszek neked zöld ágat, csibés barkát,
újjongó gólyahírt a malomsánc alól,
ott fénylik rajtuk isten pillantása
e az első világgáinduló gyalogbogáré,
de te félrehúzódva már csak a falat nézed.

Ki tudja: túléltem gyógyíthatatlan zavaromat,
de én erre a legutolsó szemedre is akarok emlékezni,
erre a fekete lukakat égető szemedre:
száll az iskolai, meddő krétapor bele,
mintha a szétvert Karthágó pora csak most érne hozzád.

Nem hiszem, hogy a halál tehetségesebb nálam.
Nem hiszem, hogy a halál el tudna venni tőlem.
Látom magamat benned, mintha gyönyörű sebben ülnék:
kezemben zöld ág s mögöttem, ó mögöttem
beláthatatlan terek: rámsötétendő túlvilág.

HÓ EMLÉKE

Néha meggondolja magát a tél
és havazni kezd,
sűrűn, kétségbeesve havazik, mintha csak attól félne,
nem éri meg a holnapot.
Legjobb ilyenkor kikapcsolni telefont, ajtócsengőt,
bort forralni a kákyhán,
belelapozni emmúlt levelekbe
s úgy nézni vissza az életemre is,
mintha nem történt volna meg.
Mintha nem nézett volna rám ágyú se, parázna szem se,
elrongyolódott kézfejek nem nyúltak volna kezemért;
és minden, ami politika volt, szerelem, harangzúgás,
óceáni távlatban újra várna –
Legjobb ilyenkor elképzelni,
hogy sírhatok még elveszett fejem után,

ágyak, féltettek s bozsas vánkosok fölé
szél hajt be orgonákat
s az utolsó földi ítélkezésen
ott állhatok majd jó társak oldalán
könnyű ingben, könnyű kabátban,
túl füstön, kocsmákon, temetőkön,
egy fennköltén züllő ország szemével farkasszemet nézve,
fejemben hó emléke,
hó, hó, mintha egy katedrális vakolata
hullna csöndben.

GÖRÖMBEI ANDRÁS: CSÓÓRI SÁNDOR

Pályája kezdettől folyamatosan fölrázó szellemi-erkölcsi kihívásokat ad a nemzeti önismeret szavaival küszködő magyarságnak. Küldetésének vallja a felismert és a kimondott igazságok közötti távolság megszüntetését. Fontolgatások nélkül vállalja önmagát. A nemzeti tradícióban mélyen gyökerező, de az új jelenségekre fogékony, folytonosan megújuló és új utakat kereső író.

Stílusának személyessége a vallomást az önépítés, nemzetépítés napi gyakorlatává tette. Felelőssége nem korlátozódik önmaga személyére, a nemzet, az itthoni és a szétszórt magyarság sorskérdéseivel egyaránt szembenézett és szembenéz. Írásai fölráznak, rádöbbenetnek igazságokra, vagy vitára késztetnek, de közömbösen soha nem hagynak. Esztétikai erejük, belső szenvedélyük, elevenségük, egyéni szempontjuk, bátor következtetésük szembesülésre készítet.

Költészetében előbb nyomon követhetők a különféle ösztönzések: a Petőfitől örökölt realista, szemléletes közvetlenség, majd Juhász Ferenc és Nagy László látomáselemekkel telített metaforikussága, később az avantgárd, valamint a népköltészet szürrealisztikus képvilága. A hetvenes évek folyamán azonban korábbi ösztönzéseket is szintézisbe fogó, összetéveszthetetlenül egyéni szemléletet teremtett. A Csoóri-versben szinte rejtett a kompozíció. A szürrealizmuson is iskolázott költő látszólag váratlanul helyezi egymás mellé a távoli képzeteket, de éppen a rejtett vonatkozások teszik sűrűvé, érzelmileg és gondolatilag telítetté verseit. Gondolatrítmusa erős, modern verszenéje mögött a tagoló magyar ritmus élőbeszédszerű ütemezése is hallatszik. Plasztikusan, szürrealisztikus-metaforikus képvilág révén mégis sejtelmesen és gazdagon fejeződik ki a teljességre vágyó, de kisszerű harcokban vesztelni kényszerülő személyiség közérzete, tisztaságvágya, a lefokozott élet miatti keserősége. Visszavetítő motívumai a gyermekkori háborús élmények elevenen megőrzött apokaliptikus képei. Ezzel az élménnyel gyökeresen ellentétes pantheisztikus természetérzékelése. Ennek szépségét, fákkal, madarakkal, virágokkal, napfénnel és hóval motivikusan is telített pompáját a költői egyéniség áhítata szervezi gazdag jelentésű létértelmezéssé.

Versei a létezés intenzív, hangulatilag, érzelmileg, gondolatilag telített pillanatait ragadják meg. A belső telítettség, a sokféle élményanyagot tág horizontú egységbe fogó személyesség a Csoóri-vers legfontosabb jegye. Rétegei gyakran egy-egy éles, olykor közvetlenül politikai, társadalmi vonatkozású képtől kapnak új értelmezési dimenziókat. Csoóri Sándor írói alkatának legfontosabb vonása a személyesség: a szabad lelkületű és közvetlen szembesülés önmagával és a világgal. Esszéi is vallomások. A nyilvános tanulás, közös gondolkodás Németh László-i módszerét folytatja a mai idő követelménye szerint. Vallomásos közvetlenségével erkölcsileg is ösztönöz a személyiség felszabadítására, kiteljesítésére, a nemzeti, közösségi ügyekben való tájékozódásra és cs elekvésre. Esszéi az érzések, megfigyelések, gondolatok, emlékek szubjektivitásának vállalásával, tárgyuk sokoldalú és életesen eleven bemutatásával intenzív szellemi-lelki élményben részesítenek. Tágasságot, gondolati, érzelmi, hangulati gazdagságot sugároznak. A merészen egymás mellé állított élmények feszültséget, elevenséget, a megtelepedésszerű felismerés varázsát is hozzák. Személyessége gondolatainak is

szerves része, hitelesítő középpontja. Egyszerre alkalmazza a logikai-fogalmi és a képi metaforikus megközelítést.

Ady önkínzó őszinteségére emlékeztetően vizsgálja filmjeiben és esszéiben a magyarság legfontosabb önismereti kérdéseit, problémáit. Írói világképét áthatja a nemzeti felelősségtudat.

Minden írása hoz valami meglepően új gondolatot. Így világította meg a népköltészet szürrealisztikus erezetét a korábban hangoztatott egyszerűség és szemléletesség koncepcióval szemben, szembesítette a balladai ösismerettel a reményelvű és illuzórikus szemlélettel. A személyes élmény hitelességével mutatta be a közép-kelet-európai kis népek kisebbségi tudatát, s még súlyosabb nemzetiségi kisebbségi érzést. Megfogalmazta ennek ellenében egy új közép-kelet-európai önszemlélet szükségességét. A magyarságszét szórtságával pedig a szellemi összetartozás erősítésének igényét állítja szembe. Esszéiben a bartóki példa nyomán egy új egyetemesség-eszmét körvonalaz.

Művészete mindig eszméltető hírekkel, fölrázó gondolatokkal, érzésekkel lép meg. Csoóri Sándor mindig ügyek, események középpontjában áll. Rendületlenül teszi a dolgát íróként és közéleti emberként egyaránt.

Csorba Győző

Fotó: MTI

„A kilenc testvér közül én nyolcadiknak jöttem. Utolsónak nálam négy évvel fiatalabb húgom. 1898-tól 1920-ig tartott a család növekedése. Én éppen a legcifrább időben születtem, 1916-ban, november 21-én, „amikor az Öreg Király meghalt”. Vagyis Ferenc József halála napján, sőt majdnem órájában. Egészen apró koromban tanítottak meg rá, hogy ha megkérdik, mikor születtem, így feleljek.”

„Alig múltam tízéves, amikor meghalt az apám, még egy év sem telt el, amikor legidősebb bátyámat temették.

Tulajdonképpen eddig tartott a gyermekkorom. Legfényesebb szakasza kereken négy esztendő volt. Nagyjából 1923-tól 1927-ig. Elköltöztünk a Vilmos utcából, abból a házból, amelyben születtem, az Athinai utcába, az öreg temető, a faiskola és a katonai gyakorlótér szomszédságába... A mi birodalmunk volt az egész. A gyakorlótér, a temető, a kertek, rétek. Minden gyümölcsfáról tudtunk a környéken. S a temető... Égtek a gyertyák, s mi ott suhogtunk el a sírhalmok között, mint a szellemek. Pécs akkor egészen másforma volt. Rétek, bulgár kertészetek között vezetett az út a református templomig. Akkor a Vitéz utca táján még olyan putrik sorakoztak, hogy félt az ember elmenni előttük... A templomból hazafelé persze mindig futball, rohanás a réteken át...”

„1939-ben doktorrá avattak, 1941-ben állásba kerültem Pécs város közigazgatásához. Kulturális munkakört ígértek, de lettem kerek két évig a gazdasági ügyosztály előadója. Munkakörömhöz tartozott a köztemető (sírhelyárak, parcella-elévülések stb.), a város mezőgazdasági statisztikája, a gyepmestertelep ügyei-bajai s hasonlók. 1943. November elejével végre városi könyvtárossá nevezték ki (Weöres Sándor utódjaként és ajánlására).”

„Verset írni tízévesen próbáltam először, aztán tizenharmadik évem körül már napi foglalkozásommá vált. Ma is őrzöm a pepita táblás füzet-dokumentumot. Nagyon rossz verseket írtam.

Első versem nyomtatásban egy budapesti szerkesztésű, református középiskolás lapban jelent meg. A Mi Utunknak (ez volt a lap címe) aztán az érettségiig rendszeres munkatársa voltam.”

„Valamikor 1947 elején Kardos Tibort, a nagyszerű tudóst, aki a pécsi egyetemet végezte, kinevezték a római Magyar Akadémia igazgatójává. 47 őszére aztán vendégként meghívatott öt hónapra az Akadémiára. A jogcím: részvétel Janus Pannonois magyar kiadásának elkőkészítésében. Az Akadémie persze nemcsak

Rómát, hanem egész Itáliát jelentette, s korántsem csupán Janus-fordításokat, sőt ezeket akkor a legkevésbé."

„A világ és az élet jelenségei csak lassan, makacs vonakodással fedik föl arcukat. Tiltakozó szeméremmel engednek mélységeikbe pillantani. Lázadoznak megismerésük s így megnevezésük és birtokbavételük ellen. Pedig enélkül lehetetlen a tájékozódás, a biztonságos mozgás az életnek nevezett „elvarázsolt kastélyban”. A költő meglát, megismer, megnevez. Ezzel birtokba vesz. Nem egyénibe, hanem közösségibe. Nem a magáéba, vagy csak a magáéba, hanem mindenkiébe.

A HÍD PANASZA

Fekete földből nőttem, keserű földből nőttem én ki,
fekete ereimben keserűség kerengett,
alattam a folyó beteg-sárgán derengett,
szomorú voltam mindig, és sose tudtam mire vélni.

Fekete földből nőttem céltalanul a levegőbe,
soká nem is sejtettem, milyen irányba tartok:
nehéz ködök mögött bújtak a túlsó partok,
lebámultam a vízre, s nem lettem okosabb belőle.

Suta gerendáimra keselyűk, varjak telepedtek,
ha valaki megindult rajtam, vesztébe tévedt,
cinkosának fogott a kárörvendő élet,
és egyre újabb-újabb hóhéri munkával lepett meg.

S ím egyszer a sötétben, ellenkező oldalról éppen,
mintha magamat látnám, egy csonka híd-ív lengett,
felém lengett az ív, és durva testem zengett,
bomló öröm csapott föl minden parányi-csöpp ízében.

És édesen-alélva találkoztunk at éjszakában,
mint vastag óbor ömlött belém a jó vidámság,
ép lettem, hajthatott bárkit parancs, kívánság
hátamra, nem csalódott: zöld partra hajlott át a hátam.

De rontó vihar támadt, és felibe szakított újra,
esetlen csonkjaim most megint az éjbe szúrnak;
bolond játéka, én, egy önkényes, nagy Úrnak!
gyarló testem hibáit méltatlan tél hidege fújja.

Jobb volna a homályos folyóba rogygni mindenestül,
mintsem az úrben lógni, és oktalan remélni,
jobb volna a puha iszapba halni térni,
hogy fodrozódás nélkül folyjék rajtam a víz keresztül.

ALÁZAT

Szeretném elmondani végre egyszer,
mi vagy nekem. –
Megcsöndesedtem, nem verekszem
többé, várom türelmesen,
hogy gazdag terveit betöltse
életemmel a szerelem.

Fáj a hiány szivemben, restelem,
hogy ember így vagyok,
hogy lelkemen és testemen
a csonkaság sajog –
de rendelés ez, jogerős ítélet,
nem lázadok.

Nem lázadok, csak mentem magamat,
ahogy lehet,
csak illő társamat
fürkészem a hiú magány helyett,
aki ölében és kezében
ajándékot rejteget.

Szeretném elmondani végre, végre,
mi vagy nekem –
hát így terelt kálóm elébe
a gondos szerelem,
hogy fönnakadva gyöngé szálain,
maradj velem.

Tőled már a viharok elszaladtak;
szelid verő
fényezte békés vonulatát utadnak,
a nyugalom, e fő erő
lengett lényed körül,
mint sérthetetlen levegő. –

Szél támad, és elvinni készül,
emelgeti szoknyád,
beteg cagyok a rettegéstül,
zokogva borulok rád:
úgy őrizlek, mint gyáva börtönőr
szökni-akaró foglyát.

Ijesztenélek a világgal:
mi lesz, ha nem véd
az én hűségem? Kis virágis ággal,
mi lesz veled? – károdra tennéd.
ijesztenelek, - s panaszkodom inkább:
romjaimon tekints szét!

Szél támad, és elvinni készül –
nyomaidon bedől
az is, ami eddig ép volt, s meg nem épül
többé se ég, se föld,

mindenfelől hiány szakad rám,
-te óvsz mindenfelől.

Szeretném elmondani végre egyszer,
mi vagy nekem,
most, amikor már húzódol, menekszel,
s nehéz fejem
Horgadva várja: koszorúzza meg már
a szerelem.

CSATA

Néhány tavalyi mandula
az ág-hegyen maradt.
De bontja, bontja már a fa
az új virágokat.
Ág és virág – még lomb alig -,
vas-szürke, rúzsaszín;
-rózsás tüzek lobbanak itt
szürkék kanócain,
föllobbanják a dermeteg
s makacsul ittragadt telet,
mely földre, ágra rátapadva
az életet bennük fagyatta.

Didergek még, bár süt a nap,
magas szobámra süt,
de biztat a tapasztalat
itt, ott és mindenütt:
nem csapkodó gelliraharc,
hadművelet folyik,
s holott esik néhány kudarc,
csak jóra változik,
és bizton győz a győzni jött
az eddig győzelmes fölött
s ki jót pártolt a viadalban,
majd része lesz a diadalban.

Bízó, azért még nyugtalan
fogoly, számolgom:
mily erő állhat ott alant
a szembe dombokon,
és jobbról-balról mily hadak
zárulnak össze, hogy
döntő csatába fogjanak,
ha kell támadniok.

s örömöm egyre-egyre nő,
mert föl nem tartható erő
feszül a fridd füvekben, fákbán,
e láncait törő világban.

VERS RÓMÁBÓL

Már este van itt is, mint túl a hegyen.
A szőke folyóra, a halk Teverére
s az égre kiültek a csillagok. Égve
úszik a lágy domb fölfelé, úszik
mint sima bárka. Magamba nyelem
szavaim, jöttment idegen:
csak az egy-nyelvű csönd és a magány tekerőzik
mellemre, borul le velem.

Vért-nélküli harcos, indultam el én:
pajzsot csak a föld s a szegénység
tartott elibém, a mogorva szegénység,
de hasztalanul, rámtört szigorú
dárdás seregével a fény:
mentségem a könny, egyetlen erény
megadni magam, nincs más koszorú,
csak a sáros alázat a büszke fején.

Otthon suta házak tört vándora voltam,
hunyt szemem mutogatta a távolokat,
itt meg sem kívánva körém rakogat
mindent pár tétova lépés:
márvány-darabok heverésznek a porban,
tündöklenek így is, már félig omoltan,
zengő paloták sűrűje közé vész
a botladozó, s alig ér utat onnan. –

Már este ven itt is, mint túl a hegyen
A szőke folyó másik vizet ébreszt,
más dombot emel föl az ég pereméhez,
más dombot, amelyre ha visszatekintek,
fáj, fáj a szívem,
megríkat a lankadozó türelem,
míg várja javulni a rendet,
hogyan lelke övéit a régi helyen. –

Ó szélre-vetett domb a Duna mellett,
mért itt sajog épp az örökre
tűnt arcok bánatos ikre,

mért itt kínozz épp a tudómba szorult
szók mérge, síri lehelet
mért itt fáztatja a lelket,
itt, a virágba borult
kert közepén, hol a nap kevés lángja emelget?

Hullt társak üres nyomait maradó
társ földte be, hűlt melegek
ágyát drága meleg, -
ám most ő se segít:
messze van, és nem idézheti szó,
nem idézheti várakozó
vággy, szomorú pásztor hívja sötét juhait
szerte a rétekről, szerte a hantok alól.-

Már este van itt is, mint túl a hegyen.
de boldog erővel villámlik a város,
és ablakomon, mely a nyurga platánsor
ormát szövő fénybe, csodára lesek ki,
csodára, mely összeterel
minden szépségre futót, amilyen
a Szivek Szive volt, s ki azóta kesergi,
hogyan vízre van írva neve.

Majd elmegyek innét, s viszek valamit,
viszem, mit a földi szegények
mohó dühe gyűjtött bennem: a szépnek
tenger morzsa-szemét
de félve vigyázok, amíg
meglephet a gazda: hűvös szavait
borzongva lesem: tudom szerepét,
-harminc év sokra tanít.

Majd elmegyek innét, ismét hazatérek,
de bőröm alatt viszlek haza, Róma,
halk szőke folyós s a szlidke folyóra
hajló dombot, a szűk utcák rácsozatát,
és ha a lélek
perzsel, vagy ha világi ítélet
csap rám, öbleiden lelek újra hazát,
ó, Róma, szilárd anya-fészek.

TÜSKÉS TIBOR: CSORBA GYŐZŐ

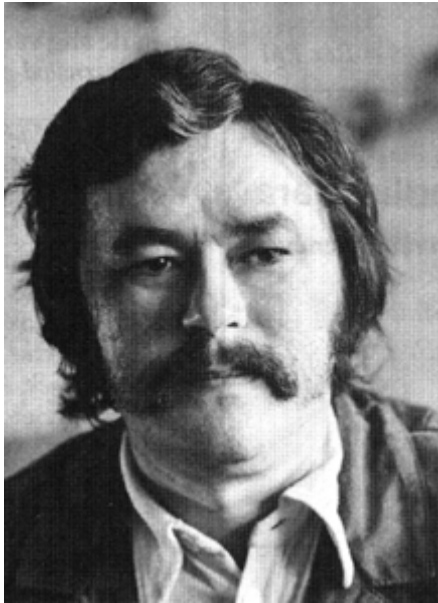
Csorba győző kertje... Nem Csokonai nárciszokkal végigültetett debreceni fűvészkertje, nem Berzsenyi díszeit hullató, hervadó niklai ligete, nem Petőfi szeptember végi, koltói, még virágokkal ékes kertje... Csorba Győző kertjei mások. Néhányat ismertem közülük, jártam bennük. Ismerem a mecseki „szőlős-gyümölcsös, enyhe lanka-oldalon” álló szülőház, a pécsi Vilmos utca 23-as számú földszintes ház kertjét: „egy udvara alul, / s egy fönt, bozótok sűrűjébe bújva. / Az alsó udvar közepén temérdek / ágaival egy vén fa terbélylett.” (Ocsúdó évek.) Ismerem az omló városfalhoz tapadó, Kulich Gyula utcai ház – a már családostól költő lakásának – kertjét, ahol „egy régi őrtorony helyén épült az én szobám”, s a hol a tavasz kétszeres: „Tavasz kívül, tavasz belül: / kislányom, duzzadó rügyek, szikrázó fény-eső, / feltámadás köröskörül, / viharzó győzelem, / tenger piros tető, / játszó füstpántlikák a víg kéményeken!” (Március.) Jártam a Balatoni néhány sorosok, az ironikus epigrammák színhelyén: a révfülöpi parton fölépített, enyhet ígérő, de jobbára csak bosszúságot adó villa emberi zajtól fölvert kertjében: „A kertbe a kertbe / a legvégébe a kertnek / a legvégén a házba / a legvégső szobába / becsukni ablakot ajtót / becsukni fület / becsukni szemet / s aludni aludni / hosszút mélyet kanargót” (Egy öreg villára) És ismerem a költő mai lakásának, a pécsi Damjanich utcai családi háznak zsúfolt bérházak közé szorult, bekerített kertjét, ahol „a piros, a legnagyobb dolgok színe bújik elő a körtefa hullni-készülő levelein” (Körtefa), ahol a tavasszal éles vassal megritkított számóvató a „nem értjük nem értjük nem értjük” példázatát mondja (Egy számóvató tavasszal), s ahol az út „egyik fától másikig / egyik gyomtól másikig / egyik rögtől másikig...”: Világ körüli utazás.

Csorba Győző kertjei bár a térképen is tetten érhetők, valójában sokértelmű költői metaforák. Csorba Győző „tájversei” nem igazi, leíró jellegű költemények, mindig túlmutatnak önmagukon, jelképek, szimbólumok. Sokértelmű metaforák – mondtuk, mert azonos időben is, az idő egymásutánjában is jelentésváltozataik vannak. A modern elidegenedés élményének éppúgy kifejezői, példázatai lehetnek, mint az újjászületésnek, a változásnak, az újrakezdésnek. A költő a kert fái, virágai, bokrai között a termékeny meditációra éppúgy teret talál, mint a mulandósággal viaskodó ember keserűségére, bezárkózására. Korábban talán a „lobogás, láz és remegés”, a biztatás és a vigasztalás volt több ezekben a versekben, ma a belső csendre való vágy, a legvégső dolgokkal való szembenézés, a búcsúzás szorongása és keserűsége szólal meg bennük erőteljesebben.

Csorba Győző költészetének csak egyik – és nem egyetlen – alapmetaforája a kert. Ennek a korán érő és gazdagon kiteljesedő költészetnek számtalan színe, hangulata, változata és „témája van. Helye van benne a gyermekkori elmékeknek, a játszótérnek használt városszéli temetőnek, a Duna-parti nyaralásoknak, a titokzatos, eszelős játszótársnak. Helye van az „ars amatóriának”, a bőrön átsütő „fénylőbb izgalomnak”, a másik nem iránti vonzalomnak, a szerelemnek és a hűségnek, a kilenc gyermekes családnak, amelyben felnőtt, korán elveszített apjának és anyjának, testvéreinek, valamint saját családjának, három lányának, unokáinak és két ember kötésének, a hitvesnek, akinek „szeretném elmondani végre egyszer, mi vagy nekem”, s akinek A szó ünnepe című kötetét ajánlotta. „Mostanában folyton a halál körül ögylgek” – írta már egyik korai versében (Lefelé), s már 1940-ben lefordítja

Hélinant A halál verseit. Talán az idő, az elmúlás, a halál, a létezés alapvető és megkerülhetetlen kérdése Csorba Győző költészetének legközpontibb gondolata. Ma is Szemközt vele (ez legutóbbi, 1991-ben megjelenő kötetének címe): „a végső birkózás előtt” ez teszi nyugtalanná. S még nem beszéltünk Csorba idegen tájakat, külhoni városokat (főként szeretett Rómáját) megidéző verseiről... S minden bizonnyal költészetének jellemzésekor szólni kellene a „csapat” tagjait, mertereket és barátokat, festőket és íróársakat megidéző kettős portrékról, amelyek éppúgy jellemzik a költőt, mint tárgyukat.

Csorba Győző valójában magányos költő. Indulása is az volt, később sem kapcsolódott nemzedéktársakhoz. Szándékosan távol tartotta magát az irodalmi mozgalmaktól, vitáktól, a politikai csatáktól. Van, aki a Nyugat harmadik nemzedékének tagjaival, Weöressel, Vassal, Kálnokyval, Rónayval említi együtt a nevét, van, aki a negyedik nemzedék költőivel, Pilinszkyvel, Nemes Nagy Ágnessal, Rába Györggyel rokonítja. Születése óta vidéken, sőt ugyanabban a városban él. Viseli, hordozza a magányos sors minden hátrányát és előnyét. Az olvasók minden bizonnyal költői értékeinél, rangjánál kevésbé ismerik verseit. A kevesek, az írók, barátok költője maradt. Ugyanakkor mindvégig megőrizte morális függetlenségét, erkölcsi tisztaságát, sebezhetetlenségét. Kevesen mondhatják el egy sok évtizedes költői pálya magasán: nincs egyetlen sora, amelyet ne vállalhatna ma is.

Balla Demeter felvétele

„ Az apámra szerettem volna hasonlítani..., de szilvaként hegyesedő szemsarkom, kiálló járomcsontom, fekete hajam, szélesedő halántékom, vagyis egész mongolos arcberendezésem anyám arcára ütött. Vagyis a kunokra.”

„ Minden pillantásom apámat kereste-figyelte. Roppantul megörültem, amikor felfedeztem kezünk, lábunk hasonlóságát, s diadalmas elégtételnek éreztem, amikor kiderült, hogy nekem is jó hallásom van, mint öneki... talán ezért is makacskodtam olyan konokul, hogy zeneiskolába mehessek...”

„ ... hihetetlen, álomszerű helyre csöppentem. Az álomszerűség kezdődött már az utazással: hajnalban indultunk el anyámmal egy ismerős szekeren, a saroglyában dunyha, párna, lepedő, törülköző, szalmazsák, egy mély- és egy lapostányér.”

„ 17 éves koromban már megjelentek költeményeim, és ettől kezdve én költő voltam. Nem törődtem a zenével meg a hegedűvel... a bölcsészkarra fölvételiztem és bekerültem a jogi karra... Akkor ilyen világ volt...”

„ Fél évig laktam az Eötvös-kollégiumban. Csak úgy beköltöztem ötödiknek vagy tizediknek egy szobába... a kutya nem törődött velem. Levest és kenyeret ingyen lehetett kapni a menzán...”

„ Innen-onnan lehullajtott pénzen éltünk... Kormos István azt mondta nekünk, hagyjátok a fenébe ezt az irodalmi segédmunkát, írjatok gyerekeknek verset, mesét...”

BEVÁLTATLAN ÁLMAIMBAN ÉLEK

Beváltatlan álmaimban élek,
nem vár rám bútorozott lakás;
szép ívű legyintés ifjúkorom –
Télbe zöld foggal maró olvadás

pezseg köröttem, buk fencezik fönt
a villogó ülepű Nap, tavaszt
feszít ki két mákszem-repülőgép,
s a kölyök meggyrügy álszakált ragaszt;

húrpöngésű május! Vadóc szárnyak
zümmje, a sorsom, szívemben kavarg,
megtisztul – szólni így készülök én,
beváltatlan álmokra hallgatok.

Hibátlan testem dobom mérlegre,
csak nézzétek, hogy majd mivé leszek!
Országot váltok ki bajaimból,
ha gyönyörű mosollyal érkezek.

MONGOLOS ÍVŰ ARCOD

Mongolos ívű arcod – mormolom, majd skandalom:
tá-titi-tátá-táti, tisztára szakmai betegségből, mint
ahogy a légikisasszony a földön is repül s a festő
a levegőbe rajzol; persze, persze, természetesen,
figyelem a pendülő repedést (rímbe) a lelken,
gúnyosan ásít a papír, gúnyosan visszaásítok, mint
a birsalmasajt, ragad a vers, holott úgy szeretném,
valahogy úgy képelem: ahogy az Ügetőn felvág a
ló, porsátor-szárnya terül s a tribün a lélegzetét
visszafojtja, sikerül-e, visszatalál-e a földre?
S mikor új cigarettára gyújtok, talán a füst,
talán a szertartás, megzsongatja a dallamot:
Párizs zeng halkán, mint egy vidéki város,
lányként meghódítottad – dűnnyögöm büszkén, pedig
akkor még nem ismertelek, s belefújom a füstöt
a kihűlt időbe, nyár felel rá, mert a nyarat
minden évszaknál jobban szeretem, vagyis nyár,
a világ legmagányosabb nyara: képzeletben
süt a nap, moccanatlanul állok a medence szélén,
behajlított térddel, beszívom a víz szagát
és nem ugrok. Így teltek el az évek, mélyül
a halálos szakadék álmaim és életem között;

fenn repül a hős kamasz, kiváltja a zálogházból
szárnyát, ruháját, télikabátját, az égbe tart.
Lentről nézem, mintha nem is én volnék, a férfi
hogyan is repülhetne; lelőtt szívemben keserűség,
moccanatlan talpam alatt szakadék. Szép
tested ajtó a világba, mongolos ívű arcod
ablak, az édes bozótba nyomott arcom menekülés.

SZÜNTELLEN ESŐ

Szüntelen eső veri az ablakot,
álomban bújtatlak, az álom felragyog,
minden ébrenlétem jéghideg,
csillogó falába rejtelek,
ázó nappalok, ázó éjjelek
suttogják: ég veled
Éj alól sikoltva kitolat
tehénszín tehervonat.
Az a kín, az a szó, beomló beszéd
keresi tudóm árva üregét,
szájpadlás magányát, fogak
zátonyán neved fennakad,
partra csapódik, holttestén mereng
elhagyott, könny-arcú szerető-sereg.
Ökörfej hold gurul, megalvad
nyüzsgő volt-hajnalok kihálnak,
áttetsző délelőtt lakatlan
épül fel, ajtója lepattan,
fényképed a falon, léghez
mosolyoddal elszalad;
szüntelen eső hull, tajtékos szív dalol
gőzölgő, nagy-eres ég alól.

IMA A VADEVEZŐSÖKÉRT

Merről fúj a szél? Kelet vagy Nyugat?
Fel ne borítsa könnyű sátrukat!
Barna a bőrük, a hajuk fakó,
róluk álmodik a városlakó.
Rőzsét gyűjtenek, tüzet gyűjtanak,
fákra kóválygó szikrák hullanak,
arcuk feldereng, szemük elmereng,
mély torokhangon mormol a Duna lent.
Parton nagy halak, puffadt a hasuk,
fekszenek kajakok, kilbótok, kenuk.
Mogyoróbokor szolgáltat zenét,

nyikorog, zeng a szűnyogszövőszék.
A bodzabokor küld mézillatot,
melyet a tüdő télre elrakhat.
Piros barlangot a tűz öblösít,
nézik az ágak koromrajzait.
Árpádházi tájt idéz túlpartról
a krétafehér falú monostor.
A Hold az égi fókuszban ragyog,
kutyák köszöntik, kicsik és nagyok.
Tábortűz töpped, fiúk locsolják,
megvakul a prométeuszi láng.
Hétvégi csillag, szombat-vasárnap,
törékeny fénye a szabadságnak.
Ne zavarja meg semmi álmukat,
szélvészt ne küldjön Kelet, se Nyugat.

AZ EMLÉKEZŐ MAKADÁMÚT

Az emlékező makadámút tankot
görget álmában, átlőtt fejű katonák
masíroznak s végtelen géz csavarodik utánuk:
a holdfény, ölmeleg géppuskafészek
szólitgatják kanyarban, csúzos kilométerkőnél,
faluvégen, s kikerüli, hányszor már, a roncs
repülőgépet az üszkös, villogó fogú pilótával,
s megáll hosszasan a kriksz-krasz csontokkal
teledobált
tömegsírnál s tudja, hogy nem messze a gyilkosok
gerince fúródik, mint fehér halszálla, az árokpartba,
siet, hogy megtalálja az a csöppnyi lábnyomot,
amely a legjobban fáj, menekülő gyermeké volt,
akit hátbakasztott gépfegyverrel az üszkös,
villogó fogú pilóta, siet, mert hajnalodik.
Télen sószerű csontokkal álmodik, nyáron illatokkal.
Égett hússzag, izzadtság-szag, benzin hánytató szaga,
jázmin hónalj-illata, baltacím tüdő-illata,
levendula rothadó gége-illata, kökörcsin máj-illata.
Tavasszal kloroform ömlik a fákról, szétlőtt
vöröskeresztes kocsi búzlik, injekciós tűk bizseregnek,
fehéreköpenyes szanitécek foszlanak a strand édeskés
hínár-szagában s a kabinokból alsónadrágos tiszték
buknak ki, mint kagylóhéjból a remeterák.
Mikor is volt, mikor is volt? már nem emlékszik
pontosan s az álom mindent összemos, de a helyet
tudja, ott, ahol most horgászbótok lógnak a vízbe,
a csendes üdülő mögött, a folyóparton, már a had

elvonult, a két szökevény katona, egyik üldöző,
másik üldözött,
birkózott némán, s az egyik, üldöző? üldözött?,
átharapta
a másik torkát, még most is hallja a porcogó ropogását.
Siet, mert hajnalodik és sok álmodnivalója van,
pedig csak mellékút, kevés forgalommal s egy darabig
a folyót követi, fűzfák mentholos lélegzetét
szimatolja, távolsági sofőröket csábít fürödni,
a könnyű szandálú nőket nyáron apró kalandra;
s míg a teherautó várakozik, gutaütéses hűtőjében
felforr a víz. Most megrázkódik: mint iszamos hasú
teknőcök, tányéraknák másznak rá nehézkesen,
s iksz-lábakon szögesdrótakadály üget át rajta,
s rögtön megtelik halottakkal, katonasipkákkal,
alumíniumcsajka verődik fennakadva , mint a kolomp,
sokáig hallja még monoton zenéjét; ősszel hangokkal
álmodik, robbanás dobhártya-szakító csöndjébe
géppisztolyok tücsök-cirpelése soroz,aknavető ugatnak
torokhangon s gyomorból böffent az ágyú, öblög
visszhangja hosszan, málló ég alatt repülő
gurgulázik, vadlibák gége-mikrofon hangja recseg,
s tudja, hogy ősz van,szalmásszekerek imbolyognak,
mézédes tökök rázkódnak a saroglyában, telipofájú
hörcsög kétlábra áll, figyel, ürgék fütyöngetnek
az elárvult mezőn, ezüstlap csusszan a láthatár
felől, a dér; fehéredik az ég s kékbe vált,
s az emlékező makadámút megtalálja, ami legjobban
fájt, a csöppnyi lábnyomot, felsóhajt. Megvirradt.

RÉZ PÁL: CSUKÁS ISTVÁN

1

Ha nevére esik a tekintetem egy folyóirat új számának tartalomjegyzékében, ha postámban meglátom a borítékját, elsőnek az ő versére lapozok rá, elsőnek az ő versét rejtő-ígérő levelet bontom ki. Vajon miért? Mert szívesen hallom a hangját, s mert bizonyos lehetek benne, hogy szavaiból nem a másét fogom kihallani, csakis az övét. Mert verseit szinte úgy olvashatom, mint beszámolót, híradást, üzenetet: minek örül, mi bántja? mit álmodott? mit csinál? mi foglalkoztatja? Egy ember elmondja, hogy mi van vele. Ennél pedig – legalábbis számomra – nincs izgalmasabb olvasmány.

2

A személytelen, a hermetikus líra divatának évadán egy költő, aki versében pontosan megadja lakáscímét (még Kosztolányi is csak azt árulta el, hogy melyik utcára néz az ablaka), sőt könyve fedelére írja: Szépvölgyi út 67.; aki arról tudósít, hogy hány kiló, hogy mit vásárolt a piacon, panaszkodik, hogy kihúzták a lukas fogát, dicsekszik, hogy maga építi a házát a Balaton partján, eljátszik azzal, hogy egy légy szállt a papírra, ezért nem tudja befejezni a verset. Olyan természetesen vállalja a személyes líra nagy – és korszerűtlen – hagyományát, az ultima realitas jogát a versbe-áradásra, mint napjainkban kevesen. (Igaz, Tandori, Kukorelly utcáját is megtaláljuk verseikben.) És ezek a metszetek az Időből – meg a Térből – akart prózaiságuk ellenére (vagy éppen annak köszönhetően) nyomban összefüggésekbe rendeződnek, váratlan dimenziókat kapnak, kiterjednek – költészettel telítődnek.

3

Azt mondják az esztéták, önarcképet akkor festenek a festők, amikor életük – munkájuk – válságba kerül. Ha igaz a tétel (nem hiszem), Csukás István élete csupa válság. Köteteiben önarcképek sorakoznak egymás mellett: a falusi fiúé, aki, friss város lakó, új, bár nagyon is alkatából következő borzongásokkal gyönyörködik a Váci utca holdas dekadenciájában; az egyszázbél, villoneszk ifjú kezdőé („az volt a szörnyű: fiatal költőnek lenni”, írja majd húsz év múlva, titkolt nosztalgiákkal), aki a város fölött trónoló toronyszobában tanulja a légzéstechnikát, az „attitűdöt”, vagyis azt, hogy a fájdalmat léhaság mögé illik rejteni – no meg a mesterséget, persze; az otthont lelt férfié, aki megkötötte már különbékéjét, s most boldog, szomorúdalokban énekli meg a maga-építette kisvilágot, ahonnan kirekesztene mindent, ami odakintről ostromolja. Úgy döntött, hogy boldog. De azért néha – nem is ritkán – szomorú.

4

Ízig-vérig alanyi költő, de nem narcisztikus: nemcsak befelé néz, kifelé is. (- Hogy látszik ki azon a keskeny nyíláson – ugratta egykor barátja, ujjával a levegőbe rajzolva a költő – kiskun? Nagykun? – ceruzavonal-vékonyágú szemrészét.) Amit lát,

hogyan aztán megjelenítse, az a való világ:vadevezősök a Dunán, egy motorkerékpár a fűben, egy árva telefonfülke, sivalkodó disznó, vágáskor, egy szitakötő a falon. Csupa genre-kép. Csukás mégsem kismester. Az egyszeri, akár azt mondhatnám, igénytelen látvány magába szívja emléktöredékeit, szorongásait, reményeit, érzés- és gondolatsorokhoz gyűjtja be a motort. De ez a motor sohasem puffog nincs költőnk, akitől ilyen idegen volna a bombaszt. Hazafiságát nem patetikus tételek harsogják, egy-egy magyar tájkép jelzi ékesen; nem deklarálja népszerűségét, de azon töpreng, vajon mi lett azokkal, akik „lent maradtak”, s a vadevezősökért fohászkodva a szabadság megtestesítőinek látja-láttatja őket. Ritka madár nemzedékében: nem tartja magát küldetéses költőnek. Pedig van küldetése : a Biblia Pauperum-ot írja, a lebírhatatlan átlagélet ezernyi változatáról beszél, ez a hivatása.

5

Mióta az eszébe jutja, tudja azt is, hogy a legnagyobb költői tárgy mégiscsak a halál. Már fiatalon azt kérdezte: „ Mi lesz a halál után? / Ők már tudják, az árnyak, / a lukas arcúak, az üres szívűek a bodogok” – hogyan aztán rákattantsa a versre, mint saját koporsófedelét, a zárómondatot: „ De mi lesz az én halálom után?” Könyveiben egyre több a búcsúzó vers: búcsúzik Czibor Jánostól, Pernye Andrástól, Török Erzsitől, Nagy Lászlótól, Kondor Bélától, Réz Ádámtól, Timár Bélától, Vas Istvántól. Közhely, hogy aki temet, kétszeresen is magát siratja: gyászolja azt, ami belőle, az élőlől sírba száll most a halottal, és megelőlegezi önnön majdani halálát.

6

Verszenéjét sokaktól tanulta, a tarhosi diák népdaltól, Kodálytól, Bartóktól, az induló költő Csokonaitól, Apollinaire-től, Weörestől, Kormostól, másoktól. Vérmérséklete, világlátása a lázadásból, a komor magányból, a nem szeretett, vagy rosszul szeretett férfi tragikumából az elégikus rezignációba áthajló, sorsukba belenyugvó, a megbékélésben örömet találó régi nagy költők alkati-tudatos derűjével rokon. És színezi az is, ami az életben és az irodalomban egyaránt oly ritka: a férfibáj.

7

A költő, aki új verseiből néz ránk, azokra a 17. és 18. századi, zömök, hordóderekű, a mázsát ostromló, nagybajszú, pirospozsgás magyar írókra emlékeztet, kiknek képét először a Nagy-Beöthyben csodáltam meg, kamaszkoromban. Csukás István ül egy teraszon, Óbudán vagy Szárszón, poharazgat, nézi a vizet, a hegyeket, tűnődik, és – ritkán – verset ír.

Csurka István

Csigó László felvétele

„ Apám békési parasztcsaládból származott... az egyik legrégebbi békési család a Csurka. A török időkig kimutatható ez a református egyház anyakönyveiből... 1913-ban érettségizett, utána bevonult katonának, a főhadnagyságig vitte. Váradon jogászkodott... majd a budapesti Hitelbanknál kötött ki...”

„ Szüleim orvosi tanácsra költöztek fel a Szív utcából a Farkasrétre... Zavartalanul boldog gyerekkor képei lengedeznek most előttem.”

„... később Békésre húzódtunk vissza. De apám katona volt, így aztán vele együtt mentünk egészen

Münchenig...”

„Ifjú koromban súlylökő és diszkoszvető voltam, ez bizonyos robbanékonyságot fejleszt ki az emberben...De nem vagyok hosszútávfutó alkat, pedig a prózaírónak az is kellene.”

„ 1952-ben kerültem föl a Színművészeti Főiskolára, Békésből... makulátlanul tiszta világnézettel, hittel szálltam le a Keleti pályaudvaron a csabai gyorsról. Annak ellenére feltétel nélkül hittem a szocializmusban, mint egyetlen lehetséges emberi életformában, hogy mindent, ami körülvelt, elutasítottam... Fel kellett volna kötnöm magam, ha még ennek az egyetlen világ-elrendező elvnek a szentségében, igazságában sem hiszek.”

„ A politika, a politizálás „fontos, központi, lényeges” helyet foglal el életemben. Nem is tudom elképzelni, hogy itt, ebben a korban, ezzel az előélettel és ezzel a jövő felé igazodással kirekessze magát az író, vagy hátat fordítson a politikának... Minden politika, az egész élet politika... Attól pedig nem félek, hogy emiatt az utókor számára elavulok, és nem tudok örökérvényűeket írni.”

(1977)

DEFICIT

-részlet a színműből-

X. Hadd mondjam el végül gyávaságom igaz történetét. Hogy miért nem tudok mindent odadobni? Beszéljük meg, W., gyávaság-e az öngyilkosság, vagy bátor tett?

W. Egyik sem. Szamárság.

X. Az. No, persze, nem is ötven Dorlotinra gondolok én, hanem a személyiség, az egzisztencia fölszámolására. Kimenni az utcára és ordítani. Torkom szakadtából, amíg ki nem nyúlok. „Nagyon fáj! Nagyon fáj! „ – csak ezt ordítani, és itthagyni mindent, állást, asszonyt, lakást, polgári kényelmet. Koldulásból élni, ha adnak, nem enni, ha nem adnak, híd alatt aludni... Zavarosan mondom: kiszakítani magam ebből a társadalomból, meggyilkolni a társadalomnak ezt a törvénytelen törvények közé szorított mamelukját, aki vagyok most – annak minden következményével. Valami ilyesmit akartam.

W. Tudom. De ennek nincs értelme.

X. Nincs. Sajnos, tudom, nincs. Mit gondolsz, azért nem tudom megtenni, mert előre tudom, hogy nincs értelme?

W. Igen. Bizonyos vagyok benne, X.

X. De hát magamat kiszakítanám a béklyóból.

W. Csakhogy te nem ezt akarod.

X. Nem? Hanem mit?

W. Te meg akarod változtatni a világot. Illetve: akarod, ez egy kicsit erős: szeretnéd. Óhajtod.

X. (ellágyulva) W., kedves W., ezt mondd? Elhiszed? Ó, W. (Leborul elé, sír.) Elhiszed? Ezt látod bennem? A becsület pislákolását? Ennyi tunya aljasság után, ennyi szeszgőzös „ál-haza-pufogatás” után, ennyi hőbörgés után te még ezt elhiszed nekem?

W. Mindent tudok rólad.

X. (feláll, komolytalan, énekel) „Meghalt a cselszövő, nem dúl a rút viszály, országunk élni fog, mert László nagy király.” Jól átráztalak benneteket. Az egészből egy szó sem igaz.

W. Erre viszont már nincs időm. Ha itt marasztalsz, akkor bírd végig a saját vallomásaid, ne játszd meg magad.

X. (elkomorul) Igazad van. De nehéz. (Elmerülten.) Fegyverrel kezdtem. Fegyver volt a kezemben. Azt mondták, tegyem le, vigyem a zászlót. Vittem. Tegyem le, építsek házat. Építettem. Romboljam le, leromboltam. Építsek börtönt, építettem. Üljek bele, beleültem, fogjam be a pofám, befogtam. Ne csináljak semmit, minden nagyon szép, minden nagyon jó, higgyem el.(Ordít.) Nem hiszem!... Nos, akkor röviden. (A ládához megy, fölnyitja.) Szerinted mi van ebben a hegedűtokban?

W. Hegedű.

X. Nem. Ebben van az életem titka. Ezt még a feleségem sem tudja, ezt a tokot még senki nem nyitotta ki. A kulcsa mindig itt van a zsebemben. Mindenki előtt akartam leleplezni magam, hogy ezzel örökre magamhoz láncoljalak benneteket, mert aki ennek a titoknak a birtokába jut, annak hallgatnia kell, különben én elvesztem. Azt hiszem, most már tudod, mi van ebben a tokban.

W. Tudom. És miért rejtegeted?

X. Nem tudod. Mert nemcsak az van benne, sőt nem is az a fontos. Ebben a tokban két tárgy lapul. Két fegyver! Két abszolút fegyver.

W. Most már nem értem, egyre zavarosabb. Mi van hát benne?

X. Egy géppisztoly és a Kommunista Kiáltvány. (Csönd, nézik egymást.)

W. (feláll, odamegy X-hez, megcsókolja) Ne magyarázd el, értem. Rejtegetni te csak a kettőt együtt vagy hajlandó.

X. Nem vagyok őrült?

W. De, az vagy. De van benned ráció.

X. Csak a tudat, hogy van. A jogosultság. Én valamikor az első sorban harcoltam. És ki tudja, egyszer még jó lesz, hogy a saját halántékom felé fordítsam. Gyere, nézd meg.

W. Nem kell. Elhiszem. Láttam már pisztolyt, és láttam már a Kiáltványt is.

X. Nem pisztoly, géppisztoly. Gitár. És láttad már a kettőt együtt is? Valamikor híres beatnik voltam. A beat-zene híve. A vérem is folyt.

W. És ezt Y. nem tudja, valóban? Egyiket sem? Legalább az egyiket megmondhattad volna neki.

X. Nem. Te vagy az egyetlen ember, akivel ezt a végső titkot megosztottam. Gyere, nézd meg őket. Milyen szépek így kettesben. Testvérek. Mit, testvérek? Az ős abszolutumok! Létem princípiumai! Perverz vagyok, tudom, hogy így rejtegetem őket, és álmodom velük. Ez perverzitás, egy elferdült lélek utolsó ficama. Mindegy, akkor is, ez van. Ha az ember semmit nem tehet, perverzzé válik. Dugdosni kezd valamit. Én ezt a kettőt. Fétiseim. Gyere, nézd meg a fétiseim!

W. Mit nézzek rajta?

X. Azt akarom, hogy teljes, maradéktalan legyen ez a közösülésünk. Amúgy, fizikailag nem tudtalak, hálistennek, nem is lett volna értelme, hát így teszek magamévá... Érted? Meg kell nézned, és velem együtt kell csodálnod, magadba szívnod olajos illatát. A fegyver és a Kiáltvány. Világ proletárjai, egyesüljete! Gyere, add magad.

W. (szájon csókolja) Nyisd ki.

X. (lassan kinyitja, a tokban nincs semmi, a fedele lefittyen)

W. (X-re néz, látja az elképedésén, a megrendülésén, hogy ez nem tréfa volt, megsajnálja) Ez van. Ez sincs. Az asszonyok előtt nincs titok. Jót akart neked, eltüntette.

X. Rendben van: a fegyvert és a Kiáltványt?

W. Megérezte, hogy összetartoztok. Lehet, hogy kitette a polcra.

X. Nem. Észrevettem, volna. Nem Y. tette el. Valaki más.

W. Ki?

X. Végül is, nem tudom. Ezek a végső dolgok homályba vesznek. És csak a tények beszélnek: nincs. Talán nem is volt. Így jár az, aki leteszi a fegyvert, és eldugja a Kiáltványt! Mikor tettem le a fegyvert? Nem tudom. Egyszer, régen, a sűrű idő folyamán letettem a fegyvert. Betéve tudtam a Kiáltványt, és egy ideig hirdetem is. Aztán elkezdtem dadogni, mert mindenki más is dadogott körülöttem, és olvastam az elemzéseket arról, hogy milyen nagy mű a Kiáltvány. Én is azt mondom, nagy mű, és nem harsogtam tovább a szövegét. Kiütötték a fegyvert a kezemből, és betömték a szám cukorral. De én nem hajoltam le a fegyvereimért, és nem köptem ki a cukrot, hanem eloldalogtam fegyvertelenül, és meghúztam magam egy bokor alatt,

cukrot szopogatva. Azóta itt vacogok a bokor alatt, és zavaros, kusza álmain vannak. Néha azt álmodom, hogy forradalmár voltam, és valamikor kivontam fényes szablyám, hogy megküzdjek a sárkánnyal a szocializmus fényességéért. Ez sem igaz. Csak az az igaz, hogy most itt vacogok a bokor alatt, és a hegedűtok üres. (W. megsimogatja , a mellére simul.) Az ember itt a bokor alatt becsavarodik, és elveszti még a múltját is. Segíts rajtam, W... Tudsz rajtam segíteni?

W. Nem.

X. Plántálj belém szép csehovi álmokat, hogy a jövő szebb lesz, humánusabb, fényesebb.

W. Nem tudok ilyen álmokat beléd szuggerálni. Ebben a korban meglátni, ami szép, ami jó, nem ez az egyetlen lehetőségünk?

X. Igen, csak... Te W., ez a titok, hogy ez a tok üres, köztünk marad?

W. Köztünk, ha akarod. Nincs már ennek jelentősége.

X. Remélem, tudod, hogy nem élem túl, ha kitudódik.

W. Ezt ugyan nem tudom, de nem kívánlak megalázní.

X. Nincs több szavam. Befejeztem. Készen vagyok.

W. Holnap fél hétre megyek.

X. Óriási vagy. Isten vagy. Csak érted, miattad érdemes élni. Imádlak.

W. Jól van, erről majd még beszélünk, Abba a tokba pedig legjobb, ha veszel egy hegedűt. Végül is az való bele. Szia. (Kimegy.)

X. (egy darabig áll a szoba közepén, aztán leül az íróasztalhoz, ahogy a kezdetkor ült. Ül mereven, mozdulatlanul, lassan dúdolja az Internacionálét)

A refrénig lassan rámegy a függöny.

FARKAS LÁSZLÓ: CSURKA ISTVÁN

Életrajzának korábbi képeiről a kedves, vidám, életszerető, bohém fiatal író néz ránk, a lóversenypályán diadalmasan, majd letörten álldogáló, a Hungária kávéház szóversenyein, „lehúzásain” önfeledten vetélkedő játékos; életpótló kártyacsaták, halálos pókerjátszmák hőse. A Czakó utcai futballpályán vállát töri a Szocreál kapujában; a Vörös Meteor pályán – már akkor túlsúlyosan – hetven métert vágta, hogy inzultált csatárunkat megvédje. Egy szilveszter éjszakán föltépett inggel kiáll a havas teraszra, s a világgal? A hatalommal? Évődve kiáltja a budai éjszakába: „Eltársak, ne lőjtek!” Mire a szomszéd teraszon valaki vadászpuskával valaki kétszer a levegőbe durrant... - Mintha maga Csurka István írta volna ezt az ironikus történetet, s teremtette volna ezt a hősködő, póruljárt figurát.

Könnyen, szépen indult a pályán, az ötvenes évek közepén. „Felejthetetlen barátunk, Czibor János – írja Réz Pál -, aki akkoriban a Művelt Nép irodalmi rovatát szerkesztette, egy délben lejött a Hungária éttermébe, és patetikusan lobogtatta a friss, még festékszagú lapszámot: - Ekce poéta - mondta... - Megint fölfedeztem egy költőt – ha csak prózaíró is...” - Szépen indul, ez a Nász és pofon című novella azonnal vitákat vált ki, s ezek a viták, rosszallások végigkísérik a pályáját. Mai szemmel nem tudatos ellenkedés ez, hanem Czibor János fölfedezői szójátékát igazolja: Ecce poeta. Indulatait: fölháborodásait és kajánkodásait írja bele történeteibe s alakjaiba, azt, ami szomorítja és bosszantja – csoda-e, ha folyton dorgálják, letiltják? Előbb „egzisztencialista” írásaiért, mondván, hogy túlon túl megérti a kiábrándult fiatalokat, hogy maga is kívülálló. „Cinikus” írásaiért, léha, önpusztító játékosainak kedvteli, megbocsátó megjelenítéséért. Kevesellik írói kompromisszumait: ha elkerüli is – írói pályáján – a nagyobb ütközéseket, folyton beleütközik a tilalomfákba.

...jó tanáraink voltak, méltóak az első magyar reáltanoda hírnevéhez. Az Eötvös gimnáziumbeli legszebb emlékem az a női bronzszobor, amelyet elmozdítottak egykori talapzatáról, ahová az első világháborúban elesett diákkatonák emlékére állították, és most egy piszkos kis udvarról éppen a fiúvécébe néz be lehajtott fejjel...

...A gimnázium utolsó éveiben tanulás helyett body-buildinggel foglalkoztam, és minden téren a testi erő fejlesztése és az érzékiség nyomták el bennem az első olvasási és versírási hullámot...

...Érettségi után a tengerészetnél dolgoztam az M/S „Hazám” és az M/S Duna tengerjárókon. Fejlődésem tempója állandóan ingadozott a nagyravágyó tervek és az elégtelen akaraterő következtében. Általában küszködő kontempláció jellemzi ezt az időszakot az életemben. A tenger persze tenger. Vagy negyven kikötőben megfordultam...

...Habár az öt év alatt a filozófiatörténet néhány hozzám közel álló gondolkodóján kívül kizárólag nyelvekkel és általános nyelvészettel foglalkoztam, szakdolgozatomat mégis a Camus regényei és életfilozófiája közötti kölcsönhatásról írtam...

...Az egyetem után részt vettem több játékfilm forgatásában, különböző minőségekben, mint szereplő, mint forgatókönyvíró, mint asszisztens és dramaturg. A fő fordulat az Agitátorok című filmmel kapcsolatos, melynek írója, Bódy Gábor és rendezője, Magyar Dezső vittek be tulajdonképpen a „filmbe”...

...a filmírást-rendezést-forgatást és magát a képkomponálást teljesen egységes belső folyamatnak tekintem, úgy, ahogy a nyelvben a szavainkat egy mondat, mondatainkat pedig egy hosszabb „közlés” szerves összefüggésében szervezzük „jelentéssé”...

...Ha létezésem szótárát kellene összeállítanom, röviden és aránylag dicstelenül könnyen megtehetném. Talán a nyelv szeretete az, amiért még életrajzot is hajlandó vagyok írni, különben az írók és művészek penetráns ön-közlékenységének nevetséges voltára immár kezdek rájönni...

...A leggyorsabb kommunikáció a hallgatás: az ember maga lép szavainak a helyébe. A beszéd, az írás mindig valami másnak szól. Élni az életet. De a hallgatás is visszavonhatatlan, mint a beszéd és az írás...

MÚLTJAIM
Kökényessy Katalinnak

Egészen lassan szivárog fel (felém) egy kép
megmozdult bánya a mélye
vagy csak egy szó egy makacs szó a mélye
kőfalban felejtett lándzsahegy

egy moudulatkút
beszédrög
egy szó nyitott sírja
szótlan szó a mélye
mozdulatkút
a felszivárgó kép beszéde egyre közelebb
mozdulatsziget. belül. Egészen belül egy kép szivárog.
nyitott szó

állatemplék növényemplék anyagemlék istenemplék

a bánat terrora mindent összeráz a fejben

fiam nincs-arcával beszél
apám nincs-arcával beszél
közöttük emlékezek
a felszivárgó kép igaz
minden más már csak jelkép
a múlt éles és látható maradt
vad tükörben mosolyhalak az arcon
mielőtt a vizet összetörték

TUDOM
Máté Marinak

Este majd liliommal fekszenek le a férfiak
és páfrányok könyomatát érintik reggel:
szerelmük atracitba temetkezik,
szénarccal alszik Ruhr, Donyec nehéz földjében

Egy kerten megyek át, nincsenek fái.
Virágai: házfalakon szétszórt belövések –
kinyílnak a télnek.
Madárijesztője – névtelen király –
gyönyörködik ellenségben.
De ezer darabból áll ez a kert,
egy darabból állt az éden.

Ahogy a vízről visszaverődik a kép,
úgy hajol a jelen fölé a múlt
és két arcodat jövővé metszi össze.

A zsalugáter-redők
(mint sűrű létra árnyéka)
az arcomban maradtak.
Lefeslik róla(d) a tekintet.

Az igazi képeket bemeszelte a tisztaság.
Az igazi múzeumok a föld alatt vannak.
Az igazi dél halálos napszúrás.
Az igazi észak nem olvad.

MÓKA
Gittinek

Christopher Marlowe
1564 és 1593 között eltűnt arca.
„The Tragically History of the Life
and death of Doctor Faustus.”
Az ördög ült, térdelt, hasalt
a vastag, pántos könyveken:
nem készült semmire,
tanulni vágyott.
Vendég szeretett volna lenni
vagy legalább képletmásoló segéd.
És szemben a szörnyel,
a vad, fekete köpenyben,
a csuklyát hátralökve,
a nyitott könyvek között:
nevetni kezdett az ifjú doktor
a vendégen, a segéden, az utolsó képleten.

BETEG SERLEG

Kint partok. De semmi bennem.
Nem tudtam, milyen: félni a félelemtől,
és milyen lakni a félelemben.
Kint tárgyak. De semmi bennem.

Kint dolgok, majdnem eszmék.
De semmi bennem. Én csak így-úgy élnék?
Mert vagyok egy elgondolt és adott van-ban
és ettől én már váltig-váltatlan én vagyok?

Kint esték. Alig bírok ülni a széken.
A szavaknak értelmet én adok?
Vagy én is, de más is? És én ezt, mások azt?
Ki mondja ki akkor kétszer a szavakat?

Kint: ti. És tinektek: én, az ők-ben.
Tudom. De semmi bennem. Egy tény se.
Mit olvassak egy régi anyakönyben?
Gyanús, hogy csak kívülről tudom magam.

Kint: én. Mint egy jóslat: egyedül.
De semmi bennem. A félelem figuráinak
nem lesz hosszú karneválja:
rendet teremtenek soraikban a véletlenek.

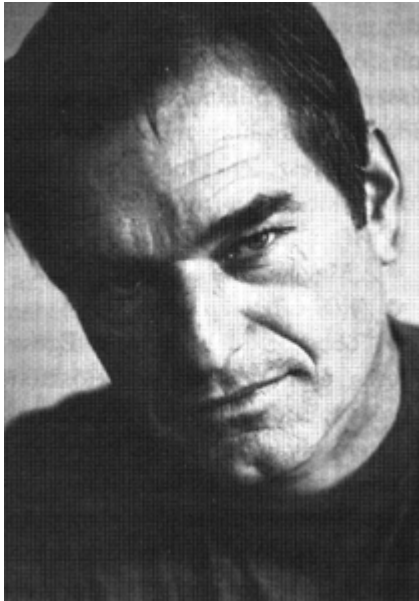
A SZÉK

Valami lehet az ülésben,
a leülésben, az odaülésben,
az ülés lényegében,
ami csak íjak deltáját jellemzi,
csak a megfeszítés másodpercében
a húr intervallumát,
valamivel a lövés előtt,
amikor az ív, az ideg, a nyílhegy,
a vessző, az irány, a szög, a hely,
a póz, a szemmért röppálya, az izmok,
az öklök, a pupilla a szempillák mögött
a domború tartás, a telített tangenspillanat,
a gondolat, a véletlen, az összefüggés,
a célzó és a cél:
a készenlét közönyében
egy

SÜKÖSD MIHÁLY: DOBAI PÉTER

...meghökkenítő, hogy ez a fiatal regényíró milyen hitelesen látja (rögzíti, ábrázolja, értelmezi) az emberi élet sorsdöntő és banális pillanatait, a szerelmet, a halált. Dobai Péter hajósinas volt, szemmel látott élményeivel magyarázható, ahogy a szíriai napsütést és homoksivatagot, a kurvák szigetének fogatlan, hájas, félkopasz öreglányait vizionálni képes. Nehezebben érhető, honnan ismeri például a halni készülő, tudatától távolodó test utolsó szemléjét, az összegező búcsúgondolatot. Regényének (Csontmolnárok) ezeket a kulcsjeleneteit kivételes nyelvi erővel és találékonysággal vési az olvasói emlékezetbe. Dobai Zsilka Jánostól, az ELTE méltatlanul kevésbé ismert tanárától tanult nyelvfilozófiát, s ebben a regényben hitelesebb tanítványként törleszti háláját, mint a mesterének hódoló szaktanulmányokban. Szokványos előbeszéd helyett az egykorú és a legmaibb magyar fordulatokból teremt önálló regénynyelvet.

(1974)

...Az én szüleimet egészségesen szilaj életszerellel áldotta meg az Isten; legendások voltak kettesben eltöltött ifjúkori vacsoráik, egy ültükben felfaltak egy sült kacsát, megittak rá valami jóféle borocskát, s aztán a fergeteges nászba kezdtek, minden porcikájuk összeillett, úgy oldótk fel egymásban, oly „pszichoszomatikus” örömmel, hogy még a Mindenható is gyönyörködött egyesülésükben. (...) A magyar kir. Honvédezredes lánya és a Ludovika Akadémiát végzett, Lovagkeresztrel kitüntetett magyra kir. főhadnagy szerelmi frigye valóban egy életre szólt...

...A Sarkcsillagra néző szobában láttam meg a napvilágot Pestszentimrén. Születésemet baljós jelek kísérték. Amikor apám kerékpárra kapott, hogy a bábaért menjen, villámlások, dörgések közepette kitört az égiháború, majd rálóttek valahonnan – a közbiztonság még nem volt valami megnyugtató 1946 novemberében -, aztán kerékpárjával nekihajtott egy téglarakásnak, és végül megrázta a bábaasszony kapucsengője. Eleinte komoly esélyem volt arra, hogy én is meghalok, mint a bátyám...

...Anyám Erdélyben, Székelykereszúron született a románok előli menekülés közben, 1918-ban, egy iskola épületében, miközben a nagyapám a Székely Hadosztály tűzértisztjeként elkeseredett és reménytelen utóvédharcokat folytatott. És rá 27 évvel hasonló a helyzet, bár a színhely más. Most a Dunántúlon vagyunk, anyám 1945 márciusában az orosz hadsereg elől menekülve, Szakonyban szüli meg bátyámat, míg édesapám a magyar kir. honvédség hivatásos tisztjeként egységével a német csapatok közé szorítva a híres Margit-vonalban küzd...

...Negyedik elemista koromban már száz versem volt, egy spirálfüzetbe körmöltem őket.(...) Elvira néninek (akibe szerelmes voltam) megmutattam egy beszélgetés órán, ő tudtomon kívül továbbadta Vécsey tanárnőnek (...), aki valami pályázatra beadta őket, de arra én már nemigen figyeltem. Aztán egyszer csak, emlékszem, megszólalt a rádió: „Az általános iskolák irodalmi versenyén a verskategóriában Döbrentei Kornél, a Szélső utcai iskola V. osztályos tanulója I. díjat nyert a Zörög a kukoricaszár és a Tavaszi füzek című verseivel. A verseket Gáti József előadásában hallhatják.”...

...Valahogy ki kellett törni a távlattalan létezésből (...) Nem lehettem erdész, nem lehettem bölcsész, ám lehettem kocsikísérő, raktári segédmunkás. (...)

Nekem a tengerészet teret jelentett, megváltást. A megváltás elmaradt, de időt nyertem, s betekintést a lét különböző síkjaiba és önmagamba. Kettős utazás volt, egy „kívül”: végighajóztam a Levantén, bebolyonghattam tehát a mítikus görög

szigetvilágot, eljutottam Törökországba, Szíriába, Libanonba, Egyiptomba és Algériába...

...Büszke vagyok arra, hogy a mindenkori hivatalos kultúrhatalom hamis értékrendjének fittyet hányó szellemi, erkölcsi gigászok, mint például Weöres, Nagy László, Kormos István, Huszárik Zoltán, Latinovits, illetve az előttem járó nemzedék nem egy illusztris tagjának megbecsülését, barátságát a magaménak tudhattam, tudhatom. Máig nem feledtem Kiss Ferenc biztatását, bennem való bizodalmát, Ágh Pisti, Simonffy Andris támogató kritikáit...

...Az Átpingált március című vers születése, megjelenésének körülményei, sorsa életem sugárzó „örökmécspillanatai” közé tartozik. A verset Nagy Gáspár kérte a Hitel számára (akkor még nem sejtettem, egyszer az a megtiszteltetés ér, hogy a folyóirat munkatársa lehetek) (...) A verset Csengey Dénes – a virágjában elhunyt nagy ígéret – felvitte Bubik Istvánhoz, aki a Várban több ezer ember előtt elszavalta az első szabad március 15-én...

EGY SZŐLŐSGAZDÁRA

A lopótöknek fejébe szállt a bor –
angyalöblű buzogány a Gazda kezében;
leveri szívünkről a vaskoloncot,
a medvesorsú bú hosszú láncán
sekélyül a lomhullató brummogás.
Poharunkba áldott kedvvel lövell
lángot: iszapja ragyogás, kitapasztja
a mindenséget, a pince fala
csupa jézusfényű parázs;
örökmécset
nyeldeklünk megfékezni a járványzó
homályt.

Tizenháromgrádicsú
messzeség a miénk, elrugaszkodunk
feledni a lábaink vadállatszágát,
de nem tudunk telitalppal az óceán
sárkánytövissein járni: hátunkban
gyökérzik a hegynehéz bornyúhaza,
mohácsokkal teli;
de nem tudunk
a földről szárnyra kelni: napnyúzta
vállunkon a tenger ólomkönnyektől
degesz zsák! –
állunk megbabonázva
a délibáb hatalmában, balkáni
kentaurok: derekunktól lefelé
sivatag, és köddé tömjénző butatás
a koponyatetőig.
Állunk dohos
zugodban Európa –
tizenhárom
názáreti fokos borunkkal egy
szándékot fényesítünk mindörökké.

Éljen a Gazda!,
havat prüszköl
üstöke a kifakuló nyárban.
két szuronyból metszőolló ásít
a tenyerében,
a szerszám céda
terpeszéből emberhúgy gőzölögtet
haláltrappban kihevült géppuskákat,
termőre visszavágva a Don, akárha
karok vállból, az égi csúszdáról

gránát szánkázik visítva ránk...
elzúg,
napvilággá robban odakint.

A tájat nagykalpú csönd vigyázza,
aranyat medtitálnak a napraforfók,
bivaly lebeg az árnyék feneketlen taván.

Éljen a Gazda!
emlékműve a hegy.
Égbe visz a szőlő, a földbemerült
kapavas csorba mennybolt!
Éljen a Gazda!
el nem apadó homlokáról a Léthe
vize szakad, zöldbelábazva megéled
a távolság: tetszhalott venyige;
súlyos üzenettel görbed a Rókarántó
mesemesszi kápolnája fölé,
megkondítja a harangokat –
Ó, te
szőlőtőkékkel idehorgonyzott élet!,
e bimbammokkal agyonverdesett
minden káromkodás kilőtt
töltényhüvely, akár a kulacsom.

Uram, elkötöm sorsomat,
egy végső nyargalást adj nekem;
elhajítom
búval bélelt köpenyem,
hujj, hujj, hajrá!

KOPJAFA

Vadlibák óriás nyílhegye úszik át
az égen, halálra sebzi a láthatárt,
vörös okádék-alkonyat
a fejed felett,
fekete álmú vér rohad
hol szíved ered.
Vadlibák óriás nyílhegye úszik át,
az erdők elcsöndesült szennyos arénák,
hol telt ház a szomorúság,
míg sorsodhoz nősz,
magányod dózsatrónusát
lángoltatja ősz.
Minden sír gyertalobos kelés, fölfakad,

viradattal szemközt temetted el magad,
álmodnak az anyaföldben
csak a búze él,
hollócsőrben, gerinctörten
bénán lóg a szél.

Viradattal szemközt temetted el magad.
hontalan ősbölcsőd a koppányi sereg,
elringat, kényesléptű ostyaszín lovad,
amíg odalent humusszá üget veled,
szeme gödrében feszül a komor mennybolt,
olyan üres! – ezerévig lakatlan volt,
angyalai a messzeszálló vadludak,
Uramisten, mióta vak, mióta vak.

DIANA-ÜNNEP

Sötét világegyetemének szemednek,
az éden almafái tűzvészt teremnek,
derekad alá lecsúszik a tenyerem,
a Teremtő száúnkázik lélegzeteden,
nekiszalad szívemnek,
kezemben az öröm földgömbje forog,
sötét világegyetemben szemednek
aranyfelhők delelnék...
s egyszerre megered a szőke patronok
záporverése, benyálazzák a tájat
halállal végzet-nemző magvaik,
fácánkakasokból a hajnal elfolyik,
lángpallost virágzanak a kutyaszájak,
egyetlen dörrenésbe görnyed a határ,
érzem, útnak indult, akár a népmese,
egy puskagolyó, ősködökből zúg szele,
átsüvít gyermekkoromon és eltalál,
sötét világegyetemben szemednek,
aranyfelhők delelnék,
a lepedőnkéből kicsihol szikra-alom
kihúny, összegömbült kezünk fácánkaron,
gerebjéje teleknek,
halállal benyálazott táj odakint,
halomralőtt vadnyulak füzére ring
szemhatár szélénél, csönd marja szét
vadászkürtök vértől hímporos rezét.
Szemközt a falon kukoricacső,
melyről, hogy a léthez eltaláljunk,
aranszemeket morzsol az idő.

EGY KÖRTEFA EROGÉN ZÓNÁIRÓL

A körtefa csópa hónalj,
gyanta-mézbe rogy a sóhaj,
ahogy buja-sötét zugok
mélyén villódzó pórusok
epedő kórussá lesznek,
allelujás csöndet zengtek,
gyökerén át, mint a gonosz
fölér s betölti a mítosz,
hamvas égbolt a fa kontya,
pipiskedik, míg lebontja
hosszúszálú, lágy esővé –
napfényt csévél maga köré.

A körtefa csupa hónalj,
szűzlányszagú illóolaj,
titkokat érlelő bűbáj,
ágai Síva-karok bár,
bennük nőstényszándék sarjad,
és klorofill-csordát hajt
az őstudás, mely bimbókban
fülel: az idő, hogy csobban,
és ajzott csikló-rügyekkel
méri, hány pillanat telt el
a mindenségben, megméri,
a féreg mikor eszményi
a kéreg alatt... és a fa
dús-paráznán nyújtózkodva
csupa köldök, ágyék, emlő,
csurig-tavas, degesz tömlő
éroszi magánya sóvár,
megváltja irgalmas harkály:
rátapad, dödfi ádául,
vénuszi dombok között dúl,
konok hévvel egy ütemre,
amíg a fa meggörbedve
kifullad az ájulásig,
s gyötrő kéjjel kivirágzik.

ZRINYI ILONA ÉJSZAKÁJA

Rajongásunk kötornya, te, Te mégis lüktető
bizonyosság, hogy a szenvedéás örök jelenidő,
fohászaink túlterhelve erőlködnek hozzád,

nem éteri verejték: nyál, mellyel lábad mossák.

Magyarország Nagyasszonya, Mária, tekints rám,

sorsodra! Derűmázas márványból nincs ruhám,
már nem vérttem a szeretet, lánving töri mellem,
kéj ösztökéit, bimbain a Fiút neveltem,
homloka virradatában növekszik az ábránd -,
hajszoltan vetkőzi a gyászt az áldozati láng,
hány messiást tékozolsz még, tetszhalott anyaföld,
hányat, hogy a föltámadást végleg megörököld?,
fejfák gyökere bilincsed majd szétrepeszti tán.

Magyarország Nagyasszonya, Mária. Tekints rám,

kezed tisztaságba fagyott, súlyos liliumot tart,
az enyém vaskesztyűs, benne parázslón üde kard,
öntisztuló, mint a tenger, vasán sisterg a vér
és örökkéig menzeszben a meddő csatatér,
köröttes azúr terekben duzzad az üdvösség,
mögöttem bépokolodott láthatár, Munkács ég,
tornyai csonkigemléklő holtaknapi gyertyák,
hitem virraszt: ott, ahol én állok, az az ország,
a korommal bemocskolt menny szörnyű jeltől búzhöd:
megül fölöttem hatalmas vadként ellő füstköd,
formáz trágár vérpadot is a szennybugyor felhő,
retten a múlt, kalmárkézre adatott a jövő -

Száműzetés vagy gyalázat, itt már utam nincs más,
ázsia-messze fiamtól, fekszem egy kamillás
mező hősíntolulósos, buja ravatalán.

Magyarország Nagyasszonya, Mária, tekints rám.

ÁGH ISTVÁN: DÖBRENTEI KORNÉL

...Költői nagyratöréssel, nyelvi magasfeszültséggel tesz próbára, alig hagy enyhületet, engesztelhetetlen magával is. Szabadulnék, de visszatérít mágnesbűvölete, ott tart, míg meg nem fejtem titkait, verseit, szeretem-kínnal és csodálkozással. Célját eléri, ha ilyen makacsul horgonyoz szívemben. Úgy kezd, mintha a zenekar minden hangja egyszerre kiömlene, s végig a legnagyobb erők dübörögtetik szólamaikat. Első kötetétől érezhető ez a rimbaud-i láz, tengerén is sodródik egy részeg hajó, vallhatná ő is:

Mert kit megfürdetett már minden
vizeknek búja,
Nem szállhat révbe többé halmárhajók
után.

Tengerész volt, nem képletes a vonatkoztatás. Veszélyesen küzdött az elemek roppant energiáival, s törékeny embervoltát muszály hozzájuk igazítania a távollétből megtérve is; a közellétben a létezés szélfúvása épp akkora, akár a vizeken, nem rév, hanem örök hanyattatás, életmentés, hazamentés, a múlt, jelen, jövő közötti navigálás csillagokra függesztett tekintettel, a történelem lényegébe, a sírok mélyéig tartó irány, jóslás és következtetés, ragaszkodás, kizárás, megdöbbenés és ámulat...

Fejes Endre

Vahl Ottó felvétele

„ Szülőföldem a Józsefváros... Apám... szabó volt, mint mindenki a családjában... Tízévesen, a századforduló mámorában tudta már, hogy élete a szabóasztal, a varrógép, a próbababa, nehéz vasaló négyszögében múlik el... Nem lázadt ellene. A hatalom ellen lázadt, a családi hagyományt elfogadta. Végigverekedte az első világháborút, utána föllélegzett. Többé már nem kell ellenzékinek lennie, végre egyetérthet a hatalommal...”

„ Fegyverneki parasztlány volt az anyám, cseléd Missák malmos gazdaságában, házában. Nagy társadalmi emelkedés házassága a józsefvárosi szabómesterrel...”

„ A szülőföldem nem kényeztetett. Mutatta az életet, kendőzés, szépítgetés nélkül. Láttam lányt vajúdni a téren a padon, késsel támogatni vitánál a talán nem elég erős érvet... Forró nyári napokon fagyaltért szaladgáltunk az utcalányoknak... Ökölrel védtük a magunk igazát. Korán megtanultuk: félni, gyávának lenni nem lehet.”

„ A gyerekkoromban bérlakásokban laktunk. A józsefvárosiak nem hagyták el a kerületüket. Még a házat sem cserélték fel, ha ott lehetőség nyílt változtatásra. Sokan dolgoztak távoli nagyüzemekben, közelebb költözhetek volna a munkahelyükhöz. Inkább többet villamosoztak, de maradtak... Barátaim szétszóródtak a világba. Aki él még, időnként hazajön. Külföldön se lett mindenki milliomos... Mindenünnen visszahúzzák őket az aszfaltba, a macskakövek közé eresztett gyökereik...”

FEJES ENDRE: SZEGÉNY VIVALDI

Árkossy Sándor negyvennyolc éves, szakmai körökben határainkon túl is elismert, szerény, mindenkivel udvarias, munkájának élő, igen tehetséges gyógyszervegyész volt. Jóképű, fanyar humorú agglegény. Nyugati lapokban figyelemre méltó cikkeket publikált, sok fontos konferencián volt jelen, alkalmanként angol nyelven beszámolót tartott.

Kora őszi délutánon, Budapesten, csuklójára bilincset raktak.

A rendőrautóban mindössze annyit mondott:

– Szegény Vivaldi.

Letartóztatása közvetlen oka a mindenben ártatlan Igaz István, e szorgalmas, szánalmas számítástechnikus volt. Árkossy Sándor esete a kollégák, ismerősök között a döbbenet erejével hatott.

– Hihetetlen. Érthetetlen – ismételték napokon át. – Véres álmom.

Árkossy Sándor barátnője, elvált asszony, magát is okolta a történetekért.

– Hülye tyúk vagyok – mondta száraz hangon. – Két kemény pofon segíthetett volna.

Az anyja rászólt.

– Ne sírj!

– De sírok!

– Mire mész vele?

– A lányodnak sok a könnye. Akinek sok a könnye, sír.

Zsebkendővel megtörölte a szemét.

– Seggbe kellett volna rúgni – mondta hidegen. – Kuka födelét rázárni.

– Nem értem a vegyész urat – ismételtette anyja – Nem érti senki. Talán zsarolták. Csöndes emberek is zsarolhatók.

– Nem tudott rászoruló embernek nemet mondani. Most befürdött.

– Ezt, lányom, ember nem éri.

– Pedig ez volt az igazság.

Tanúkihallgatáson, rendőrségen, bíróságon mindenki azt vallotta. Árkossy Sándor nem tagadott, nem szépített. Szánalommal hallgatták őt a tárgyalóteremben.

– A tény, tény – mondta az ügyész. – A gyilkosság gyilkosság.

A törvényszéki elmeszakértő nem tett föl olyan kérdést, melyre igennel vagy nemmel lehet válaszolni. A szabályzatnak megfelelően, cigarettafüst mellett hagyta Árkossy Sándort beszélni, aki Igaz István halálától kezdve a legapróbb részletekig elmondott mindent.

– Ezt nem Dosztojevszkij írta – mondta az orvos.

– Nem volt baltám.

Az orvos gépírónőnek diktált. Néhány latin kifejezés kíséretében megállapította, a vádlott hirtelen fölindulásában követte el tettét.

– Átlagon fölül intelligens. Pszichés zavarra utaló momentum nem merült föl.

Amikor a fegyőr Árkossy Sándor csuklójára bilincset kattantott, az orvos csöndesen mondta:

– Rossz színdarab. Őszintén sajnálom, uram. Nem gondoltam, uram, hogy így megy le a függöny.

Árkossy az ajtóból visszafordult.

– A védőm nem tudja, tizenkét halott hány halott.

Árkossy Sándor háromszobás kertes házban élt, korán meghalt szülei antik bútorai, perzsaszőnyegek, húszezer értékes könyve között. Sokablakos dolgozószobájában kétméteres, nádból készített kalitkában tucatnyi tarka tollú madár ugrált, csipogott, trillázott. Árkossy Sándor, ha ideje engedte, bámulta, hallgatta őket. Időnként füttyült nekik. Mosolyogva nézte, ahogy figyelnek, mozgatják hüvelykujjnyi fejüket. Mindegyiket szerette, de volt egy kedvence. Parányi torkán csodálatos hangok zengtek, betöltötték a szobát. A többiek halkabban kísérték.

Árkossy Sándor a többhangú szólamra fejet hajtott.

– Köszönöm Vivaldi. A te éneked az énekek éneke. Istenhez szól.

Féltette, szerette mindegyiket. Hetente járt nála az állatorvos. Megnyugtatta mindig, semmi bajuk. Ha külföldre utazott, bejárónőjére bízta madarait. A fehér hajú asszony tíz éve járt hozzá. Megbízott benne.. Amikor hazaérkezett, barátnője, az elvált asszony, a repülőtéren autóval várta.

– Isten hozott – mondta. – Madaraid jól vannak. Énekszóval várnak. Vettem nekik szép hangú furulyát. Te leszel a karmester.

– Felejsd el a furulyát. Nem engedem kínozni őket.

Nevettek. Megcsókolták egymást.

Az úton fanyar humorával szórakoztatta az asszonyt. A házhoz közel komolyra váltottak.

– Nemsokára itt az ősz – mondta az asszony. – Nyálas lesz a város. A kerted. Angyalok érkeznek. Hajnalban ezüst szőnyeggel terítik be a földet. Ezt magyarul síkos dérnek hívják. Nyaktörő szőnyegnek. A galamboknak, verebeknek kukoricát, búzát, a cinkéknek napraforgómagot kell hozatni. Meg a csúszkáknek. A rigók mindent esznek. Otthon legyen a mag, mielőtt havazik. Megrendeltem, míg külföldön voltál. A mókusoknak diót, mogyorót. Ha bekopognak fázva, éhesen az ablakon, a szívem is megfagy.

Nem gondolták, nem gondolhatták, hogy ez az ősz bilincset hoz. Börtönt Árkossy Sándornak. Egy kivétel akadt, a fehér hajú bejárónő. Még idejében mondta:

– Mérnök úr , a maga türelme nevetséges. Ezt férfi, hiába van diplomája, ilyen tátova bárgyúsággal, már ne is haragudjon, nem ússza, nem úszhatja meg.

– Nem tehetek semmit – mondta Árkossy Sándor.

Igaz Istvánt felszínesen ismerte. A számítástechnikus az intézet emeletén dolgozott. Időnként az ebédlőben egy asztalhoz kerültek. Egy alkalommal Igaz István őszinte tisztelettel meghívta a gyógyszervegyészt vacsorára. Megemlítette, felesége sokat hallott róla, szeretné megismerni.

Árkossy Sándor köszönte a meghívást. Szabadkozott, nagyon sűrű a programja. Talán majd egyszer, ha levegőhöz jutok, meglátogatom.

Erre nem került sor.

Igaz Istvánt az intézet lépcsőházában szívroham ölte meg. Árkossy Sándor nem ment a temetésére. Mesélték, Igaz István felesége elefántcsontszín arccal, száraz szemmel, mozdulatlanul állt a sírnál. Hallgatta a papot.

Torokszorító látvány volt.

– Nyomorult asszony – szánakozott egy férfi az ebédlőben. – Nem áll többé talpra.

– Talán az idő segít – mondta Árkossy Sándor.

A temetés után alig két héttel Árkossy Sándort nem kis meglepetés érte. Az intézet ebédlőjében középkorú nő, számítástechnikus közölte, Igaz István özvegye rettenetes idegállapotban van. Félő, öngyilkos lesz. Kérte Árkossy Sándort, segítsen. Az özvegy gyakran említi, talán maga megnyugtathatná. Hívja meg egy kávéra, beszélgessen vele.

Árkossy Sándor csodálkozott a kérésen, hisz soha nem találkozott az asszonnyal.

– Talán életet ment – mondták többen. – Feketekávé, rövid beszélgetésen nem múlhat egy szerencsétlen asszony sorsa.

Árkossy Sándor este elmondta mindezt barátnőjének.

– Hívd meg az özvegyet – tanácsolta. – Ha öngyilkos lesz, nem tudod magaddal elszámolni. Ha segítesz, jó. Ha nem, nem okolhatod magadat.

Másnap este hét órakor, percre pontosan, ahogy telefonon megállapodtak, csöngetett az özvegy. A kapuban azt mondta:

– Helló, darling! Pocsékul nézel ki! Nem jársz uszodába?

– Nem.

– Nem baj, darling. Majd én reggelenként kiviszlek.

A dolgozószobában ültek le, feketekávé, ittak.

– Darling, te madarakat gyűjtesz? – kérdezte az asszony.

Nem gyűjtöm, szeretem őket.

– Ennyi rengeteg könyv. Megöregszel, fölfordulsz, mi lesz velük?

Árkossy Sándor cigarettára gyújtott.

– Olvastam, ha egy öregember meghal, egy könyvtár tűnik el.

Az özvegy nevetett. Kilenc órakor elkészönt.

– Köszönöm az estét – mondta a kapuban. – Darling, jó itt nálad.

Autójába ült.

Jóformán mindennapos vendég lett. Esténként váratlanul beállított. Nem zavarta, ha látogatókat talált, vagy Árkossy Sándor barátnőjét. Bőrfotelba süppedt, ha kellett, kávé, főzött. Mindenről volt véleménye, mindig el is mondta.

A kapu előtt, mikor autójába búj, kijelentette:

– Darling, jó itt nálad. A madaraidon kívül kit szeretsz?

– A madaraimat – válaszolta Árkossy Sándor.

– Drága mafla vagy, darling.

Árkossy Sándort szelíd szóval nyugtatta a barátnője.

– Előbb-utóbb talál magának férfit. Minden nő ráhajt valakire. Férjhez megy, eltűnik a szemünk elől.

– Soha – mondta a bejárónő. – Beköltözik a mérnök úr ágyába.

Nevettek.

Másnap, nagy, zörgő dobozzal állított be. Egyedül találta Árkossy Sándort.

– Ajándékot hoztam, darling. Csókot kérek érte.

– Esztendeje nem mostam fogat. Tavasszal hozzálátok.

Az özvegy a dobozból hatalmas, sokszínű madarat emelt ki. Keményen, katonásan lépegetett, hangos, kereplő hangot adott. Az özvegy kinyitotta a kalitka ajtaját, begyömöszölte ajándékát. Pillanatok alatt, beavatkozásra sem volt idő, nagy, sárga csőrével a jövevény egy szál, agyonverte az apró énekeseket.

– Láttál már, darling, ilyen mérges madarat?

Szemétlapátot hozott, egyenként kiemelte a halottakat. A konyhában a szemétvödörbe öntötte.

– Ne bánkódj, darling. Veszünk tucatnyit.

Közel lépett Árkossy Sándorhoz. Nyakig fölhúzta blúzáát. Két meztelen melle előbukkant.

– Az egyik a tiéd. A másik a tiéd. Pusztit kérek rájuk.

A tárgyaláson, feszes csöndben, a bíró megállapította, a vádlott súlyos, márvány hamutartóval az áldozat arcába sújtott.

– Többször ütött? – kérdezte.

– Egyszer – mondta Árkossy Sándor. – Elég volt.

ALFÖLDY JENŐ: FEJES ENDRE

Budapesten született 1923-ban. Középiskoláit elvégezvén szabóinasnak állt, majd vasesztergályosként keresett megoldást. Szüleit elvesztette a háborúban. Franciaországban próbálkozott az új élettel. Bányában, majd a párizsi Renault-gyárban dolgozott. 1949-ben tért haza, s esztergályosként helyezkedett el.

Írásai az ötvenes évek közepétől jelennek meg a hazai sajtóban. Novellái a külvárosi szegények, kallódó és helyüket kereső munkásfiatalok életét mutatják be megkapó líraisággal, de a legsúlyosabb szociológiai kérdésekkel is szembenézve. Megmutatja, hogy középszerúségre ítéltetett hőseinek álmaiban az emberhez méltó élet színgazdag képei villannak fel, de a kényszerítő körülmények nem engedik, hogy vágyaik megvalósuljanak. Szépségvágyukban gyönyörűeket hazudnak, s jobb híján a fűtőtest bordáin hárfáznak. Hazugságaik ironikusan kifejezik az író ars poeticáját. József Attilával mondva, hazudni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes. A *Hazudós* című novella hőse az egyik tündérmeséjét vagy varázsfüllentését azzal kezdi, hogy egy nyári hajnalon a Sashegyen ülve nézte, amint az OTI toronyházának tetején megjelenik a Nap. A csillagászati megfigyelés pontos, hiteles – a nézőpont s a megfigyelés tárgya, hely és időpont azonosítható. Ez a realista pontosságigény egyfajta külvárosi folklór tündériességével párosul, mely nem zárja ki az ironikus bírálatot. A tudatos lét hiányát mutatja meg az irónia eszközével, de líraisága rendre az irónia fölé kerekedik novelláiban.

Regényei, kisregényei több kritikai elemet tartalmaznak. Olvasójának az az érzése, hogy hősei, vagyis azok modelljei részben dühítik, részben szeretettel töltik el. Ez a szeretet megértő, de nem egyetértő: több tudatosságot és helyzetfölismerést vár az író egykori sorsosairól, a József-város, az „ezerszer áldott nyolcadik kerület” szegényeitől, s ezt számonkérőbb ábrázolásmóddal érezteti, mint a novellákban. Regényei „oknyomozó krónikák” a kisiklott, középszerúségben megrekedt vagy tévútra csúszott, hazugságra alapozott életekről. A *Jó estét nyár, jó estét szerelem* hőse szálnalmas szélhámos, szemben *A hazudós* költőnek, mesemondónak született füllentőjével. A hazudozás *élethazugsággá* terebélyesedik e művében, hasonlóképpen, mint Kosztolányi számos novellájában. A *Rozsdatemetőre* is érvényes ez: az ötven év történetét magában foglaló családregegy tagjainak tragikus vagy tragikomikus alaphelyzete abból következik, hogy a történelem egymást váltó korszakai úgy zajlanak le fejük fölött, mint akiket egy akvárium üvegfala választ el a sorsukat meghatározó világtól. A regény a hatvanas évek egyik sikerkönyve volt.

*

Azok a hatvanas évek!... Akkoriban történt, hogy egy szemüveges fiatalember a

televízióban egy számomra ismeretlen író új regényéről beszélt. Oly vonzóan ecsetelte a könyvet, hogy úgy döntöttem: megszerzem, elolvasom. Az íróat Fejes Endrének hívták, regényének címe: *Rozsdatemető*. A kritikus, aki a tévében megmutatta: Ungvári Tamás. Talán azóta hiszek benne, hogy érdemes könyvekről nyilatkozni.

A műben ugyanis nem csalódtam. Új volt a hangja – s jóllehet minden mondatát értettem, volt valami titka, amelynek pecsétjét sokáig nem tudtam föltörni. Ettől csak még vonzóbbnak éreztem, mert meggondolkodtatott.

Nem én voltam az egyetlen, aki előtt a családragény valahányadik ajtaja nem akart kinyílni. Akkor vitát kavartak körülötte, hogy csak úgy porzott. Ilyen szavak röpködtek róla az éterben meg a sajtóban: kispolgáriasság... egzisztencializmus... lumpenproletárok... és hasonlók. Nem tudom, minek képzeltek magukat, akik a sokaságot kispolgárságnak nevezték: harcos proletárnak vagy nagypolgárnak? Volt, aki a hősekről állított ki ilyen minősítéseket, és volt, aki a szerzőről. Azokban az időkben az írókat gyakran összetévesztették az általuk kitalált figurákkal. Az írók java azonban – mint Fejes Endre is – dacolt a kísértéssel, és azért sem esztergált tucatképű pozitív hőseket a biztos dicséret kedvéért. Az okosabbja idejekorán eldöntötte: nem a kritikusoknak – a közönségnek ír.

Mi volt hát az a titok a *Rozsdatemető*ben, amellyel sokáig nem tudtam megbirkózni? Az, hogy az író egyszerre szereti a szereplőit és kegyetlen velük. Nem mintha nem találkoztam volna már ilyesmivel a hazai vagy a külföldi irodalomban. A képlet mégis újszerű volt. Fejes arról a néposztályról beszélt, amelyről csak szépet és jót lehetett hallani az iskolában, s ha már akkor odafigyelek, a sajtóban. A munkás vagy proletár még büszke tekintetű, birkózó felépítésű szoboralak volt az irodalomban, és egy-két mű vonzóvá is tette szememben – Albert Maltz *Tüzes nyíl* című regényének Willi Weglere például a kedvenc regényhőseim közé tartozott. De az életben elvétve sem találkoztam efféle proletár nemességlevelű lovagokkal.

Fejes regényvilága olyan volt, mint az élet, amelyhez akkor is ragaszkodunk, amikor torkig elegünk van belőle. Szereplői közül valamennyi a földim, személyes ismerősöm és „utálatos, szerelmes nációm” innen a szomszédos Józsefvárosból. Ha kispolgárok, hát kispolgárok; ha parasztivadékok vagy lecsúszott dzsentrik, hát azok. A „nem elvont nép” fiai, Benjámín Lászlóval mondván.

Azt is éreztem, hogy bármennyire életszagú ez a regény, azzal senki sem vádolhatja, amivel a naturalistákat szidalmazták: hogy az élet lefényképezése, szolgálai másolása. Próbáljon valaki átfogó képet adni a pesti külváros lakóiról úgy, hogy közben megmutatja falusi „gyökereiket”, szociográfiai hűséggel beszélni róluk, miközben egyéni sorsukat, karakterüket is megmutatja, keveredésüket volt urakkal és lett elvtársakkal – s mindezt alig több mint kétszáz oldalon, korszakokat átívelően,

balladai hangulatú ismétlésekkel és mitológiába illő alakokkal, amilyenekkel jóval később a *Száz év magányban* találkoztam; mutassanak még egy családanyát a magyar szépprózában, aki olyan előképet ad az örök Ursuláról, mint Pék Mária.

Valamivel később ismertem meg Fejes novelláit. Az *Élő Klárát*, a *Vidám cimborákat*, a *Vonó Ignácot*, a *Kéktisza szerelmet*, a *Mocorgót* és társait. Emlékezetem szerint Kardos G. György szokta emlegetni, hogy egy író már az minősít, hogyan ad nevet hőseinek. Fejes ebben bajnok: Kendur, a karikalábú; Vitok Pali; Kis Rotyi; Preisz Feri; Stanec Lajos; a Kucuk-testvérek; a vörös hajú Gróf; Ruzsó Sándor, aki a párttitkárnak sem válaszol – valóságos környezettanulmány a pesti Dzsumbujból. S a beszélő nevek: Vigyori, Mocorgó, a Hazudós. Élő Klára, aki olyan szép, hogy nem illik hozzá a szegénység. Párbeszédek jellemzőek, tömörek és jól dramatizálhatók; rászolgáltak, hogy színpadra, filmre vigyék őket.

Ezek a novellahősök a „gyér fényű Szabolcs utcából” – vagy a város más zugából, onnan például, „ahol a tizennégyes villamos apró sikolyokkal Angyalföldnek kanyarodik” – ugyancsak a szívemhez nőttek. Csöndes cukrászdákban bújnak össze titkos szerelmükkel. Fradi-meccseken pofozkodnak, de az üzemben minden nap végigmegy munkapadjukon egy napsugár. Egy szál, nem több, ennyi jut a pesti műhelyekbe. És gyönyörűen tudnak hazudni, mint a költők.

A *hazudós*, melynek írásakor Gelléri Andor Endre szelleme súgott Fejesnek, a legizgalmasabb novella. (A lasszikusok csak olyan követőknek súgnak, akiket magukhoz méltónak tartanak.) Nemcsak a hazudós tanítja meg igaz mesékre angyaliszép szerelmét, aki alig áll vele szóba. A vasárnapi apukák is így mesélnek kislányuknak a gesztenyepüre fölött: van egy ország, ahol szigorú, ezüstkabátos madár ül a gyárkapuban. Aki elkésik, attól megvonja az ebédpénz-hozzájárulást. Az ebédkedvezményt aztán egy másik novellában attól a fiatalembertől vonják meg, aki a gyárban egeret dug egy lány tejesüvegébe. A fegyelmi bizottság kötelezi, kérjen bocsánatot a lánytól az idétlen tréfáért. Esküvőjüket pár héttel később tartják...

Miért nem születnek ma ilyen novellák?

*

Fejes Endre „örök csavargónak” nevezi magát egy több részes írásában. Ez a hajlama nem csupán vele született; történelmi okokra is visszavezethető. Az ilyen „örök csavargók” a leghűségesebbek a szülőföldjükhöz: a „föf-földdobott kő” mindig ugyanoda esik vissza. Fejes íásaiban minden út haza vezet. Azokban is, amelyeket nem elbeszélőként vetett papírra.

Ahonnét az „örök csavargó” fordulatot idéztem, félig esszéisztikus vitairat vagy röpirat, félig írói és olvasói napló, vagy inkább hadakozó memoár (*Előszó* hatvan

könyvoldalon a *Gondolta a fene* című tanulmánykötet). Mint látható, a műfaji meghatározás nem megy könnyen: kissé körülírászerű. A tanulmányból – azaz esszéből vagy publicisztikából, illetve a korabeli kritikával szembeni írói vitafrontnyitásból stb. – meg kellett tanulnom, hogy *pontosan* kell fogalmaznom. Nem föltétlenül tömondatokban, ahogy írása elején ajánlja Arany János elhíresült mondása nyomán („gondolta a fene”), de mindenképpen úgy, hogy amiről beszélünk, az természetében, állagában, milyenségében ne sérüljön szavainktól.

Nemcsak arról van szó, amit korábban is tudni lehetett Fejes elbeszélőművészetéről: hogy hangulatteremtése, ember- és életismerete, hőseinek elnevezése és beszéltetése, regénybeli és színpadi (!) mozgatása, jövés-menése, azaz megjelenése és leléptetése mennyire megbízható és karakterisztikus. Ábrázoló- és kifejezőkészségének intellektuális háttere világosodott meg számomra. Az, hogy a hányatott életű, pokoljáró kalandokban megpróbált író mennyire a könyvek világában is él, miközben mindenestül benne van az élet forgatagában, az emberi tenyészetben. Amikor kritikai fogadtatása nyomán arra szánja el magát, hogy ezúttal *visszabeszél*, a megsértett Berzsenyi szenvedélyével mozgósítja szellemi harcra olvasottságát és tárja szélesre elméleti látóhatára kapuját, s a kirekesztett Katona József öntudatosságával veti föl a szükséges és méltó kritika hiányát.

Könyvtárnyi irodalomban néz utána, hogy miként vitatkoztak például a német sajtóban a századelő legjobb kritikusai egy Shakespeare-bemutatón, hogy a haragjában szinte „lándzсарázóvá” átlényegült „impresszionista” kritikus, Alfred Kerr miként szedi szét ízekre a *Makrancos hölgy* méltatlannak ítélt, „cirkusszá” alakult színpadi változatát, mennyire közhasznú a haragvása, s a kibontakozó polémiában hogyan készíti ellenfeleit saját véleményük felülbírlására. (Bárcsak olyan jól látná őt a kritika, mint ahogy ő látja a kritikát!)

Ma már könnyű kimondani, hogy a legjobb angol rendezők napjainkban talán ezt a kilencven évvel ezelőtti német előadást is felülmúlón merik „elcirkuszosítani” Shakespeare-t. Hiszen a drámakirálytól nem állt oly nagyon messze az a merészség, hogy a felséges görög drámába beoltsa a vásári bohózatok s a vándorcirkuszosok pezsdítő, nagy vadakat felvonultató, állatszélidítői szellemét. Ahogy Fejes sem tartózkodik az erős effektusoktól, az élénk színektől, a közönségcsalogató cselekményességtől.

Ámde az író nem áll meg itt a kritika tekintélyét visszaperlő írásában. Nem éri be azzal, hogy visszasírjon egy-egy nagy kritikusegyéniséget és egy máig példás, senkinek nem ártó, csak a butaságot sarokba szorító vitaszellemet. Goethét idézi föl, akire hivatkozva így teszi helyre a „tévedés jogának” öntelt hirdetőit: „Nekem kedvesebb a káros igazság, mint a hasznos tévedés. A káros igazság hasznos, mert csak pillanatokra lehet káros, de utóbb új igazságokhoz vezet, amelyek egyre

fontosabbakká válnak; s fordítva, a hasznos tévedés káros, mert csak egy pillanatra lehet hasznos, és új tévedésekre csábít, amelyek egyre károsabbakká lesznek.” Egybehangzik ezzel Benjámin László mondása: a kritikusnak nem a tévedéshez van joga, csupán a tévedés kockázatához. Ez arra kötelezi, hogy ha téved, ismerje be, és vonja le a tanulságot.

Fejes a hetvenes évek irodalmi légkörében nemcsak azért szánhatta rá magát a kritikával folytatott párbeszédre, mert elégedetlen volt a kritikával – noha volt oka erre is. Hanem azért, mert rájött valamire, aminek *a megváltozott körülmények ellenére változatlan időszerűségét* nem lehet eléggé hangsúlyozni: „A mesterségesen részekre osztott kulturális élet résztvevőinek szükségük van egymásra. Összetartozunk.”

Még mindig nem késő megfogadni a szavát.

*

Fejes Endre fontosabb művei: *A hazudós* (elbeszélések, 1958); *Rozsdatemető* (regény, 1962); *Vidám cimborák - Mocorgó* (elbeszélések és forgatókönyv, 1966); *Kéktiszta szerelem* (kisregény, 1969); *Jó estét nyár, jó estét szerelem* (kisregény, 1969; drámaváltozatban és filmfeldolgozásban is); *Cserepes Margit házassága* (színmű, 1972); *Mocorgó* (kisregény, 1975); *Szerelemről bolond éjszakán* (regény, 1975); *Gondolta a fene* (cikkek, 1977); *A fiú, akinek angyalarca volt* (regény, 1982); *Szegény Vivaldi* (novellák, esszék, vallomások, 1992); *Lemaradt angyalok* (elbeszélések, 1993); *Szabadlábon* (válogatás az életműből, 1995).

Fodor András

G. Fábri Zsuzsa felvétele

„ Somogyi szülőföldemet már Szent István korában is országgként emlegették. Bőven részélhettem változataiból: laktam pusztán, faluvéken, zsupos házban, katonaiskolára emlékeztető városi internátusban, proletárkörnyezetben és fürdőhelyen. Láttam rengeteg rétet, erdőt, dombot, völgyet, igazi folyót és tőfölkötti arányt, rendet, távlatot sugalló, kékbe-, lilába- metszett hegyeket.”

„ Még gimnazistaként tagjává fogadott a Berzsenyi Társaság. 1946-47-ben a Sorsunk folyóiratban publikáltam először. Az Eötvös Kollégiumban Fülep Lajos tanítványa lettem, s olyan barátokra találtam, mint Lator László, Domokos

Mátyás, Sárosi Bálint s a Bartók és Kodály vonzásában tiszteletbeli magyarrá lett angol muzikológus: Colin Mason.”

„ 1953-ban megnősültem. Két fiam született (a hatvanas évek elején és végén). Első verseskötetemet 1955-ben elismerés, az 1958-ban megjelent másodikat bunkózón goromba kritikák érték. Sürgősen állás után kellett nézmem...”

„ A hetvenes évek eleje lett az én konszolidálódásom időszak, s az utazásoké. Eljutottam Írországba, Itáliába, a Kaukázusba és Szibériába, Indiába és Skandináviába, később Dél-Európába, Spanyolországba és Japánba is.”

„ Tizennégy éves korom óta minden napommal el tudok számolni. Még nem mentem nyugdíjba, pedig több mint harmincféle egyéb folyamatos társadalmi kötelezettségem van. Úgy látszik, az öregedés kárpótlása, hogy kevesebb alvással beérjük. A fogyatkozó idő (erő) mintha növekedne, pedig...”

NAGY ÉJJEL

Akkora éjjel volt, hogy alig
mertem fölnézni rá.
A csillagok fönt
szinte sisteregtek.
A fák árnyéka oly töményen
ütött át az úton,
hogy félnem kellett:
nekibotlom egynek.
A holdfény szélén túl
gyanúsán lapított a környék.
Azt hiszem, rajtam
tartotta szemét.
A tücskök mintha talyigákat
húztak-vontak volna, -
neszüktől csakúgy
nyikorgott a rét.

HOLTAK ÉS ÉLŐK

Görcsbevert lábbal fekszenek a holtak
az utca partján temetetlenül;
a romlott búz az összeroskadtt házak
omló porával arcomra terül.
Kitepert fák és összezuzott gépek
lárvái közt, a cafatokra lőtt
zászlók alatt, a mocsok iszonyával
ki állna meg a holttestek előtt?
Vonul tovább a könnyörtelen élet,
nem jegyzi föl az érdemet, a bűnt,
nem őrzi már az arcok szövevényét,
amit a kín utólszor összegyűrt.
Magáért érző félelem vezényli
testük felett az élők menetét:
az asszonyt, aki elfordítja állát,
szájára kapva zsebkendő kezét;
a páncéltornyok ágyuit, melyekből
a büntetés gyanakvón fölmered,
a géppisztolyos rezzenő szemét is,
ha füttyöt hall az útról, vészjelet;
úgy áll a sarkon ravaszra vont ujjal,
mint a vad szorongás pallosa alatt...
És forr, tolong a fölzaklatott élet,
kapkodva menti azt, ami maradt.
Csak a holtak s atárgyak oly nyugodtak.

Az idő velük más nyelven beszél.
A horpadt fülke telefonkönyvében
egykedvű újjal lapozgat a szél.

ELŐSZÖR

Nem tudok elképzelni meghatóbbat,
mint amikor az anya gyermekét
először állítja a tárgyak
hatalmas tömbjei közé;

amikor a világot tetten érve
megélednek körül a dolgok,
a lét egymásra épült tornyai.
A felnőtt mintha értené,
ahogy az apró emberlány körül
a tér értelme újra megfogamzik:
gerincüket kinyújtják diadallal
a függőlegesek.

És ő csak áll fehéren. Két kezét
az ismeretlen párkányára téve.
Állát, szemét anyjára visszadönti.
Mosolyog és remeg.

HUNYORGÓ, TÁVOLI ÉG

Hunyorgó, távoli ég,
villámok hangtalan kovakő-cikkanása,
mit üzen csöndes haragod?
Mégfér benned a változatlan,
mégfér benned a változó.
Kigyúlt a rét felett egy mulató
üveggyöngy pagodája.
Meszes fehér cementhasábok
bordáin pezseg a homály
szépen és értelmetlenül.

És én még mindig ugyanaz vagyok,
ki rég itt járt a part alatt,
nézte a löszfal oldalán
az ősi tengerüledék
rejtélyes pántlikáit?
Nagy hajam volt és bánatos arcom.
Olyan akartam lenni, mint a költők.
Azóta láttam igazi tengert.

Nem akarok már hasonlítani
senkire, csak magamhoz.

MAGÁNY

Gazdátlan út, gazdátlan idegenség.
Póznák leejtett huzalán
nedvesség harmata.
Lámpák opál hengere, zúgó
kivilágított ékszerüzlet.
Hivalkodón a betörőre várva,
haszontalan kincsét kínálja,
ragyog az éjszaka.

Szomorú vagyok. Ma se sikerült
meleggé bűvölnöm a világot.
Fáj, hogy nem tudom elviselni
különvaló testem határát.
Bezárkózom. Kerengve járok.
Dobál a szoba négy fala.
S fejemben ők, a távoli mások,
kik elhagytak, akiket én
nem hagytam volna el soha.

CSÚRÖS MIKLÓS: FODOR ANDRÁS

Idősebb pályatársa, Vas István, finom kézzel metszett arcképvázlatában a nélkülözhetetlen kötőanyagéhoz hasonlította Fodor András szerepét irodalmi életünkben. A költő maga szívesen jellemzi magát emblemikus címekben, összefoglaló vallomásokban a futárposta, a révkalauz, a pütkösdi hírnök, a sakktáblán nyargaló paripa metaforáival. Közösségteremtő alkat. Eszménye a másokkal társuló, közvetítő, önmagát keresve kifelé figyelő, odaadó ember.

Volt idő, amikor a féltő baráti kritika is óvta attól, hogy beleépítkezzék az életvitel emberi programjába, hogy világát a barátság, a család, a kis közösség körére szűkítse. A közel fél évszázada gazdagodó életmű (versek, műfordítások, esszék, naplók könyvespolci sorozata, szerkesztői és irodalomszervezői munkássága) bizonyítja, hogy Fodor győzte erővel a magára vállalt életforma terheit, és amit a kötőanyag összeragsztott, abból impozáns épület nőtt, jelentékeny, önmagáért helytálló költészet, a legjobb hagyományok közé illeszkedő próza.

Szorongásra azonban maradt (vagy támadt új) ok, aligha a költői, hanem a világ „hibájából”, amelyet aprólékosságában látomásos realizmusa, rögeszmésen pontos tárgyilagossága egyre dermesztőbbnek, üresebbnek mutat – talán éppen azért, mert Fodor nem dramatizálja a baljós fejleményeket, nem növeszti meg mesterségesen a dimenziókat: higgadt, visszafogott hangon számol be az alapélményévé vált döbbenet kiváltóiról.

Tragikusan ironikus például a Meggyfa kötet cím és maga a vers, amikor (1992-ben) az idill, a termékenység, a jó ízek előzetes asszociációit megcáfolva a termés haszontalanságának fölismerését rögzíti: „senki se kérte”, „s ezernyi kis kerek / világként ott ragyog az üres égen...”, „nem is kell senkinek”. Ez a kiábrándult sztoicizmus határozza meg Fodor mostani költői korszakát, és színezi át sötétre még idilljeit, tájképeit, epikus eredetű költői emlékeit is. A Baranyából Somogyba sem útirajz vagy pannon tájvers: a visszavágyódás megindító elégiája. Nem az az ember réved el a sorsa adta első város színterein, aki ma tér oda vissza, hanem évtizedekkel előbbi alteregója:

Platánsorok derengő
alagútjaiban
még mindig ott bolyongok
örök diák

Ideális vonásait őrzi, mégis groteszkebb, szomorúbb megvilágításban látjuk újra Várkonyi gényusa, Fülep Lajos alakját:

Bent Don Quijote fölront,
páncélba ékelt vállain
a soha-meg-nem-alkuvás
dicsőült veresége.

Régi kedves emlékek, mendemondák, híresztelések földidézése villonias haláltánc-hangulatba torkollik a Juventus ventusban. „Hová is lett”, kérdi Fodor, a

fiatalkor megannyi kalandos szereplője, a becsvágyó kisasszony, a hegyi legény, a hetyke lány --egy eltűnt legendárium. Mily szorongatóan átalakult Egry József portréja A vízrenéző emlékezetes korai megidézése óta. Akkor, 1952-ben

Barázdált arca vízre néz,
de szeme egyre érzi, látja,
ahogy körötte tündököl,
csodákat ír a fény, a pára.

És most, vagy negyven évvel később, a Takáts Gyula szavait bizonyára riporter-i hűséggel közvetítő kettős portrén:

Nézzük csak valahány
Önarcképéből mi süt vissza mindig?
A rettenet!...

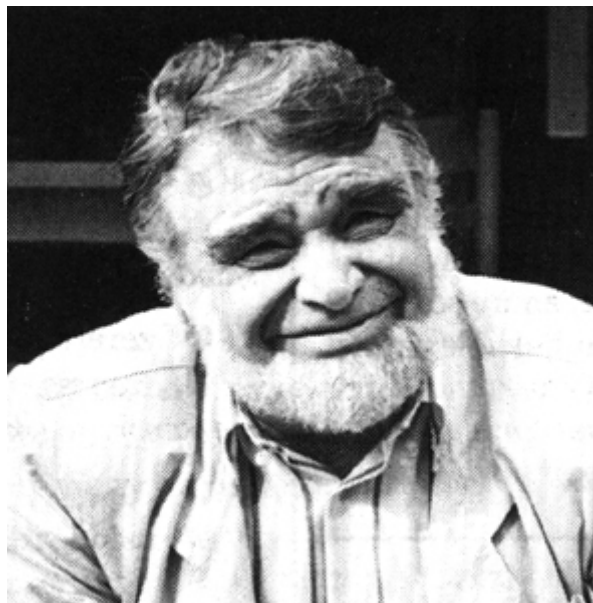
Komorodnak a külföldi utazások verssé kristályosodott élményei is. Aki egykor „cimboraként” utazva a kaland örömeit mutatta föl, „az ismeretlen éjnek”, immár magányosan botorkáló idegen a begubózkodó fáradtság, jeltelen csönd, a „világ végére taszított egykedvűség” embertelen táján. A zenével a lelke mélyéig elkötelezett költő Az utolsó szonátákból olvassa ki Beethoven vádlóan dacos testamentumát. Fodor politikai-erkölcsi bírálata a „közélet” tapasztalatairól éles szemmel megfigyelt konkrétumokat emel jelképes érvényűvé; a dokumentarista pontosságot szenteciózus tömörséggel egyesítve úgy leplez le (s annál lesújtóbb satirikus erővel) árulást, komizságot, önzést, köpönyegforgatást, hogy a bűnös hisztérikus kutatása vagy hangos vádaskodás helyett Az áruló negatívot mutatja meg az emlékezet előnytelen fényképeit összetépő átvedlettnek.

Szemlélete így sem, most sem apokaliptikus vagy abszurd. Nem csak azért nem, mert a napok „csődlistáján” kívül Fodor objektív emlékezete a derű ritkuló perceit is számon tartja, vagy mert a Jó és a Rossz küzdelmében való részvételt kantianus szellemben belső parancsnak, kategorikus imperativusznak tekinti, és függetleníti a jó melletti erőfeszítés külső sikerétől. Esztétikai szemlélete is nyitott maradt, fogékonyságát a meghittség, a bensőségesség, a tiszta erotika, a familiáris humor és hasonló más értékek iránt akkor is megőrizte, amikor konstatálni kényszerült, hogy netán magára marad velük az Emlékek udvarán. Az idő folyamatosan érleli a Fodor András-költészet meggyfájának fanyar-édes gyümölcseit.

Gyurkovics Tibor

Kecskeméti Kálmán

„...Rákossalva akkor: Budapest kertvárosa, elővárosa, afféle unokaöccse. Vidék és vidék, de mégis a székesfőváros kebelében... Varázslatos táj, a Kiserdő téli szánkázásaival, a tehervagonok imbolygó zakatolásával, dús akácsoraival, bulgárkertészeteivel, sváb lófogatosával...falú, falú és falú...”

„Apám... pompás előadó, szellemes szónok, vonzotta az embereket. Humánus érzékű, szociális gondolkodású ember, aki a munkát a nyolcadik szentségnek tartotta... Anyám vadóc,

kiszámíthatatlan, elszánt, erős, lényében tehetséges nő volt, szinte növényi szintű vitalitással és természetességgel...”

„A piaristák pesti gimnáziumában rengeteget tanultam. Mint magányos lélek, feszengettem a feketeségtől, a gyónócédulák geometrikusra hajtogatott rajzától... de tudni, azt tudtak. Tágas horizont, nagy kultúra, objektív ismeretek...”

„Kitűnően érettségiztem ugyan, de származásom és piarizmusom okán nem vettek fel sem az orvosi, sem a jogi, sem a színész felsőoktatásba, így lettem gyógypedagógus...”

„Egyetlen percre sem hittem a kommunista rendszerben... természetes, hogy változtatni akartam – legalább helyi erőm szerint – a társadalom parányi területén. Igazgatósági tag, forradalmi bizottsági tag, majd november negyedikén a forradalmi bizottság elnöke lettem... Elbocsátottak...”

„Az ötvenes években természetesen nem tudtam költőként „jelentkezni”... Annál nagyobb volt az örömöm, amikor Weöres Sándor cérnahanon rámszólott a telefonban: - Na, mondjon egy verset. – Szédültem. Verset? Telefonban? Azonnal? Kívülről?... Azt mondta Sanyika: - Jó. Jöjjön. – Így ütöttek költővé.”

„Jócskán gondoskodtam arról, hogy családom legyen... Lelkek vesznek körül, lányaim már családosa. Jelenleg tizenkét unokám van...”

ÁLLOMÁS

Lekapcsolódsz, mint egy vagon
a tehetetlen kocsisorból,
továbbbütödsz a vasakon,
a vasutas már rád se gondol,
pedig tele vagy még teherrel,
melletted jár a gyorsvonat.
ki se raknak. Aztán egy reggel
megméri tiszta súlyodat.

POR-VERS

Kicsiny vagyok – megsemmisíthetsz.
Úgyis tudom – megsemmisítesz.
Akkora vagyok, mint a por,
amit a lovas letipor.

Állok, örökké veled szemben,
kit magamnál jobban szerettem,
csak porszem vagyok hozzád képest,
por beszél a por istenéhez.

Ahogy a nyom beszél a lóhoz:
lépj rám, tiporj el, ne gondolkodj,
azt akarom, mikor e tájon
elpusztítasz – neked is fájjon.

PRÓBA

Jézus próbakő.
Jézusra mindenkinek választ kell adnia.
Az üveges váróteremben állva
erre felel az utazó, a pap, a bandita.

Jézus próbakő.
Nagy, csillogó teher,
amit elvisz az ember,
vagy nem visz el.

Megkettőzött bizonytalanság,
emberszabású ábra,
felirat a szeretetről
s a zsidók királya.

Jézus olyan, amilyen.

Nincs vele senki,
de a randevún el kell hallgatni őt,
vagy az arcát meg kell figyelni.

Jézus olyan,
mint egy kereszt.
Két karja ki van tárva
s átmetszi egy függőleges.

ANYÁM A HÓBAN

Anyámra tiszta hó hull,
fekszik a téli kertben,
csak fekszik mint a téli árnyék,
csaknem átléphetetlen.
Kitaszítom az ajtót,
recseg a hó előtte,
mint vad fekszik a hóban
kicsiny anyám lelőve.
Taszigálom az ajtót,
anyám fekszik keresztben,
hajára fekszik keresztben,
hajára tiszta hó hull,
csaknem átléphetetlen.
Már ki akarok jutni
az alacsony szobából.
itt fekszik anyám teste
föltornyosulva, lábtól.
Még egyszer ki a kertbe,
a kristálytiszta hóba!
A küszöb előtt fekszik
anyám már évek óta.
Hajára tiszta hó hull,
fekszik anyám a kertben,
lelőtt vad, napsütötte
árnyék. Átléphetetlen.

ISTEN VÁLASZTOTTJA

Akit az isten rendel
azt soha nem engedd el
fogd a kezét a lábát
a fenekét a bokáját –
abba mindig kapaszkodj
ha lerúg is ragaszkodj
nézd a fogán a fények

futását szemöldökének
varázsát este hatkor
hogymilyen nagy ilyenkor
lesd a körmei ívét
hogykikaparják ismét
a szemed hogy ne lássad
az elárultatásod
Föltündöklő nyakát nézd
ahogysohase másét
becsapva és szelíden
ahogy rendeli Isten

Mindent megér a szobája
a melege mohája
a dunyhája az ágya
az összerándulása
a bőre reszketése
a beleegyezése
a bögye a bibéje
a pihéje becézve
mindent megér ha Isten
elrendeli egyetlen
és szűzi szerelemnek
akit csak neked enged...

Azt soha se ne engedd
legyen kicsike mulya
vagy leány elárulva
akit az Isten enged
az legyen a szerelmed

ILLÉS LAJOS: GYURKOVICS TIBOR

Lázadó szellem, háborgó-hánykolódó lélek, akinek még a hobbi is: a jus murmurandi, azaz az elégedetlenség kifejezésének ősi emberi joga. Bár a társadalmi valóság „húsába” szintén oly bátran és hersegve harap bele, akár az egyik emlékezetes tévé-műsorában a nyers, kemény almába, mégsem csak egy kritikai szellemű – költészetünkben és irodalmunkban gyakori – zoon politikon érdekes változtatásával ismerkedünk meg, amikor a verseit és más műfaji írásait olvassuk. Igaz, nem idegen tőle – egyéni színekben és formában – az adys nemzeti önostorozás, a nagyidai cigányokszerű, kétségbeesésében kacagó öngúny, a groteszk, tragikomikus jelenségek örvényeibe taszító „gyurkovicsi” közösségi számvetés, de valójában az emberi létezés mindennapi tényei, fiziológiai s pszichológiai titkai, a kettős, meg a „háromszögű” és a még szélesebb körű társas kapcsolatok szépségei, gyötrelmei és kínjai vonzzák őt ellenállhatatlanul.

Miközben az élettelen és az élő anyag, a természet, a test tartja igézetében, a vaskos realitás, a látványok gyönyörűségei, az érzékiség, az erotika ejti rabul, ő egyúttal a platoni barlangban ül, és amit lát, nem több, mint az igazinak árnyékképe. „Feleségemnek arca van, meg a keze is, meg a lába is, / mindez valóság, jól tudom, de látszat is, de látszat is” – írja már egyik első, akkoriban, a hatvanas évek elején nem kis elképedést keltő versében. Hasonlóképpen elriasztónak hatott a hagyományos realizmus irányzatainak híveire a vizionárius merészségével az Egry József festőművész emlékére írt Képek című költeménye, melyet először olvashattam a műveiből kéziratos formában. A festészetet azóta is „megverseli”. Egy egész kötet szól róla. (Táj, növel – 1990.) Michelangelo, Klee, Kandinszkij, Van Gogh, Csontváry, Gulácsy és más művészek személyiségének és alkotásainak belső feszültségeit reanimálja ebben az új költői műfajában. Megkísérli, hogy a festészeti megjelenítés Lessing által felismert és meghatározott egyidejűségét (szimultaneitását) s egymásmellettiségét transzponálja az irodalmi ábrázolásba, melyben az időbeli egymásutánosság s egymásután következőzés (szukcesszió) a jellemzője. Érdekes, hogy drámaiban is ez a törekvés, szemlélet és módszer érvényesül.

Én – politikai viszolygások ellenére – örömmel válogattam be e verseket és még más, ezeknél is meghökkentőbb darabokat a fiatal költők Tiszta szigorúság című antológiájába (1963, Magvető), melynek létrehozására mint az Új Írás első főszerkesztője kaptam megbízást. Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Fodor András, Kiss Dénes, Orbán Ottó és ő, Gyurkovics Tibor jelentős arányú szerepeltetése miatt azzal vádoltak meg, hogy a Tűz-tánc című, néhány évvel azelőtt kiadott versgyűjtemény forradalmas pirosságát megkétkézttem. E kötet szerkesztése közben ismerkedtem meg vele közelebről. Akkor még nem volt meg a mai népszerű szakállas imázsa, mégis szuggesztív erővel hatott rám eredeti szellemiségével és humanista magatartásával. Megindító együttérzéssel beszélt, mint klinikai pszichológus, a lipótmezei betegeiről, a lelki traumákról, iszonyatos szorongásokról, markolászó félelmekről, s fájdalmas sérülésekről. Bennem, aki Mérei Ferenc tanítványa voltam, jó partnerre talált. Tiszteltem hitéért, melyet versében így fejezett ki: „...és minden, minden, / még a gyermekkor is gyógyítható.”

Megértően, belülről átérezve fogadtam – akkor is és később szintúgy – vívódását és viaskodását a „Jézus-jelenséggel és tüneménnyel”, a katolikus vallásos

hagyományokkal, melyeket bírált ugyan, de azoktól elszakadni nem tudott és amelyeknek egyéni és profán újszerű kifejezésére törekedett. „Jézus próbakő. /Jézusra mindenkinek választ kell adnia... Nagy, csillogó teher,... Megkettőzött bizonytalanság... felirat a szeretetről...” – írta egyik szép versében. A magyar istenes versek nagy hagyományainak folytatója Gyurkovics Tibor, akinek e tárgyú műveit joggal foghatjuk fel protestálásnak, a modern természettudományok Pandora-szelencéjéből ránczúduló elidegenítő, s az érzelem – és erkölcsi világot kiszikkasztó hatásokra adott válasznak. „Nincs semmihez emberi viszonyom / - jajdul fel a poéta – H₂O a víz, az asszonyom / vér, nukleinsav, kálium és mangán, ... s ha néha egy leány levetkezik, /dudor-mellén szorongás-sóit érzem, / és lúgos kémhatású a szemérem...” (Mű-dal)

A hatvanas évek végén és hetvenes évek elején bontakozott ki szépprózai és drámai művészete, melyhez sokrétű gyermekirodalmi munkássága társult. Pályájának e fordulata idején a Kozmosz Könyvek főszerkesztője voltam a Móra Könyvkiadóban, és nagy öröömre egymás után olvashattam mély pszichológiai elemzéseikkel, erkölcsi érzékenységükkel, probléma- és konfliktus-felmutató bátorságukkal kitűnő regényeit s novelláit. (A ne szeress, ne szeress /1970/, az Isten nem szerencsejátékos /1973/, a Pótmajom /1980/ címűeket és még más műveit. Gyors iramban aratta sikereit a színpadokon a különböző, újszerű dramaturgiával alkotott tragikomédiáival, (Nagyvizit, 1972, Őszinte részvétem, 1975, Fekvőtámasz, 1986), melyek társadalom- és erkölcs-kritikai erejükkel s szenvedélyükkel éppúgy feltűntek, ahogy áradó, friss humorukkal.

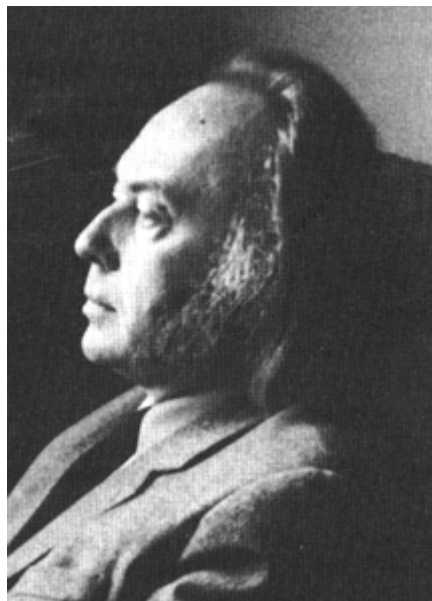
Humora sohasem hagyta el, még saját életének legdrámaibb helyzeteiben sem. Betegen, a halál dermesztő közelségében – A test balladája című legutóbbi verseskönyve (1992) tanúsítja – az átélt megrázkódtatások és kínzó konfliktusok, a lábadozás-gyógyulás, keservesen öröndetes epizódjai közepette is fel-felcsillan, néha metafizikus borzongásokkal terhelten, a feketeség – a sötétség és a horror vonásait is hordozva.

Nehéz politikai prés alatt alkotott, de gazdag, sokrétű életművet épített fel, melyből a színészi, sőt újabban a rendezői teljesítmények sem hiányoznak. Mégis a Halló, Krisztus című reprezentatív gyűjteményes verskötetének (1991) anyagát úgy rendezte s csoportosította, hogy elvetette a kronológiát, mintha ezzel dokumentálni akarná, hogy ennyi s így sok munka, harc s küzdelem után megmaradt olyannak, amilyen volt az ifjúsága és indulása idején. Vágyakozó, várakozó ember ő a versciklusok címei szerint... Úgy áll elénk a kilencvenes évek elején, mint aki még mindig örmagára, Godot-ra, édesanyjára, édesapjára, asszonyára, örömevidámságra, hazára, bálványra, barátira, családra, Európára, kegyelemre, szerelemre áhítozik, várakozik rendíthetetlenül... Vajon eléri-e, amire sóvárog? Reméljük, s ha biztos választ nem is tudjuk, de annyit bizonyosan állíthatunk s vallhatunk, hogy Gyurkovics Tibor igazi all-round művész, akinek „A vers a szeretet nyelve.”

Hernádi Gyula

„ Oroszvár az én sorsomat példázza. Egyike annak a három falunak, amelyeket a második békeszerződés értelmében Csehszlovákiához csatoltak... Itt állt a Lónyai herceg kastélya. A Lónyai herceg felesége, Stefánia a belga király lánya volt, Rudolf trónörökös özvegye. Náluk volt a nagyapám háziorvos.”

„ A pannonhalmi bencés kolostor félmilliós könyvtárával és az egyházi szellem kisugárzásával érdekes dolog volt.”

„ Az emeletes községházán laktunk, négy szobában, nagyon szép környezetben.”

„ Leventeként nyugatra vittek volna bennünket, de meg akartunk szökni, és közben a szovjetek elfogtak minket. A Krím félszigetre kerültem. Kint megtanultam oroszul, szanitécként dolgoztam az orvosok mellett. Sok betegségem volt, vérhas, tífusz, májgyulladás, láz...”

„ Tizenöt állásom volt idáig. Voltam tervfőosztály-vezető, göngyölegraktáros, hajózásnál tervosztály-vezető, a Tervhivatalban is dolgoztam a beruházási főosztályon, aztán a Közlekedési Múzeumban és a Várostervező Intézetben.”

„ Közben megnősültem, lett két gyerekem.”

„ Két nagy találkozás történt ebben az időszakban, Fodor Andrással és Jancsó Miklóssal. Fodor az, aki behozott az irodalomba. Ha van ilyen, hogy barát, akkor ő az, akiben ez megtestesül. Jancsóval a filmírás kapcsolt össze egy életre. A harmadik Czímer József, aki bevitt a drámaírásba.”

HERNÁDI GYULA: A CSEND

Mindig éreztem a földes szoba szagát. A konyha is a szobában volt. Az udvarra nyílt. Sűrű homály úszott benne. Anyám mosta a repedt ablaküveget, állt a széken, csontos ujjai közé fogta az újságpapírt, törölte az ablakot, dörzsölte, mintha csak a napot akarta volna a közepére csiszolni. Beteg volt, nem járhatott gyárba, Szép, szögletes arcáról fogyott a hús. De azért tiszta volt mindig a szoba. A székeket letakarta barna papírral, hogy ne látszódjanak a kopott, piszkos-fekete foltok. Ráterítette a lócára a pokrócot, megfőzött, aztán este leült az asztal mellé. Várta apámat.

Apám a hajógyárban dolgozott. Ha csak tehetett, túlmunkát vállalt. Rövid, sűrű, fekete haja kékes volt a petróleumlámpa füstös aranyában. Nem mertük az asztal fölé lógó egyetlen villanykörtét égetni, drágább lett volna. Apám, ahogy belépett, komoly, fekete szeme fényét végigfuttatta rajtunk, aztán köszönt csak jóestét, megcsókolta anyámat, meg engem is. Nem beszélt sokat, anyám nem is igen erőltette. Én is csak hallgattam játékból jövet, megettük a vacsorát, aztán lefeküdtünk.

Sovány, nagy szemű csend botorkált a külvárosban. Egy-két kutya vonított csak. Félttem a fekete bútorok árnyékában, de amikor az éjjel derengésében apám lelógó csontöklére néztem, megnyugodtam. Aludtam. Álmomban aranykatonák előtt, felhőlovon léptettem, gyémánt dob volt az ölemben. Madár csőre verte az ütemet. A nyálam is elcsurrant, úgy örültem.

Reggel hónom alá kaptam a könyveimet, és mentem játszani a barátaimmal. Az iskolát messzire elkerültük, a kutya se törődött velünk. A vízmósások körül csodálatos terep csábított. Nagyszerű játékokat eszeltünk ki, nagy hadvezér voltam.

Egy valami hiányzott csak, a dob.

Gyűjtögetni kezdtem a pénzt. Délben mindig hazaszaladtam ebédelni,olyankor vitte anyám az ebédet apámnak.

– Édesanyám, adjon két fillért cukorra – mondogattam ebéd után, és anyám mindig adott.

Múltak a hetek, nehezen vánszorogtak tovább, de nyár végére azért meglett a pénz.

Nem aludtam aznap éjjel. Selyemsátor volt a sötét szoba, és mindenféle angyalok verték a fényes dobokat. Sikítoztak az utcákon a gyerekek, láttam őket, hallottam őket, mikor feljűk pergettem gyönyörű, mélyhangú dobomon a legszebb harci riadót.

Nagyon sokára virradt. Esett az eső. Apám elment, én is elindultam nemsokára. Mint akit az ördög hajt, úgy rohantam végig az úton a bazárig. Alig tudtam ellihegni, mit akarok. Egy perc sem telt belé, már ölelgettem, csókolgattam a kis dobot, külön mindegyik ütőjét, külön a bőrszíj minden fényes csatját. Mindenkinek a fülébe szerettem volna ordítani, hogy álljon meg, ne menjen el mellettem, hadd doboljak egy kicsit neki is, vékony madárcsőr hangon, vagy mint az ágyúk, mélyen, öblösen.

Nem is mentem játszani aznap sehova. Csak szaladgáltam az esőben. Doboltam a tégláknak, a fáknak, a homokkupacoknak. Egész nap. Este ázottan, csapzottan, de ragyogó szemmel értem haza. A dobot kabátom alá dugtam, meglepetésnek

szántam. Anyám már hozzászokott az ilyen egész napos kimaradásokhoz, nem szólt semmit, csak azt kérdezte, nem vagyok-e nagyon éhes.

– Nem – feleltem titkos moslygással – megvárom édesapámat. – És amíg anyám a vacsorát melegítette, a dobot lopva az ágy alá toltam.

Végre megjött apám. Megcsókolt bennünket, ahogy szokta, aztán vacsorához ültünk, ettünk. Alig bírtam magammal. Észrevétlenül lecsúsztam a székről, a sarokba futottam, előhúztam az ágy alól a csillogó holmit, kirángattam az ütőket, és teljes erőmből ütni kezdtem.

Néztem apámat.

Olyan dobolás zuhogott, mint a mennydörgés.

Apám megrándult. Felém fordult. Soha nem láttam még ilyennek. Folt égett a homlokán, megtörött a szája, annyira eltorzult, égett a szeme, kékesfeketén.

Fölrántott a földről. Életemben először ütött meg. Talán meg is taposott volna, ha anyám ki nem vesza kezéből.

Sokáig rázott a sírás anyám sima, nyugodt ölén.

Szerettem apámat még így is, csak nem értettem. Feküdtem, sírtam.

Elrohant. Hallottam, amint éjjel csikordul az ajtó, és tántorogva, ruhástól az ágyra esik. Részeg volt. Hajnal felé aludtam el.

Reggel arra ébredtem, sápadt, csontos arca fölém hajol.

Nem mentem sehova. Délben anyám kis kosarat nyomott a kezembe.

– Vidd el apádnak – mondta halkan.

Megértettem. Még nem jártam a Hajógyárban, de tudtam, merre van.

Elindultam. A nagy kapuban megkérdeztem, hol találom apámat.

Megmondták.

A folyó lapos partján hatalmas hajó feketéllett, állványon feküdt, megfeszített óriási halként tátogott. Alatta apró bogarak, emberek mozogtak. Fűlsiketítő örvény volt mindenfelé. Csattogott minden, mintha nagydobokat vertek volna örült emberek. Odaértem a hajóhoz. Rongyos, rozsdás ruhában állt ott apám. Sokan voltak, vagy tízen egy helyben. Széles vaslemezt álltak körül, kalapácsokkal verték. És mint ezer torz harang, bömbölt és üvöltött a megsebzett, megroncsolt fém. Ütötték mélyre hajolva, a veríték hosszú csíkokat szántott poros arcukra. Olyanok voltak, mint Krisztusok a fájdalmas képeken.

Aztán hirtelen, mintha paracsszóra, leestek a karok, nem mozdultak. Olyan irtózatossá lett egyszerre, hogy hallottam egy apró madár szárnyának suhogását. Csend volt. És megfürödtek az arcok a csendben. Apám leverte kezéről a port, odajött hozzám, rám nézett, megcsókolta a homlokomat, nem szólt semmit. Leült egy deszkára, és leültek mind a munkások is. Enni kezdtek. Iszonyúan néma volt az ebédelés. Csak a szalonna, a kenyér húsa villant meg olykor, mint felugró halak hasa.

Aztán mikor megették a sovány ebédet, újra kézbe feszült a kalapács.

És akkor, abban a pillanatban, amikor az első, hördülő ütés fölszaggatta a csendet, abban a pillanatban láttam apám arcát. Gőzölgött a nyár, és ott a végtelen kék ég alatt, a pokoli dübörgésben kezdtem megérteni apám titkát, a földes szobát, a csendet.

Futva mentem hazáig. Előkaptam a kis dobot az ágy alól. Sokáig néztem. És nem doboltam rajta többet.

SÜKÖSD MIHÁLY: HERNÁDI GYULA

Volt egyszer, még a Rákosi-korszakban egy folyóirat Csillag címen. Hernádi Gyula verseit közölte 1955-ben, Holdmellűek című novelláját 1956-ban. A novellára fel kellett figyelni, kérdezősködtem az akkori folyóirat akkori szerkesztőitől. Körülbelül azt mondták, hogy a szerző „civil”, közgazdasági munkakörben dolgozik, már nem egészen fiatal.

Amikor első verseit, első novelláját a Csillagban publikálta, Hernádi Gyula harminc éves. Kezdő írónak valóban már nem egészen fiatal. Volt ugyanis egy második világháború, amelybe Hernádi belesodródott, alig kiképzett katonaként, tizennyolc éves korában. Utána éveket töltött hadifogságban. Volt aztán egy nemzedék, már a Kádár-korszakban. 1958 táján verődött össze, a forradalom után, a megtorlás szörnyű éveiből lassan felocsúdva, társakat keresve. Korai írásai után jó két évvel később, 1958-ban ismertem meg személyesen Hernádit. Valamilyen budai kiskocsmában jöttünk össze, elég sokan, hajnalban távoztunk, reggelig sétáltunk, beszélgettünk a Duna-parton.

Ebből az alkalmi találkozásból virágzott ki az úgynevezett Belvárosi Kávéház társasága. Ma, sok évtized után, a fiatalabbak számára a névsor több mint tanulságos. Mészöly, Jancsó, Hernádi, Konrád, Gyurkó, Csoóri, Tornai, Orbán. Akkor még közös asztal mellett. És körülöttük közgazdászok, építészek, képzőművészek, kezdő szociológusok.

Mi lett belőlük, belőlük? Némelyek Kossuth-díjat kaptak, mások zsákutcába futottak, megint mások elpusztultak. Ki természetes halállal, időnek előtte, ki önkeze által. Így megy ez az irodalomban is.

Mi történt Hernádival?

Ő azóta, több mint harminc éven át folyamatosan dolgozik. Korántsem biztos, hogy a munkaszorgalom mindig karöltve jár a tehetséggel, de az ő, Hernádi Gyula esetében így igaz. Harmincnál több kötete jelent meg, regények, elbeszélések, színművek. Számítsuk ehhez a többnyire Jancsó Miklóssal közösen írt forgatókönyveket.

Ennyi a pusztá mennyiség. Térnénk a minőségre.

Megjelent valaha, harmincöt évvel ezelőtt a Deszkakolostor című novelláskötet és A péntek lépcsőin című regény. Egy harmincadik életévén túli prózaíró belépője a magyar irodalomba. A belépőt akkor, alig pár évvel az '56-os magyar forradalom bukása után korántsem fogadta kritikusi hozsánna, hogy enyhén fogalmazzunk.

Ám Hernádi Gyulának ez nem vette el a kedvét és a szorgalmát. Megírta talán legkiválóbb regényét, sokáig kéziratban hever, évek után jelenik meg, Kiáltás és kiáltás címen. Megírja a Folyosókat a hatvanas évek elején, mondhatni lángelméjűen megelőlegezi az akkori magyar mechanizmusreform elméletét és gyakorlatát.

Aztán a prózaíró továbbképzzi magát. A sirokkó és Az erőd már nagyon jó regények, a Száraz barokk novellái között remekmű is akad.

Utánuk, a nyolcvanas években következnek Hernádi úgynevezett szabálytalan regényei. A Hasfelmetsző Jack, a Drakula, a Frankenstein, a Fantomas.

Ha eddigi, tiszteletre méltó életművére pillantunk: Hernádinak mintha nem lenne mestere, tanítója. És ami szokatlanabb: szabályzója sem látszik semmi.

Egyesegyedül ő szabályozza önmagát. Már amikor és ahogy írói kedve, fegyelme és fegyelmezetlensége engedi.

Könyveit újra meg újra átnézve, az jut eszünkbe: Hernádi a leginkább képzeletdús mai magyar író. A kortársai közül? Az előtte jártak közül?

Mondjunk szentségtörőt: az ő ihletői sorában ott van Jókai is, Gárdonyi is. Epikus irodalmunk nagy romantikusai tehát. Akik részint a könyvtárak fedezékéből, részint képzeletükből idézték fel például Trenk Frigyes bárót, a janicsárok végnapjait, Attila szerelmi életét. Akármit, bármit.

Feltételezzük, hogy a következő évszázad irodalomtörténészei (ha lesz magyar irodalom és magyar irodalomtörténet az elkövetkező évszázadban) Hernádi műveiben fogják felfedezni korunk nem egy szörnyűségét és végső reményét. Hernádi már akkor írt a nemzetközi terrorizmusról, a Bermuda-háromszögről, a génátöröklésről, amikor ezeket a nyájas jelenségeket Magyarországon legfeljebb zárt szakmai csoportok ismerték.

Végülis mi olvasható ki Hernádi Gyula (eddig) összes műveiből?

Leginkább a szabadság áhítozása és kívánása. Az a tény, hogy szabadságban Magyarország évszázadok óta mindig szűkölködött, holott szabadság nélkül nem élhetünk. Ha szabadságvágyában korlátozzák, az állampolgárral is, az őt irányító állammal is előbb-utóbb nagy baj történik.

Ezt közvetíti az ezeréves magyar történelem. Erről szól Hernádi Gyula életműve.

Hubay Miklós

Bahget Iskander felvétele

„ Apám táblabíró volt, születésem után egy évvel elvitte a spanyoljárvány. Ugyanakkor bejöttek a románok. Anyám ottmaradt nagy szegénységben nénémmel és velem.”

„ Aztán feljöttem Pestre. Itt megismertem a rokonokat, az akkori magyar társadalmi hierarchia legkülönbözőbb fokain. Én azzal a szándékkal jöttem föl, hogy író leszek, pláne drámaíró.”

„ Számomra elviselhetetlen város volt Genf. Csak azért viseltem el, mert magyar dolgokkal tudtam foglalkozni... Hittem, ér valamit, hogy a magyar ügy, a magyar szabadság védelmében francia nyelvű folyóiratot szerkeszthettem... Hazatérve, mint író, drámaíró, nehezen tudtam magamra találni.”

„ ...életemnek a legfontosabb, legboldogabb időszaka kezdődhetett idehaza. A Főiskola tanára, majd a Nemzeti Színház dramaturgja lettem.”

„ Amikor kiadták a munkakönyvemet: nem egyszerően állást veszítettem el. Otthagytam egy olyan iskolát, amelyben Moldova, Csurka, Galgóczi izgalmasan induló pályáját figyelhettem, a színészosztályokban pedig Soós Imrétől Törőcsik Mariig mennyiét!”

„ S a Nemzeti Színház elvesztésével mennyi barátság veszett el! ... húsz éve tart már „magándrámaírói” korszakom: szerződések, határidők, külső követelmények nélkül dolgozom...”

„ Én tizennyolc éves koromtól drámaírónak tekintettem magamat...”

HUBAY MIKLÓS: TÚSZ-SZEDŐK
(Euripides eszméi nyomán)
Részlet: Szép Heléna meggyilkolása

HELÉNA (határozottan): Elektra is menjen el.

ELEKTRA: Láttam én már ilyet.

HELÉNA: Ha én férfiakkal vagyok együtt – szeretőimmal, vagy gyilkosaimmal –, nem szeretem, ha akkor női szemek lesnek...(S hogy Elektra mozdul, kitör): Ez nem színház!

ELEKTRA (szó nélkül el.)

(Csend. Most tulajdonképpen zavarban vannak hogy is kezdjenek hozzá. Mintha csakugyan olyasmiről volna szó, hogy ki vetkőzzék le elébb. Van amikor akár egymásra is nevelhetnek, zavarukban vagy bocsánatkérőleg. De ahogy beszélni kezdenek: nincs felesleges szó.)

HELÉNA: Itt?

ORESTES: Itt.

HELÉNA: Ahol őt?

ORESTES: Nem zavar?... (Mint amikor az ember magától értetődő dolgokra kérdez rá.)

HELÉNA: Sőt... (Majd csendesen.) Ha már nem mentem ki ma a temetőbe, egy szál virágot letenni szegény anyád sírjára... Ez is egy neme lesz egy síri áldozatnak. Egy halállal tartozom nővéremnek.

ORESTES: Van előtte valami... (Gondolkozni kell a szóm, hogy ne legyen kínos:) óhajod?

HELÉNA(fejét rázza): Nincs.

PYLADES: Zene? Ima?

HELÉNA: Nincs. Nincs, nincs!... Mégis, azt mondtad, hogy nővérem sokáig kínlódott. Az ilyesmit nem lehetne elkerülni?

PYLADES (Orestesre): Akkor még nem volt neki kellő gyakorlata.

HELÉNA: És most már belejöttél?

ORESTES: Hát... Majd elvállik.

HELÉNA: Ha ilyen bizonytalan vagy...

PYLADES: Jó volna sietni. (Orestesnek súg.) A kardot!

ORESTES: Persze. (Előveszi.)

PYLADES (Heléna nem látja, mutatja Orestesnek: legyen rámenős.)

HELÉNA: Hogy tartod azt a kardot? Látszik, hogy nem voltál katona. Az anatómiát tudod legalább? A női test anatómiáját? (Fésülködőasztalkájáról rúzszt vesz fel, derékig szétnyitja köpenyét, s egy szívet rajzol a szíve fölé.) Ide... Nehogy vaktában vagdalkozz! (Csend. Kitör.) És ne fordítsd el a fejed... (Már szinte magánkívül.) Nem vagyok az anyád!

ORESTES (térdre esik előtte, ölébe rejti arcát, s – első játékuk ismétlése ez? – belecsokol.)

HELÉNA (felnevet. Nevet, nevet.)

PYLADES (mintha egy röpke fohászra eltelnék Apollóval. Aztán nesztelenül a kacagó Heléna mögé lép – talán egy arasznyi dobogó is van ott, s szép komoly, figyelmes isteni nyugalommal beledöfi hátulról – felülről – Heléna nyaka tövébe azt a nyílvesszőt, amelyik a postát hozta. S ugyanabban a pillanatban elkezd susogni, mondani, majd kiáltani, végén ordítani Heléna fülébe): Halhatatlan vagy... Halhatatlan vagy!... Halhatatlan!

(Az összecsukló Helénát karjai közt tartva – az arasznyi dobogóról maga is lelépve – leengedi a holttestet a földre.)

ORESTES (elhengeredett az összeroskadó Helénától, de a földön maradt, onnan mondja): Mit csinálsz?

PYLADES (még mindig ott arcán az apollói komoly derű, az isteni serenitás): Euthánázia... Nézd, úgy mosolyog, mint egy halhatatlan. (Lefekteti a földre.)

ORESTES (négykézláb odamegy hozzá, nézi): Vége van?

PYLADES: Vége.

ORESTES (megérinti Heléna szemét, talán lezárja): Ennyi a halál?

PYLADES (csendesén): Nem is vérzik... Ennyi.

ABLONCZY LÁSZLÓ: HUBAY MIKLÓS

Rá jellemző: a Kossuth-díj átvételénél nem volt jelen. Bizonyára előbb hívták meg Triesztbe valami konferenciára, Grenoble-ba vagy Brüsszelbe, mint a Parlamentbe. Így hát magánál is fontosabb az Ügy, amelyre invitálták. Hetvenhat évesen is csillapíthatatlan nyugtalansággal ül repülőre, hogy a harmadik évezred kultúrájáról vagy Európa szellemi méltóságának megmaradásáról tanácskozzon.

S magába hulló pillanataiban talán megkérdezi: mivégre annyi elnökösködés, fogadás, pohárköszöntő?

Mert az általa annyit idézett Ady-gondolatot, „a minden egész eltörött”-et megélve, de bele nem nyugodva, a cserépdarabok egybeillesztésének makacs ambíciójával az Egészre tekint. Drámaírói és közügyi gondolkodása ezért alapoz a görögökre, sóvárogva a szellem hatalmát és a mítoszt.

Ő úgy látja és láttatja az Egészet, hogy abban a nemzeti értékeknek is helyük van. Az „Európára” hivatkozó fellengzőség az elmúlt évtizedekben kishitűségünkre görcsösített bennünket. Ám ő azt mondja, hogy legjobbjaink, Madách, Ady, József Attila, Bartók és a többiek mindig is Európát jelentették. Nincs hová igyekeznünk tehát; egyébként pedig Márait idézve kérdezi: „Hol az a szellemi vagy morális jogcím, amivel a Nyugat ma megkövetheti tőlem, a Keletitől, hogy hajbókoljak előtte?”

Tartásra és magabiztosságra biztat Hubay. Önzetlensége, törődése kivételes adománya: kitartóan ragaszkodik klasszikusainkhoz (Bornemissza, Katona), és méltatja író társait; Csurka Istvánt, Sarkadi Imrét és másokat.

Az esszéista és a közügyiség együtt munkál Hubay Miklósban. S ha már kifogyott érveiből, akkor szólal meg benne a drámaíró. Végső gesztusként magát viszi áldozatra és születik benne a dráma, mint a Búcsú a csodáktólban Szophoklész mondja: „másként nem megy”.

S ezért, hogy évtizedekig küszködik darabjaival, ha el nem égette, és el nem hagyta Firenzében vagy egy római szállodában, s bizonyára így is marad egy-két zsák jegyzet Freud-darabjának változataiból, és a Tüzet viszek variációiból... S újraírja, módosítja a többit is; a Római karnevált, a Búcsú a csodáktól, s tűnődik, hogy a Színház a cethal hátán Oláh Miklósát mint kéne felnöveszteni, s általa felerősíteni monumentális drámáját.

Hubay Miklós megváltó mutatóványosunk. Nem nyugszik abban a törekvésében, hogy minél több érveléssel sarokba szoríthassa az Istent. Újra és újra írja önnön mitológiáját; magamagának egyszerre Aiszkülosza, Euripidésze és Szophoklésze.

Aki örökös üzőttként számúzi magát, ezért emlegeti Mikes Kelemt és a hitvitázó Sztárait, aki „Mindenütt otthon volt és sehol”. Emléktáblát avat és vitaindítót ír, tanácskozáson elnököl és fesztiválokra utazik – mégsem menekülhet magától. Vagyis a drámától.

Évekkel ezelőtt a Mátyás Pince fizetőblokkjának hátoldalára egy hirtelen futamban 13 címet írt fel – drámák, melyek körvonalai összeálltak benne. Azóta egy – igaz, töredékben – elkészült: A nyelv halála. Egy tucattal még adósunk. Nem menekülhet, s ezt ő is tudja, ezért írta egy jegyzetében: „Milyen szörnyű darabot írt X, s még elő is adják.

De ő megírta!"

Nincs tehát menekvés és felmentés.

S azt is jól tudja: „A múlandóság a sarkunkban van. Ide-oda utazgatva, hol a csomag vész el, hol az utas.”

Ahogy Hubay Miklóst ismerjük: szatyrait, jegyzeteit gyakran elhagyja, de sose az Egészet.

Marad annyi, hogy tovább dolgozzon. S ha annyi sem? Emlékezetből újra- és átírja darabjait. Tucatnyi drámai tervéhez kívánjuk: ne vesszen el az utas! Vagyis: éljen és dolgozzon, legalább kilencven évig, mint Szophoklésze.

Juhász Ferenc

Teknős Miklós felvétele

„ A temetőben, a föld alatti csont-fakoponya gyümölcseiként virító őseim éppúgy szegények: napszámosok, jobbágyok, zsellérek, gyári munkások voltak, mint ma élő rokonaim. Családfám minden levele: munkásarc.”

„ Szüleim nem járattak, nem járathattak gimnáziumba, polgáristaként, vonatozó, ingázó, bejáró diákként éltem meg kamaszkoromat.”

„ ...édesapám akkor már olyan beteg volt, hogy nekem kellett hirtelen... családfővé lennem.”

„ Akkori lelkiállapotom: teljes depresszív reménytelenség, kiúttalanság. Megváltásként jött a Szabad Nép-beli felhívás. Kérvényt írtam a József Attila kollégiumba ... Szeptembertől felvettek... sok időt nem töltöttem ott, mert a kollégiumok természetét... nem szerettem... 1948. November 14-én megnősültem, és akkor a kollégium vezetősége nem engedte meg, hogy továbbra is ott lakjam...”

„ Életem felelősségét nem csupán művek megteremtésében éreztem, hanem abban is, hogy a kortárs irodalmat... egy folyóiratba, egy szigetre szervezzem.”

„ A kiváltás, a megváltás megtörtént! És ami ezután jön; az már csak folytatás. Mint a halandóság! Mint a halál! Mint a föltámadás! Mint a talán-föltámadás! Mint a Talán-túlvilág! Mint a Mennyország! Mint a tisztító tűz! Mint a Pokol!”

RÉSZEGEN

Augusztusban, mikor születtem
a ködös nyári ég
hullatta ezer csillagát.
Fénylett a vidék.

Mint zsákból a búzát, az ég
öntötte ezer csillagát.
Ahogy hullt, csengve, zúgva
mind a földre szállt.

A küszöb, az ablak, a kerítés
mind csillaggal lett tel,
az ágakra szállt a kéklő égi fák
gyémánt levele.

Éjfélig mosott anyám, s mikor
a teknő mellől jajongni ágyba húllt,
e ragyogásban szült meg engem,
nagyobbik fiút.

Így születtem, tudjátok-e?
Nem fénytelen!
S aludtam emlői barna csillagán
a tejtől részegen.

HUSZONHAT ÉVESEN

Huszonhat év, ahhoz elég kevés, hogy ijedten
fölsikoltsak: „Koponyámat ezüstpapírba burkolta a dér!”
Pedig, hogy szerettem, átkozódtam, temettem!
És nem magamért.

Ad még nekem a sors, vagy akármi
annyi időt és hitemnek annyi erőt,
hogy elkiáltsam, ami csak nekem tud fájni,
a halál előtt.

Virágaim még harmatosak. Kórság nem rohaszt, nem öl.
Mezőimen topognak pávák, kövér bikák, tajték-szőrű csikók
Konok vagyok. S naprendszereket szikráztat föl
szívemben a csók.

Virágaim tán szalmává száradnak maholnap,
vetésem kénkö, köeső veri szét.

De addig csak hadd égjek-lobogjak
Az úr arany-ménjeként.

Meddig? Ki tudja? Ahhoz már mi közöm?
Élek. Tündöklő robbanás az életem.
S ha más égitest-tömegbe ütközöm,
útjából kivetem.

Mert más ki mondaná el helyettem
amit csak én tudok?
Amit, ha csak sejt is a szív, beleretten
És fölragyog.

Ne féltsetek. Elszánt vagyok és hajthatatlan.
S ha érdem ez, nekem elég.
Feltör ajkamról a kimondhatatlan
Emberiség.

JÓZSEF ATTILA, 1991

Ki figyel már a te törvényes szavadra?
Kit ígéz fényed, a párducos savanna?
Kit érdekel amit gyöngy-bánattal mondtál?
Hol van fejszéd amit súllyal suhintottál?
Hol van depresszió-zokogás könny-párnád,
amit pillád kapart, mint szemhúst bogárláb:
drótkalászos csont-gally a könnyes szem-púpot.
Koponya-szájadra ki ad élet-csókot?

Ki figyel még a te versed törvényére?
Hisz amit te mondtál: halál annak bére.
Ki hisz neked költő? Hisz aki most felnő
szétritkulva zizeg, mint szél-rosta felhő
Ki az, aki testét préselve a földbe
csontváza vennie, mint Jézust anya-ölbe,
ahogy anyja vette a keresztről levett
halállá-tébolyult vériszap-gyermekeket?

Ki figyel mosolygó lázas szigorodra?
Ki szomjas versedben könny-szagú borodra?
Hitedre ki éhes, friss kenyénél jobban?
Ki mossa meg sorsát foltos laborodban,
ami víz-szilánkkal cseng, csörög, csörömpöl,
mint szikla-öböl ha tajtékdörgést hörböl?
Csillagaid bajsán most ki tenyészti szét,
mint a húsleves-zsír aranypikkely-pénzét?

Hol vagy krózus-szegény szegénység-útalat,
akit, mint a tollat lefosztott a bánat?
Fogaid közt homok, kvarc-sóval csikorgó.
Szemed lángcsipke-kör cellás napraforgó,
amin rózsabogár ásványzöldje kéken
viaszpázsit háttal ül a szenvedésen
s kozmosz-pupillával úgy néz, hogy amit lát
nagy szem-magányától lök teremtés-szikrát.

Kit érdekelnék a gangos, sívár aklok,
kelkáposzta-felhős szesz-örvénykút poklok,
pince-nedv szobákban a tökszínű fények,
bérház előtt ülő kis kréta-szfinx vének,
akiknek ős szeme úgy világít zölden,
mint két vekkeróra kék penész-vödörben,
s a piac-bámuló sűg, tanácsol, szervez:
vágya főzi a húst, mit a gazdag megvesz.

Mint a légy dülledten néz, egész arcával:
két szemcsére fűzött kristályhús párnával,
egész fejével néz, amit rézdrót-álarc
szorít a szikrázik a parázs-cső gömbhalmaz.
Tűz-sejt arca száll a húsmárvány lilára,
szagolja az alvadt hús-vért pupillája,
mégis, mintha közöny néz ki az állatból:
viasz-tálon kupac hajszáleres sóból.

Kis érdekel ma más versedbe szorozva:
Munkanélküliség, éhbér, mosókonyha,
zöld döglégy, zöld parázs kutyatej koronán:
zöld lencsével fészül zöld szem-szőr boronán,
a teljes koponya két smaragd-dióval
parázsló hártya-pajzs nagy szívó-bimbóval,
néz, sejt-osztottan lát, mintha szita nézne
a neki-látható csöpp mindenség-része.

Kit gyújt fel, mint kazlat ég-potroh-villámod?
Tisztítótüzevel kit éget ki lángod?
Ki hörböl nyardból? Nyájjal ki vígasztal?
Véres ingvállad ki arcának panaszfal?
A véres vászonhoz szorítva, mint kőhöz
homlokát, az Isten-kőing temetőhöz?
Ki megy veled, mintha megyünk kézenfogva
Nővel mennyországba, vagy asszony-pokolba?

Ki hisz neked költő? Ki vall téged, árva?
Szegénynép-szigetre számúzve vagy zárva.
Mint havas rab-telep, hadifogolytábor
jégcsap-vadonában csontvázbohóc-bátor:
zsák-kosár csizmádnak fagyott föld a talpa,
derék-köteleden konzervdoboz-csajka,
s látod: az éjszaka hiúz-lángcsorgásból,
farkas-medve-szájból, angyal-sikoltásból.

Kit érdekel, hogy te hatalmaddal győztél?
Világgal kerítve legyőzött az ősz, s tél.
Próbáltál kifutni, mint dzsidás-karámból
lovak, pikák, dárdák közt Petőfi Sándor,
üvöltés, nyihogás habos vas-örvénye
mágnes-csókjából kiszakadni a fényre,
de a vas beléd-ment, ló-tajték rádcsorgott
s dermedt iszony-lángod fehérén vicsorgott.

Ki hisz el ma téged? Ki áldja törvényed?
Ki eszi, mint ostyát tiszta televényed?
Ki hagyja, hogy szíven könyökölve nézzél,
mintha nyitott éji ablakon kinéznél
s látnád, hogy a gyémánt-gyűjteményből mennyi
hullástalan függés kezd benned remegni
s mind az egész fényhab, fény-csomó, fény-nádas
világegyetem-bő terpedéssel tágas.

Hol van Legelső szó, Utolsó Ítélet?
Hogyha testre volnál, én megetetnélek,
hogyha testre volnál, én megítatnálak
mint beteg apámat: háton hurcolnálak!
Mint szennye a mustnak: gyászaim elfornak.
Sírod se sírod, mint Petőfi Sándornak.
Tűzgömb-hitemben állsz, mint hold-árnyék napban:
kölcson-nagykabátban, nagy árnyék-kalapban.

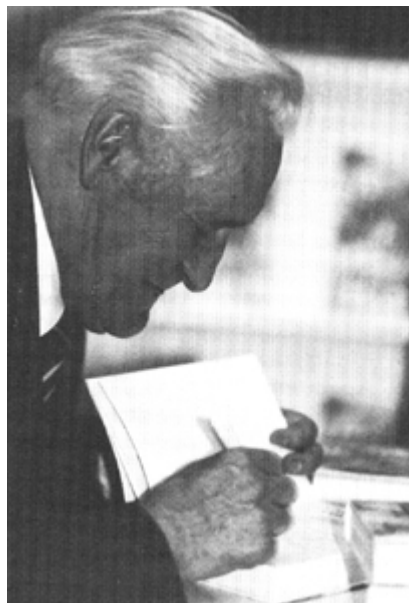
JUHÁSZ FERENC (válogatás Csányi László írásaiból)

1947 karácsonya óta, midőn első két verse megjelent, biztos következetességgel épült az életmű, pedig gyakran állta útját értetlenség, ellenérzés, sőt politikai gyanakvás is... Juhász Ferenc szerencsére elszántan járta a maga útját, s a kevesek közé tartozik, aki már a pályakezdés idején felismerte feladatát, s tudatosan alakította ki „összefüggő és egyetemességre törekvő lírai világképét”, ahogy Bata Imre fogalmazta meg még a 60-as évek elején.

Az ifjúkori versek, a Szárnyas csikókorszaka, önmagában véve impresszionista képek sora, öregekről, virágokról, a folyóban fürdő lányokról, a sorokat az önfeledt öröm szele lebegteti, aminek később a kötelező derűlátássá kellene változnia, de a valóság józan elemein már ekkor átsugárzik a messzebb mutató szándék, a világ végleges egységét keresve...

Ecce poeta, - kiáltott fel Hatvany Lajos az ifjú Juhász Ferenc versei olvastán, s az agg Simeont idéző örömében Ady, József Attila felfedezésének lelkesedése visszhangzott, bár az igazi beteljesedést meg sem érhetette...

Azt ma már nem lehet elvitatni, hogy Juhász Ferenc addigi életműve is a XX. század egyik legnagyobb költői vállalkozása, Dantét idéző szándékával: egybefoglalni az ember és az embert körülvevő világ minden jelenségét. Népi emlék és tudományosság, képzelet és invenció egyaránt szolgálja a költői szándékot, rettegve és reménykedve állja a végtalan szólítását, mi pedig tudjuk, hogy le Poete encore est avec nous...

... Nemrég ünnepeltük Nagygalambfalván, a szülőfalumban az iskola 430. évfordulóját. Éppen az én hivatalos születésnapomon, mert 1929. Május 10-én születtem, de tizedike nagy nemzeti ünnep, nem engedték, hogy akkor szülessék, 11-re vagyok beírva az őrmester jóvoltából. És kiderült, hogy előrelátó őrmester volt, mert később előkerült dokumentumok szerint a nagygalambfalvi iskolát 1566 május 11-én említik először. Az én identitásom innen datálódik...

... A szülők attól való félelmükben, hogy a gyerekek esetleg román iskolába kerülnek, és nem fognak tudni írni-olvasni magyarul, éppen mert olyan iskolahagyomány volt, minket 4-5 éves korunkban, mint a zsidó gyerekeket, megtanítottak írni-olvasni. Egy lapos kövön tanultuk az ábécét. Azt szoktam mondani, hogy én a Sínai-hegy lábánál születtem, az írást magától Mózesről tanultam, kőtáblán. Egész harmadik-negyedik elemista koromig azt hittem, hogy a szent történetek az én falumban történtek, mert a Mózes is, meg más bibliás nevek is gyakoriak a székelyeknél, a legnagyobb hegyet pedig Sínai-hegynek mondják...

... Persze, mivel édesapám nem állt be a téeszbe, nem kaptunk ösztöndíjat, úgyhogy szemet lapátoltam... Ott kellett hagynom a színművészetit, amelyen nem lehetett látogatás nélkül tanulni, és Gaál Gábor átíratott a Bolyaira, ahol elintézték nekem a háromnegyed látogatás nélkülöt. És szerkesztő lettem, s a húgomnak küldtem haza a tandíjat...

... Huszonegy éves voltam, amikor ötvenben, egy faliújságra írt versemnek köszönhetően az akkor tizenhét éves pattanásos kamasz Páskándi Géza barátom – Isten nyugosztalja – felfedezett. Ő akkor az Ifjómunkás munkatársa volt. Következő útja alkalmával már meg is rendelt tőlem egy békeharcos verset az aratásról. Mondta, hogy tizenkét sor legyen, a rímképletet és a ritmust magam határozhatom meg. Elnevettem magam, hogy mi ez: rendelt szabóság? Azt mondta: az...

... Nekem a román költőkkel baráti kapcsolatom volt. Amikor kiléptem 1987-ben az Írószövetségből, akkor a románok gratuláltak, és ők kérdezték meg, hogy van-e pénzem, és figyelmeztettek: „ Vigyázz, mert ezek képesek bármire!”...

... Sokan azt mondják, hogy én Petőfi nyomdokain indultam; hát hol induljak, amikor más nem volt otthon, mint a Biblia, egy Petőfi-kötet és a kalendárium. Az édes anyatejjel szívtam őt magamba. Fejlődhettem így, tanulhattam úgy, rafinálódhattam amúgy, a ritmusaimmal zsonglórködhettem, szabadverseket írhattam, de egyvalamit biztosan nem cseréltem: vershitet. Én úgy szeretnék verset írni, hogy az én négyelemis, nagyon olvasott apám megértse...

VÉN JUH AZ ŐSZ

Vén juh az ősz, kolompja egyre
halkabb,
gyapja gubancos gizgazzal tele,
métélyes szemmel baktat
a hegyről lefele.

Hátába keni vérét az égalja;
és ámr senki se tudja, hogy
a sáros holdat hozza-e két kajla
szarva közt a vizenyős napot.

MIKOR SZÜLŐFÖLDJE HATÁRÁT MEGPILLANTJA

A szívem kolombusz árbóckosárból
kiáltó matróza mikor
idáig érkeztem

minden más táj óceán
ez itt a föld
a föld nekem

SZÜRKE SZONETT K.L. képeskönyvébe

meg ne tévesszen mosolyom
senkit az égvilágon
magamat rég nem áltatom
s tégedet se barátom

de önnön rettegéseim
miért vetitném rátok
inkább mosolygok feleim
akár a légtornászok

kihunyóban a csillagunk
ezen a korhadtt kupolán
félre nézek az mélybe

isten csodája hogy vagyunk
mosolyogjatok vissza rám
nincs a csodának vége

VALAKI JÁR A FÁK HEGYÉN

valaki jár a fák hegyén
ki gyújtja s oltja csillagod
csak az nem fél kit a remény
már végképp magára hagyott

én félek még reménykedem
ez a megtartó irgalom
a gondviselő félelem
kísért eddig utamon

valaki jár a fák hegyén
vajon amikor zuhanok
meggyújt-e akkor még az én
tüzemnél egy új csillagot

vagy engem is egyetlenegy
sötétlő maggá összenyom
s nem villantja föl lelkemet
egy megszülető csillagon

valaki jár a fák hegyén
mondják úr minden porszemen
mondják hogy maga a remény
mondják maga a félelem

ÚTRAVALÓ ÉNEK

Tavaszi jöttén a kis patak
akár egy kis egérke
kikukkint s nyomban kiszalad
a jég alól a jégre
Cincogat szaglál szimatol
és azt mondja no végre
kijutottam a jég alól
a sötétből a fényre.

És elindul megy mendegél
cincogat mondikálgat
és fölbiggyeszt – hamár egér –
bajszul egy szénaszálat
Térül-fordul s már szembejön
és egyre azt zenéli:
a legeslegnagyobb öröm
félelem nélkül élni

Elzirrenti a szúnyog és
a szúnyogtól a szellő
és tőle megfújja szél
az a semmirekellő
és azt se mondja köszönöm
világgá fütőrészi:
a legeslegnagyobb öröm
félelem nélkül élni

Vigyázba állnak a határ-
sorompók égre néznek
a tetejükbe gólyapár
épít magának fészket
és azt keleplik odafönn
s még a béka se kétli:
a legeslegnagyobb öröm
félelem nélkül élni

Zengik füttyülik huzalok
a szerelő s a pózna
cinkék cinegék víg rigók
ereszen a csatorna
Zengi lanka és hegytető
s fújja ahogy csak bírja
az éppen égre csöppenő
parányi kis pacsirta

Megáll a nap a delelőn
s dúdolja döngicséli
a legeslegnagyobb öröm
félelem nélkül élni
és ontja sugarát
hogy jutna bár egy résnyi
oda is ahol nem lehet
félelem nélkül élni

oda is ahol nem lehet
félelem nélkül élni

POMOGÁTS BÉLA: KÁNYÁDI SÁNDOR

Kányádi Sándor költészete közösséget tételez fel és közösséget teremt, mindenekelőtt egy emberi közösség önismeretének, öntudatának alakítására törekedik. Költői személyisége közösségi személyiség, munkásságát a költészet és az erdélyi magyarság lényegi kapcsolatának tudata hatja át. Ez a tudat az idők során gazdagodott és erősödött, a természetes közösségi érzés a sokasodó tapasztalatok és felismerések hatására vált tudatos meggyőződéssé. Fiatal költőként az emberi élet természetes rendjének tudatát fejezte ki, költői világképét ez a biztonságot adó tudat határozta meg, az ötvenes évek elején általános történelmi bizalommal tekintett a rohamos tempóban változó erdélyi életre. Gyorsan fejlődő városban, Kolozsvárott élt, képzeletben, álmaiban mégis szülőfalujában kalandozott, versei szelíd nosztalgiával idézték fel a falusi ifjuság emlékeit, s megtartó erőt, igaz emberséget mindig ezeknél az embereknél talált. A falusi élményvilág, a harmonikus világkép, a köznapi tapasztalatot belengő derű a költői népiesség hagyományos rendjében jelölte ki korai költészetének helyét, versei azt a leíró-ábrázoló kifejezőmódot követték, amelyet a magyar népi líra, kivált pályájának egy szakaszán Illés Gyula, illetve ennek az irányzatnak erdélyi testvér-áramlata, közelebbről Kiss Jenő és Horváth István költői munkássága honosított meg. Költészetében a természeti látványnak, a falusi életképeknek adott nagy szerepet, tisztán metszett szóképeit az emlékezés hangulata színezte, emlékein az idill fénye ragyogott. A tárgyias, illetve epikus leíró verset általában személyes jellegű meditáció zárta le.

(1998)

Kádár Kata felvétele

„A legrosszabb fajta zsidó félproli családba születtem bele. Őseim évszázadokon keresztül cserővargák voltak. Dédnagyapám a szabadságharcban megsebesült, búsmagyar lett, fiai jószágigazgatók lettek különböző birtokokon, kivéve a nagyapámat, aki vegyeskereskedést nyitott Óbudán, ami elég hamar tönkrement.”

„1944 nyarán felszabadítottak engem a jugoszláv partizánok Borban. Bor környékén meneteltünk az országúton, onnan loptak el bennünket...”

„Bulgárián és Törökországon keresztül... 1944-ben kerültem Izraelbe.”

„Hosszú lenne felsorolni, hogy mit csináltam kint. Sokat voltam katona, az angol zsoldban is. Szolgáltam az angol csendőrségnél. Két és fél évig az izraeli hadseregben. Még nem is volt izraeli állam... Nem egy etnikailag egységes közösségbe kerültem, az európai zsidóságon kívül voltak ott afrikai zsidók, tripoliszi, tuniszi, görög zsidók, dél-arábiai, ádeni zsidók. Mindenki magával hozta a hazai szokásait. Csak le kellett ülni a tábortűznél a szakaszommal, és egy egész világ vett körül. Hozták magukkal a világ nyomorúságát. Ezek a zsidók alakították ki az embercentrikus szemléletemet...”

„ Mindig haza akartam jönni. De húzódott. Angol rendőr voltam, nem tudtam leszerelni... 1951-ben hazajöttem. Román hajóval jöttünk Haifától Konstancáig. Onnan vonattal négyen hazatérők... Én arra vágytam, hogy magyar málnaszörpöt igyak. Útitársaimnak meséltem a csodálatos gyermekkori ízekről. Lökösházán aztán rendeltem öt málnaszörpöt. Iszonyatosan kátrányízű volt...”

(részletek Bertha Bulcsu: délutáni beszélgetések című interjúkötetéből.)

KARDOS G. GYÖRGY: AVRAHAM BOGATIR HÉT NAPJA

részlet a regényből

Avraham úgy alszik éjjelenként, hogy mellét a fáradtság roppant súlya nyomja, vad, fájdalmas horkanásokat présel ki belőle, és hiába zuhan vissza a mély, fekete semmibe, izmai nem ernyednek el soha, mindig az ébrenlét kábult, tompa határán marad. Sokáig álmodik most is dőrejt, dobogást, robbanást, míg tudata fel nem fogja, hogy az ajtón kopognak. Ennyit csak. Arra már nem képes, hogy gondolkozzék. Gépiesen megy az ajtóhoz, kinyitja, és minden csodálkozás nélkül mered rá egy fekete arcra. Ébredő értelme lassan dolgozza fel, amit az ismeretlen mond.

– Engedjen a szobába, és zárja be az ajtót.

Avraham csak áll szelíden, míg durván félre nem lökik.

– Menjen már, nem érti!

Avraham kissé magához tér, villanyt akar gyújtani, de az ismeretlen a kezére csap.

Maradjon nyugodtan.

Most ér el Avraham az öntudatnak arra a fokára, hogy összegezni tudja a benyomásokat. Az ismeretlen melle vadul zihál, állati izzadság csap ki belőle, teste reszket, keze is, amelyben a revolvert tartja – ezt Avraham inkább érzi, mint látja –, gyerekes hangja pedig végsőkéig feszített izgalomtól durvul el.

– Dögöljön le aludni. Nem hallja?

Avraham szeretne valamit szólni, de újból meglökik.

Némán botorkál ágyához, lefekszik. Az ismeretlen egy széket tapogat ki magának, leül az asztal mellé. Csak ül, zihál, nem mozdul. Avraham az ágyból figyel, gondolatai gyorsan és kuszán csaponganak.

Milyen furcsa, hogy senki sem ébredt fel a szobában. (Avraham ugyanis a tágas hallban alszik, míg az egyik szobában Malka és Rina, a másikban Dan.) Máskor Malka még egy kutyaugatásra is felébred, Dan pedig ösztönösen megérez mindent, és izgatottan rikácsol... Ez a suhanc a kiejtése szerint szabre*... De észrevenni a keleti hangsúlyt is... Sovány... Valamit kellene mondani, hogy nincs ellenségek között. Az ördögbe, hová tettem a műfogsorom?

– Akarsz egy cigarettát?

– Fogja be a száját.

Ez nem sikerült.

Ördög vigye el, nem az én gondom. De mit csinállok, ha házkutatás lesz az éjjel? Ez a rohadt statáriális törvény... Láthatják a marha britek, hogy fegyverrel tört be. Mit izgatom magam? Nagyobb baj, hogy reggel el kell vinni Dvorát a bikához, aztán műtrágyát vételezni... Rina segíthetne, de akkor megint elkésik az iskolából. Rina az iskola után azonnal szedi az uborkát. A paradicsomot is régen öntöztem... Az almafák között fel kell szántani, a hét végén oda ültetjük a káposztát. Az öntözőcsöveket is tovább lehet vinni... és még a takarmány! Úristen, ki bírja ezt? – Most alkudni kezd magával. – Mi lenne, ha csak holnapután mennék a műtrágyáért? A paradicsom is kibír még egy napot... Amoszt kölcsönkérem egy napra Jichaktól. Rina is segített nekik, amikor építkeztek... Az isten verje meg, hogy nem tudnak egy munkást küldeni a közvetítőből, pedig lassan vége a szüretnek... Mi ez? Hát ez még

meg sem mozdult, amióta itt ül. Bánom is én! Legsürgősebb mégis a paradicsom... A szántás... A paradicsom... - S már zuhan is Avraham a fekete mélységbe.

Öt órakor egy műszer pontosságával ébred Avraham a legmélyebb álomból is. De most, amikor a szokásos nyögések után kinyitja a szemét, megdöbben. Éjjeli látogatója az asztal lapjára borulva alszik. Gyerek! - kiált fel mejdnem Avraham. - Tizenhét év körüli kamasz vagy még fiatalabb. Köldökéig nyitott inge mögül kikandikálnak a bordák rácsai fejletlen testén. Barna bőréről ítélve iraki, taskenti, perzsa - de mindenesetre keleti származék. Az asztal szélén a revolver épp hogy le nem esik. Avraham gyorsan mérlegel. Most öt óra. Malka csak fél hatkor ébred, de Rina fél ötkor már elkezd a fejest, tehát akkor látnia kellett a fiút, hacsak nem rohant ki hebehurgyán, ahogy szokott. Avraham sebtiben magára kapja nadrágját, ingét, bebújik a szandálba - mindez egy pillanat -, végighúzza kezét csapzott ősz haján, és óvatosan kicsoszog az udvarra. Az istállóban kannacsörömpölés, Rina még nem fejezte be a fejest. A szomszéd udvarban a kerítésre támaszkodva áll Jichak.

- Jó reggelt, Avraham. Megbolondulok ettől a gyakori őrségtől. Azt hiszed, lehunytam egy percre is a szemem? Már hajnalban öntöztem. Tudod mi az újság? Tele van a falu gojokkal. Lövések is voltak az éjjel. Annyi a kék sapka**, mint a sáska. Valami nagy disznóság történhetett. Avraham!... Avraham!... Te aztán finom ember vagy.

- Dolgom van. - És siet vissza Avraham a házba.

Az asztal széléről felveszi a revolvért. Parabellum gyártmány, akkora, mint az ágyú. A matrac alá dugja, hevenyészve megágyaz. Ráteszi kezét az alvó vállára, és mejdnem úgy ébreszti: Kisfiú! De azt mondja hangosan:

- Hé, legény!

A fiú megmozdul, felemeli nehézkesen a fejét, maga elé bámul, aztán riadtan felugrik.

- Hol van a fegyver?

- Nyugodj meg.

Avraham gyorsan egy pohár hideg tejet tölt, kakaót szór bele, elkeveri, és nyújtja a fiú felé.

- Hogy legyen mire cigarettázni. Nesze egy Dubek.

Aztán

suttogva:

- Ide figyelj, fiam. A rendőrség...

Nem tudja tovább folytatni, Jichak nyit be kopogás nélkül, méltatlankodva.

- Ej, ej, havér, havér***. De szaladós vagy ma. Mintha csak ő dolgozna a faluban. Én nem, mi? Mégis válaszolok, ha beszélnek hozzám. No lám, milyen helyes fiú, ki ez a fiú, Avraham?

Micsoda barom! Úristen, micsoda ökör! S Avraham kínjában akaratlanul talál rá a megoldásra.

- Dolgozni jött. A munkaközvetítőtől küldték.

- Na végre! Itt az ideje. Nem is tudod, legényke, mekkora szerencséd van. Ilyen gazdát, mint Avraham Bogatir, nem találsz még egyet Erebben****. Itt aztán megtanulsz mindent, amit kell... Mennyit fizetsz a fiúnak, Avraham?

- Tizenkét fontot.

– Nem is rossz. Még én is elmennék ennyiért. Hajaj, amikor mi itt elkezdünk dolgozni, tudod mit kerestünk? Egy csomag halvára valót. És tudod, milyen föld volt ez? Nem ment bele az eke, csákánnyal törtük fel. És tudod, hány órát dolgoztunk?

– Jichak!

– Jól van. Nekem mondd? Más idők. Most szakszervezet van, bizony, a dolgozók szakszervezete. Nem mondom, három font egy hónapra, az is sok, de tizenkét font... Mikor jöttél fiú?

– Éjjel.

– Éjjel? Mivel?

Még mit sem kérdez ez a szarvasmarha. Avraham felel.

– Autóstoppal.

– És nem tartóztattak fel a britek, mondd, nem igazoltattak? Nagyon ugráltak ám az éjszaka. Úgy éljek, olyan az élet most, mint Chicagóban annak idején. Én onnan jöttem. Az államokból, éppen harmincöt éve. Mi, Avraham? Harmincöt éve. Otthagytam a baseballt, meg a jankele dudelt****, és idejöttem, a drága ereci földet túrni. Harmincöt éve. Nem csekélység, mi?

És már le is ülne Jichak, mert hosszú távú előadásra készül, de szerencsére egy harsány hang süvölt.

– Apa! Már megint elfecseged az időt. Meddig várjak?

– A fiam. A szabre. Nincs bennük semmi tisztelet. Ez a legnagyobb baj Erecben, én mondom neked. Majd jövök este egy kicsit beszélgetni, Avraham. Mit is akartam mondani még, ja, add kölcsön a régi lószerszámodat, tudod, az enyém...

– Szólj Rinának az istállóban. Odaadja.

– Köszönöm, Avraham. Salom. Salom, legényke. Aztán fel a fejfel, egészséges munka ez. Tizenkét font... Nahát...

És végre elmegy. Avraham elmosolyodik, s talán a fiú arcán is mosolyt jelent egy pici rándulás.

– Hát így vagyunk. Valamit mondanom kellett. Mi a neved?

– David.

– Gyere, David. Befogjuk a lovat. Maradj most mellettem, az a legbiztosabb.

S a fiú egy mozdulatára:

– A Parabellumot eldugtam. Egyelőre nincs szükséged rá. Gyerünk.

*Szabre (helyesen szabra) – a Palesztinában, illetve Izraelben szülöttek elnevezése. Eredetileg a kaktusz gyümölcse, ami kívül tüskés, belül ízes (héber).

**Kék sapka – utalás az angol rendőrök kék sapkájára.

***Havér – elvtárs (héber).

****Erec – ország. Palesztina, illetve Izrael meghitt elnevezése (héber).

*****Jankele dudel – a Yankee Doodle eltorzítása.

BATA IMRE: KARDOS G. GYÖRGY

Miután megjárta a második világháború poklát, az alig húszegynéhány éves ifjú Palesztinában találja magát, ahol előbb az angol hadseregben, majd az izraeliben szolgál, mígnem elege lesz a nagy kalandból, s visszatér oda, ahol született, Magyarországra, Budapestre. Az ötvenes évek a győri színházban találják a jó tollú újságírót; dramaturgia a színháznak, s maga sem goldolja, hogy a hatvanas évek végére elkészül első regényével, s az a regény váratlanul jelentős elbeszélővé avatja a névtelen újságírót.

Kardos G. György epikus tehetségéből a hatvanas és a hetvenes években három regényre futja. A három epikus mű egybe is tartozik, de külön-külön is megáll. Mind a három a kilencszáznegyvenhetes esztendő Palesztinája, az angol mandátum és a zsidó nacionalizmus viharos viszonyaiból veszi anyagát, de az egész huszadik század, világháborúk és válságok történeteiből ível igazi nagy elbeszéléssé.

Azt írhatnánk e triptichon fölé közös címnek, hogy Háború és béke, mert erről szól a század sajátos regényhármasa, és sugárzik belőle, hogy ebben a században már egyáltalán nem lenne szabad háborúzni, de ennek a századnak az antiliberális, türelmetlen természete folyvást háborúba löki a békességre áhítozó embert.

Hét napon át kísérhetjük Avraham Bogatirt mindennapi élete során. Közben megtudjuk róla, hogy az első világháború támasztotta vihar sodorta a palesztin faluba, Beér-Tuviába, ahol meg kellett hódítania a földet, de viszonylagos békességben élhetett mindaddig, amíg a század harcias szelleme ki nem vette abból a falusi idillből, amelyben maga és családja életét – a mikrotársadalmat – megalapította. E kisvilág horizontja azonban a nagyvilág volt. Élete roppant lakand, múltjában ott lobog a század első nagy viharja; de mire emlékszik inkább a jótét lélek? Avraham felesége is a harkovi gimnáziumot emlegeti, holott nincs nála, Malkánál földhözragadtabb lény a világnak. S kivel találkozik Avraham, mikor útrakél, és Jeruzsálemben találja magát? Annával, az orosz asszonnyal, akire most is azzal a platonikus szerelemmel néz, mint valaha. Ennek az érzésnek a megjelenése megint egy tolsztoji mozzanata e regény világának, s nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy Avraham Bogatir, a társadalomalapító milyen idegen a maga alapította világban. Mert lelkének az Anna iránti érzésben megvilágított kettőssége érthetővé teszi személyisége neurotikus vonásait, meg azt is, hogy e körben az ifjabb generáció is roppant érzékeny. Avraham örült fia, a Beér-Tuviába Avrahamékhoz vetődött Davidnak a mentalitása és Avrahamék lányának, Rinának a személyisége, megannyi túlfűtöttség, a családon belüli roppant feszültség, mind az idegenségről beszél. Miért is nem lehet elfelejteni a háborút, mikor az ember békességre született!

Háború és béke határán találhatni azt a fenyegetett békeszigetet is, amelyet azíró a Hová tűntek a katonák?-ban ábrázol a gedériai tüdőbeteg-kórház mindennapi világa révén. Azaz csak egyetlen napról van szó, s Abed, az arab fiú nem utazik ugyan el, mint Avraham Beér-Tuviából Jeruzsálembé, mégis valamiképp – legalább személyisége lehetőségeiben – emlékeztet ez a fiú Avrahamra, ha nem is hatja át őt az idegenség, hiszen nagyonis elégedett azzal, amiben van, mint akár a halálosan beteg lengyel ezredes, akit ugyanaz a platonikus érzés köt pani Beatához, mint Avrahamot kapcsolta Annához, az orosz asszonyhoz, aki végül kolostorban köt ki, elhagyván férjét. A kórház is olyan helye a világnak, mint volt Beér-Tuvia. Hiába, a

halálra ítélték világa mégis maga az idill, hogyha groteszk mozzanataival inkább idilliumnak kellen is nevezni, merthogy az ember háborúban és békében élve folyvást a békességre vágyik, s boldogok a lelki szegények, miként Abed, s boldog szeretne lenni Avraham Bogatir is, mert még az ellenségét is megtámogatná annak nyomorult éhségében, szomszédjában.

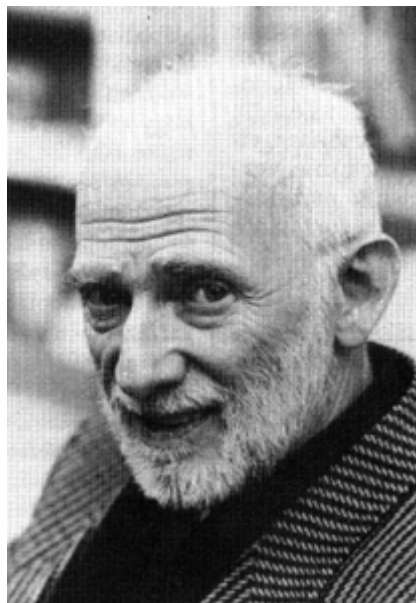
De minden történetnek vége szokott lenni. A két regényben harmadik személyben előadott történet a harmadikban első személyűre fordul. Az elbeszélő itt a regény középpontjába kerül. Ő azután már egyáltalán nem tud azonosulni azzal a világgal, amely körülveszi, s amelyből eltűntek az idilli mozzanatok. Ez itt már maga a háború, amihez képest az elbeszélő kívülállása olyannyira nyilvánvaló, hogy az is érthető lesz, ha Uri elhagyja a katonaéletet, búcsúzik Racheltől, aki az udvaron éppen tyúkot kopaszt – ennyi maradt az idillből! – és útra készül, s nemigen látni, de sejteni az út célját.

Csak sokára tudhatjuk meg azután, hogy Uri megint mibe keveredett. A történet vége 1977-ben jelent meg, s csak 1993-ban a Jutalomjáték, amelynek kéziratát Vámos Miklós harcolta ki a szerző asztalfiókjából. Mert Kardos G. György nem akarta bevallani századunk emberének nagy fiaskóját, miszerint hiába születünk embernek a békességre, e században ismét és újra a háború valamilyen változata lett a részünk. Még szerencse, hogy az író nem veszítette el eredendő arany kedélyét, mely fényes epikus tehetségét természetesen egészíti ki, így azután a történet vége után egy igazi fináléban sok humorral jeleníti meg az ötvenes évek elejének magyar kisvárosában a színház világát – világot a világnak -, mutatván, hogy akármilyen ostoba az ember, mégis szeretetre méltó a szerencsétlen flótása!

Kertész Ákos

Kádár Kata felvétele

„Apám cukrászmester volt. Több ízben önálló. 1941-ben tönkrement. Aztán a Stühmernél dolgozott... Egyetemi tanár szeretette volna lenni... Történelemmel foglalkozott, autodidakta módon... A József nádor tér 1-ben laktunk...”

„Jelentkezni kellett volna a bölcsészetre. Addigra azonban a szellemi életben annyit kellett volna hazudni, hogy nem akartam egyetemre menni. Elhatároztam, hogy munkás leszek... A családban égetően kellett a pénz...”

„1961-ben az Írószövetség és a Művelődési Minisztérium állami ösztöndíjával egyetemre küldtek... Mindid így mondom, hogy „egyetemre küldtek”..., dehogyan küldtek engem, nem szoktak engem ilyen jó bulikra küldeni, mint az egyetem, plána ötéves ösztöndíjjal... Úgy kellett kisírnom, kiverekednem az egyetemet, és nemcsak a minisztériumtól (ott viszonylag könnyen ment a dolog), hanem a vállalattól is...”

„1960 óta dolgozom kisebb-nagyobb megbízások révén a filmgyárban. Bán Róbert és Rényi Tamás kértek fel... 1966-ban a Filmgyárba kerültem dramaturgnak... Közben a filmezést is megszerettem. Énszerintem a filmírás nem írói munka. Csak alkalmasabb jelrendszer híján rögzítik írásban...”

1958-ban kezdtem az írásaimat beküldöztetni. A Kortársnál Szeberényi Lehus úgy érezte, hogy ezek jó írások. Azóta is cukkolom, hogy ő a felelős mindenért...”

KERTÉSZ ÁKOS: MAKRA

Megint hallgattak. Ő kifogyott a szóból, és Vali sem beszélt. Olvadt, nyirkos déli szép motozott a csupasz ágak között. Vali hirtelen leugrott a fűrészbakról, nagyot, jóízűt nyújtózott és ránevetett.

Mi a francot csinált volna itt a kórházban, kérdezte ő mogorván, mert Vali megtalálta a régi gúnyolódó, csípős modorát, s ő ösztönösen védekezett; ő beteg, és az a dolga, hogy meggyógyuljon, és sose volt kenyeze a politika, s arra eszmélt, hogy zavarosan és értelmetlenül meggyarazkodik, míg Vali gúnyos mosollyal, szótlanul hallgatja, s ettől percről percre jobban szégyelli magát (pedig mikor a többiek itt fönnt a szanatóriumban tele pofával szavaltak, lobogtak és lelkesedtek, előttük nem szégyellte, hogy elejétől fogva kételkedett, és meg volt győződve róla, hogy az egész cirkuszból nem sült ki semmi jó, és nem bánta, ha az ellenkezésével magára marad, mert velük nem akart egyetérteni, mert nem akart a tödőbajosok közé tartozni még azáltal sem, hogy a véleményük egyezik, csak hallgatta a rádiót, és figyelte a híreket, és olyan valószínűtlen volt az egész, mint egy mozi, mert röhögnie kellett azon, hogy TŰNTETÉS meg SZTRÁJK meg FEGYVERES FÖLKELES, napokig nem akartam elhinni, hogy a hírek igazak, olyan hihetetlenül távoli, idegen dolgok voltak számára ezek, mint az, hogy TORNÁDÓ, KENGURU vagy KOLERA, egy más földrész, más világ tartozékai, és agyára ment a többi tödőbeteg ostobasága, akik a láztól, és nem egyszer a Hattyúban benyakalt alkoholtól illumináltak és eufórikus állapotban tárgyalták a legújabb fejleményeket, és egymás szavába vágva tervezték a NEMZET JÖVŐJÉT a fehér vaságyak szélén fél éjszakákon át, határtalan optimizmussal bízva abban, hogy míg ők itt szurkolnak, mint egy futballpályán, odalenn a többiek megnyerik nekik a meccset, megteremtik számukra a paradicsomot, és elfeledkeztek a bacikról, amik szétrágják közben a tüdejüket, ő nem szólt közbe, hallgatott, és minél eltökéltebben, minél magányosabban hallgatott, annál ingerültebb lett, és az ingerültsége eredendő józanságát székszéssé, már-már cinizmussá mélyítette. Aztán jött a Kadét, aki katonai szemmel nézte a dolgokat, és azt mondta, Magyarországnak nincs hadserege, nincs stratégiaileg védhető terepe, nincsenek szövetségesei, a nyugat szarik ránk, a nyugatot a közel-keleti olaj érdekli és Suez, az ENSZ sóhivatal, és csak meg kell nézni a számokat: kilencmillió magyar van és kétszáznegyvenmillió orosz, és Makra hitt a számoknak, a józan, racionális érveknek, mert a Kadét úgy beszélt, mint profi katona. És mikor gomba módra szaporodni kezdtek a pártok, és az is kiderült, hogy mindenki a maga rohadó kis gesztenyét akarja kikaparni a tűzből, amit idealista diákok, beugrasztott proligyerekek, Vali-féle fanatikusok raktak a saját csontjaikból, eleven húsból, s még azt se bírják kívánni, míg elvonul a vihar, akkor végleg bebizonyosodott számára – ha addig voltak is kételyei –, hogy nem lesz itt semmiféle paradicsom, annyira, hogy mikor negyediken megszólaltak az ágyuk, és megindultak a tankok, szinte föllélegzett, mint aki tudta, hogy ez lesz belőle, NA, UGYE, MEGMONDTAM, és megkönnyebbült, hogy a dolgok visszazökkennek a régi kerékvágásba, s ha egyszer innen szabadul, odalenn ugyanazt a világot találja, amit ismert, és már megszokott). A lényeg nem változik, mondta Valinak. Mindig lesz olyan, aki fölkerül, és lesz, aki lenni marad, lesz, akinek a kezébe fegyver van és hatalom, és lesz, akinek a kezében semmi sincs, csak a szerszám, és akinek csak a szerszám jut, az gürizhet, míg bele nem sántul.

– Ezt a leckét jól megtanultad – mondta Vali. – Honnan tudod?

– Megpróbáltad? Tettél érte valamit? Nem hittél benne, jól van, Ferkó, azt is lehet; jelentkeztél fegyverért, harcoltál a „ csőcselék” ellen? Beálltál karhatalmistának?!

– Mit akarsz tőlem...? – kérdezte ő.

– Azt, hogy megmozdulj! – kiabált Vali. – De te csak ülsz itt fönn a valagadon, mint egy Buddha, akihez nem érnek el a világ hívságai, és világító tébécé-bacikból font glóriát viselsz a fejed körül, és lesajnálsz a hőbörgő hülyéket, met így nem tévedhetsz, és nem derülhet ki utólag, hogy nem volt igazad, és senki sem mondhatja majd, hogy ENNEK A MAKRÁNAK NEM VOLT IGAZA; én nem féltem, hogy pofára eshetek, belementem a játékba, pofára is estem, na és, mi van akkor, legföljebb fölakasztanak...

Ő azt mondta, nem lehet mindenki olyan, mint Vali, s akkor a lány elhallgatott, szelíden, emberségesen folytatta, hogy isten őrizz, ezt nem is kívánja senkitől. A legtöbb ember csak kiélezett helyzetekben kényszerül cselekvésre, ez így van rendjén, az embernek az a föladata, hogy a világban jól érezze magát, és egyénenként változik az is, hogy valaki számára melyik történelmi helyzet igazán kiélezett, ez hajlam, szerencse dolga, nem a körülményeké, és nem az a baj, hogy Makra itt a szanatóriumban kihúzta magát a buliból, hanem hogy az egész magatartása hamis, gyáva, hazug és méltatlan hozzá; ez az igazi, a súlyosabb vétség, mert aki önmagához gazember, gazember lesz másokhoz is, ha egyszer eljön a cselekvés ideje, aki pedig önmagával egyenesbe van, az lehet hülye, belemászhat örültségekbe nyakig, de gázságot nem követ el soha, az nem lesz paranoiás, szadista, tömeggyilkos vagy bűnösen gyáva és közönyös; ne légy hős, apám, rühellem a hősokeket, magaddal kerülj egyszer egálba, és ne hivatkozz nekem egy asszonyra, akinek nem tartozol semmivel, mikor én rád hivatkozom, mert magaddal szemben adós vagy, magadnak tartozol, mióta élsz; tartozol a tehetségeddel, amit letagadsz, tartozol az értelmiddel, amit lehazudsz, az ösztöneiddel, mert engem szeretsz, te állat, hiába ámítod magad, hiába vállalsz itt egy asszonyt „ önzetlenül”, mert ő is „ önzetlenül” vállalt téged betegen,nincs önzetlenség, Makra, csak pózok vannak, hősi pózok, mártír pózok, önfeláldozó pózok, olyanok, hogy ENGEM AZTÁN SZERESSETEK , MERT ÉN JÓ EMBER VAGYOK; SAJNÁLJATOK, MERT MÁRTÍR VAGYOK; csak önzés van, Ferkó, ez is önzés, de bűnös önzés, mert természetellenes. (...)

És te, sajnos, most se a kockázattól félsz, nem attól, hogy a határon a fenekedbe lőnek, vagy hogy nem állod meg a helyedet odakinn (mert ez most természetes volna, az önfenntartó ösztönödből fakadna, és meg is tudnám érteni), magadtól félsz és tőlem, mert mellettem vállalnod kellmagadat, vállalnod kell a tehetségedet, és mindent, ami vele jár; kudarcot, szégyent és gyilkosságot (mert még ma sem vetted tudomásul, hogy fontos dologban muszáj ölni, nemcsak szabad) és akkor gyilkosnak tartanak majd az igazi gyilkosok, és hülyének a hülyék, és minden derék és tisztességes ember azt mondja majd rólad, EZ A MAKRA HÁLÁTLAN GAZEMBER, itt hagyta a kis feleségét, akinek annyival tartozik , EZ A MAKRA HAZÁTLAN BITANG, egy kurvával nyugatra szökött, nem vállalta a nagy bűdös NEMZETI SORSOT, a HŐSIT, a TRAGIKUSAT, be vagy rezelve, igaz-e, szégyellnéd magad; ez a te bajod, Ferkó, egyszerűen beszari alak vagy, nem mered vállalni a nehezét.

Elhallgatott, fölkapta a zsákot, és a vállára dobta, de nem indult még, csak gyalogolt Makra előtt fel és alá, haragja elnémította, nem találta a szavakat, egyszerre megtorpant, kihúzta magát, és szembefordult vele – kár, hogy nincs nálam a géppisztoly – mondta -, most keresztüllőnék -, s ő túl bátorságon és gyávaságon, félelmen és szégyenkezésen csak nézte a lányt, és hallgatta érzéketlenül, és undorító józanságával éppúgy nem tudta már elképzelni a halált, most, amikor gyakorlatilag nem volt közel, éppúgy nem kívánta, ahogy tegnap, mikor Vali ráfogta a géppisztolyt, belenyugodott, és nem tiltakozott ellene (éppilyen józanul); Vali arcán sírós rángásokba torzult a harag, s dühödten hunyorgott tőle, és szemhéját vadul össze-összepréselve rázta a fejét, hogy kirázza szeméből a nedvességet, ami a látását zavarta – az ilyen ember ne éljen – kiáltotta rekedt, megcsukló hangon – érted? Lelőnék, mint egy kutyát – hirtelen elindult, lehajolt a baciluk előtt, hogy keresztülbújjon rajta, de már nem bújt át, fölegyenesedett, a mikor visszafordult, az arcán nem látszott már könnynek nyoma sem (ezt nem értette, mert hisz Vali közben nem törölte meg az arcát, oda se nyúlt), fáradtan mosolygott – ne haragudj – mondta, most rohadt lesz neked, ne haragudj, nem akartam rosszat. Azt hittem, sikerül. Szia!

KERTÉSZ ÁKOS
(részlet Alföldy Jenő írásából)

Aligha van még egy elbeszélő, akinek írásait szívesebben olvasom el újból, mint az övéit. Másodszor, harmadszor és többedszer is gyönyörűséggel merülök el regényeiben, elbeszéléseiben és hangjátékaiban. Legutóbbi könyvét, A gyűlölet árát az elmúlt ősszel hajtottam be, miután egy szabadnapomon kiolvastam.

Írásait az ember nem tudja letenni, míg a végükre nem jár. Ennek az lehet a magyarázat, hogy ő is a „ végére jár” történeteinek, sorsainak, jellemeinek. Kevés író van, akit annyira érdekel az ember, mint őt, legyen bár paraszt vagy munkás, férfi vagy nő, fiatal vagy öreg, zsidó vagy cigány. Nem egyetlen ősokot keres a maga teremtette hős jellemének, cselekedeteinek megfejtésére, mint a lélekbúvárok. Nem valamely gyerekkori élményre, megrázkódtatásra vagy ígézetre vezeti vissza és korlátozza az ember tulajdonságait, döntéseit és tetteit. Széleskörű, teljességet éreztető ábrázolásra törekszik. A Sikátor, A Makra, a Névnep, a Családi ház manzárdal, az Aki mer, az nyer vagy a Zakariás hőseiről nemcsak a származásuk, a környezetük, nemcsak a társadalmi helyzetük vagy iskolázottságuk ismeretében alkothat magának pontos képet az olvasó, hanem az észjárásuk, hanghordozásuk és testi megjelenésük is minden megnyilatkozásukban azonosítható és fölismerhető.

... a Kiskunságban, mintegy tíz kilométerre Petőfi szülőházától. Ez több személyes vonatkozást magyaráz: higany-vérmérsékletet, stiláris és élménybeli motívumokat, a költészet korai mitikus tiszteletét.

Ez anyám faluja volt, apám a Nyírségből került ide, mint útmester. Papnak készült, de a felszentelés előtt kiugrott az iskolából. Szüleim házassága hamar megromlott, s minket az öcsémmel anyánk nevelt fel, nem kevés áldozat, férfiakat megszegyenítő munka- és cselekvőkészség árán. Foglalkozása szerint varrónő volt, s az ötvenes években nemegyszer hajnalig is kattogott a kis varrógép, mert jórészt nagymamát is neki kellett eltartania. Családunk egyébként furcsán illeszkedett a falu társadalmába: földjeink voltak, de állattartásunk nem, nagyapám csak a szőlőket művelte, s ha szegényesen is, de fél-paraszt, fél-iparos életformát éltünk.

... ha gondoltam is korábban, nem hiszem, hogy korosztályunkkal irodalmi új nemzedék jelentkezett. Mind tartalmilag, mind pedig formában lényegileg az előttünk járókhoz, különösen a negyvenes-ötvenes években indultakhoz kapcsolódunk. Az természetes is, hogy mi, mint fiatalabbak „megtanuljuk” őket, hiszen jórészt iskolai anyagok már. (Én például Nagy Lászlóról írtam szakdolgozatomat az Arccal a tengernek megjelenése idején.)

Magam Juhász Ferenc költészetével ismerkedtem meg előbb, még Kalocsán. 1960-ban adta kezembe A tenyészet országa című, már akkor is komoly gyűjteményt egy fiatal tanárom. A virágok hatalmának, emlékszem, ahhoz hasonlóan furcsa, elementáris és titkos erővel borzongató hatása volt rám, mint legelőbb Adynak.

Gyermekverset szinte azóta írok, amióta – igazán – más verset. Mi vezetett hozzá? Inkább csak úgy odataláltam. Olyan ötletek és csírák, verskezdemények is megmozdultak bennem, amikkel nem tudtam mit kezdeni, mert egész hangvételükkel és játékoságukkal elütöttek a többitől... Ám mereven soha nem vált külön bennem a gyermekvers és a „felnőttvers”, különösen esztétikai érték szerint nem. Első kötetem anyagának válogatásakor többször zavarban is voltam amiatt, hogy mit hova soroljak.

Műfordítással is foglalkozom, elsősorban bolgár nyelvből több száz verset és három mesekönyvet fordítottam.

Szigliget mellett, Szentgyörgyhegyen, szemközt a Badacsonnyal családi vállalkozásként kialakítottunk egy kis szőlőgazdaságot préházzal, ez

munkaterápiának is jó számomra, s nagy öröömre szolgál, ha vendégeimet saját borommal kínálhatom.

VÉRAGANCS-SZARVAS

Megesteledvén
az erdők kapui kitárulnak,
évszakok, vadnyulak, őzek
surránó lépte
csendíti a füveket.

Remegő orrcimpákkal felbőg
ilyenkor
a véragancs-szarvas,
dobbanása
fölkavarja az emléktelen
televényt, a sápadó avart,
forrásvizek
nosztalgiáját,

s nekiront a holdvilágban
égig meredő tűzfalaknak!

KETTŐZŐ MADRIGÁL

Jaj az a ház ott,
jaj az a ház –
a fala vályog,
teteje gyász:
odatalálhatsz,
odatalálsz.
De az az égtáj,
de az a rét!
gyöngypáva sétál,
pávacsibék:
oda nem érhetsz,
oda nem érsz.

Jaj az a ház ott,
jaj az a ház –
ott él halálod,
ott ér a gyász:
odatalálhatsz,
odatalálsz!
De az a másik!
amaz a táj!
fölszivárványlik
az a madár,
bárhova mész:

oda nem érhetsz –
oda nem érsz!

A TÉLI HOLD

A téli holdat – szeretem én
a téli holdat!
A téli holdra éjfél felé
hóka paripák fölnyihognak,
Havat, lángot harap a csődör,
foga tüzében izzik a kanca –
éjfél felé a lágy legelőkön
habosan átzúg a láz csatakja.

Mire a reggel fakutyákon
átbotorkál a bokros homályon,
s tömbösen, deresen, büszkén megáll:
patanyom, néhány álomcafát
karéjlik véres szemünk alatt,
s diszkrét zománcba dermed a táj.

AZ ÉN FÖLDEM

Magyar föld! suhogó jegenyék ostorhegyét
szallagozó szelek hazája! milyen szépek
meggyfa-menyasszonyaid, rózsaszín virágos
kajszibarack-koszorúslányaid a torlódó
sudár tavaszokban! mikor a csitri
őszibarackok is kart karba fonva
lakodalmasdit játszanak, s hajcsatjaik
méhek, szitakötők és lepkék! mikor
nem kormítja le rügyeiket s a zárt szárnyú
virágbimbókat a serénykedő gazda hajából
reájuk dér-ezüst, s fogai közül
a dermedt káromkodás.
Szőlők rekenyői kapaszkodnak a napba
savanykás, kecses kacsokkal, s szüreti bálók
csőszlegényei: nyargalásznak karikást kieresztve
a felhők... Ez az én földem, ez az álom,
az okos, termő fáradozás, amely ígéig
emeli sátrát, hogy beleférjen egy ország:
a násznép! Haj, fiatalság,
ne halj ki belőlünk, mint egy ritka madárfaj,
ne szűnjek soha gyönyörködni
meggyfa-menyasszonyaidban, tavasz,
ne szűnjék bennem soha a zokogás

a fagy-gyalázata kajsz-koszorúslányok
meddő sorsa fölött!

LÉTEM,TEMETŐM!

Fejemet, ím, már fölemelem –
néztem lefelé soká, soká!
Néztem földemet, földem porát,
el amivel majd keveredem,
naponta fölhúrozott életem
rezgése hogyha végképp megszűnik.

Láttam mécsvirág-gyúlast, búzavirágos
tengerszemeket, földalattjáró csont
zöld periszkóp-csápjait,
s éreztem: sütnék a vadrózsálángok,
pipacsos mezőtüzek,
mert alájuk vér
feketedett,
mert valaki
lakik a gyökerek lábujjhegyénél,
liftezve száruk szűk kürtőiben
ki föl-le jár.

Tépdess, szél! hazám ez,
viharok-nyilazta Duna-Tisza-táj,
lépteim esőjét itt issza be
a mindig szomjas homok,
ahol a rózsából is betyár
szomorodik, hol a szőlők fájdalom-feketén
boronganak,
de méz-sárga jászpist ragyogtat már
szomszédos tőkéken a remény.

Itt lengek lobogó jelképeimmal,
élek fönt lentiek magvas szívéen,
s nem futhatok már el soha innen.
Kócolok sörényes, buksi mezőt:
Ide zúg,
ide lejt,
ide tér minden –
munkám ez, szerelmem,
létem, temetőm!

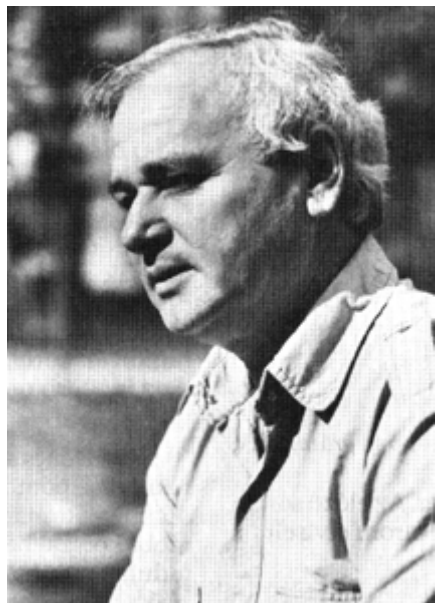
Fejemet lassan fölemelem.

CSUKÁS ISTVÁN: KISS BENEDEK

... Két felismerhető mesterének, József Attilának és Nagy Lászlónak hálásan tiszteleg, s a tőlük kapott ajándékot felszabadult kedéllyel formálgatja tovább. A hagyományosan átlelkesített és közkinccsé vált természeti képekkel még tud újat mondani, még el tudta magát velük mondani. Egyaránt hajlamos a fogcsikorgó dühű látomásokra és az évődő derűre. Nagy ajándék, főleg az utóbbi. Ösztönös költő – mondanánk rá, he nem világosítana föl milyenségéről magabiztos önismeret tudatos sorsélménye, helyes arányérzékről tanúskodó szétpillantása a világban. (A költő „ intelligenciájának” ezek az ismérvei, és soha nem tévesztendő össze pl. magyartanáréval!) Nyelvkészsége fölényes, könnyedén fejez ki többszörösen összetett látomásokat, talpra esik a legszürrealistább bonyodalmakból is – ami egy kicsit a jó készségű tanulóra is visszamutat még. Mert mintha elragadná ez a képesség, nagyobb szerkesztési fegyelemre lenne szüksége. Most legfőbb mondanivalójának a világra való tehetséges rácsodálkozás tűnik, a keserű személyes sorsot is megédesítő dal.

Vahl Ottó felvétele

„ Anyám szegény lány volt, öten voltak testvérek, csak egy hold föld jutott rá. Apám szülei módosak voltak, s apám iparos. Volt egy csomó mesterlevele: géplakatos, hegesztő, esztergályos, fűtő, gépész, gépkocsivezető, csőszerelő... Egyedüli gyerek volt, nem akarták, hogy az a anyámat feleségül vegye. Elvette, kiköltöztek aへgyre, és ittak, ittak... Bosszúból minden bort megittak. Végül a faluból is el kellett költözniük...”

„ Nagykanizsai diákoskodásom idején négy negyvennyolcas mintájú kispuska volt a szekrényemben... Nem nyugodtam, míg mesterlövész nem lettem...”

„ Ejtőernyős voltam... Tizenöt éves koromban ugrottam először, és akkor jelent meg az első cikkem is... „ Aki ejtőernyős, annak le kell ám ugrani az első emeletről” - gúnyolódtak az osztálytársaim. Azonnal leugrottam az első emeleti ablakból... Átharaptam a nyelvemet...”

„ Tanulmányaim félbeszakadtával természetesnek tartottam, hogy elmentem gyárba , három műszakban dolgozni... A Kőbányai Könnyűfémműben majdnem meghaltam. Leszakadt a darumotor lánc, és végigcsapott rajtam....”

„ Csaknem húsz esztendeje, albérleti szobámban elővettem egy papírlapot. Sárgultan, piszkosan még ma is itt van a könyvszekrényemen, elolvashatod: „Ma miért voltál a világon?” Naponta számon kérem ezt magamtól. Azóta sem kérdeztem ennél lényegesebbet.” (1978)

AJÁNLÁS MÁRTÁNAK

Lehajoltam egy kavicsért
s felemeltem egy csillagot –
Indultam néha csókokért
s szemed örökre megfogott...!

Sorsom s életem így ítéltd,
mindennel, mindig így vagyok:
lehajolok egy kavicsért,
hogyan felmutassam a csillagot!

AZ EMBER

Az ember úgy bizonyít életével,
hogyan odadobja
és azt sem kérdezi: halni miért kell,
ha az a dolga.

Szeret mindenkit s füveket, fákat
lomboztat léte,
a világot is szétosztja másnak,
hogyan megtudja: övé-e?!

FÉNYBŐL PORBÓL

Fényből és porból összeáll
a húsomban a tél a nyár

A kékség bőre megreped
néznek rám elhagyott egek

A belém vetett évszakok
termése rajtam fintorog

Átdidereg a csontokon
miből lett szívem homlokom

Az egész ideiglenes
fájdalom: pont kör egyenes

Magának visszakövetel
mit csillagoktól loptam el

JÁTÉK

Örök ábrát csak homokba

rajzolhatsz s ne félj,
hogy múló, mi idő foglya:
homok, ábra, szél.

A vallomást csak semmibe
jó kiáltani.
Ami nem köt, az a tied.
Csak tudj játszani.

ARCOM A FÖLD

Arcom a föld, mely visszafogad
tisztá méhébe; meg se rezdül,
bár életet, halál osztogat,
s vakon vág az időn keresztül.

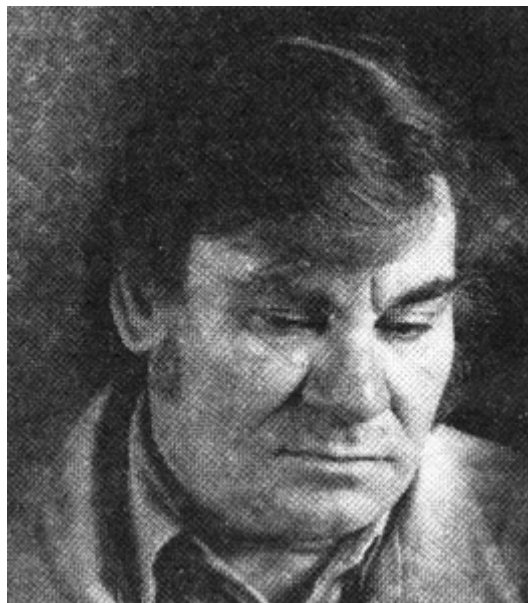
Arcom a föld, mely visszafogad
szülő méhébe: örök anyám.
Bűn számolni hulló napokat:
a virágok szirmait a fán.

KISS DÉNES

(részlet Vasy Géza írásából)

Minden embert meghatároz szülőhelye és származása, de a költőt különösen. Kiss Dénes egy Zala megyei kis faluban született 1935/36 fordulóján, azaz a szilveszterről újévre virradó éjszakán. Szerencsés csillagzat lehet ez, s a verseket füzetszámra írogató diákban nyilván sokszor megfordult a gondolat, hogy Petőfi Sándort örököse ő. S miként az elődnél, nála sem volt felhőtelen a költői-emberi út. A diákévek lobogását, szertelennek mutakozó elkötelezettségét, harciasságát, repülősejtőernyős nagyfiús bátorságpróbáit előbb-utóbb beárnyékolta az ötvenes évek komor világa. S aztán robbant 1956 forradalmas ősze, s az akkor még pécsi főiskolás tette, amire nevelődése készítette, megírta Velünk vagy ellenünk című költeményét. Társai azonnal másolni, szavalni kezdték, s az egyetemi újság is közölte. Ennek köszönhető, hogy a következő év tavaszán letartóztatták, kizárták az ország összes felsőoktatási intézményéből, s Kistarcsára vitték, ahol olyan sorstársával is találkozhatott, akit éppen az ő versének szavalásáért csuktak le.

Ez a mai is eleven hatású vers volt a közvetlen pályaindító, amelynek már „kritikai” visszhangja is támadt pró és kontra. Másrészt hosszú időre elzárta az értelmiségivé válás útjait. Kiss Dénes nem egyetemistaként került be végül az irodalmi életbe, hanem írogató s tehetségesnek tartott parasztszármazású munkásfiatalként. (Bár édesapja iparos volt.) A hatvanas években így vált lehetővé számára az eredeti célok megvalósítása, az íróvá válás, s az ennek természetesen megfelelő szerkesztői munka megtalálása.

... Erdélyben, mely még arra a négy háborús esztendőre sem került vissza, de a frontélményekből azért megkapta a részét. Ezek a külső történések is mélyen és korán meghatározták létemet, de titokzatos járatok jóvoltából valahol belül is nagyon hamar nagyon közel kerültem mindenhez.

Apánk egészen zseniális korunkban megkísérelte azt is, hogy engem és öcsémet, Csabát, akivel ugyanannak a literatúrának ösvényét tapossuk öregedő fejjel, jóval ez első elemi előtt megismertessen az írás-olvasás, sőt az algebra titkaival. Mindegy, a dologból mikorra mi lett, a külső események, iskolák szétlövése és újjáépítése, frontátvonulások

fontoskodása sem akadályozta meg, lévén maga is pedagógus, hogy a meglehetősen tartósnak bizonyuló alapozást még holmi idegen nyelvi alapismeretek terén is elvégezze. Öcsémmel együtt jó tanulók voltunk. Ő végig az egyetemen is az maradt. Feltétlen igazságérzetet és mindenbe való beleszólást tanultunk, ha jelelétünkben bármi igazságtalanság esik. E meglehetősen naív hozzáállás mindkettőnk esetében mindmáig állandó konfliktusokba való belesodródást jelent, kisebb-nagyobb dolgokban... Bizonyára ekkor dőlt el, hogy a lehetséges „kétféle” közül (az egyik mindig egyetlen bőrönddel, s mint az ördögszekér, tovább tud gurulni, a másikat tonnák kötik örökre a maga Kaukázusához), én a leláncolt lehetek csupán. Aki a mohácsi vész előtt elvált üknagyapát újraoltási bizonyítványát is „gyűjti”, halmozza, tartogatja. Melengeti.

Mikor még bármi lehettem volna, például festő, mert arra vágytam, egyszer csak észrevettem, hogy filológushallgató vagyok a Bolyai Egyetemen. Így csupán átvágni sikerült, déli órákban, az élet tróntermén, máris múzeumokba keveredtem. Múltimádatba és gyűjtőszenvédélybe.

Amikor legvirulensebben avantgárd volt a versem, akkor voltam betege a régi pénzeknek is. Rómától Rákócziig csupa ósdi belbecseknek, a dühöngő esztétikai és etikai törvényszegések világában. Bizonyára védekezésül is. Gyűjtés a legörültebb s a legtágabb értelemben: ahogy a vitorla „gyűjti” a szelet. Így meg is marad lassan beálló öregkoromig.

A nyelv bennem alszik, az erdélyi ember, a reneszánsz ember én magam vagyok, senkinek sem tartozom adózni semmilyen lelkifurdalással vagy alacsonyabbrendűségi komplexussal. Anyanyelvem, nyersanyagom képes összeköttetései révén mindent mozgásba hozni.

ÁLOM

A szél lapoz egy ottfelejtett könyvet,
A verseket a világ visszakérte.
S ha mégis inkább elvegyülni könnyebb,
úgy nemhiába jött a szél ma érte.:

a homokkal, a kagylókkal susogva
kiszabadul a SZERELEM, a LEPKE...
Mi nehéz úttal jutott a sarokba,
egyből leúszik ős tengerekbe.

Madarakkal, elsüllyedt csónakokkal
a szobrok is locsogva elmerülnek.
A hangokat lenyelte mind a sok hal,
szimfóniáink mély melegben ülnek.

S itt maradok a hófehér lapokkal.
A csend velem csodálkozik – de készül.
Szakítani kell a hűtlen alakokkal.
Szokott helyén estére csak a kéz ül..

Az én kezem. Emberi, jó, fölényes.
És büszke hosszú útjára a versig.
Nem alkuszunk – se stroncium,
se kényes
új unalom nem bont vissza a nyersig!

A kezem, mint egy sziget, napsütötten
itt nyugszik mindörökre már a földön.
Mit kellett: simogattam és ütöttem.
S a világot bármikor újraköltöm!

BÁJOLÓ

A szürke parton szürke karton,
egy szürke festő szürke-fest:
az emlék-arany, gondolat-zöld
volt-város neve Budapest.

Fekete-fázom, mint a fák is,
magyar köd, magyar január
többé nem Bakonyom már Párizs
és Kolozsváron gyanu vár.

Két úr a Dunapartra érve

kevesebb most, mint máskor egy.
Itt minden inkább elfogy végre,
semmi plusz semmi: közlekedj.

A múltam mellettem jön éppen,
megemelem a jelenem;
a szembejövő tükörképem
pontosan így köszön nekem.

Ó báj! Ha bájnál, ő is bájna!
a lehetségest terelem...
Ha jobban fájna – agyon-fájna
az Európa-szerelem.

A VADKAPOR S A TISZTA ERKÖLCS

Nemcsak a hegyes, éles kés öl.
Nem javulunk a szenvedéstől.
Te is védelmet vársz az észtől.
Fontos tibeti tévedésből.

Üveg-világ vagyok, hogy feltölts.
Üveg-vagyon, hogy eltörj, elkölts.
Ilyen érvet nem hozhat fel bölcs.
Megegyeztünk, tehát majd felkölts.

Magányos nyelv-fájó torokban.
Lefordíthatatlan korokban.
Több gonoszt közt mindig egy jobb van.
Mebízghatsz a viszonylagosban.

A megtudott valamit elfed.
A felnőtt butább mint a gyermek.
A megtudatlan dolgok nyernek.
Halott bolondok ünnepelnek.

AZ IRODALOM BEJÖVETELE Bodor Ádámnak szeretettel

Esik. Ilyenkor fenn a hágók
körül a mozivásznakon
valami égi Feszty festi
vagy kivetíti: ím a Hon!

Aki csak felment körüllátni

s egy madárhangra figyel,
megszámlálhatja bólogatva
amint ügetve tűnnek el

A völgy felé a köd-töménység,
rivalgó boldog lovasok –
s hogy ballag gyalog unokája
annak, kinek a lova sok.

A film eleje matiné volt,
a film közepén szakadás,
a felirat is kiolvad ott:
„mohás? Mohács? Vagy csak kovács?

Igen, ki sorsának kovácsa
sors által vész el, úgy biza!
erre tanít a párttörténet,
újabbán meg a Biblia.

Esik. Az ember inkább olvas,
odalapoz, hol írva áll,
hogy milyen is egy hágó, kérem.
Ha jobb megoldást nem talál.

OKTÓBER 6.

Az ősz beállt, a csend halálba,
valahol tompán dob pereg.
Önkény talpa alatt a város.
Mennybe vonul egy hadsereg.

Csak az osztrákok sorakoztak,
nevünkben csak kilenc bitó.
Németet, szerbet, örményt hoztak –
Együtt: a magyar náció,

bennük a magyar szabadságharc,
mögöttük magyar ezredek.
Hány szövetséget jelent pár arc,
hogy felbontani nem lehet?

Körül a fáradt börtönökben
olasz és lengyel légiók.
A világ jobbik fele ködben.
Bilincs-szövetség hordozók.

Szövetség, mit a gyász is életet.
Gyász, melyből örök kis sereg
védelmezi e végig féltett,
e mindig vesztes nemzetet.

KALÁSZ MÁRTON: LÁSZLÓFFY ALADÁR

Lászlóffy Aladár költői szándéka A hétfejű üzenet (Kriterion, 1976) verseiben érik be végérvényesen. Mostani, válogatott kötetének utolsó ciklusát alkotják ezek a versek – s joggal érezzük, az előzők kiemelkedő darabjait ez a gyűjtemény úgy vonzza magához, akár a mágnes. De nemcsak vonzza, magyarázza, igazolja, érvényesíti is. Nem keltik többé a véletlen teljesítmény látszatát, nem magasodnak szórványcsúcsokként helyükön. A hétfejű üzenet olyan egyenletes egész, amelyben már nemcsak versek, mondanivalók koncentrikus körei haladnak egy lényegig, de kitárul elénk egy abszolút egységes világ, e világ levegőjét ízelve érezzük, mennyire fönt van, mily fényen megtapasztalt közlendő táplálja s emeli...

... Lászlóffy útja mindig akképpen alakult, amennyiben e készenlét s az éberség világosságában alkothatott. Elég jól követhető ma, hol történt lépésváltás, hol igazodik ki észrevétlen a botlás, hol jár előrébb a szándék, s hol nem foghatja keretbe a megtanult a mélyben kavargót. S egyre több helyütt hol jár együtt a szív, az ész, a képesített tudás --itt válik a maga körén már reneszánsz hangulatúvá, beteljesülővé a vers. Reneszánszon értsük most már (később is) , ami egy emberi átfogást nyújt, fölényben, a környezet részHITELEIT is magába vonva. Lászlóffy ilyen pillanatai nem egy leszűkített ideát szolgálnak – egy-egy verset korrá, korról korrá igyekszik tágítani. Megpróbálja ezt közben úgy elérni, hogy jelenünkből áthelyez bennünket a história, a művelődéstörténet egy-egy periódusába, szituációjába, egy-egy vélt vagy jól sejtett emberi magatartásba.

(1981)

Kécskeméti Kálmán felvétele

„ Szűkebb hazám a dunántúli puszta. Tolna megyében nevelkedtem. Apám palfai. Két és tizenöt éves korom között Alsórácegrespusztán laktam, majd hosszú ideig Tüskéspusztán, a Sió és a Sárvíz között...”

„ Apám gazdatiszt volt, majd a falu főagronomusa... Nagyon sokszor voltunk rossz helyzetben. Időnként olyan szegények voltunk, mint a templom egere. De ha összejött a család, nevettünk, és anyám volt ennek az elindítója... Apám a háború után fuvaros volt. Egy öreg és egy vak lóval...”

„ Alsópéren dolgoztam valamikor a cséplőgép mellett... hol mint zsákos, hol mint szalmahordó vagy adogató...”

„ Az az időszak, amíg Tüskés Tiborral együtt dolgoztunk, jó volt, tanult az ember... (De) muszáj volt Pestre jönni. Pécs rohadt jó hely, de ha az ember felhúzott egy fekete inget, azonnal megjegyzést tett rá valamelyik főnök...”

„ Volt időszak, amikor úgy éreztem, hagyományos prózát írni már nem lehet... én legalábbis nem írhatok ilyeneket. S megírtam a magam meséit.”

„ Én nem tudok mást csinálni már, mint írni. Itt állok egy magyartanári diplomával, de ha egy iskolába kerülnék, már nem tudnám megszokni. Jó lenne érteni a villanyszereléshez vagy a gépek kezeléséhez...”

LÁZÁR ERVIN: LÓ A HÁZBAN

Több tanú is akadt. Egy kékszilva-áros, egy háztömbfelügyelő, egy prédafelvásárló, egy pinceászokoló és egy rakodómunkás. Mind látták a lovat. A régi szeméttelp felől jött, szügyig gazban. Ők ketten (a férfi – mint egy fenyő, mellette a kiskölyök – mint egy jancsiszög) az Óhegy utca betonján álltak, és rikoltozni kezdtek örömben. A ló erre ügetésre váltott. A pinceászokoló azt mondja, ő is rikoltzott örömeiben. Mármriont a ló. Az úttesten összeölelkeztek. A fenyő-férfi, a jancsiszög-gyerek és a ló. A kékszikva-áros szerint a ló is megölelte a férfit és a gyereket.

A főhivatali nyomozóbiztost ez nem érdekelte. Mellékkörülmény – mondta. A ló színe se érdekelte, már csak azért se, mert valamennyi tanú mást állított. A kékszilva-áros azt mondta: almásderes, a háztömbfelügyelő, hogy pej, a prédafelvásárló szerint sárga, a pinceászokoló feketének látta. A rakodómunkás esküdött rá, hogy kék.

Kék ló nincs – mondta a főhivatali nyomozóbiztos. Az már azonban bizonyos, hogy ezek – fenyő-apa, a jancsi-szög gyerek és a ló – barátságosan elindultak hazafelé. Ezt egyöntetűen állítják a tanúk. A lovon nem volt kötőfék, és a gyerek meg a férfi között ballagott. Beszélgettek. Legalábbis a rakodómunkás azt állítja.

Odaértek a bérház elé, felvonultak a lépcsőn. Elöl a gyerek, utána a ló, aztán a férfi. Végigdübörögtek a második emeleti függőfolyosón, és bemasíroztak a lakásba.

És zörömbölnek, kurjongatnak, nyerítenek és dübörögnek – mondta szigorúan a főhivatali nyomozóbiztos. A tanúk bólintottak. A nyomozóbiztos déltájban csengetett a lakás ajtaján: Maguk lovat tartanak a házban!

A jancsiszög-gyerek – combtőig ért apjának – és a fenyő-férfi egymásra néztek. Szemüket jóféle ráncok futották körül. A kiskölyök arcára két lyuk mélyült.

– Itt? Ló? – színészkedtek kórusban, és majd kicsattantak a boldogságtól.

A főhivatali nyomozóbiztos szép, kerek mozdulattal féretolta őket, és az előszobába lépett. Beleszimatolt a levegőbe.

– Lószag! – mondta diadalmasan. – Hol tartják?

Tényleg, jó lószag volt az előszobában.

A fenyő-apa toltakozott.

– De hát tilos! Hogy képzeled a nyomozóbiztos úr, hogy lovat tartunk egy bérház második emeletén?

– Egy almásderes! – kiáltott a nyomozóbiztos.

– Áá! – mondták emezek. A fenyő-férfi a biztos feje fölött aázott, a jancsiszög-gyerek a térde körül.

– Pej!

– Óó! – így a kórus.

– Sárga.

– Áá!

– Fekete!

– Óó! – a hang lentről és fentről.

A biztos szeme összeszűkül, összehúzta magát a lószagban.

– Kék? – kérdezte ijedten.

Szemük körül megint jóféle ráncok.

– Kék? Nincs is kék ló – mondta a fenyő.

– Kéklő kéklő – mondta a gyerek.

Repültek. A biztos feje fölött ezer fényévyire.

Az meg végigvágta a lakáson. A konyhán, a kamrán, a kis szobán, a fürdőszobán, a nagy szobán. Nem talált lovat.

– Lószag van! – üvöltött, és újra kezdte a vágást.

A konyhában egy kék sövény húzódott a falba. Mire odakapott, már nem, volt ott semmi. A szobában egy kék lószem ragyogott fel, a kamrában egy kék pata, a fürdőszobában egy kék csánk, az előszobában egy kék tompor. Feltündökölt és eltűnt. Mintha kék nyerítést is hallott volna.

Nem találta a lovat.

– Hiába keresi, láthatja, gyufásdobozba nem dughattuk – mondta a fenyő-apa.

– Pedig a sőtartóban is ott van – vihorászott a jancsiszög-gyerek.

A főbiztos újra rohangászni kezdett. Egyszerre akart minden helyiségbe benyitni. Nem talált semmit.

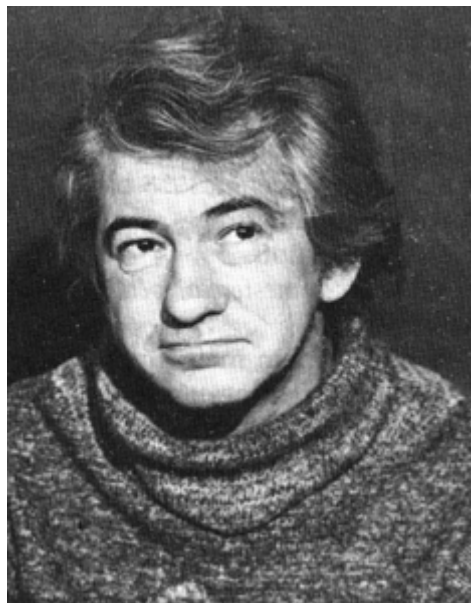
– Hivatalosan megállapítom – mondta mordan –, hogy nincs ló a házban.

Futott le a lépcsőn. Az utcán is futott, nem mert hátranézni. Tudta, hogy egy második emeleti ablakban három fejet látna. Egy jancsiszög-gyerek fejét, egy fenyő-férfi fejét és egy kék ló fejét.

Te úristen, ló a házban!

LÁZÁR ERVIN
(részlet Tüskés Tibor írásából)

Kevés íróról lehet elmondani, hogy műfajt teremtett. Pedig Lázár Ervin ilyen író. Vagy mondjuk szerényebben: az ismert műfajt megújította. Sőt egyszerre kettőt is: a hagyományos mesét és a hagyományos novellát. Azzal, hogy megteremtett valami egészen újat és sajátosat: a mese és a novella között lebegő írásművet. Mert ugye volt a népmese (A különféle népköltészeti gyűjteményekből átemelt, átírt, átdolgozott mese), és volt (és van) a fűrészporról töltött, elviselhetetlenül száraz, fantáziatlan műmese, elvetélt írók, tanítónénik és bácsik asztalán született „történet”. Lázár Ervin „meséi” nem is népmesék, s nem is – a hagyományos értelemben vett – műmesék. Annak a művésznak az alkotásai, aki nem felejtette el gyermekkorát, aki felnőttként is tökéletesen bele tudta magát élni a gyerek világába. És ahhoz az olvasóhoz szólnak, aki még vagy maga is még nagyálmú gyerek, vagy olyan felnőtt, aki ma is emlékezik gyerekkorára.

Vidéki család eredője vagyok, rigorúzus apával, aki nem ivott, nem kártyázott, nem vadászott, nem járt kuglizni az úri kaszinóba, nem volt saját háza, inkább a törvénytárakat bújta, és önéletrajzokat, politikai tanulmányokat olvasgatott, lévén jogász; a Rákosi-korszak végéfelé vállalatvezető-helyettes. Anyám felmenői evangélikus lelkészek és tanárok.

Elemi élmények: az első két és fél, hároméves koromból. Bejárati ajtó; felső negyedében kék, sárga és piros ablakszemek, tündöklésük a keleti napsugártól átvilágítottan. Lassan elmozduló színes vetületük a gang vörös kockáin.

Első óra az elemi iskolában. Padtársam a padtáblára karcol palavesszővel egy emberi figurát, hatalmas péniszűt. Amikor hazamegyek, és anyám kérdi: mutasd, mit tanultatok az első órán – mutatom. Elszörnyed. Mondom: ennek itt, a középén lógónak három neve is van: fasz, pöcs és bigula. Nem mondhatni, hogy örvendezett.

...jól kigágározott a Kritika című folyóiratban egy Pándi-fiú. Kb.: Marsall legújabb kötetében az elsőben elért eredményeit lerombolja, destruálja.

Jövök a Körös-partról Békésen, fürdés után – még a Babai kocsmába se ugrom be nagyfröccsre -, a református tempolomban elharangozzák a delet, nyári hőség, a tyúkok megtojnak, kotkodácsolnak. Ki tudja miért, megállok egy poros levelű akácfa árnyékában, és akkor: „villámcsapás az agyban!” A jobb féltekéből indult majdnem átlósan, és a bal kulcscsontom fölött caspódik be. Amit átéltem? Káprázat. Megsemmisülés. Kis „Énségem” elvesztése. De hirtelen szertetéágulás, mintha Universeum volnék. Az élmény leírhatatlan. Külső zaj semmi. Fény-lét. Fölocsúdva hittem, én barom: „napszúrás”, „epilepsziás roham”? De utána! Mintha egy Nap-Körösben fürdőztem volna. Egész lényemnek és testemnek-végtagjaimnak hihetetlenül könnyedén, mint valaki koszos rabságból szabadult ember, majdnem táncolva mentem a változatlan hőségben, ismeretlen Haza útján hazafelé, a békési Irányi utcába. Más táj. Más ember.

Írói programom, ha erről egyáltalán beszélni lehet, felfedező út, az ismeretlen feltérképezése, a csonthéj megtörése, a maszkok leválasztása, a mag, a belső lényeg megragadása.

Weöres Sándor volt a mesterségben az oktatóm: olykor majdnem megoldhatatlan penzumokkal gyötört – hála néki. És a belvárosi Kávéház baráti köre. Illusztris tagjai: Hernádi Gyula, Csoóri Sándor, Konrád György, Tornai József,

Orbán Ottó és még sok darab-időnte betérő jeles alkotók. Tőlük is sokat tanultam, de a legtöbbet – mint mindenki – önmagamtól: a hibáimból, felvillanásaimból.

KÚT ÉS GALAMB

Kútgém feje
hintázó galamb
padlásgerendán gyerekkori léptek

Odalent
virrasztó halántékok
eres kövek
Kút
rezdülő sötét szemüreg
némán búcsúznak el az öregek

De az elfelejtett temetők
mélyen a szemfenék alatt
Kút
lapockacsontok
elhányt kapavasak
De a kút könnyei
a búcsúzó a legszomjasabb
mindenkit megitat

Galamb
fehér ágylepedő
gyerekkor padlósa
Galamb
boldogok vitorlása
rajongók utazása

Találkozás csodája
vér kalandozása
búcsúzó szem utolsó lobbanása

Enyém a kútgém ringatózása
Kút és galamb

Örök

VÉGTELEN CSAVAR

Egész nap fejemben körözl
talán forog veled a világ én magam
szédültödet csukott szemhéjam mögül
szemlélem mozdulattalan
magasba nyújtott karral lezuhansz
végtelen csavar függőlegesen

örökké-sohasem örökké-sohasem

Felajzott körkörös kopárságom
volnál csupán
ha nem bennem fölajduló
búgócsigám

MEDDŐ ELLEN-MEDDŐ

Minek lélegeznem, ha szeretlek,
ébredezni aludnom innom ennem,
éhesnek lennem szomjaznom is minek,
beszélnem rólad hallgatnom, ha szeretlek
s mondanod: „szeretlek” – ha szeretlek,
s kérdezni: „szeretsz-e?” – ha szeretlek,
ha csupán csak szeretlek – minek?

HOLTAK POSTÁJA

Üzenetes levélként
boríték feltöretlen
„a címzett ismeretlen”
öreges kocogással
kis kukac-kuncogással

szállítjuk oda-vissza
mint négy keréken ringó
ódondad postakocsik
e kúrthangjukat vesztett
kénsárga tulipánok.

MOST CSAK EGY KUTYÁT

Most csak egy kutyát,
Akit megcsókolhatnék, mivel a feje,
akár a fejed, és az arca is.
És a szeme ha rám néz, a vgtelenbe néz.
És pároscsillag mögött is lát
még egy csillagot.
S az orra fagyos:
tél van és karácsony.
Csak egy kutyát, korcsot, kiveret,
járdaszélen zsadaló, osonó senkit,
aki így-úgy rád hasonlít.
Most csak egy kutyát.

NAGY LÁSZLÓ: MARSALL LÁSZLÓ

...Költők ismerik csupán, főleg nemzedéktársai, a legjobbak, akik önmagukkal egyenrengűnek tartják. Olvasói valójában csak ők, mert újság, folyóirat igen ritkán részesíti „kegyelemben”. Teljesen oktalanul. Tehetsége vitathatatlan, mesterségét érti kitűnően. Igazodik a XX. századi költészetimmár hitelesített legjobb eredményeihez. Szemben a hagyományos kifejezéssel, önfeláldozóan törekszik a dolgok újszerű megragadására. Ezen belül sokszor az eddigi kimondhatatlannal kísérletezik esztétikusan, etikusan, szelíden, fájdalmasan. Magára maradt költő, de nem javíthatatlanul magányos. Otthonkereső költészet az övé. Hát milyen joggal ítélné el s lökheti félre bárki is az ő otthont kereső verseit? Milyen joggal, ha ugyanakkor a sült primitívség és agresszió is babért arathat? Olvastam egyik nagyszabású versét, a Fehér folyót. Ez az egyetlen írása is szeretni és tisztelni való. Költővé avatja. Ideje már, hogy megkapja méltó helyét a magyar költészetben.

Mészöly Dezső

Mészöly Anna felvétele

„ Egy budai klinikán születtem, de eszmélésem első emlékei a Kiskunsághoz tapadnak, édesanyám szülőföldjéhez. A délibákkal én nem Petőfi verseiben találkoztam először, hanem a nagypapa szikes legelőjén.”

„ A költészettel igen hamar találkoztam. Tudtam arról, hogy nagyapám, Mészöly Pál Nagykőrösön volt diák, a szabadságharc után, amikor Arany János tanította ott a magyar irodalmat. Nagyapám is tudott verselni, és Arany János egyik kedves tanítványa volt... Sokszor eszembe jut, hogy írói készségemet én mégis leginkább édesanyámtól örököltem... Fiatalon novellákat írt, nagyon jó novellákat. Később abbahagyta,

miattunk...”

„ Szüleink nem íratnak be minket, gyerekeket az elemi iskolába. Én még az első gimnáziumban is magántanuló voltam...azt hiszem, egész életemre magántanuló maradtam..., de Sárospatakról és nagy iskolájáról igen erős és jó emlékeim vannak...”

„ ... Arról ábrándoztam, hogy festő leszek... eljártam a Török Pál utcai Iparrajziskolába, aktot rajzolni... Délelőtt teológus, délután akt. Szép kis tudathasadás.”

„ A fordító elhatározza, hogy nem tér vissza a Képzőművészeti Főiskolára, hanem színész lesz. Vizsgára jelentkezik a szakszervezetben. A dohányzás ártalmasságáról című Csehov-monológót tanulja meg, s próbálgatja a lakás egyetlen épen maradt tükre előtt, a fürdőszobában... Fölveszik...”

„ Azon se lepődtem meg, hogy a meghallgatás után szerződtek segédszínésznek. Major... azt ajánlotta, legyek segédrendező is...”

„ Aztán Párizsba kerültem ösztöndíjjal, de többet forgolódtam a színházak körül, mint a Sorbonne-on.”

„ Hazatérve sokat fordítottam, javarészt drámát és verset... Merész álmokat láttató, fenséges narkotikum volt a fordítás, komoly fájdalmaknak is hathatós ellenszere. Nem lett belőlem sem rokkant, sem harapós ember.”

„ Anyanyelvem a vers. Nem emlékszem mikor, s hogyan tanultam meg; amint az ember arra sem tud visszaemlékezni, hogy is tanult meg beszélni.”

APAI LEVÉL

Rösteljem a kudarcot és a kint,
melyből e régi vers lett?
Dugdossam, mint egy pornó-magazint,
félve, hogy észrevesznek?
Tagadjam a boldogtalan, balog
szerelmet, csak mert rajta túl vagyok?

Szimuláljam a skizofréniát?
(mint annyi gyáva szokta),
hogy nem emlékszem... nem én éltem át
e lázat fogvacogva...
Nem! Ne legyek oly hűvös és komor,
mint holmi zöldre vénült bronz szobor!

Bizony, fiam, így énekelt apád,
sercegve, csonkig égve,
mint balladai égő gyertya állt
bámészkod gyűrűjébe,
a szenvedés iszonytató torán,
talpig szurokban... Elég lesz talán.

Belátom, fiam, nincs mit dicsekednem:
vátesznek nem születtem.
Hagyjam meg itt, mint egy végrendeletben,
hogy légy okos helyettem?
Vagy velem együtt szonjúhozva várd
az üszkös csonkra mennyek záporát?...

Tudom, hogy itt egy strófa még hiányzik
Nem csendül ki dallam.
A kérdőjel után a semmi ásít...
Egészen mást akartam.
Így abbahagyni, érzem, nem lehet –
Fiam, fejezd be ezt a versemet!

NEM VÁLASZOLSZ

Horatio (a szellemhez): Szólj!
Marcellus: Lám, neheztel.
Bernardo: És halad tovább.
(Szellem el)
Shakespeare: Hamlet I.1.

Balog szerencse packázott veled,

Igazlító, igazmondó Magyar!
Bolygó lidércként jár kisérteted.
Ó, mondd, a föld, mely „ápol s eltakar”,
Irgalmas nyugtot most sem ad neked?
Sötétben feléd tapogat kezünk.
Te voltál az, ki aknás föld felett
Váltig jelezted, hol van kiutunk.
Áldott Kisértet! Szólsz, ha kérdezünk?
Nem válaszolsz – s mi belépirulunk.

HALOTTAK HATALMA

Hogy tudnak ütni a halottak!
Élő nem sújthat akkorát.
Többől fordulnak ki a fák,
Ős boltozatok beomolnak,
Mikor a halott odavág.

Hogy tudnak ölni a halottak!
Ki élő, lágy, s tán megbocsát;
De a halott pardont nem ad;
A halottak némán kaszabolnak,
Hogy belesápad Góliát.

Hogy tudnak győzni a halottak!
Ráérnek ők, nem félnek ők,
Jó ágy a hant, jó vár a föld;
Jeltelen sírja a halottnak:
Bevehetetlen szirt-erőd.

SZÁRAZ KÖHÖGÉS – ANNO DOMINI 1951

Kitelepítés? Szebb így magyarul,
mint ha deportálásnak mondanák?
Viszik az öreg Kecskést betegen.
Kifeslett rajta a szalonkabát.

„Nyugodt az öreg” – mondja a hekus,
ki a deportáltakat átveszi.
„Nem lesz itt semmi zúr se” – teszi hozzá.
(Jövendölése nem épp váteszi.)

Nyugodt az öreg. Nem dühtől, haragtól,
csak légzőgörcstől buggyan könnye, és
úgy hangzik, mint rekedt eb kaffogása
a hold alatt a száraz köhögés.

Ez kísér egyre a vasút felé.
Rőten kel a mezőberényi hold,
de ahogy száll föl, megsápad belé:
most látja csak, hogy este itt mi folyt.

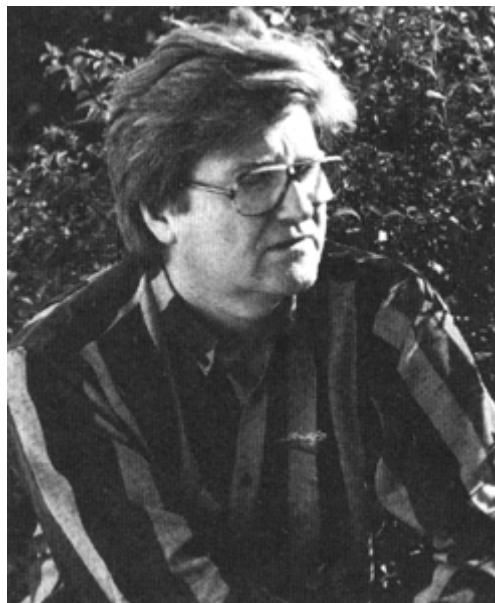
CAPUAI TÁBOR

Rákóczi nagyhajú vagányai,
csempésszé vedlett, kóbor kurucok,
valahol Párizs – Rodostó között?
Beszélnek folyvást, zuhatag szavakkal
kínlódva hűtik váltólázukat,
mert ég a seb, és az isten se érti,
mert döglött kígyó ez a drót körül...
(Csak szétrúgni, csak ki innen! – Hová?)
Ni, lóg a kerítés rozsdás gubanca!
Lyuk tátong ott, a jó „művész-kijárat”,
s Európára és Amerikára
nyílik bolondul áhított „cigányút”...
Rákóczi nagyhajú vagányai,
s Angyalföld miniszoknyás lányai,
„digózó” ronggyá tépett angyalok,
nosza, neki a sztrádának gyalog,
vagy stoppal, vagy szerelvényen lapulva!
Nem ti vagytok, nem, a Globusz a kurva!
Csesszétek ronggyá, rongyos magyarok!

MÉSZÖLY DEZSŐ
(részlet Szabó Magda írásából)

„... Mészöly professzor, Dezső apja, fogalom volt, olykor nyomasztó fogalom, eredményei aligha lettek volna védhetők, ha kutatásai fő területe nem a nyelvtudomány, amelynek létfontosságát nehezen lehetett letagadni. A vandálusoknak több szerncséjük volt Dezső fiával; ez a Desiderius gyanús szabálytalansága miatt egyszerűen nem volt besorolható sehová sem, ez a zavart mosolygású emberi prizma, bármelyik oldalára esett fény, eredményt igazolt vissza, s ez nem volt kíváncsi állapot. Dicsérni nem volt lelkük azoknak, akik fényjelzéseit észrevették, büntetni pedig egyszerűbb feladat; akivel nem boldogul a mandarin, azt ide rakja, oda rakja, olykor sehová, pihenteti, sok mindent tesz vele, csak kimondani átallja, hogy az idők változásának megfelelően hol vállalt, hol éppen megtagadott, hol újra vállalt istenfogalom többet adott Desideriusnak másoknál, s mint sorsa igazolja, nem biztos, hogy szerencséjére. Mészöly, a Lyukasóra Mészöly Dezsője ne tévesszen meg senkit csorba nevetésével, nemcsak a Mészölyök sokrétű tehetségét és intellektusát örökölte, de józan eszüket is; ő tudja legjobban, milyen érzés egy fordított tündérmese kan Csipkerózsikájának lenni,”

... A paraszti életet és a Bibliát egész apró gyermekként, ha akartam, ha nem, meg kellett ismernem. Beleszülettem, még hozzá nem valami vidám időkben, amikor a család egyik szavával az eget káromolta, mert megengedte ezt a szörnyűséget, hogy cséplés után jószerével minden gabonát a beszolgáltatás fejében a Futurába kocsikázzunk, a másik szavával Bibliát olvasott, szenténeket durúzsolt fülembbe, imádságra tanított, talán engesztelésképpen is. Ezek a káromkodó és imádságos szavak voltak az első „nyelvemlékeim”...

... Láttam, sőt szüleimmel együtt én is végeztem azt az egyáltalán nem könnyű paraszti munkát. Apám nagy bánatára az aratókaszát már nem vehettem kezembe, mert mire elbírtam volna, már nálunk is aratógépek jártak a földeken...

... Álltam éjszakai őrségen ötéves fejjel, pokrócba bugyolálva az ötvenes években. Akkoriban divat volt a gyújtogatás, s a falu legmagasabb dombjáról figyeltük, hol lobban lángra egy szalmakazal vagy pincetető. Én csak figyelő voltam, a horpadt rézkürtöt a „nagyok” fújták...

... A nyolc osztályt befejezve képletesen, de valóságosan is a tehenek farától kerültem a pannonhalmi gimnáziumba, hogy négy esztendeig PAX feliratos diáksapka alatt némi tudomány rám ragadjon. Ez volt szüleim és a rokonság óhaja, akarata. Először azt hittem, hogy szégyenemben megszököm, amikor megismerkedtem a hosszúra nyúlt, már könyvtárszobákat látott városi fiúkkal...

... Élmény volt az is, és sok mindenre tanított, hogy érettségi után egy évig raktári segédmunkás voltam Szombathelyen, hogy főiskolás koromban eljutottam Szatmárba, a szatmárcsekei temetőbe egy filmes kamerával. Mindezek biztosan alakították egyéniségemet is, meg a baráti kézszorítások, a példák, akikre odafigyeltem, akiktől tartást tanultam, legyenek élők vagy holtak...

... Természetesen magától értetődőnek tartom, hogy ahol a magyar nyelvet beszélik, műveikben őrzik, legyen az ettől az országtól bármennyire messze is, arra én lehetőségeim szerint figyeljek. Tehát az Illyés által emlegetett síp minden ágára. Legkivált azokra a dallamokra, amelyeket itt a közvetlen szomszédságunkban, szinte karnyújtásnyira játszanak...

... Nagy László Arccal a tengernek című kötete... került a kezembe. Egy hétig hátat fordítottam a szombathelyi tanítóképző előadótermeinek. Betegszobába

feküdtem, pedig csak az izgalomtól voltam lázas. Aztán „belebetegedtem” a versek gyönyörűségébe. Már nekem is fájt a szívem, mint a költőnek Az angyal és a kutyák című versében...

HUSZONNEGYEDIK ÉVEMRE PECSÉT

Májusi fagyokra
hiába volt a füstölés
születésem lehetett
csupán fikarcnyi esély
ha orgonavirág havazott
és vitorlázott rózsalevél
bár őrijító lett a fájás
és jégrúzsos a kés
anyám megszült
teste kéklő tengerreszketés
huszonnegyedik évemre
„irgalom édesanyám”
itt a pecsét!

HÓTALAN HEGYEK INGE

Ez a tél még megváltatlan;
nincs rá mentség: fehér paplan,
se hó, se hold nem világol –
amíg fölragyog a jászol

hordjuk szívünk szakadatlan,
kormos arcot száz darabban,
nincs ajándék, semmi tömjén –
rí Boldizsár, Menyhért meg én.

Az indul el akaratlan
kinek anyala jelen van,
hótalan a hegyek inge –
el kell érniük Betlehembe!

TIZENNÉGY ÁPRILISI SOR

Jékely Zoltán emlékének,
aki Szent György napján született

Odakint fújhat forró böjti szél
de már mindent zöldre satíroz
a tavasz
és belül is súgja: remélj remélj
bár megropogtat az átmenetileg
s ravasz
szólamokba szédült fényes árulás

kínhalál feltámadás: Jézus és Júdás
egyazon szívbe itt könnyen belefér

mert a szabadságot mindig megkísérli
a rabság s van aki ismét megkísérli
az áldozatot ha életével is játszik
példaként mindig ott feszül tavasszal
fecskék hatalmas hídja Afrikáig
hogy remélj remélj – szíved majd
megérti
ha nyarak emléke is élni marasztal.

BÉKEBELI KANNIBÁLOK

1.
Mint békebeli
kannibálok
egymást zabálják
föl a barátok
mintha nem volna
már ki ellen
hurra hajrá most
egymás ellen

2.
Eljött itt van
ütött az óra
álmainkból mi
válik valóra
ha már az első
szabad percben
„perben haragban”
egymás ellen.

3.
Akikkel eddig
egy asztalnál
most külön ülünk
hamis boroknál
nézzük a jövőt
ködbe térül
fölös homálya
hitünk nélkül.

4.

Csontjaink vádlón
ittmaradnak
nevezik őket
ENNEK ANNAK...
kiken fogott a
magyar átok
hetedízigen
kannibálok!

JEGYEZVÉN
SZALMASZÁLLAL

-...mindig és mindig:
bűnökben édesült, iramult napok
habjaiban fuldokló emberek,
egy szalmaszállal, tudjátok-e?
talán a menthetetlent mentitek.

-...kívül és belül:
poklosan örvényült, háborult világ,
de a remény sohasem meghaló,
ha minden utolsó szalmaszál
ABBÓL A JÁSZOLBÓL VALÓ!

KORMOS ISTVÁN: NAGY GÁSPÁR

... Neve Nagy Lászlóéval csak véletlen névrokonság, de költői eredete mégis Nagy László szellemi családfájáról származtatható, aki sok „újszülött fiának” nemcsak gazdag művét adja örökségül, hanem emberi tartását is: példát arra, hogyan kell s lehet emelt fővel nézni a világba, bármilyen szélben, átvágva egyenesen a földeken, ha megcsavarodnak az utak.

Az induló, fiatal Nagy Gáspár pályakezdése teli jó jellel. Verseiben foltos szalmazsákföle száll az angyal; feresztőteknőjében keserű a mák; a költőt kínozott halszállkaként szúrják át gyönyörű jövődölések, lehámozottan fönséges Magyarország-medencecsontok; anyjával hófehérül, kisiklatja a fecskéket, és a mesékre baltával kopog, s nem kívánja, hogy páncél védje, mivelhogy tudja: csak magamagát védheti, a puszta bőrével, ha már „felelős álomjátékos” lett. Nem erdő sűrűje födi, mert messzi mező neki történelmünk, ebben Segesvárig lát, a Névtelen Sírgödörig, ahol a vele szinte egykorú nagy előd testét „dobták lefelé”, s az „egy dacos szaltót csinált”, de túl is lát Segesváron, oda, ahol a meghajszolt Kondor Bélát megdarált margaréták lisztjével fogadta a tél.

Férfihang ez, a korán érett férfié. Kívánom neki, hogy legyen ereje s hite magában.

(1973)

...vagyis a két világháború közötti Magyarország fővárosában. De mindkét szülői ágon vidéki is vagyok: apámék Neszmély kisközségből, anyámék Komáromból valók. Szenvedélyesen budapestinek érzem hát magam, és ha nem is szenvedélyesen, de magától értetődően egy dunántúli vidékhez kapcsolódnak. Anyai nagyapám állatorvos volt, kisgyermek-koromban magával vitt állatvizsgáló útjaira, kétfogatú kocsin, furcsa tavaszi, nyári hajnalokon. Erős egyéniségével egyike volt azoknak, akik meghatározták az életemet, gondolkodásomat.

... érzékeny kis széplélek voltam, madarak röptét, szép szárnycsapásait némán bámuló. Fiúcska, aki a Tündérvásár című gyereklapba verseket küldött (némelyik meg is jelent), aki könyveket bújt, töprengett, álmodozott. Hogy kerültem éppen én a pécsi katonaiskolába? Édesapám szinte megtiltotta, hogy anyám katonának neveljen. Korai halála hatott rám ilyen sajátosan, tízéves koromban valósággal kieroszakoltam, hogy példáját folytathassam.

... Különös képződmény volt a katonaiskola. Egyfelől a mai ifjúság számára elképzelhetetlenül kemény fegyelem satujába szorított. Olyan kíméletlen napirendbe, olyan spártaian puritán szokások közé, amilyeneket talán csak az idegenlégiósok tapasztalhattak... (De) sok mindentől elszigetelve, hozzájuthattunk az érdeklődésünkbe vágó dolgokhoz is: ki a maga – tegyük fel – gőzgépkészítő felszereléséhez, ki pedig – mint én – az olvasmányaihoz. Zilahy Lajos Hídját járattam, s egy olasz filmlapot; Spenglert olvastam, s ha hiszik, ha nem, még Lenin-életrajzot is.

... egyetemi éveimben éjszakai műszakba jártam. Még most is megvan a konzervipari segédlevelem. Sem akkor, sem későbbi hányattatásaimban nem éreztem egyetlen munkát sem „méltatlannak” magamhoz.

... Nem mondhatom, hogy elhalmoztak volna állásajánlatokkal. Végül a későbbi Kossuth-díjas dr. György Júlia mellé kerültem, nehezen nevelhető gyerekek közé, a Hegyhát útra. Amit én pedagógiában, pszichológiában, gyerekekkel és felnőttekkel való bánásmódban tudok --azt tőle tanultam. 1951 nyarán az intézmény feloszlott, így kerültem a rettegett Illatos úti általánosba. Vagyis a Dzsumbuj kellős közepébe, lumpenproletárok gyerekeihez.

... A filmgyárba úgy kerültem, hogy 1959-ben, amikor az alakuló kísérleti stúdió vezetésére biztatott a filmfőigazgató, elemi felháborodással tiltakoztam ellene, érvként kifejtve rendkívül kedvezőtlen véleményemet az akkori magyar filmről. „Vesztemre”, mert két hét múlva kineveztek stúdióvezetőnek. Galgóczi Erzsébettel,

Csurka Istvánnal, Galambos Lajossal, Jancsó Miklóssal kezdtem el dolgozni, olyan munkatársakkal, akik korábban szóba se jöhettek.

NEMESKÜRTY ISTVÁN: EZ TÖRTÉNT MOHÁCS UTÁN (részlet)

1526. szeptember elsején hosszú szekérsor vonult a Mecsektől nyugatra eső dombok között kanyargó csatakos országúton. Három napig ritka erejű felhőszakadás söpört végig a környéken, ilyen nyáridőben szokatlanul felduzzasztva a patakok vizét; pocsolyák, tócsák akadályozták az amúgy is nehézkes közlekedést. Ez a hirtelen kavarodó vad vihar vetett véget az augusztus huszonkilencedikén, szerdán, a Mohácstól délre elterülő lapályon lezajlott ütközetnek is, melyből a korszerű, nagy tűzerejű török tűzéréség által szétvert magyar lovasság olyan pánikban vágtatott szanaszét, hogy a fegyelmezetlen és rosszul vezényelt többi csapattesteket is magával sodorta. A török hadsereg, mely ilyen mélyen még sohasem hatolt a magyar királyság századok óta áhított földjére, győzelme ellenére sem üldözte a szétvert magyar sereget; egyelőre a környéket ijesztgette, például felgyújtották és kirabolták Pécs városát, pedig békésen megadta magát. E fosztogató török lovas osztagok előtt menekül ez a szekérsor is, rajta a pécsi püspökség minden kincse, a káptalan vagyona és jogi iratai; kísérői pedig a káptalan tudós kanonokjai. Már-már úgy hitték, sikerült megmenekülniük; török száguldozóknak nyoma sincs; sőt, feltűnik egy viharvert, de azért még mindig jól felfegyverzett kis lovascsapat, élén a csatából menekülő nádor, Báthori István, barátjával és harcostársával, Batthyány Ferencel. Amilyen szomorú a véres ütközet balszerencsés vége, olyan szerencse, hogy a drága kincsekkel és okmányokkal menekülő karavánt maga az ország nádora kíséri, a király helyettese, aki ezek szerint tehát életben maradt. Báthori Istvánnak már másodszor kedvezett a szerencse; 1514-ben kis híján ottveszett a Dózsa György ostromolta Temesvár falai között – csak ellenlábasa Zápolya János vajda gyors közbelépésének köszönhette életét -, most pedig, Mohácsnál, ledőlték a háttaslovát, s már-már rá is lesújtott a török kard, amikor szolgája villámsebesen leugrott a maga lováról, fölsegítette rá a köszvénytől csaknem béna lábú nádort, és nagyot csapott a ló farára; ő maga, a szolga, török fogságba esett. Itt lovagol tehát az életben maradt nádor, köszvényes lábát alig bírja a kengyelben tartani; itt lovagol, és talán segít. Báthori István nádornak azonban az jutott eszébe, hogy ennyi tömérdek kincset aligha lesz újra alkalma könnyűszerrel megkaparintani; lecsapott hát a szekérsorra, és barátjával, Batthyány Ferencel, az ország bárójával együtt kirabolta a káptalant. Kirabolta, mert még csak a látszatra sem ügyelt – mintha az ország vagy hadak toborzása érdekében kobozná el a kincseket -, hanem nyugodt-közömbösen Babócsa várába lovagolt a kinccsel, faképnél hagyva a megzavarodott papokat. „E nehéz napokban életjelt sem adott magáról” – jegyzi fel megrovólag Acsády Ignác.

Ugyanezen a napon, szeptember elsején, mikor a török vezérkar még a halottakat kereste, így igyekeztén megállapítani az elesett magyar vezérek számát, Esztergomban Kun Pál kapitány megtámadja és kirabolja a királyné hajóit, melyek a budai vár kincseit menekítik, duhaj dáridóban erőszakot követ el az udvarhölgyeken és a nőcselédeken, a huszárok részegen táncolnak a fehérnépről lecibált szoknyákban, cipőkben. Tehetik, mert a királyné már messze jár, Pozsony felé; az előző napon, pénteken, harmincegyedikén Neszmély Duna-parti községből írt levelet öccse egyik bizalmasának: „Ami (II. Lajos) kedves személyét illeti, úgy mondják, megmenekült; isten adná, hogy az igaz legyen, mert nincs bizonyos tudomásom

felőle.” Meglepő ez a reménykedő levél, hiszen állítólag ugyanezen a napon érte utol Czettrich Ulrich királyi kamarás, férjének kísérője, aki II. Lajos vízbe fulladásának szemtanúja volt, és aki a király haláláról negyvennyolc órával a csata után részletesen beszámolt. De meglepő azért is, mert hát jóvá is menekül Mária királyné? És egyáltalán miért menekül?

Mohács miatt nem feltétlenül kellett volna menekülnie Budáról. Mohácsnál ugyanis mindössze annyi történt, hogy egy szedett-vedett, rosszul vezetett és begyakorlatlan sereget augusztus 29-én, egy zivatarral végződő tikkasztóan forró nyári délutánon megfutamítottak; igen nagyszámú – egyesek szerint kettőezer, mások szerint kettő és fél, ismét mások szerint négy és fél ezer – nemesurat, hadifoglyot kivégeztek. A király eltűnt, nyoma veszett. Ez nagy tragédia. Mégsem végzetes, mégsem „vész”. Először is Buda elvileg védhető még. Másodszor pedig a Mohács Buda irányában lassan és óvatosan mozgó török hadat két oldalról két erős és intakt magyar sereg fenyegeti. Ha ez a két sereg kellő taktikával lecsap a törökre, megsemmisíthető csapást mérhetne rá. Ez volt a helyzet szeptember elsején. Horvátország felől Frangepán Kristóf közeledett sebesen; vitéz és tapasztalt katona, aki Székesfehérvár környékén le is csap a törökökre. A Tisza partján, Szeged körül Zápolya János erdélyi vajda serege állt készenlétben. Mint később kiderült, nem avatkozott a küzdelembe; de ez szeptember elején még nem volt bizonyos. Így hát Mária pánikszerű futása legalábbis furcsa. Persze csak akkor, ha a török elől szalad.

Mária azonban a magyarok elől menekült. Meg sem várta férjét, férje halálhírét vagy valamilyen híradását – (ne feledjük, hogy egy magyar király, Zsigmond már eltűnt vagy két esztendőre egy vesztett balkáni csata után) -, kincseivel együtt, éjszaka vágta ki a budai várból. A budai magyar lakosság közben zavartalanul és buzgón fosztogatja a királynéval együtt menekülő német polgárokat, főleg a mai Logodi utca környékén meg a Duna-parton, ahol javában folyik a mozdítható műkincsek hajóra rakása. Valóságos dárídó ez a magyaroknak, akik nem titkolt kárörömmel és ellenszenvvel, a közeledő török sereg híréből egyelőre meg se rettenve, a közeledő török sereg híréből egyelőre meg se rettenve figyelik a „német lutherána” távozását. Szerémi György papot is egy barátja verte föl éjjeli álmából; kiszaladtak:

„A budai utcákon és tereken a németek égő fáklyákkal a kezükben sok fekete ládikát és szekrényt vittek a karjukon a városból Logod felé, mások meg a hajókra, le a Duna folyóhoz; és a kincsekkel teli ládákat hordták, ahogy lehetett. És a budai magyarok csodálkoztak: ugyan miez? Mert ők még nem tudták. Megkérdezték azokat a németeket; de ezek semmit sem válaszoltak, mert féltek a magyaroktól, hogy kifosztják őket. Amikor ezt megtudták, azok, akik fő latrok voltak, sokat elraboltak tőlük.”

A palota sürgő-forgó szolgaserege tehát a város magyar lakosságát nem is értesítette. Hanem amikor aztán megtudták, miért szökik a királyné asszony, kitör a zenebona. Soha még ország ennyire nem örült csatavesztésnek, mint most. „A néptömeg messiásként várta János vajdát” – írja Szerémi; várták tehát a magyar „nemzeti” királyt, az a fajta uralkodót, akit – mint jó hetven éve Hunyadi Mátyást – közakarattal választhatnak fejedelmükké. „A magyarok a legnagyobb örömben,

szinte újjászületve térnek házukba, hogy megszabadultak az idegen uralomtól” – jelenti haza Zsigmond királynak a lengyel követ.

Vásárbontások után áldomást ivó szerencsés kalmárok kocsmái dárídójának hangjai mellett búcsúzik önmagától a középkori magyar állam. Ötven esztendeje még Hunyadi Mátyás birodalma volt; most már annyi ereje sincs, hogy a pusztát fennmaradását védelmezze. Dél-Dunántúltól Esztergomig rabolnak az ország zászlósurai, katonái és kalmárai, hátukban a gyanakvó csodálkozással előrenyomuló török sereggel.

De maradjunk a menekülő királynénál és az örvendező magyaroknál. Vegyük tudomásul, hogy „szinte újjászülettek” a mohácsi csatavesztés hírére, amint azt a lengyel követ írta; újjászülettek, mert „megszabadultak az idegen uralomtól”. Most tehát. De ha így van, akkor logikus lenne, ha csak a királyné menekülne szűkebb kíséretével, meg – mondjuk – a budai német kereskedők. A kormány néhány tagja még a fővárosban lakik, itt tartotta a királyi parancs, veszedelem esetére. Ne szóljunk most az idős Bornemissza Jánosról, a királyi család régi barátjáról; ne szóljunk a fiatal Oláh Miklósról sem, a királyné titkáráról: meneküljenek csak, az illem így kívánja: oltalmazniuk kell a királynét. De itt van Thurzó Elek, gazdag és hatalmas úr, elsőrangú gazdasági szakember, harminc év körüli, művelt, kormányzásban jártas férfi. Öccse révén, aki a Fugger családba nősült, Európa leggazdagabb bankárainak és – mai szóval élve – nagyiparosainak rokona. Ő maga, Horváth János szavaival, az első magyar kapitalista vállalkozó; bányái vannak. Pénze is van: ő már nemcsak a feudumból él, őt már nem a földbirtok jobbágynépe tartja el. Intézkedhetne, hiszen az ő érdeke azonos az ország érdekével, a nemesi állam: a nemzet érdekével. Nem intézkedik mégsem; kapkod; menekül; tanácstalan. „Thurzó úr mindig víg volt, most pedig szomorú” – állapítja meg Szerémi György, az a pap, akit a hurcolkodó udvar zaja vert föl csütörtök éjjel. Így hát Thurzó Elek is menekül.

POMOGÁTS BÉLA: NEMESKÜRTY ISTVÁN

Írói pályája ...a szigorúan szaktudományos diszciplínák műhelyéből indult: 1959-ben látott napvilágot Bornemissza Péter, az ember és az író című monográfiája, amely a magyar reformáció és humanizmus irodalmának erről a sokat vitatott nagy egyéniségéről rajzolt újszerű képet. Ezt a művet, amely ma könyvritkaságnak számít, egy esszéstílusban megírt műfajttörténeti korszaktanulmány követte: A magyar széppróza születése című kötet, amely Pesti Gábor ezópuszi ihletésű meséitől Heltai Gáspár hitvitázó irataig és Mankóczy István anekdotáig dolgozta fel fel a 16. Századi magyar prózairodalom történetét. Ezek a könyvek nem kevés szakmai elismerést arattak, a közgondolkodás szélesebb köreit azonban aéigha tudták felkavarni, ez a feladat Nemeskürty több kiadásban megjelent, heves vitákat és indulatos ellenvéleményeket is kiváltó történelmi pamphletjére, Ez történt Mohács után című munkájára várt. Ez a vitairatnak is beillő történelmi riport – alcíme szerint is: „Tudósítás a magyar történelem tizenöt esztendejéről, 1526-1541” – valósággal műfajt teremtett és iskolát csinált, a közvéleményt formáló történelmi ismeretterjesztő irodalomnak egy új hullámát indította el, és ennek az irodalomnak azóta is kétségtelenül Nemeskürty-jelenségről beszélhetnénk beszélhetnénk, minthogy talán Szegfű Gyula Három nemzedék című könyve óta egyetlenegy történeti munka sem gyakorolt olyan széles körű hatást a magyar közvélemény alakulására, mint Nemeskürtynek a törökkori Magyarországról, az 1848-1849-es szabadságharcról, illetve az ország második világháborús helyzetéről és sorsáról írott művei.

(1986)

„Apám hódmezővásárhelyi parasztfiú volt, rokonságban a Tornyaiakkal, Tornyai Jánossal. A fajvédők álma lehetne a hódmezővásárhelyi ág: évszázadok óta a legtisztább magyar, még egy csepp német vagy szláv vér se vegyült bele. Anyám zsidólány. Kiskunsági paraszttal kevert, nagyon szegény, kaszáló-kapáló, gyönyörű 16. századi nyelven zsoltározó és káromkodó, alkalomadtán dicséretes buzgalommal verekedő familia: míg apai ősök jobbra csöndes, szelíd emberek voltak...”

„Gyerekkoromat egy nyírségi tanyán töltöttem: apám ott harminc év alatt Dózsa-seregnyi mezítlás gyereket tanított meg írni-olvasni az iskolában, köztük engem is (bár én csizmát viseltem). Tízéves koromig egyszer-kétszer ha jártam városban...”

„Mint tanító fia, az „úri” és a „nemúri” osztályok között levegtem... Valahogy mindig úgy alakult, hogy... a legszegényebbekkel kötöttem barátságot. Később, amikor Nyíregyházán a Bujtos nevű városszélre költöztünk... már egyértelműen a polgári társadalomból kiteszítettakhoz tartoztam...”

„...Zebegény, érzéseim térképén, mindenek fölött a barátság földje... Életem egyik nehéz szakaszában Zebegénytől kaptam bizonyosságot, hogy a lélek biológiája mégiscsak más, mint a testé... Ebben a... törékeny idillben látom vendégül barátaimat. Évszakonként saját termésű gyümölcscsel, cseresznyével, almával, körtével, dióval kínálok őket, saját pincében hűtött bort csurgatok poharaikba...”

ÖRÖKSÉG

Fiam a világ átadom
hegyeivel folyóival törvényeivel
az elejtett kő lefelé esik
legjobb ha ráhagyod
én tiltakoztam
hasztalanul
táplálkozás növekedés szaporodás
maradt a régiben
százmillió éves forgatókönyv szerint
beletörődtem a hullaevésbe
a szerelem nevű mirigyjátékba
megbízható földlakó vagyok
fiam a világ átadom
azt ne mondd hogy már az apám is
az elejtett kő lefelé esik
ne egyezz bele a világba

KÁVÉHÁZ

Elmondani hogy mi történik amikor
nem történt semmi csak volt az irodalom
vagyis hát az amit irodalmi életnek hívnak
tálcan pohár víz kávé habbal vagy anélkül
egy vasam sincs ki tudod-e fizetni majd
enyémet is noha sokban nem értünk egyet
érdek nélküli viták a hab nélküli feketéhez
azzal a hátsó gondolattal hogy nincs
hátsó gondolat csak gondolat van s önmagáért
fontos az igazság s az irodalom is
része csupán az egyetemes bár nehezen meg-
közelíthető Igazságnak amely mégis
kutatásra érdemes én már sajnos csak utolsó
napjait láthattam a később oly igen
elítélt „kávéházi életnek” meghalt
jó mélyre ásták és nem támadt föl
többé mert ami föltámadt egészen más lett
firmák s nevek irodalmi börzéje titkos
találkahely klánok használatára
érdekvédelem üzlet csatabárdok
mindig a távollevők ellen hol van már a
„nem történt csak volt” egyáltalán
nem sajnálom hogy az utóbbiból
a kávéházi „nem volt csak történt”-ből praktikus
értelemben mondhatni egyszer-

smindenkorra kimaradtam

ELMENŐBEN

Hagytad reám csak világod fonákját
minden édesnek keserűjét
karcos csókot karmos simogatást
fészek helyett a magány vermeit

halálra ítélt rabok vacogása
bogár kínja taposó talp alatt
vonító kutyák kétségbeesése
halljad uram ez volt az életem

választottál üldözőim kedvére
ordas évek farkastején neveltél
szántál mindenkor mindenben vesztesnek
pályám bérével adósom maradtál

elmenőben áldjalak-e vagy inkább
átkozzalak te áldás-átok-osztó
kétségek közt kérdőjellé görbülve
szóra bénán leborulok eléd

TÚLÉLŐK

úrsten mennyit vesztegeltem
közönyös egeid alatt
esztendőimet veszteg éltem
mindenkor minden elmaradt

a zsibbadás mikor nyílt pályán
vonatunk hirtelen megáll
s amit várunk és ami ránk vár
razzia bombázás halál

mi akik háborúban nőttünk
(üresedő jövő előttünk
s egyre sivárabb mögöttünk a múlt)

mi vártunk várunk egyre fogyva
csapatunk örök várás foglya
élni nem csak túlélni tanult

RÁKOS SÁNDOR
(részlet Major Ottó írásából)

Rákos Sándor az Akadémia többkötetes – szakmai körökben „spenót”-nak becézett – Magyar Irodalom Története az Újhold kötői közé sorolja, így indítva róla szóló fejezetét: „Pályája a felszabadulás után bontakozott ki az Újhold vonzásában, melybe nem írt ugyan, lírai ideálja mégis megragadta.” A háború után fellépett írógeneráció, az „Újholdasok”, akiket – Négy nemzedék című, 1948-ban publikált antológiájában – Sőtér István nevezett a Nyugat negyedik nemzedékének, mi mindig is hozzánk tartozónak éreztük Rákos Sándort. Akkor hát mi magyarázza kétségkívül elszigetelt, különös helyzetét nemzedékünkben? Például azt, hogy Sőtér imént említett antológiájában is – későbbi kötetében, Az eb válaszol címadó versével – csupán a „születő arcok” között szerepel?

Nemrégiben, a hetvenedik születésnapjára írott köszöntőben, erre az óhatatlanul felmerülő kérdésre így válaszolok: „Végiglapozva életművét – verseit, műfordításait, szépprózai és elméleti írásait – még bizonyosabbá vált előttem, hogy ő a mi nemzedékünk legsajátosabb, be-nem-sorolhatóan szuverén jelensége. Újabb irodalmunkban a szüntelenül vívódó s önmaga fölött ítélkező Rákos Sándor az igazak közül való; embernek, költőnek egyként makulátlan. Ibsen Trónkövetelőjének skaldjával ő is elmondhatná magáról: „Isten a fájdalom adományát adta nekem, így lettem költővé.”

...A gyermekkorom úgy telt el, hogy az apám mesélt. Íráságom gyökere voltaképpen oda nyúlik vissza, az ő meséibe. Ő tanított meg a szó becsülésére, de tőle tanultam meg az emberábrázolás alapjait is. Érdekes lett volna magnóra vagy filmre venni, ahogyan mesél. Nemcsak elmondta, hanem el is játszotta, megjelenítette a történetet...

...Annyi bizonyos, hogy négy-öt esztendőskoromtól egészen serdülésemig a népmesék világában éltem, apám mondta őket kifogyhatatlanul. Az ő nagyapja volt nagy mesemondó, faluszerke (Seppszibikkszád, Háromszék vm.) ismert mesélő. Később ezeket a meséket javarészt viszontolvastam gyűjteményekben. Innen eredhet, hogy kisdíák koromban mindennapos olvasmányom és gyönyörűségem volt a népballada...

...A háború alatt a Székelyföldről Debrecenbe kerültem. Gimnazista voltam és párttag a református kollégiumban. Sztrájkot szerveztünk harmadmagammal. Diáksztrájkot...

...Egy nórádverőcei kastélyban ifjúsági tanfolyamot vezettem. Itt éreztem meg váratlanul és bizonyosan, hogy valami más, valami rossz kezdődött el. Budapestről, az ifjúsági központból ellenőr érkezett. Kiszállt a kocsiból, revolvert tett a nadrágzsebbe. – Minek ez? – kérdeztem. – Nem tudod, hogy 1949-et írunk? – És? – Mindenhová befurakodik az osztályellenség. – Pont ide? – Ide is. Így jött, jegyzőkönyvvvel távozott. Felrötták és megállapították: a népdaltalanítás nacionalizmus, a fogkefehasználat kispolgáriság. Mit tehettem? Visszamentem a bányába...

...Már túl a katonaságon és a börtönön, 1954-ben két barátommal elmentem egy irodalmi estre. Ott a magyar falu gondja-bajáról beszéltek. Én is. Elmondtam mindazt, ami fájt. És soroltam és mondtam. Azt is, hogy a nép emlékezetéből kiírta azokat, akik nem az igazat írják. Annyi kibuggyant belőlem, hogy barátaimmal jonnbak véltem gyorsan kereket oldani. Szabó Pali bácsi jött utánam. Akkor láttam először. Azt kérdezte: - Van-e írásod? Mondtam, hogy nincs. De szoktál írni - faggatott. Nem - válaszoltam. Ő így szólt: - Biztos van, mert te olyan vagy, hogy akkor is írsz, ha nem írsz...

...Anyai ágon módomban volt megismerni a munkások életét, apai ágon a paraszti sorsot. Az emberi alkat dolgában is a két pólus között nevelődtem: lobogó, indulatos, csupaszív apámnak szinte teljesen ellentéte volt zárkózott és racionális, a tényeket tisztelő és mérlegelő, mindenfajta szabadosságtól irtozó anyám...

...Az író hite, hogy jót cselekedhet az emberiségnek. Ezért nem szűnik meg keresni a lehetőséget, ahol szolgálhat, a Jót, aminek cselekvő akaratává szegődhet, a Szépet, a Még Szebbet, aminek papjává akar válni. S mert élete véges, csak ott valósíthatja meg az igényeit, ahol él, és csak ott keresheti munkálkodásának útját, abban a Korban, amelynek részese, és nyugvást is csak ott találhat majd, ha ott Szolgál --úgy, hogy egyben a Jövendő jóváhagyását is kiérdemelje...

FELSZÓLALÁS AZ ÍRÓSZÖVETSÉG KÖZGYŰLÉSÉN (1986)

Mélyen Tisztelt Választmány! Kedves Barátaim! Teljes mértékben csatlakozom Fekete Gyulának azokhoz a szavaihoz, amelyekkel köszönettel tudomásul vette Berecz Jánosnak azokat a mondatait, amelyek arra céloztak és hivatottak, hogy a konfrontáció az író, társadalom és a politika között megszűnjön. Ezt azt egyetértésemet annak ellenére teszem meg, hogy nagyon pontosan éretem Berecz Jánosnak – meg kell mondanom őszintén – rendkívül szokatlan, meglepő, sértő mondatait, magyarul mondva fenyegetését. Ezt azonban, gondolom, tekintsük elhanyagolható dolognak, mert ilyesmitől nem szoktunk megijedni. Van bőven tapasztalatunk a politikával való vitatkozást illetően, ezért inkább figyeljünk arra, ami összeköthet bennünket.

Néhány szót szeretnék szólni arról, mi lehet az oka annak – s itt valóban fel kell tennünk a kérdést -, amit Csoóri semért egészen pontosan. Nevezetesen azt, hogy olyan író-társadalommal, amely szeretnpolitizálni, amely mindig készen áll arra, hogy a társadalom bajaiban segítségére siessen a politikának, együttműködjön vele, hogy ezzel az író-társadalommal a politika miért nem képes konszenzust, együttműködő kapcsolatokat kialakítani, amilyen szükséges lenne.

Fel kell tenni a kérdést – már csak elméletileg is -, vajon csak az lehetséges, hogy az írók között vannak olyanok, akik nem akarják ezt a konszenzust, együttműködést, vagy pedig a politika berkeiben is vannak olyanok, akiknek nem áll érdekében, hogy a politika és az író-társadalom együttműködjék. A magam részéről bizonyos vagyok benne, hogy ilyen erők ma a politikában működnek. Ezek konzervatív erők, régi, visszahúzó nézeteket vallanak, és legfőképpen nem ismerik a magyar író-társadalomnak a magyar nemzet életében betöltött szerepét.

Szeretném felhívni jelenlévő vendégeinknek is a figyelmét, ha nem fordult volna meg a fejükben, hogy Magyarországon egyetlenegy olyan szervezet vagy társaság van, amelyik olyan hosszú politikai tapasztalatokkal rendelkezik, amely jogot ad neki arra, hogy végtelenül bízson önmagában. És abban, hogy igen-igen kevés lehetősége van a tévedésre, amikor a nemzeti dolgainkban ítélni próbál. Ez az íróknak a társasága, amely közel kétszáz év tapasztalatait őrzi önmagában, tévedhetetlenül felhalmozva a politikai tapasztalatot és tudást. Ez a társaság ezek szerint ilyen figyelmet érdemel, és ilyen értelemben érdemel tiszteletet. Tiszteletteljes meghallgatást minden felvetésére a nemzet és a társadalom sorsát illetően.

Engedtetessésk meg nekem, hogy a Tiszatáj felfüggesztésének buta és brutális hibájára hívjam fel ismételten a figyelmet. Megpróbálom elemezni ennek az okát. Próbáljuk meg áttekinteni, hogy kinek állt érdekében vagy milyen politikának volt hasznára, hogy az Írószövetség előző közgyűlése óta sorozatban olyan intézkedéseket léptessen életbe, olyan dolgokat tegyen, amelyek nem a konszenzus, nem a megegyezés, a lecsillapítás szándékával álltak elő, hanem --szinte a provokáció erejével szolgálták azt, hogy még jobban elmérgesedjék e helyzet.

Ha erre válaszolni akarunk, akkor úgy gondolom, hogy a megközelítést a következőképpen kell elvégezni. A politikában mindenképpen jelen van hosszú idő óta egy olyan erő, amely – hogyan is fejezzem ki magam – olyan kontraszelektációt hajtott végre a kulturális, művészeti életben, a rádióban, sajtóban, televízióban, a különböző szerkesztőségekben, az egész kulturális szerkezet vonatkozásában, amely

végül is nem alkalmas arra, hogy permanensen érzékelje a valóságot. Nem alkalmas arra, hogy a politikához közvetítse azokat a gondokat, amelyek a magyar nemzetet terhelik, amely nem alkalmas arra, hogy – mint a fa gyökereit széteresztve – pontos és jó információkat gyűjtsön fel a politának. De arra jó, hogy dezindormáljon. Dezinformálnak, mégpedig annak érdekében, hogy maguk pozícióit, a maguk státuszát megtarthassák. Márpedig embereken múlik minden.

Itt van Csoóri Sándor helyzete arra vonatkozóan. Nem ő akart kiszorulni! Mert ez kiszorítás játék. A kontraszelekció olyan helyzetet teremtett a szellemi életben, hogy kegyencek, elvtelen emberek, lézengő ritterek, Biberachok – sem a magyarsághoz, sem a szocializmushoz közük nincs – eluralták az életet. Annyira, hogy hosszú esztendőknél kell eltelniük a változáshoz, még abban az esetben is, ha a politika változtatni kíván és az igazi értékeket engedi a forrásokhoz és a helyekre, ahol a magyar társadalom bajait fel lehet tárni, illetve lehet sugározni a jelzést, olyanok részéről, akiknek a bajoknak az orvoslására szándékuk van, programjuk ezt illetően. Még akkor is hosszú esztendőkre van szükség.

Azt hiszem, nem járok messze az igazságtól, ha úgy fogalmazok, hogy azok, akik ezt a kontraszelekciós munkát elvégezték – és itt tartozom a tisztességnek azzal, hogy elmondjam, nem apátrnak a jelenlévő képviselői. Akik itt jelen vannak, úgy kerültek ide, mint Pilátus a krédóba. Úgy látszik, hogy ez a koreográfia. Ilyen szerencsétlenül sikerül. Nekik kell elviselniük azt, aminek a kialakításában – tulajdonképpen – nem vettek részt.

Arról van szó többek között, hogy ha sorozatosan bebizonyosít az, hogy az írók pontosan fejezik ki a nemzetnek a közérzetét és a nemzetnek a gondjait, a szocializmusnak a gondjait és a szocializmus útjában levő akadályokat pontosan tárják fel, és ezt sorozatban teszik, és ez esztendőről esztendőre bebizonyosodik, tehát az, hogy a felvetéseik, panaszaik, a felkiáltásaik, a javaslataik, azok igazak, azokból például kormányprogram lesz később – mintr ahogyan lett is, és amelynek megtevőit előtte nacionalistának nevezték, fajgyűlölőnek nevezték, tehát bebizonyosodik, hogy az írók sorozatosan praktikusán jó dolgokat vetnek fel, ami a hatalomnak segítségére van, akkor ennek le kell vonni a következtetését, a konzekvenciáját. Azt, hogy akiknek hivatásszerűen lenne a kötelessége, hogy a hatalmat figyelmeztessék mindezekre a dolgokra, nem alkalmasak hozzá. És itt záródik, itt kapcsolódik össze a dolog. Az a konzervatív erő, amely a politikában bár utóvédharcot vív, jelen van, és amelynek – ismétlem – szocializmushoz, magyarsághoz, tényekhez semmi köze –, még akkor se, ha fennhangon hirdeti – és bizonyítani lehet, hogy nem, mert egyetlenegy észszerű, egyetlenegy, a a dolgoknak a közepébe, a lényegébe vágó, kezdeményező lépést soha nem tett, ennek érdekében áll, hogy a helyzet ne változzon meg, és ne kelljen a kötelező következtetést levonni. Ezt a kontraszelekciós állapotot fel kell ismerni, elemezni kell. És változtatni kell. Én nem szeretek, barátaim, játszani a szavaimmal, megismétlem éppen ezért: a kontraszelekció tény és való. Megismétlem: elveteg emberek, karrieristák, elvtelenek, lézengők, Biberachok, nepperek, sajnos – tisztelet a kivételnek! –, de olyan mértékben uralják a szellemi éltünket, amelyből csak egy dolog születhetik, az, ami most. A feszültség, a potenciálisan két legjobb szövetséges, a politika és az irodalom között. Mindannyian tudjuk, évszázadok bizonyították be, hogy valahányszor az irodalom és a politika között nem volt jó viszony, akkor az

idoalom elvált a politikától. Amikor hiába kiabált és hiába jelzett és hiába beszélt. Amikor a politikát elvakítják, elveszti szövetségességét. Nem azért, mert az írók a bölcsék követéhez hozdozzák a zsebükben, hanem azért, mert mindannyian írók tudjuk, érzékeljük a világot a statisztikákon is túl.

Itt szeretnék kitérni arra, hogy olyan vád hangzott el, miszerint túlságosan sokat politizálunk. Válaszomat különösen a fiatalabbakhoz intézem, akiknek van lelkiismerete és elszántsága. Akaratuk felől, hál'isten, semmi kétség sincs. Jól ismerem őket, és tudom azt, hogy annak ellenére, hogy most csak kevés számban vannak jelen, a reménységnek olyan forrásait adják, hogy továbbra is elvégzik a magyar nemzet szolgálatát. (Taps.) A fiatalok számára mondom, hadd nőjön a tapasztalatuk. 1955-ben bennünket az akkori miniszterelnök, tehát a magyar kommunista mozgalom miniszterelnöke, tudják, ki volt az, a magyar kommunista mozgalom adta nekünk miniszterelnöknek, magához kéretett néhányunkat, a jelenlévők közül, azt hiszem öten, hatan voltunk jelen; (Takács Imre közbeszól) igen, Imre is ott volt. Ugyanabban az időben kérette fel Rákosi az idősebb, az úgynevezett népi írókat; és bennünket fiatalokat a miniszterelnök. Mindannyian 30 éven aluliak. Le akartak választani az öregektől. Ez olyan beszélgetés volt, amivel ti is fogtok majd találkozni, olyan adok és mindjárt veszek is. Tehát kecsegrtetek is bennünket, ugyanakkor mindjárt azt mondták, hogy baj is lehet. Mondanom sem kell, semmire nem ment velünk ez a miniszterelnök. De nagyon érdekes az, hogy kijelentette a vitáinkkal kapcsolatban, hogy túlságosan sokat politizálunk, és ez nem jó. Kijelentette, hogy: a magyar írók ne higgyék azt, hogy okosabbak, mint a politika. Kijelentette, hogy túlságosan sok sötét képet festünk a helyzetről: egy év múlva jött 1956 októbere! És akkor jártunk mi fűhöz, fához, és figyelmeztettünk, hogy felgyűltek a bajok, nem lehet ezt tovább vinni, tessék hallgatni ránk, és tessék hitelt adni az író szavának. Arra figyelmeztett, hogy túlságosan sötétben látunk. Végül tudtunkra adta, hogy a művelődési miniszter hasonlóan mit mondott az írók aktivitására, azt, hogy túlmegyünk a meg engedett határon, lassan kell mindent csinálni. Kérem szépen, ez a miniszterelnök már nincs sehol, a szegény miniszter sincs már sehol. Nagyon sok minisztert, nagyon sok politikust láttunk már, ti si fogtok látni. Jönnek, mennek, jól vagy rosszul elvégzik a dolgukat, de a dolog természete szerint ez a nemzet és az író marad.

A következőt szeretném még mondani. Persze első vádként szerepelt, és ezt a Révaival való beszélgetésnél is ugyanúgy hallottuk, hogy nacionalisták vagyunk. Amikor még elmondtuk, hogy egyszerűen leseperték a parasztnak a padlását, és amikor elővette valamelyikünk az apja és felolvasta Magyarország akkori, egyik legnagyobb emberének, hogy azt írja az édesapja, hogy kenyeret vigyen innen haza Budapestről, akkor azt mondta, túl sötétben lát, nemcsak ő, hanem az apja is. (Derűtség.) Szomorú, sírnivaló dolog.

A Tiszatájjal kapcsolatban szeretnék még valamit mondani; ezt egyébként bevezetőnek szerettem volna szánni. – Én egyetérték azokkal, akik úgy határozzák meg, hogy a politika gyakorlása egyet jelent a következőkkel: akkor egzisztál, és akkor nevezhető valóban ható politikának, ha adott időben, adott helyen, adott dologban maximális befolyással rendelkezik. Ezt a politika klasszikus megfogalmazása. Még egyszer megismétlem, adott helyen, adott időben, adott dologban maximális befolyással rendelkezik. Ez a politika hatásos gyakorlásának a

feltétele. Ha a politikának megvan a befolyása és nem arról van szó, hogy erőt kell mutogatni egy valóságos, a létét valóban veszélyeztető ellenfélnek, akkor a politika adminisztratív eszközökhöz nem nyúlhat, mert nincs szükség rá. Mert rendelkezik a befolyással. Ezért igaz az, hogy ha most ez a politika adminisztratív intézkedéseket hozott, például a Tisztáj, Csurka ügyében, akkor nehogy valaki azt gondolja, hogy ez a politika erejének a jele; ez a politika gyengeségének a jele. Nincs akkora befolyása, hogy egyszerűen, adminisztratív intézkedések nélkül a megkívánt mederben tartsa a dolgait. Ezt az erőt kívánom a politikának, őszinte szívvel, a szocializmus és a nemzet érdekében, a reform érdekében. De azokkal az emberekkel, akikkel most operál, ez nem fog menni. Új szellem, új gondolkodás kell. (Nagy taps.)

Még valami.

Nehogy itt valaki újra azt próbálja mondani, amit mondtak nekünk 1956 kirobbanása előtt a magas magyar politikusok; (ez mennyire nevetségesnek tűnik), hogy nacionalisták vagyunk, ne politizáljunk, elkeseredettek vagyunk stb. Mert mi segítenénk szívesen azt, hogy aláírogasson, arra menjen el az ideje, hogy ki nézegeti, ki követi, milyen okból követi, mit csináljon, hova telefonál. Ennek nincs értelme.

És most befejezem. Elég sokat éltünk már ahhoz, és nagyon sok politikust láttunk már ahhoz, nagyon sok miniszterrel találkoztunk már és sok politikai bizottsági taggal, hogy csak az igazat mondjuk. Ne hoggye senki azt, hogy olcsó taktikázás, amikor azt mondjuk, hogy a szocializmus keretei eközött képzeljül el a jövőndőt. Ezt bizonyítja minden tevékenysége. Csoórinak és Csurkának is. Ítéssék csak végiggondolni: nem karrieristák segítették elő a konszolidációt 1960-ban, hanem Csoóri, Csurka és Illés Gyula segített a hatalomnak, hogy a konszolidáció bekövetkezzék. (Taps.) Mások lapultak, nem foglaltak állást. Igen, ez törvényszerű is volt. Most sem az olcsó taktika mondhatja ezt velünk: Kérem, ne tessék kiszorítani.

Tessék ezeket a szavakat őszinte figyelmeztetésnek venni, és tessék alkalmat adni arra, hogy aki képes erre és akinek ez a szándéka, az itthon kapjon fórumot arra, hogy elmondja azt, ami miatt már hányása van, mert már a torkáig ér a gond. Amikor nem bírja kimondani itthon, ne kényszerüljön, hogy köpje ki máshol. Köszönöm szépen. (Taps.)

VASY GÉZA: SÁNTA FERENC

...Sánta gondolatvilágának nagyobb Rousseau-éval, mintsem maga gondolná. Rousseau a győzedelmeskedő polgári társadalom feloldhatatlan ellentmondásaival néz szembe, két világ – a polgári és feudális – határán, egy átmeneti korban. Plebejus demokratizmusa nem tudja elfogadni az embertől idegen életformának az elterjedését, sem az embertelenség minden addiginál nagyobbak tetsző voltát. Ezért hirdeti a természetesen ember eszméjét: tiltakozik az abszurd világ ellen. Ezért helyezi gondolatai középpontjába az emberi személyiséget...

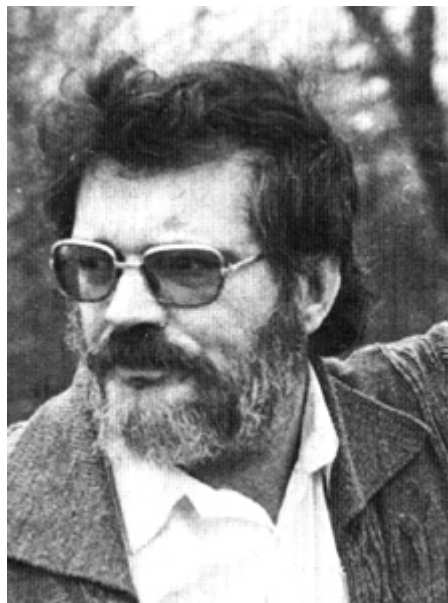
...Már Szókratész azt vallotta, hogy ha az ember tudja, hogy mi jelenti a jó cselekedet, akkor teszi is azt. Egy belső hang – a démon – megmondja, hogy mit kell cselekedni. Lényegében ugyanezt mondja Sánta is. A "démon" – vagyis a lelkiismeret – teszi képessé az embert arra, hogy döntsön s ítéljen is a maga és mások cselekedetei felett. Különösen vonatkozik ez az íróra, aki ezért lehet ítélőbíró...

Simonffy András

„Apám vezérkari őrnagy volt a Horthy-hadseregben. A Magyar Front megbízásából 1944 novemberében kijutott Moszkvába. Itthon felkoncoltatási parancsot adtak ki ellene... Sopronba kerültünk, erdész nagyapámhoz... Egyszer csak az ausztriai lágerekben voltunk...”

„...az ötvenes években jártam iskolába. Kis Petőfinek hívtak, mert Rákosi pajtáshoz én még verset írtam...”

„Szerelmes lettem, és írtam egy regényt. Ők ketten, az volt a címe. Tizenhárom éves voltam? Tizennégy? Így kezdtem írni.”

„Valójában azért küldtem be tizenkilenc éves koromban novellákat az Új Íráshoz, hogy leszámoljak az ambícióimmal... egyszer végre rúgjon úgy igazán seggbe egy komoly irodalmi folyóirat... Itt történt aztán a katasztrófa, mert az akkor induló Új Írás válaszolt, méghozzá Szabó Ede és Váci Mihály aláírással...”

„Kettős felelősséget éreztem. Megtalálni az igazabbat, a szokatlanabbat – írásaimmal. Másrészt társakat kerestem mondanivalónkhoz... Elmentem tehát az Új Írás szerkesztőségébe dolgozni, s négy évig minden igyekezetemmel azon voltam, hogy leendő társaim felszínre kerüljenek. Hajnóczy Péter, Esterházy Péter, Temesi Ferenc például akkoriban jelentkezett, s örülök, hogy segíthettem írásainknak teremteni... az Egyetemi Lapok szerkesztőségében leveleztem egy gimnazistával, akit Ördögh Szilveszternek hívtak. Marosi Gyulával már a kirakatrendező iskolában „lapot” szerkesztettünk. A felelőség szót én ilyen gyakorlatiasan értelmezem.”

SIMONFFY ANDRÁS: SALVE ARNO!

Róma nem köszönt vissza. Önmagával volt elfoglalva a decemberi nyárban: a magazinok címdalain véres tetem, a járda szürkéjére bukott ki gépkocsijából. Ha 2038 évvel ezelőtt megjelenik már az Europeo és a L'Espresso, talán hasonlóan örökítik meg Pompeius színházának termében a legyilkolt Julius Caesart. A kétezer év beszáguldható: Caesar Júlia nevű lányát éppen Pompeiushoz adta hozzá, s a Magyar Akadémia palotája éppen a Via Giuglián áll, ablakom alatt a Tevere-part még poroszöld lombú platánjai. A túlsó rakpart támfalára horogkeresztett és VIVA MAO-t fújtak láthatatlan kezek. Egy másik felirat arról biztosít, hogy ágyban Maria a legjobb.

Az előző napi nápolyi békenagygyűlés megviselt bennünket H. M.-mel. Írók, „italianisták” és „delagatok” a világ minden tájáról (kivéve az USA-t és Ausztráliát). Itt van Irán, Románia, Latin-Amerika nyolc küldöttel, mindkét Németország, Kína, a Szovjetunió. Az írószövetségi demokrácia jegyében egész napos elnökségi és választmányi ülésekhez edződött türelemmel hallgattuk nagy és nagyobb népek kultúrájának képviselőit, órákon át. Az idő haladtával egyenes arányban nőtt bennünk a félelem: „akarni” a békét nem lehet, nem elég. Sok a frázis, sok a „ha” Tenni meg nem tudjuk. Elég az írók lila pacifizmusából”, hallottam itthon, nem is akárkitől. Az író nem lehet a békevágy választott képviselője itt, csak szócsöve. Jelen volt a világ, abban a Vezúv alatti fűtetlen teremben, és senki sem akart háborút. Világháborút. De a helyi konfliktusokba belekeveredett, és éppen háborúzó népek képviselői, ha felszóltak is, nem mondták Adyval, hogy nekik is fáj annak a szerb komitácsinak a sebe, akit éppen Weiss Manfréd golyója sebez halálra. Senki sem tette fel Babits kérdését:

„MIT TEGYEN AZ ÍRÓ A HÁBORÚVAL SZEMBEN?” És nem folytatta így vele és Kanttal: „a békegondolat utópisztikus és kivihetetlen, az emberi ész matematikai bizonyossággal belátni nem képes.” Elrémlülhetnék a békekongresszusok összhangzattanától, ha folytatnám az idézetet.

A világbéke ott volt, a késő utószezontélő nápolyi vitorlásokikötőben, a Bersagliera teraszán, ahol a félelem nélküli macskák lestek lehulló rákdarabokra, a polipkarok számomra megemészthetetlen vonaglására. Ott volt a lengyel Kabas készséges reménykedésében és „nálatok hogyan megy ez?”-jeiben, Valentyin Raszputyin szibériai-vörös csontarcában, az argentin Matilde Herrera megelégtelt szenvedéseiben, Gianni Toti piros pulóveres széptevéseiben és rokonszenvében, a spanyol Jorge Semprun táviratában, aki megfáradva a nagy utazásoktól végül sem jött el, ott volt a bolgár Mjukov lelkesedésében, amellyel komolyan érvelt a balkáni atommentes övezet ügyéért, míg a román Hobana titkár népét és annak kultúráját a nagy latin testvér kishugának nevezte.

Ezen a nápolyi békenagygyűlésen csak mi, magyarok nem kaptunk szót. Nem voltunk „betervezve”. Talán itt is úgy tudják, hogy mi, magyarok harcolni szoktunk a békéért, hogy aztán tudomásul vehessük a különféle békéket. Lett volna mondanivalónk, de a hatodik órában aztán végül sem kértünk szót. A helyzet is különös: terpeszállásba merevedett egyenruhás legények kibiztosított géppisztolyokkal őrzik a világbékéért aggódókat a maffia és a camorra esetleges

provokációi ellen. Provokációnak nyoma sincs, de ezekkel a fegyverekkel mi, a békenagygyűlés résztvevői nézünk szembe órákon át.

Este a Bersagliera teraszán újra gasztronómiai világbéke, H.M-mel az étlap hátára táviratot fogalmazunk Reagen, Andropov és II. János Pál részére, amelyben kérjük a világbéke biztosítását még legalább három évig, a következő írótalálkozóig. Nem lehet igaz, hogy „Nápoly látni és meghalni”, magyarázzuk, s hogy mi magyarok már eddig is mennyit fáradtunk közmondásaink igazának megcáfolásáért, de a közmondások nem akartak hinni nekünk. A világbékének nincs humora. Távirat-tervezetünket végülis csak mi ketten írtuk alá, s egy kedves olasz szexuálpszichológus író kanyarította alá, aki előzőleg jó kiejtéssel és hibátlanul felsorolta az 1954-es magyar aranycsapat összeállítását, s ezzel ki is merültek ismeretei a magyarokról.

Jó lett volna... MI is? Talám Pompeiban kószálni abban a decemberkék napsütésben, de elmaradt ez is, most is elmaradt. A mégiscsak megtalált hangnak soha sincs erjedési ideje: csomagolni kellett, vihar-iramban elhagyni a szállodát, nápolyi taxit vadászni a vonathoz, eltévedni a vágányok között, címeket felírogatni a soha-viszont-nem-látás embertelen tudatával. Az írók valaha a közeledés, az emberi érintkezés nagykövetei lehettek, s úgy mint a római téglák kötőanyaga: előbb porlott ki közülük a téglá, s maradt mementónak a vázrendszer, az utak egymáshoz (még ha azok néha csupán a „jó ellenfél” feletti öröm mámorára emlékeztetnek is.)

H.M. tovább utazott Firenzébe, Silvanát – jó szellemünket – egy másik életben lehetséges szerelem emlékével benyelte egy római taxi sietős gyomra. Ödöngtem a Campo dei Fiorin, ahol paradicsom-kupacok és articsóka-halmok övezték az itt megelégetett Giordano Brunot szobrát. Nem volt még kedvem hazaballagni a Magyar Akadémia belső tévélánca vigyázó kameráinak nyugodalmas bűvkörébe, nem volt még itt az idő arra, hogy kötelező és esetleges telefonjaimat elintézzem, hiszen ez itt Róma. S alig ismerem. Ifjúságom egyik térkép-városa: az utak rajzolatából képzeltem magam elé, s most nem is találom sem az antik, sem a mai Rómát. Autólat látok, s érezni a karácsonyi ünnepek sietős, harsogó reklám-előszelét.

A Corso Vittorio Emanuelén (amolyan Rákóczi útnak véltem a térkép-korszak idején) sodor az áradat, amikor vijjogó szirénagang dermeszt meg: olajzöld katonai alakulat sivít át a belvároson: elől motoros rendőr, utána dzsipp és egy emeletes páncélautó, tetején félkörívben forgatja a géppuskát az egyenruhás bábfigura. Jobb oldali járda, bal oldali járda... Körülnézek: csak én torpantam meg. A rómaiak nem vesznek tudomást róla. Vagy nagyon is. De méltóságukon aluli a dolog: majd elmúlik. Akárcsak ez a nap, ez a korszak, ez az évezred.

A Via Bianchi Vecchi kis kávézójába esem be, idegességemben lesöpröm a pultról a kért kávé. „Semmi”, mosolyog a tulaj, és főz egy másikat. „Mi ez ott kint?” kérdi. „Katonák”, mondom. Rábólint, mint aki azt mondja: akkor nincs nagyobb baj. Összesöpri az előző kávécsésze cserepeit, vigasztalólag rám mosolyog.

Ha hívnám, ha most megszólalnék, megállna mellettem vagy talán le is ülne, gondolom, amikor új vendég lép be kettőnk világába: a kutya. Látom, ahogy kint, az utcán felágaskodik az üvegajtóra, és mellső mancsával belöki a nagy rézgombot. Várom mögé a gazdát – de gazda nincs. „Ciao Arno!” üdvözli a tulaj és hátramegy. Kisvártatva előkerül, kijön a pult mögül, és letesz a kutya elé egy teli tálkát. Ha jól sejtem, pizza-maradékok. Arno komótosan falatozni kezd. A tulaj szeretettel figyel.

Becsülni kezdtem ezt a magányos csavargót, hiszen a szűk kis utcákban viiámként húznak el a kocsik, járda nincs (vagy alig). Rómában a városi rendőrség is kékefehérre festett apró FIAT 126-osokkal cikázik, talán – ha vannak –, a sintérek furgonjai is csak egy-két kutyányiak. Hogy végleg kiengeszteljem az összetört kávécsésze miatt a tulaj, barátkozni kezdenék a kutyájával, de legalábbis hangsúlyosan figyelem, ahogy eszik. Várnám, hogy ebédje befejeztével Arno a pult mögötti vackára húzódjék. Ehelyett megnyalja a száját, és anélkül, hogy ránk nézne, leül a befelé nyíló üvegajtó mögé. Vár. Felállok, kinyitom neki. Arno beleveti magát a forgalomba. Csodálkozó pillantásomra a tulaj megszólal: „Már két éve jár ide. Törzsvendég.”

Egy óra múlva a Ponte Siston találkozom Arnóval. Ő is a Trastavere városnegyed felé ballag. Nevén szólítom, odapislant, de nem méltat figyelemre, csak mintha lassítana mozgása lendületén. Követem. Odaát érdeklődve megvár egy sikátor sarkán. Nem rokonszenvez velem, inkább arra kíváncsi, hogy felfedeztem-e magamnak az ő útvonalát, s nem kell-e emiatt konfliktusba keverednie velem. Szagra nyújtom a tenyerem, nem morog, de elhúzódik, mint a szelídnek mondott, bizalmatlan őzek. Érintést, azt nem. De érdekli a dolog. „Vezess!” mondom neki magyarul. Nem érti. Elindulok, hívom. Nem mellettem jön, de követ. A Piazza Santa Maria di Trastaverén megelőz, és a tér kövezetére kitett asztalkák között átvágva benyit egy trattoriába. Leülök kint, megvárom. Hideg sört kérek, van. Arno egy idő múlva megjelenik, elégedetten nyalja a száját. Leül mellém. Itt különleges csemegét kaphatott, mert nagy kegyben részesülök: engedi megvakarni a feje búbját, és szagmintát vesz a kezemről. Néhány vendég – ismerősei lehetnek – ráköszön, de ő nem mozdul mellőlem. Beszélek hozzá, figyel. Elmondom neki, hogy tudomásom szerint sok-sok évszázaddal ezelőtt Néró, a császár ide, a trastevere-i hajósok labujaiba járt át lerészegedni, s éppen itt, valamelyik sikátorban verték meg egyszer, amikor kikezdett egy jómódú kereskedő feleségével... De mindez nekem csak irodalom, s örülnék ha megmutatná nekem ezt a városnegyedet, ahol eddig még sohasem jártam. Nem szól semmit, felgyűrt szemöldökkel rám-rám pillant, aztán figyel a jövő-menőket. Nem szaglászik, nem szemez, nem sunyít, csak figyel. Egyéniség, Szabad római kutya.

Aznap délután mégis elvitt még egy trattoriába, ahol életem legjobb lasagne al fornóját ettem, megmutatta, hol kapni a legjobb vörösbort, befaltunk még egy-egy pizzát, aztán kávézni hívtam, de az Accademia Lincei kapujánál leült a járda aszfaltjára, és nem mozdult többet. Nézett rám, körbenyalta a szája szélét, mint aki elégedett. Nem értettem. Felpillantott az égre, ott éppen egy ezüstszürke Zeppelin léghajó úszott át, NIVEA reklámlobogót uszályoztatva. De ez is csak egy villanás volt Arno örökkévalóságában, nem erre akarta felhívni a figyelmet. Beléptem a boltozatos kapualjba. A lépcsőházat ókori római szobrok vigyázták. A kapualj túlsó fele üvegfallal lezárva, mögöttük áloés kert zöldje, várakozó kocsicsodák. Nem értettem Arnót. Újabb nekifutásra felfedeztem ugyan az egyik földszinti oldalfolyosóból nyíló büfé-féleséget, de ember nélkül, automatákkal. Az egyik gépet megelletttem egy fonnyadt szendvics erejéig, de meire visszaértem a zsákmánnyal, Arno már eltűnt a kapuból.

– Tudod – magyarázta másnap S.P. – a régi római köztársaságból maradt ez a dolog. Aza kutya, amelyik nem vét a közrend ellen, nem harap meg senkit, nem lép be középületbe és el tudja látni magát, máig szabad római polgárnak számít.

Csodálkozom azon, hogy ez a Arnód engedte magát megsimogatni. Nagyon szerethetnek téged más kutyák, ha hagyta.

– Jó, elhiszem, ha mondod. De mit akart tőlem az Accademia Linceinél?

– Hát nem tudtad, hogy annak a második emeletén vannak kiállítva a legszebb Caravaggiók? Azokat akarta megmutatni neked. Ha jó irányban indulsz, fel a lépcsőn, megvárt volna.

– Azért így otthagyni valakit...

– Rájött, hogy barbárt fogott. Gyanakodhatott már akkor, amikor megvakartad a fejét. Egyszerűen nem érdekelted tovább. Hja, öregem...

(1983)

SIMONFFY ANDRÁS
(részlet Berkes Erzsébet írásából)

„Tankönyvekbe írták: a szoocializmussal egyidős nemzedék szólalt meg 1965-ben, amikor Simonffy András első novelláskönyve, a Lázadás reggelig megjelent. E ltelt negyedszázad, a szocializmus megbukott, a nermzedék megöregedett, a orszak szellemi eredményei elkenődtek, azt se lehet tudni: kovász-e, ragasztó-e az, ami a fent mondott nemzedéket összetartotta.

Mi teszi a nemzedéket? Németh László után mondom: élmény és program közössége. Nem hatvanötben, de még nyolcvanötben is nyilvánvaló volt jónéhány évjárat ilyen -nemzedéki - összetartozása. A közös élmény: megalázott szülők (ha épp nem árvaság), '56 halovány képe saját emlékekben és mítoszi ragyogásban, ha felnőttebbektől kérdezhatték. Perspektíva: a két világrendszer békés egymás mellett élése, itt – megrendíthetetlen szovjet befolyással, meg ami még ehhez tartozik. Ergo: ha az ember nem akar öngyilkos lenni, akkor mutánssá válik. A program közössége ez a mutáció lett. Hogy az alkalmazkodásban ki meddig ment el, annak szubjektív és objektív összetevői voltak. Kecsegtető kísértések és karriervágy, felkínálkozás és tehetségtelenség, belső emigráció és tábortűz mellet eldalolt székely himnusz – sok minden adódott itten, de az összprogram mégiscsak az volt, hogy a lehető legkisebb degeneráció révén a legtöbb élhetőséghez lehessen jutni.

A Sütő és (anyai ágon) a Székely család Pusztakamarás egyik legnagyobb családja, amelyből mindig kikerültek mesélő férfiak, asszonyok. Telenként olyan folklórt borítottak az asztalra, melyet azóta már nem látok-hallok, el is tűnt velük. Apai nagyapám is, téli estéken, ilyen mesével tartott. Pontosabban: félig a saját meg a falu életéből, félig a mesevilágból vett történetekkel fogott maga mellé az öreg... S kedvet adott az olvasásra Kemény Zsigmond hagyatékának őrzője, Kemény báróné is (nem bárónő, mert csak a férje után lett az), aki összegyűjtötte odahaza a kicsi szórvány magyar iskolát, s felolvasott Benedek Elek meséiből.

Kálvinnak egy szolgáját, Jenei Sándor tiszteletet kell megemlítenem, aki elintézte, hogy a Bethlen Kollégiumba fölvegyenek, s még segínyt is kapjak. Akkortájt ugyanis a továbbtanulásban esztendőnként ha tíz-tizenöt mezősegi gyermeket támogattak. S minden negyedévben köszönőlevelet írtunk érte az esperesúrnak.

... hogy elkerültem a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba, olyan iskolai dolgozatot próbáltam írni, amelyben úgynevezett írói ambícióimat is szolgálhatam valamiképpen. Vita Zsigmond magyartanárom, akinek nagyon sokat köszönhetek, ezt a dolgozatot leköszölte a nagyenyedi Szövetkezeti Egyesület lapjában, ez az én első nyomtatásban megjelent írásom.

A kolzsvári Móricz Zsigmond Kollégium a NÉKOSZ mintájára nagy tömegből válogatott szegényparaszt fiatalokat. Rettentő módon izgatott a felvételi bizottság kiértékelése, s az eredményt megtudni feltörtük az igazgató fiókját. A rám vonatkozó megállapítás szíven ütött: „A kultúra mélyebb elsajátítására alkalmatlan, egyébként zszurnalisztának megfelel”.

Ebben az időben kezdtem megismerkedni azzal a nemzedékkel, amely a mi nagy nemzedékünk a romániai magyar irodalomban, Gaál Gáborral az élen. Gaál Gábor, Nagy István, Asztalos István, Horváth István, Szabédi László. Ők voltak azok, akik egyrészt a Világosság arculatát meghatározták írásaikkal, akik valójában számomra az egyetemi éveket jelentették.

Ezek nagyon izgalmas esztendők voltak. Negyvenhatban Balogh Edgártól kaptam egy szamarat meg egy vetítógépet, és elindultam a szórványmagyarság vidékeire. Petőfi szellemében belevetettem magam a választási előkészületekbe... A nyolcadik gimnáziumba csak beiratkoztam, az események elsodortak a befejezéstől.

... bár az irodalmi életbe már kamaszfejjel egy csapásra beleestem, olyan „generálisok” vettek körül, akik az irodalmat nem tekintették öncélúnak. Tehát irodalmi ambíció és népélet, nemzetiségi szervezkedés; novella és népi kollégium; vers és falujárás; tanulmány és földosztás; publicisztika és új középiskola egy töről fakadt az én életemben. Nyakig a közügyekben, a lét igazi helyzeteiben, a szülőháza, Székelyföld ügyes-bajos dolgaiban – hirtelenében át kellett karolni az egész világot, amelyben az ember tevékenykedett.

SÜTŐ ANDRÁS: PERZSÁK PERSZEPOLISZ – RÉSZLET

A tűnődésben, miként a tisztelettel kölcsönbe kért cím is jelzi: Aiszkhülosz figyelmeztet a helyszín tragikumára. 480-ban az ifjú Xerszész, Dareiosz meggondolatlan gyermeke, harmincezer hollósötét lovasával, rettentő gályahadával Szalamisznál szörnyű vereséget szenvedett a görögöktől; a bosszúváhy Marathónért! -, a hatalmi jóllakottság mindenkori falánksága újra megbosszulta magát. Birodalmának jó sorsát távlatilag ezzel meg is pecsételte. Kürosz hatalma még százötven évig elsántikált valahogy, míg Nagy Sándor csapásai alatt véresen elterülve nézhette végig, hogy a lerombolt Akropoliszért miként omlik porba Perszeopolisz. Ha hinni lehet Curtius Rufusnak – aki saját kútforrásairól vélekedik hasonlóképpen -, az „aranytól roskadozó dús márványvárost” maga a Világhódító gyújtotta föl részeg barátaival, visongó-tapsikoló hetérák társaságában. És hű katonáival persze, akik az erőszakra kiszemelt szűzekről és asszonyokról először a töméntelen ékszer szedegették le gondosan; pihenésként csákánnyal zúzták szét a drága edényeket, s megcsonkított szobrok végtagjaival hajigálózta kedvesen; az őslakók, ha el nem menekültek, a házat gyújtották magukra; új gazdáinak százhuszezer talentumot számolt le a hűséges kincstárnok; ami fénylett, mind arany lehetett, súlyos ékszer-tömeg: ezer pár öszvér, valamint háromezet teve tanúskodik erről; ők s ennyien húzták a megrakott társzekereket.

De vessünk még egy pillantást visszafelé, a szalamiszi nyitányra. A sírás, köntösszaggasztás, szakálltépdesés Kisszia várában, Szuzában az általános zokogva zokogás tán e vereségnél is nagyobb volt. Ami ebből bennünk a leginkább megmaradt, azt Aiszkhülosznak köszönjük. Perzsák című tragédiájában, ahol is egy zseniális helycserével a legyőzöttek szemszögéből ítéli meg az eseményeket, a műfajhoz illő koporsóhangon és záporos könnyhullatással közli velünk – vagyis ujjongó honfitársaival – az egekig csapó örömhírt. Elgondolhatjuk, hogy ama bizonyos tragédiaversenyen a szegény özvegy Atossza s a haját többől tépdeső Xerszész láttán a görög hallgatóságban mily harsány hullámokat vetett a diadal mámore. S mily nagy volt az egyetértés – meg a jóleső elégtétel a kultúrfőlény tudata számára, midőn azok – a perzsák – közönséges városromboló, szentélygyalázó, csecsemőgyilkos barbároknak vallották magukat. Ezzel mintegy előlegezték már – mellékes, hogy hellén hazafi szájával – az indokot a későbbi alávetettségre.

Marathónnál mily sok barbár ott veszett! – panaszojják vesztüket a perzsák szerzőnk szája íze szerint, karmos önmarcangolásban. Nem kell nagyon odafigyelnünk, hogy – ily paradox formában is – tetten érjük az Előítéletet, amint az eseményből a közfelfogásba, majd századok vélekedésébe settenkedik. Hiszen az elusziszi dalnok is jól tudhatta, miszerint a szónak sem megkülönböztető, még kevésbé lealacsonyító értelmében a perzsák, akárcsak az indusok, egyiptomiak saját magukat nem vallják barbároknak. Amiként Nagy Sándor sem vette föl királyi címei közé, hogy ő lenne a szuzai és perszeopoliszi paloták fosztogatója. Közelebbi példával – s enyhébbel – élve: a nyereg alatt puhított húst Árpád magyarjai sem vallották eledelüknek, miként azt e sorok írójának minapában is az orra alá dörgölték. A Lehelék láttán pánikba esett nyugati szerzetesek nem tudhatták, hogy amit ők a

nyeregkápára akasztott szárított hús mellett nyers fleckenek néztek, azzal őseink a ló feltört hátát gyógyították. Mentségükre legyen mondva, a megfigyelést futtukban tették, hisz ajánlatos módon épp azok előtt kellett menekülniök, akik után később maguk nyargaltak zordan a kereszttel, és akik végül Nagyboldogasszony népévé szelídültek. Némelykor szemük kitolatása árán is. Ez mit sem változtatott már az ijedelemből krónikákba költözött legendán.

Egy népek önmagáról szerteglóriázott vélekedésénél minden jel szerint csak az lehet hamisabb, amit érthető viszonzásképpen más népek terjesztenek róla. Pontosabban: írástudóik, a történészeik vagy épp a filozófusaik, mint Arisztotelész is példának okáért, akinek halhatatlanságán jottányit sem módosít az utókor néhanapi fejcsóválása. Ugyanis e romvilág kellős közepén, Xerszész titánkapujában, Dareiosz kőoroszlánjai között, orrunkban a valamikori cédrusfa házak perzsaillatával, Nagy Sándor árnyalakjai mögé helyezi őt a képzelet. A nevelőt a tanítvány közelébe.

Kimaradok hát a csoportképből, személyem mögül elszalasztom a kétezeröt száz éves háttérrel; megyek Makedóniába. Pella veszem a tűnődés útját, II. Fülöp udvarába. Itt pengeti már izmait a majdani Világhódító; mindössze tizenhárom éves, de marcona hadfiak neveltjeként már vad ménlovakat tör be; ahány ló, annyi nép rúgkapál majd görcsös akarata alatt. Nemcsak apja készíti föl az uralkodásra: a világ is mintha neki készülődne; a makedón nagyhatalom boltozata kész, a görög városállamok elestek, a fővezérség Fülöp kezében, Olümpiasz féltékenységének alján már ellene is készül a merénylet; a hadsereg a kor legmodernebb fegyvereivel íkeletnek irányított kürtszóra vár; az állítólag őszinte és jámbor III. Dareiosz, elődeinek kudarcá után, már vagy még nem támad a görög-makedón hatalom ellen, legföljebb orgyilkosokat keres, akik Fülöpöt eltennék láb alól. Ez csak föltételezés, de amilyen homályos történelmi tények – Sándor számára éppoly világos drámai ürügynek a perzsák elleni hadjáratokhoz. S mivel az ürügy nem járhat egymagában, melléje szegődik egyebek között: az ideológia; ezúttal Arisztotelésznek olyasféle tanácsaival, miszerint Sándornak a görögökkel úgy kell bánnia, mint testvéreivel, a más nyelvűeket azonban, a barbárokat, úgy kezelje, mint az állatokat és a növényeket: hasznuknak megfelelően, tehát zsírjuk, megnyúzhatóságuk, igavonó erejük, tápértékük szerint, nem feledkezve meg a nyelvi szempontokról sem; a borjúnyelv kitűnő eledel.

Arisztotelész tanácsa önmagában mit sem ért volna, ha nem fejezi ki ugyanakkor a görög közvéleményt; ha nem csatlakozik hozzá eszmei megerősítés a múltból is. Harmadfél száz évvel korábban a milétoszi Thalész „nemzeti önérzetét” így foglalta hálaadó imádságba: „Köszönöm, hogy ember lettem és nem vadállat, hogy férfinak és nem asszonyinak, hogy hellénnek és nem barbárnak születtem.” Az öreg bölcs, Arisztotelésszel „összekacsintva” maga sem tett mást, mint amit saját korának uralkodó közvéleménye megkívánt: elhatárolta magát mindattól, ami nélkül nem bírt megenni.

Egyes történészek szerint Nagy Sándor nem követte Arisztotelész tanácsát. A meghódított népek egyesítését tűzte ki céljául. Fegyverrel természetesen. Mert mi hogy indul, ha menet közben módosul is, akképp folytatódik.

Az indulás közismert: az egyetemes elrendezőnek és mindent megbékítőnek először, az egyesülés legfőbb meggyőző érveként, mindent szét kell vernie. Szétloccsantani koponyástul a legcsekélyebb ellenvéleményt is. Ne csodálkozzunk!

Dareiosz hadainak megfutamítása, a hegyekben partizánkodó néptörzsek gondos agyonveretése, az ellenálló települések ifjúságának módszeres kiirtása nélkül ugyan kinek támadt volna kedve föllelkesülni a pánhellénizmus gondolatán? Amelynek bevezető tanácskozásai – mindenkori törvények szerint – a csatatereken zajlottak le. Isszosz, Gaugaméla, Szíria, Média, Baktria, India jajkiáltásai adták hírül az új korszak kezdetét. Az egyesülés érdekében először azoknak kellett meghalniuk, akik elleneztek. Saját embereinek lándzsadöféseitől múlt ki Dareiosz; satrapáinak – az új korszak konjunktúrapolitikusainak – árulása folytán esett széjjel az egész perzsa hadsereg; az eszmecsere átcsapott kisebb egységekbe; a troglodidáknak, a barlanglakóknak is színt kellett vallaniuk: ragaszkodnak-e még ősi isteneikhez; a makacsok, a nehézfejűek az utak mentén hosszú sorban keresztfákra meditáltak, akár az igazság, amelyet ugyancsak megfeszített állapotából oly módon szabadítottak ki, hogy miután leszedték, újra visszaszögezték a fára, mégpedig a régi állapotok tagadásaképpen új módon és új szellemben: fejjel lefelé. Gáza hős védője, némi fegyelmezetlenségről téve tanúságot, későn vette észre, hogy olyan eszmével, amelynek érvei falanxba sorakoznak, dárdák hegyén ülnek, kardhüvelyből villannak elő, nem lehet kukoricázni. De akkor már – hogy védő s védett falai leomlottak – élve került Nagy Sándor kezére. Tény, hogy a békés elvonulást több ízben is felajánlották neki. Légy a mi testvérünk, Bétisz, Hellasz fiai magukba fogadnak, megosztják veled nyelvüket, kultúrájukat, még isteneiket is, akik megengedik majd, hogy áldozatot mutass be nekik; add föl nyomorú barbár mivoltodat, légy görög, légy makedón, s velük és általuk egyenrangú polgárként gyakorolhatod az ő jogaikat! Térj eszedhez, Bétisz, vesd ki magadból Ahrimánt, a Rossznak istenét, s ne hidd, hogy a nap Ormuznak mindent látó szeme; isteneid, a rosszak is, csak arra jók, hogy MÁS légy, nem görög. Az igazi istenek az Olümposzon laknak. Hozzánk csatlakozva s barbár nevedet feledve - gondold el, mily szépen és bizalmat keltően csöngene: Philón, Platón, Xenophón vagy Anakreón – az agorának lehetnél szavazó polgára; ha érdemed engedi: baszileusz is a polisznak élén, öregségedre pedig a legfelsőbb tanácsnak, az athéni bulénak tagja. De Bétisz, tudatlan konokságában, nem óhajtotta a bulé-tagságot. Az ostromlók, hogy mégis megnyerjék maguknak: átfúrt bokáinál gyeplőszíjra fűzve lovakkal vonszoltatták végig a városon.

(1971)

FÉJA GÉZA: SÜTŐ ANDRÁS

Sütő András „együgyű” családi krónikákban, elhagyott, megtaposott falvak és emberek felsóhajtásaiban, elejtett szavaiban, fukar mondataiban, mezősei gyerekek beszédjében, a szürkének tetsző mindennapok nyelvében fedezi fel az „ősköltészetet”. Maga sem titkolja, hogy Arany János a mestere. Ami pedig a „hazaiakat” illeti, tartása, konok hűsége és helytállása Kós Károlyra emlékeztet.

Könyvét úgy nyitom fel újra és újra, miként a profán magyar bibliát. A bibliában találunk ilyen sűrűséget, egyszerűséget, a lényeg ennyire teljes és mezítelen jelentkezését, ekkora szabadságot az idővel szemben. Kemény Zsigmondról írt néhány sorában nem csupán a nagy elfeledett sorsát sommázza, ugyanakkor egyetlen lélegzetvétellel Pusztakamarás, sőt a Mezőség keservét is felsóhajtja. Rögtön utána falutörténet következik és a magyar nyelv sorsának balladája, siralmasa. Majd egy emlék: csecsemőkorában sírt éjszaka, „rongyba kötött cukros kenyérbél, a dajkáló kebel gyatra utánzata” volt nyugtatója. De miként kerül mindez egymás mellé? Biblikusan, miként az író keresztül maga az emberi sors és végzet beszél, az író pedig mindennemű mesterkélten túl egyedül a belső összefüggések logikáját követi.

... Sütő András nem csupán azért tért haza, hogy a „keresztre feszített hétköznapiakat” újra végigszenvedje, és írói, tehát megfellebbezhetetlen ítéletet mondjon a tegnapról. Bár sohase tette bé maga mögött a kaput, ő az, „aki mindig elmegy”, mert várják az utak. Megtartó és igazító útravalóért jött haza, megtért, hogy sohase hagyja el az úton és tengeren járók csillaga. És mit kapott? Nagyon sokat, amit csak hazulról vihet magával az ember.

Szabó Magda

Ikládi László felvétele

„Az Ágyai Szabóknak és a Jablonczayaknak az az ága, amelynek egyesüléséből én születtem, egyaránt Arad megyéből származott Békésbe... Címereinkben a báránytartó kar, a madár, a medve helyettvadvíznek kellene hullámozni, felmenőim élete alakulását a Sárrét szabta meg...”

„... az első, amit meg kellett tanulnom, az, hogy debreceni vagyok. Debreceni polgár. Apám bizonyos emberi tartást jelzett ezzel...”

„Apám-anyám szüntelenül olvastak, s szüntelenül olvastam, mielőtt megismertem a betűket, magam is. Lakásunkban mindenütt könyv volt... Hogy bennem is ott az ősök íráskészsége, még azelőtt fölfedezték, hogy megtanultam volna a betűket, magam készítette verseket kiabáltam. Mikor már tudtam írni, az ajtóra jegyeztem fel őket...”

„Az érettségi fordulópont volt az életemben. Apám beletörődött abba, hogy nem megyek színiakadémiára, hanem beiratkozom az egyetemre... Életem legharmonikusabb, legboldogabb időszaka az öt egyetemi esztendő volt... Mohón tanultam, boldogan... amikor sohasem drukoltak ellenem, amelyben nem volt hátrány sem nő-mivoltom, sem életrajzom ez vagy az az adata.”

„Mire végeztem, dúlt a háború, fiú évfolyamtársaimat s a már kinevezett debreceni férfi tanerőket is behívták. Elhelyezkedésemet a Dóczi-intézet oldotta meg.”

„1944 decemberében, az új kormány székhelyén, Debrecenben megindult a felszabadult ország első irodalmi folyóirata, a Magyarok, ez volt az első igazán jelentős lap, amelybe Kardos László kérésére elkezdtem publikálni... s lettem az új kormány egyik első kinevezettje az új Vallás- és Közoktatási Minisztériumban, amelynek berendelt tanáraként a kormányvonaton Pestre jöttem, ahol aztán férjhez is mentem Szobotka Tiborhoz, és véglegesen megtelepedtem.”

„Ez az időszak, 1948-ig, a viháncoló, fiatal öröm, az életkedv, a túláradozó derű, a soha nem lankadó reménység, az elragadtatás emlékeit őrzi... Esztendőkön át Central kávéházbeli barátaim között éltem. Ez lett a családom... sugárzóan okos és tehetséges emberek között ott egyszerre otthonra leltem.”

„...1950-ben távolítottak el a minisztériumból mint osztályidegent...”

SZABÓ MAGDA: GALLÉROS KÖPÖNYEG

Féltettük egymást.

Szüleim engem mindentől, nemcsak reális veszedelmektől, irreális, rémálmokban előforduló lehetőségektől is. Amit válaszképpen éreztem, nem volt egészen egyértelmű. Egy csöppet sértőnek találtam, mert korán megszoktam, megtanultam, hogy vigyázzak magamra, ugyanakkor boldoggá tett saját fontosságom tudata. Varrógépünk volt, de még csak a közelébe se engedtek, s nagylány koromban se tanítottak meg a használatára, anyám egyik osztálytársa miatt, aki a varrótanfolyamon nem kaptam el az ujját idejében, s ráhajtotta a kezére a gép tűjét, halat akkor ehettem először, mikor már magam kerestem a kenyerem, a szálkanyelés lehetősége eltiltotta tőlem ezt az eledelt. A halból nekem a kopoltyúja jutott, félelmes, irizáló, mindenféle különös gondolatot ébresztő, mnorbid játékszer volt a hal, a kopoltyú és a pikkelyes test gyakran visszatért költőkoromban a versformálás víziói között. Az idegen ízek mindig vonzották apámat, olykor megpróbálkozott valami izgalmas külföldi konzervvel, tetszéssel nézegette, lefordította az idegen nyelvű szöveget a doboz hátáról, szagolgatta – mindent megszagolt, mintha míg a szagát nem érezné, nem tudná lokalizálni -, fölnyitotta, újra szagolgatta, ezúttal a tartalmát, habozott egy kevéssé, aztán minden alkalommal odaadta a konzervet a macskáknak. Majd elepedtem, hogy megkóstolhassam, ám nemhogy én, ő sem evett belőle, mert egyszer konzervmérgezésről olvasott, és nem vállalta a felelősséget, hogy esetleg az ő csemegéje is ártalmasnak bizonyul. Az uszodában nagyon hamar megtanítottak úszni az úszómesterrel, de voltaképpen nem szerették, ha a vízbe ereszkedem, mert hátha görcsöt kap a lábam. Féltettek ragasztól, rossz pillantású járókelőktől, apám állandó rémképei közé tartozott, hogy kalászt nyelek – hogy miképpen juthattam volna kalászhoz ott, a város közepén, ahol laktunk, ez nem jutott eszébe -, féltettek az ókúttól, hogi besüllyed alattam, a Nagyerdőben is, hogy valamelyik elhalt ág leszakad, és agyoncsap a fák között, félelmeik burája, amely életem kezdetére borult, még a templomban sem emelkedett fel: a templom mindig hideg, ott gyakran prüsszöl vagy krákog valaki, könnyen meglehet, hogy rám ragaszt valami betegséget, ne menjek a templomba, imádkozzam otthon. A szűkölés attól a konkrét vagy számunkra is megfogalmazhatatlan, képzelt valamitől intenzívebb volt, mint bizalmuk a templomban különösképpen jelenlevő Istenben.

Én nem féltettem magamat, még csak gyáva se lettem vagy ijedező. Bíztram bennük. Nem tudtam mégcsak elképzelni sem, hogy lehet valami, amit ne tudnának elhárítani felőlem, amellet állandó rettegésük azért nem volt különösképpen terhes, mert tüstént átalakult, illetve megszűnt, mihelyt valóban okuk lett az aggodalomra. Ha csakugyan baj volt, azonnal abbamaradt a bekövetkező veszedelem latolgatása, s helyet adott valami bátor, ronthatatlan derűnek. Micsoda két mesebeli nádszál volt az én apám meg anyám, csak akkor hajladoztak, ha szilárd volt a talaj, ha nem fújt a szél, s a rengőtalajon, katasztrófák és valóságos veszedelmek időszakaiban úgy álltak, olyan rendíthetetlenül, mint a hegyek. Sokszor voltam beteg, nagybeteg is, olykor válságos állapotban, s a betegség gyermekkorom legfényesebb időszakai közé tartozott: elveszve nagyágyukközepén, lázasan, mégis elégedetten engedtem át magam a párnák nyugalmának. Az éjjeli-szekrényen mindig meggybefőtt piroslott

ilyenkor, oldalának karcsú ezüstkanál dőlt, mint egy unatkozó őrszem az őrbódé falának, apám ujjainak citromszaga voot, ő csavarta ki a citromot a limonádéba, amit kedves, ómódi szóval limonátának hívott, s mindig megkóstolt, mielőtt kezembe adott volna. Ha arra gondolok, mennyit voltam beteg gyermekkoromban, a bajhoz, a rosszulléthez nem illő fogalmak társulnak az emlékhöz: mese, nevetés, ágyban is játszható játék az anyámmal s az éjjeliszekrény lámpája, amelynek főkötőt varrt anyám, szabályos, zöld főkötőt az ernyőjére, hogy azon át érje érzékeny szememet a fény.

Énis aggóttam miattuk, csak nem olyasmiért, amit meg tudtam fogalmazni akkor, vagy egy kisgyerek szermérmes szája szóba hozhatott volna egyáltalán. Nyugtalanított családunk furcsa képlete, életük és életem előzményei. Anyám első férje, akit gyakran meglátogattunk, s akit mindig ágyban láttam, amint a hirtelen lucskosra váló, piros paszposlos hálóinget cserélgetik rajta élete utolsó szakaszában (fiatalon, tüdőbajban halt meg szegény), a testvérem, aki a testvérem volt, de csak félig, anyám után; anyám nagynénje, aki – mihelyt elváltak – anyám első férjéhez ment feleségül, és így testvérbátyámnak nagy-nagynénje és mostohaanyja is lett egyszemélyben, bonyolult, végzetet lehelő és elkomorító gondolatokat ébresztő figurák voltak, mint a görög mítoszok zavaros relációinak képviselői, mint az Atreidák. A vallások különbözősége is aggasztott, anyám egyháza, amelynek nem élhetett a szentségeivel, mert református volt mind a két férje, s az lett mind a két gyereke is, és a saját sorsunk is, a kálvnistaké, akikkel a vallásháborúk korában rémes dolgok történtek, hátha megismétlődik újra az üldözés. Az ősök, a nagyszülők, dédszülők, egyéb rokonok, akikről gyakran hallottam, mert szívesen és hálával emlegették őket, ugyancsak nagy gondot okoztak nekem; legtöbbjük a temetőben volt, ott látogattuk őket, nem szóltam én senkinek arról, mit érzek, csak néztem a sírokat az elevenek riadalmával, majdnem haragosan. Nem értettem különös játékuikat, hogy a föld alá bújnak előlünk, hogy csak emlékkövük vab, de nem mozognak, hogy voltaképpen semmik, és úgy látszik, mégis valamik, mert a szüleim gyakran felkeresik őket, sokáig állnak sírjuk előtt, s anyám mindig megcirógatja dédanyám sírkeresztjét. Lenéztem a halott ősöket, úgy képzeltem ügyetlenek, hagyták, hogy valami elfogja, föld alá kényszerítse őket. Mért nem menekültek, mért hagyták, hogy ez történjék velük, ilyen méltatlanság, mért vállalták ezt a képtelen lakóhelyet és létformát? A halál külső jeleit vadászidényben az összekötözött lábuknál fogva kampóra akasztott „öngyilkos” nyulak mozdulatlanságán, megtört szemén érzékeltem ugyan a hentesnél – de nem fogtam fel, hogy dédanyám és a nyúl valahol azonos képlet, és azt aztán egy pillanatig sem hittem, hogy az elmúlás miránk is vonatkozhatik. Miért múltánk mi el? Eszünk ágában sincs. Lehet, hogy más igen, de mi ügyesek vagyunk, szeretünk együtt lenni, élni is, az élet, az eső, a nap, a reggeli ébredés, a víz üdítése, egyáltalán minden, ami a világba tartozik, olyan boldogító, hogy mi aztán itt nem hagyjuk sohasem. Bennünket kergethetnek, minket nem fognak el, mi majd élünk örökké, mindörökké. Ha temetési menet vonult el az utcánkon, szakértelemmel nézegettem az üveges hintót, nagy butaságnak találtam, hogy ilyen keserves célra alkalmazzák, mert igen szép jármű volt, sokkal szebb, mint egy hétköznapi kocsis. A koporsó láttán bólogattam: másokat majd ilyenben visznek el. Csak vigyék őket, ha nem tudnak magukra vigyázni. A halál élő, ember formájú, szabályos hivatalnoki ügykört betöltő valaki volt a számomra, s leginkább olyannak

képzeltem, mint a sintért, akit mindeki között a legjobban gyűlöltem, mert mindig vonzódtam az állatokhoz. Ám volt kutya, aki el tudott illanni a hurok elől, ez végképp megerősített abban a hitben, hogy ha a halál minket is űzőbe venne egyszer, elszaladunk, mint az ügyes ebek.

Nálunk gyakran volt szállóvendég, nagy volt a család. Apám igen későn nősült, lánytestvérei fiatalon férjhez mentek, egyik-másik unokatestvérem húsz-huszonöt évvel is idősebb volt nálam. Mibdig örültem, ha erdélyi rokonok látogattak meg bennünket, mert sose jöttek üres kézzel, egyszer az egyik narancsot hozott. Addig nem láttam narancsot a húszas évek közepéig, még nem volt nálunk behozatal. Magát az unokatestvéremet is akkor ismertem meg, addig nem találkoztunk, fiatal özvegy volt, és riasztó, de kellemes meglepetéssel szolgált. Megláttam ugyanis mosakodás közben a mellét, és én még nem láttam fiatal női mellét soha, csak idősebb nőét. Álltam mellette a fürdőszobában, bámultam rá, meghökkenve attól, amit észrevettem: milyen szép ez a meztelen felsőtest, milyen más, mint az anyámé, úgy szemléltem, mint egy tárgyat, mintha nem volna eleven, míg föl nem figyelt rá, hogy nézem, magára nem kapta törülközőjét, és majdnem ingerülten föl nem szólított, keressem meg mit hozott nekem Erdélyből, ott van a kofferjában, barna zacskóban, vegyem ki, nem illik kislányoknak a fürdőszobában álldogálni, és nézni, hogy más mosakodik.

Azonnal elfelejtettem a mellét, futottam a bőröndhöz. Gömbölyű, pirosas, sima héjú gyümölcs izzott a papírzacskóban, illatos, fénylő és ismeretlen, mint a mesék aranyalmája. Beleharaptam egybe, mintha körte volna, nehéz volt enni.

A felnőttek úgy találtak rám, hogy héjastul rágom a narancsot, együtt az édesét a keserűjével, elképedt, dacos arccal pusztítottam ezt az ismeretlen valamit, amit szebbnek éreztem, mint amennyire ízlett. Kivették a kezemből, meghámozták, úgy adták vissza, s a háborúról kezdtek beszélni, egyikéről azoknak a képtelen fogalmaknak, amelyekkel nem tudtam mit kezdeni, amelyekre nem szívesen gondoltam. „No lám, a háború – mondták a felnőttek –, hogy egy ilyen nyomorult kisgyerek héjastul lásson neki a narancsnak.” Unokanéném elkészült a fürdőben, végképp kicsomagolt, mint kiderült, selyemcukrot is kaptam, az nem érdekelt. Nyomorgattam a narancs héját, és a két fogalom, a háború meg a narancshéj valahogy összeforrt gondolataim között. A rokon azt mondta, szeretne azonnal útra kelni, a férje sírját látogatná meg, siet, hogy még nyitva találja a temetőt. Apám ajánlkozott, elkíséri, megkérdezte tőlem, megyek-e én is. Nem akartam, még tartott az ismeretlen gyümölcs bűvölete. Több narancs volt a stanicliban, talán egy kiló. Nézni volt igazán jó, meg szagolni.

A felnőttek útra készültek. Tavasz lehetett vagy ősz, mert apám kabátjához rögzült az emlék, volt neki egy fekete galléros köpönye, ha megvolna, most divatos volna megint, azt kapta fel, aztán karon fogta azt unokahúhát, és elindultak. Egy darabig kísértem őket, ki a kapun, a fasorban is, ameddig nekem engedélyezett, önállóan is bejárható terület határa engedte, kötényem zsebét megtömtem naraccsal, mintkét kezemben is az volt. Néztem utánuk, ahogy mentek, unokatestvérem mesélt valamit, gesztikulált, apám csak ballagott mellettem. Szél fújhatott, de meleg volt, mert a galléros köpönyeget nem gombolta be, a kabát kidagadt, két szárnyába belekapaszkodott a szél, apám fekete alakja olyan volt, mintha nem mozogna, nem

láb vinné, hanem a levegő, csak sodródott a nyitott, fekete köpenyegben egy kis sovány ember.

És akkor történt velem valami, sose jöttem rá, miért, mitől, és miért éppen akkor. Bámultam utána, ahogy távolodott, és hirtelen megéreztem, hogy egyszer elveszítem örökre. Egyszer úgy fog elindulni a fekete szárnyak suhogásában, hogy nem fordul vissza, hogy nem jön meg soha többé, hogy ostobaság, amit kitaláltam az elfutásról meg a menekülésről, a halál van, kivédhetetlen, eljön érte, anyámért is, értem is, és egyszer mind ott leszünk majd az érthetetlennek és felháborítónak érzett sírban, virág felettünk, a nevünk kőbe vésve, és éppúgy nem fogunk tudni válaszolni és jelet adni egy felettünk álló kisgyerekeknek, mint ahogy nekem nem tudnak szólni az ősök. Csak álltam, meredten, holtra váltva, még egy perc, és befordult a sarkon, eltűnik előlem, eltakarják a házak, máris olyan messze jár, hogy alig látni. Akkor elkezdtem futni utána, mintha az életemért szaladnék, futni, nem tudom, miért, talán azt remélve, hogy ha elérem, megfogom a kezét, és belekapaszkodom a köpenyegébe, akkor lassabban ér annak az útnak a végére, amit ő is bevégez egyszer. Hisz minden egymás nélkül percért kár, hát ne váljunk el egymástól, amíg csak lehet, beszélgessünk, szóljon hozzám, kérdezzon, nézzon rám, hiszen egyszer mi mind meg fogunk halni.

Először az egyik narancs gurult el, aztán a másik, aztán sorra mind, azok is, amelyek a kötényem zsebe legfenekén zötykölődtek, én meg ziháltam, és vissza se néztem a szétgurult gyümölcsre. Hosszú utca a Szent Anna utca, apámat a legvégén értem el, akkor már állt, visszafordult rohanó szandáljaim zajára. Állt, mosolyogva, csodálkozva, összefonta a kezét, állt, mint egy szobor. Mikor elértem, nekirontottam, belekapaszkodtam a köpenyegébe, fuldokoltam, de nem tudtam se sírni, se szólni.

– Mi van ezzel a gyerekekkel? – kérdezte unokatestvérem. – És hol a narancsa? Nahát!

– Mitől félsz? – kérdezte csöndesen apám.

Nem feleltem, magához szorított, míg meg nem nyugodott a szívverésem.

Az unokatestvérem az órát tudakolta, félt, hogy becsukják a temetőt.

– Megijedt valamitől – mondta az apám. – Akarsz velünk jönni?

Bólintottam, akkor megfogta immár üres kezemet, el sem engedte, vezetett. Nem faggatott, hiába is tette volna, arra, amit felfogtam, nem lettek volna szavaim. Szorítottam kedves ujjait, baktattam mellette. Beszélgettek, nem szóltak hozzám. A temetőben csak apercekig maradtunk, mi elhúzódtunk a rokon mellől, hogy ne zavarjuk. Még fenn volt a nap, kurta árnyékunk rávetődött a sírokra. Sem akkor, sem soha, később sem, mikor már pontosan tudtam fogalmazni, és azt is észrevettem, hogy milyen kétségbeesetten ragaszkodik az életéhez, nem tudtam megmondani neki, mivel néztem szembe azon a narancsos délutánon, amely örökre úgy rögzített akkor először látott unokatestvérem szemében, hogy alighanem félkótya vagyok, és préda is, és ugyan mire viszem, ha annyira nem méltányolok semmit, hogy szerteséjjel göröm a narancsaimat.

Mikor apámat temettük, s koporsója ott úszott előttem a gyász kocsi üvegfalú tengere mélyén, még egyszer visszafordította felém szép római arcát, és rám mosolygott. De csak egy pillanatra, mert aztán indult is, vállán a galléros köpönyege, amelyet évtizedek óta nem láttam már, amiről fogalmam se volt, hová tűnhetett. A

szél, a márciusi szél hólyagosra fújta, apám nem mozgott, nem a lába vitte, csak a levegő.

SZABÓ MAGDA (részlet Lengyel Balázs írásából)

Akár hiszi a kedves olvasó, akár nem, Szabó Magda költő. Költő nemcsak úgy, mint például Déry Tibor vagy annyian a prózaírók közül, hogy fiatal korában verseket írt, próbálkozott a verssel is. Nem, Szabó Magda priméren költő volt abban a egyedi hangban, amely az Újhold-költőkre annak idején jellemző volt. Azon mód, egyből kítűnik ez, ha csupán egyetlen versének, az édesedik az ecetnek végső sorait, finom rím-disszonanciáját ide idézzük:

Ha édesedik az ecet,
Amit a kor a számba töltött,
Ki hagyja rájuk örökölni
A Szót, ha nem én, nem a költő?

Igaz, ez a bizonyos ecet nemhogy édesedett volna a továbbiakban, sőt! 1948 után az Újhold-költők elnémultak. Lehet, ez lehet, vagy talán ez is lehet az oka, hogy Szabó Magda új műfajba kezdett. (Mellesleg, közülük csaknem mindenki műfajt változtatott; Kálnoky, Nemes Nagy Ágnes, Lakatos, Jánosy István, sőt Pilinszky is fordított, Mátyás, Vidor Miklós, Végh György és többek között személyem – ha lehetett ifjúsági regényeket írt. Mészöly Miklós meséket. Mindenki mást, legfőképpen műfajából kilépve, többnyire újat.) Szabó Magda regényekkel lepte meg, no nem a világot, hanem legbelső barátait, mert azokat az ötvenes évek eleji-középi regényeket, a Freskót és Az őzet – akkoriban olvastam őket – nem lehetett még félnyilvánosan sem terjeszteni, pláne kiadni.

Szakonyi Károly

Szakonyi Gergely felvétele

„Apámék... a Rottenbiller utca második emeletén kaptak lakást... Noha a János kórházban születtem, Crosilla doktor keze alatt, első utam a világban mégis ebbe a házba vezetett...”

„36-ban apám Óbudán, a Vörösvári út 120. alatti házban megvette a Schlosser-család vendéglőjét...”

„Jöllehet Pesten születtem, hétéves koromban lekerültem apám szülőföldjére. Minden jelentős dolgot ott értem meg... Egy uradalmi major az né születésem helyszíne. A kovács műhelye meg a szíjjártóé... Néztam a patkolókat, a gráfolást... Nagyokat hallgattam, füleltem...”

„Gyűlöltem az iskolát; soha nem voltam jó viszonyban a tanárokkal, nem sétáltam velük „problémázva” le s fel a folyosón, s fordulónál tiszteletteljesen a hátuk mögül a bal oldalukra kerülvén...”

„Apám elhatározta, hogy hegedülni taníttat... Semmire sem haladtam... szívesen rajzoltam, festettem, sokat olvastam, és még többet térferegtem az emberek között... Már írtam néhány verset.”

„Akkoriban elég rosszul éltünk anyagilag... Amikor azt mondták a többiek, hogy be lehet vonulni katonának, ahol azután az ember egykettőre repülő tiszttá lesz, habozás nélkül megírtam a kérelmet...”

„A katonaság előtt, valószínűleg téves önkifejezési vágy folytán jelentkeztem színésznek a főiskolára. De hiába adtam elő Tiborc panaszát, eltanácsoltak... A hadseregben mi is megalakítottuk a színjátszó csoportunkat, s ott színészkedhettem kedvemre. A díszleteket is én festettem.”

„A novellát természetes műfajomnak érzem, a színházat pedig nagyon szeretem. A két műfaj között rokonságot érzek, itt is, ott is a lényeg van kinagyítva... sűrítés... felfokozottság... A dráma ezt még előadásmódjával is hangsúlyozza. Ezt a felfokozottságot nagyon szeretem. Néhány órába sűrítve, mert tovább már elviselhetetlen... A mutatvány lényege, a lengő trapéz, dobpergés, ez a csodálatba ejtő pillanat izgat...”

SZAKONYI KÁROLY: A CIRKUSZ (novellarészlet)

...Egy kis Duna-parti vendéglőben találkoztam a törpével.

Nem volt másutt hely, csak az ő asztalánál, mellé telepedtem. Emlékszem, gombapörköltet evett, és Parádi vizet ivott hozzá. Mondtam neki, hogy sört vagy bort kellene inni e nehéz étel után, ám mosolyogva magyarázta, hogy a mesterségével nem férne össze; így tudtam meg, hogy artista, összebarátkoztunk. Akkor még – meg kell vallanom – nem ismertem a Rudolfit, hírből sem, s kissé leereszkedően kezeltem e vándorcirkuszost, csupán az tetszett, hogy alantas voltához illően szolid és szerény fiú volt. Ó, mennyire tévedtem megítélésében! Nem azért volt szinte testetlen, mert kisebbségi érzete volt, hanem mert az Öreg szellemében nevelkedett. A 3 Grandel említésekör elismerően bólintott ugyan, de különösebb hatást nem tett rá e nagy hírű név. Bosszantott, és – azt hiszem – dicsekedni kezdtem, amit ugyancsak szelíden tűrt, majd amikor szünetet tartottam, váratlanul azt kérdezte: - Boldog vagy? – Összereztem erre, talán el is sápadtam, nem tudtam többé képmutatóskodni. Apró kezével elsimítgatta maga elől a morzsákat, szőke haján végighúzta tenyerét, majd ujjait összekulcsolta és halkán, szemérmesen arról beszélt, hogy sokféle dicsőség lehet az életben, de mind kisebb értékű annál az egynél, amely a gyermeki hit és merész álmódosítás örökös megőrzését jelenti. Kollégát én még hozzá hasonlóan nem hallottam beszélni. – Ostobaságból és hiúságból – mondta elhagyjuk gyermekkorunk álmait, melyeket áttetsző gyémántokként hozunk magunkkal az ismeretlenségből. Mindenki ilyen ragyogó, tiszta gyémántot hoz magával, mely később gazdaggá tehetné őt, s ekként gazdag lenne a világ is. De a gyémánt látszatra egyszerű, könnyen hihetjük, hogy mihaszna üvegdarabkával játszadoztunk, különösen azért, mert az emberek valaha elkezdtek gyűjteni a színes kacatokat, melyek gyönyörködtetik a szemet tarkaságukkal, s emiatt értékesebbnek tetszenek. Mihelyt mások kezében ilyet látunk, szégyelljük színtelen játékszerünket, eldobjuk, és igyekszünk, hogy nekünk is olyan tulajdonunk legyen, mint a többinek. Sok idő eltelik, míg rádöbbenünk, milyen értéket szórtunk el, de aligha kereshetjük meg, már a helyre sem emlékezünk, ahol elvetettük. Vannak azonban olyan emberek -, akik hűséges természetűek, és nem akartak megszabadulni születési ajándékuktól, noha kinevették őket mások. De ezek az emberek, ahelyett hogy társaik csalódottsága láttán most fizetnének a gúnyokódásokért, azon fáradoznak, hogy a birtokukban maradt gyémántot kincssé tegyék...

Hosszan és barátian beszélgettünk, a törpe kíváncsivá tett, szavaiból megéreztem, hogy olyan titkot tud, amit meg kell ismernem, hittem, hogy segíthet rajtam. Beszélt a társulatról; kértem, hadd tartsak vele. Alaposan megfontolta a dolgot. – Nem könnyű – mondta -, mert ahová én elvinnélek, ott kezdetben szembedned kell, csak sokára érzed majd, hogy jó helyre kerültél. – Kérleltem, s végül beleegyezett, hogy bemutat az igazgatónak – ahogy ő mondta: az Öregnek -, s ha hozzájuk kerülök, szívesen dolgozna velem. Tervez egy számot – mesélte -, amely elképzelhető lenne kettőnknek.

Nos, uram, életemben még nem éreztem eladdig olyan szelíd nyugalmat, mint amikor az Öreggel beszéltem. Gondolhatják, miként van egy szerződésalkötéskor, az ember izgul, hogy megfelel-e, azt sem tudja, hol áll a feje, ügyetlenkedik, újra kezdi,

végre sikerül – egyszóval csupa rettegés, csupa izgalom. De az Öregnél nem így történt. Akkoriban még jó megjelenésű ember volt, elegáns egyszerűséggel öltözködött, nem ivott, nem dohányzott, körmeit rendben tartotta. A lakókocsiját fehérre mázolták, puritán berendezése meglepett. Nem volt szegényes, inkább cicomázatlansága miatt gazdag. Tükrözte jellemét. Megnézte kint a sátorban, hogy mit tudok, aztán hosszan beszélgettünk; apró ügyes kérdésekkel kitudta életem főbb pontjait, addig keresett, kutatott bennem, míg rá nem jött, mikor éreztem azt, hogy olyanná kell lennem, mint a többinek, mikor kapott el a sikerhajhászás láza, mikor hazudtam először, mikor csaptam be másokat és magamat. Estébe hajlott az idő, mire idáig értünk, és már-már aggódtam, hogy ennyi időt pazarol rám; meg is mondtam neki, de csak mosolygott: - Nincs fontosabb ennél! Nos – mondta -, amibe gyarlóságod taszított, azt mind el kell felejtened, és újrakezddük az életet. Kemény küzdelem áll előtted, rajtad a sor, vállalod-e? A mi társulatunk célja, hogy megszabadítsuk az embereket keserveiktől, ehhez pedig az kell, hogy ne csupán testünkkel, de szellemünkkel is, tehát egész lényünkkel végbevigyük a varázslatot a porondon. Soha ne arra gondolj, hogy mit vár tőled a közönség, mert ha így teszel, hamis utakra tévedsz, vége-hossza nem lesz a próbálkozásnak, s majd nem lesz örömet munkádban, sem te, sem ők. Arra gondolj csupán, hogy mit vársz magadtól. Idézd fel egykor gyáván elvetett álmaidat, mindig az legyen mutatóvanyod magva. Hidd el – s majd meglátod -, erre kíváncsiak ők is. Sorsunk és sorsuk egy. Ha kendőzetlenül adod önmagad az attrakcióban, úgy érzik majd, hogy ők is részesei a mutatóvanyának, hiszen különbözőségünkben is egyformák vagyunk valamennyien. A varázslat abból áll, hogy helyet cserélünk: mutatóvanyos és néző – néző és mutatóvanyos: a varázslat erejében nem különbözik egymástól...

Így kerültem közéjük, ekként éltem és dolgoztam a társulatnál. Nem voltunk vagyonosak, mert az Öreg azokat is beengedte az előadásra, akik nem tudtak fizetni (meg kell mondanom, hogy sokan visszaélték jóságával, s habár tudta, nem bánta. „Vannak köztük olyanok – mondogatta -, akik éppen e csalással kerülhetnek az igazak közé”). Nem a pénzétz doplgoztunk, hanem a célért, a cél pedig, uram, a tökéletesség volt...

SZAKONYI KÁROLY

(részlet Farkas László írásából)

Valamelyik fiatalkori lakása falán ott függött Hemingway hatalmasra nagyított fényképe. Féltették is tőle akkoriban. Utóbb Csehovtól féltették, másik mesterétől. Nem került egyikük uszájába sme. Tanult Kosztolányitól is, szeremcsére, de nem lett Kosztolányi. Szakonyi lett.

„...csak arról ír, amit nagyon ismer, és a magáénak vallhat” – írta a pályatárs, Gáll István. – „Életrajzot lehet összeállítani kötetei anyagából.”

Gazdag írói lelőhelye a gyermekkor. Novelláiban, tárcáiban föl-fölbukkan apja vendéglője a törzsvendégekkel; a nagycenki major tág világa, a mesteremberek arca, mozdulatai. Első nagy sikerű elbeszélése, az Esüsthású halak mutatja, milyen mélyen maródott belé a kamaszkor, a háború szörnyűségei. Majd a sorkatona-élet, olyan elbeszélésekkel, mint A fogoly, az Emberi üdvözlés, a Francia tanya. Hányódása éveiből, a segédmunkás, az utazó ügynök, a kocsikísérő emlékeiből novellák sora született. A tisztviselő-időből, évtizedek múlva, a Bolond madár című regény nagy szerelmi vihara s a rettegés analízise. Felnőtt, írói életében a felbukkanó arcok, a megtapasztalt sorsok – férfi-nő viadalok – váltak novellává, drámává. Mindig az átélt vagy közelről látott élet.

Gelencsér Ferenc felvétele

„Életem egyik fontos, nagy hatású lakóhelye volt Tab... A lakosság fele iparos és kereskedő. Öregapám szanó és szűrszabó iparos volt, olyan vállalkozó, akinek az ipar a kisujjában volt. Hét-nyolc vándorlegény dolgozott nála... Két kocsival járták a vásárokat.”

„A könyvekkel hamar megbarátkoztam. Persze mint kisgyermek, előbb csak látványszerűen. Mert mind Takáts, mind Mocsy öregapámnak, mind pedig édesapámnak elég sok könyve volt...”

„Édesapám egyetlen fiú volt, s amikor kitört az első világháború, a híres 44-es ezreddel bevonult. Oly idegen s rémítő volt családunk számára ez a katasztrófa, hogy nagyanyám az egyszem gyermek féltésébe a szó szoros értelmében belepusztult...”

„...Másodikos gimnázista koromban másfél éven át csak a halállal ismerkedtem. Háromszor estem vissza egy mellhártyagyulladásba... A lábadozással az életkedv érzékeimet a világ szépségeinek és a test és érzékkedv érzékeimet a világ szépségeinek és a test és érzékszerveim örömeinek szárnyaló fölismerésére vezette...”

„A kaposi sajtó vasárnapi számaiban mind több zengeményem jelent meg. Úgy hiszem, diákverseimnek köszönhetem a továbbjutást, ha nem is az irodalomban, de a gimnáziumban.”

„Életutam ajándéka volt, 1929-1934 között a pécsi öt egyetemi esztendő... Duzzadó vitorláimat már az irodalom szele lobogtatta. És hogy végleg a költészet, az irodalom feszítette ki, azt elsősorban Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, Weöres Sándor, Kardos Tibor, Ijjas Antal, Holler-Bajcsa András, Tatay Sándor egyetemi évek alatti barátságának köszönhettem...”

„...Öt évig nem kaptam állást... Mint állástalan diplomás, mindenre ráértem. Ennek köszönhető, hogy sokat tanultam és sokat írtam...”

„...Becehegy a nád- és vízközeli szőlők vidéke, a pincék népmód orfikus világáé. Mert a poklok kis kapui is ezek a pincebarlangok... Én nagy suttogónak, tudósnek és nagy fényszerzőnek tartom a bort. A pincém ezért egy kicsit kápolna formájú...”

„A jó vers lényege, azt hiszem, abban rejlik, hogy sikerül-e úgy közölni a mondanivalót, hogy az a másik lelkében a lehető legmélyebb „sebet” üsse. Ez egyben a költészet fiatalságának lényege is...”

ICARUS A KÖLTŐHÖZ

Ki nem az Égő Szárnyra épít,
szánandó szolga mind.
Építsd magadba hát az égnek
Tündöklő sarkait.

Jeget díszítsél pálmaággal.
A fényt ébenbe áztasd.
Mély völgy fölött kötélhíd szálán
tanítsd repülni szárnyad.

Alattad égjen bár üvegből
éles csepér-patak,
altasd el dallal síró tested
és nyisd ki szárnyadat!
Mit sajnálsz? Az omló port talán?
Leszel még véle egy.
Hogy élsz. Ő hirdeti, a szárnyad
s a hűvös ritka menny!

Ha ezt nem érted, ültessél fát,
vagy magról nagy tököt,
s vágj bölcs arcot, akár a majmok
a narancsok között.

FAKUTYÁN, FÉNYBEN

Egy gitárnyakú, nagy barát
repült a malmos völgyön át,
mezíten lábbal, hosszú karra.
Olyan volt, mint egy kopasztott
angyal.
A dermedt láb aranyló bolyhai
csillogtak, mint a kis-kacsák
pihétől sárga könnyű tollai.
S kezében volt a száraz ág,
amelyre mint a vadgalamb
leszállhatott – ha kedve hozta volna -,
de ő csak szállt az égi porba.
A nagy kerék alatt a molnár
a pengő égre bámult.
Szeme kiállt a koponyából.
Piros száján a mosolya
világított, akár a réten
a sás szokott a nádból,

mikor a könnyű nyárfacsónak
kendert szállít a békés tónak...
Lángolt a rendház méhese
s a fényes jégcsapokra szállt
tizenkét zümmögő család.
A kis patak eloldta íjját,
megeredt s a kéklő nagy garat
örölni kezdte lassan a havat.
A jégen átsiklottam épp borért...
Ilyen volt s az volt ám a tél!
-Ki látott engem? -
Se föld, se víz alattam.
Akár a fény, akként suhantam.

ÉS LEDOBTA HORGONYÁT

Láttál-e szilvafát repülni?...
Mikor kitágult őszi gömbje
lágyan billeg törzsén a fűben
és páros, kis kék gömbjeivel
följebb és még följebb ível...
Oly hamvasan és oly harmóniával,
hogy az idő kitárja mellét
s a tér e szép dimenziója
-akárcsak anyja volna-
viszi... Így láttam én!...
És szállt és szállt a szilvafa.
Árnyéka lábunk és szemünk előtt
fölszította az őszi legelőt...
S ahol a repkény zöldjét sose váltja,
a rejtett források között
a ludak – csőrük égbe mártva –
álltak, mint behavazott hárfák!
Hárfák, melyeket elvesztett a dél,
mert sorra fagyott mind, aki
e tájon hárfát szokott hordani...
S a kristálytisza madarak
nézték a türkisz gömb alatt,
hogy szállt és szállt a szilvafa...
A válladon feküdt kezem.
Mint hajnalra emlékezem. -
...Mert így! ...Nem én! ...Te mondd
tovább!
Nem álom... Szólj!... Te légy tanúm!
Szavad gyémántja – kedvesem -,

hogy így láttuk, mi ketten!... Így!
Ki ott álltál velem,
zöld forrás hárfái fölött
tavaszból átnyílt őszi szerelem.
-Hogy szállt nagy zöld
és kéklő kis ballonjain...
S nem ritka - szólj -, hogy mindig így,
hogy így jön e páros őszi hónap,
a szárnytól és aranytól oly csodás
szeptember-októberi villanás.-
Aztán, csak annyi még, hogy itt a tél!
Közénk vág, mint egy lezuhant,
elégett szén-pilóta.
És itt marad dermedten, feketén,
mint vadkörtefa hosszú hóban...
De addig is, te légy tanúm,
hogy hamvasan és fényesen,
mint harminc év előtt a szerelem,
úgy szállt fölöttünk az a fa.
Oly fényesen és oly harmóniával,
hogy az idő kitárta mellét
és akkor, hogy el ne hidd, hogy elszáll,
bemérte és ledobta horgonyát,
s megállította fönt a fát...
S már minden mértannál az a több.
hogy ott ragyog s hogy látjuk
odafönt...

KI ÖTEZERBEN ÉLSZ

Ha majd az ember hangról olvasgatja már
a verset s hogy mit mond a szép,
s könyveinket, mint lyukas kódexeket
forgatja majd a többcsillagú nép;

mikor már vegytanával tölti testét,
-mint ma benzinnel én a motort-,
hogy meddig vigye utasát, a lelkét,
és élni nem lesz ennyi gond,

vajjon még lélek lesz-e az, ami nekünk?...
S megért-e ő, kinek fia
csak önnön szobrát lesi s kinek istene
egy gyógyszeres alkimia?...

Megérti-e dalunk?... És lesz-e násza

az adagolt világba,
honnán tán vissza se tud emlékezni majd
korunk zöld vadonába!

Mikor a nemzés csaknem örököt jelent!
És eltűnnek majd a temetők...
Szép lesz-e majd e kőnélküli sok liget
s megáll-e ő egy ág előtt,

mint én, akit most ép egy rigó szólogat?...
Ötven vagyok s gondolva rád,
neked írom, ki ötezerben élsz, talán
e hattyúdal ma éjszakán...

Ajánlás:
S mert nyelvünk már akkor alig-alig értik,
nem lesz nagy kincs e pár sorom,
de tán egy nyelvtudós megérzi, mire is
gondolt egy hajdani rokon!

ÚJ THERMOPÜLÉ?
Bekerített világ

Véresszemű hullók a parton...
Pecsenyeillat és gépek vizelete
és bálnazsírtól bűzlik a fenyves.
A szörny már lombok és szirtek között
s a tenger földerül, akár tavunk:
a hullámokról partra szálltak! –
És részvéttel nézi a víz a földet,
hogyan csörög, bűzlik és villog az út...
Nézi, mit művelnek
a sziklák fehér romjain,
templomok kódex-magányán,
szent pincéik között,
melyeket Thesszália és Sümeg
és Provánsz lépcsőire raktak
a karddal és betűkkel harcolók...

Thesszáliából Lokriszba át
Most is így és itt visz át az út!...
-És nincs megállj? -
Csak Ephialteszek?...
A kerülők!... A sok de-től da-do-gók...
És pecsenyeillat bűzlik
a fenyvesek és oszlopok között

s a szép törzsek metszésein a dór-
vágású ég már nem kék amfora.
Hó-felhők sem képzelt istenek.
Szép mellük íve pállott és varas.
Égi szukák kószálnak, merre vagy
és korom és füst és vonulnak a keselyűk
árnyékán konzerv-pajzsok pikkelyes hada.
Cég-zászlók, milliárd sisak-doboz.
Acél-nyáron a jólfutó öröm
nyergén a bíborarcú győztesek!

Mögöttük fekete és előttük:
kék olajjal kenve minden út.
Bűzlik a szentek és úrhajók ege...
Vízen az élő sárkány, kócsagot, várost,
halat szivárvány-hálójába fal.
Fehér tudósok, kopott remeték,
a sziheten egyenként válogatják,
s nem él!...Megfojtva szálankint a fű.
Reszket az éhes kecskenyáj s mint
okos sziréna, bög Krisztus lova,
a békés és nagyfülű számár...
Dermedten, nem lándzsák nyelére,
fényes szerszámaikra dőlnek
a tiszta rend aszott szőlőmunkásai.
Testvéreik a kikötőben, lent,
nagy szálkás ládáikra állnak.
Nézik és egymást is, miként vonul
Ephiáltész nem ember nyomán
a Verhetetlen:
mögéjük és ellenük!
nézik, mint húzza Thermopülén át
a pikkelyes és vérs, zászlós táborát.
Állnak s már lassan értik:
Embert mímel Xerxesz fején az álarc!
Állnak és egymásra néznek:
Leonidász halott?...
És felel az egyik:
-De ott áll a domb.
Rajta már király nélkül is győzhetünk!-

ICARUS A KÖLTŐHÖZ

Ki nem az Égő Szárnyra épít,
szánandó szolga mind.
Építsd magadba hát az égnek

tündöklő sarkait

Jeget díszítsél pálmaággal.
a fényt ébenbe áztasd.
Mély völgy fölött kötélhíd szálán
tanítsd repülni szárnyad.

Alattad égjen bár üvegből
éles cserép-patak,
Altasd el dallal síró tested
és nyisd ki szárnyadat!

Mit sajnálsz? Az omló port talán?
Leszel még véle egy.
Hogy élsz. Ő hirdeti, a szárnyad
s a hűvös, ritka menny!

Ha ezt nem érted, ültessél fát,
vagy magról nagy tököt,
s vágj bölcs arcot, akár a majmok
a narancsok között

TAKÁTS GYULA

(részlet Kabdebó Lóránt írásából)

Az ifjú Weöres Sándor írta egyik levelében Takáts Gyulának: „Változol. És minden változás: előny; a fejlődés csak látszat, csak változás van.” Takáts Gyula pályája ebben az értelemben változik az idő nélküli mítoszból az időben észlelt szakadékokon át a pillanatig, amikor már elveszíti értelmét az idő és felfénylik a sors.

Először régi és új verseinek gyűjteményét, az 1978-ban megjelent Vulkánok, fügefák címűt olvasva írtam le azt a sajátos teóriámat, amely szerint egy táj, egy környezet és egy stilizált hangnem, az őelőtte ilyen tömény formában sohasem volt „annon stílus” ösképeinek kidolgozása és hagyományként követelése ennek a költészetnek sajátos paradoxona. Sajátos rejtezkedés, mely személyes jelenlét helyett mindig csak a kapcsolódást hangsúlyozta. És ezt el is hitték neki, sőt a baráti kritika éppen ezt igazolta vissza: volt és van ez a bizonyos „pannon líra”, melynek rangos követője Takáts Gyula.

Somfai Sándor felvétele

„Ha nem tudom elmondani haraszti házunkat, a becsurgó tetejű konyhát, a rossz szőlőket, sárgabarackfákat az udvaron... S legelőször is anyámat, aki már öreg volt, ráncos és megfáradt, amikor én a tudattal is megismerkedtem... Másként nem beszélhetnék nagy ellenfelemről, apámról sem, a nyersről, értetlenről, erőszakosról, és mégis gyermek-, ember- és állat- megvilágszeretetéről...”

„A polgári negyedik osztályának végén behívta az osztályfőnök anyámat.

Meg kellett ígérnie szegénynek, hogy becsületes mesterségre ad... Keserű, sötét idő fordult rám. Apám mint ingyenélőt kinézett a házból. Elmentem dolgozni. Szivattyúkat esztergályoztam egy helybeli iparosnál... Semmihez sem éreztem se kedvet, se tehetséget.”

„Hogy mondhatnám el...a budai kereskedelmit,ahova némi szomszédi segítséggel bejutottam, és újjávedlett emberként tanulni kezdtem?... Csernus Tiborral, Juhász Ferencsel...”

„Végre keresnem kellett: apám, anyám, ezúttal egyhangúlag, nem engedett egyetemre. A sertésvágóhídon hordtam a hulladékot, zsírt, dögöt, belet; Thomas Mann-t olvastam, és írtam rossz, szomorú verseimet. Aztán... átmentem köszörűsnek Csepelre.”

„Szabó Lőrincnek egy napon, egy sugaras, haraszti napon megérkezett válaszlevele... Verseim jelentek meg; a gyárban híveim és ellenségeim támadtak. Kiadták első könyvem. Jó ismerőseim és barátaim nőttek írók, költők, rendezők, szerkesztők, festők, fizikusok között.”

„Elképzelttem magamnak egy kis meszelt, nádtetős parasztházat valahol Harasztin a Duna-Tisza-csatorna mentén, ahol az erdők és a Nagy Síkság találkoznak, elnyúlnak a messzeségbe. A gyerekkori ködökbe, hajnalló párákba.”

ÖSSZETÖRJÜK A KÖTÁBLÁKAT

Összetörjük a kötáblákat
és nem vésünk másikat helyette,
nem gyömöszölünk újra sárkányt,
puffadt kígyót a fejekbe.
A homály földrajzának most vége.
Nem lesz többé halott tenger
sótemetővel, halszemekkel:
mocsár-ivó szél, kinevetünk,
s képzeletünket, mint a szobát,
kimeszeljük tiszta fehérre.

AZ EMBER BELÜL ÜRES

Az ember belül üres,
az ember belül üres,
az ember belül üres.

Fekszik a homokon,
fekszik a homokon,
mint a lukas ladik.

Nyikorog a bordái közt
nyikorog a bordái közt,

amit a szél beszél,
amit a szél beszél,
amit a szél beszél.

A KÖLTŐ IDŐS, A TAVASZ IDŐTLEN

Pitypang-virágtól a pázsit
sűrű arany-zene,
arcom barázdáit
végigtapogatja a nap keze.
Barna morgással a dongó úgy röpül
a százszorszépekre, ahogy tavaly
s a kis diófa kitör a sziklák közül
zöld indulataival

Tíz évem talán ha van,
talán csak öt.
De fogyó időm még most se suhan
vad rettegek között.

A halál nem elpusztít valamit,
inkább kibontja
az Én salétromos falait
az égen túl lobogó csillagokra

TORNAI JÓZSEF
(részlet Szigeti Lajos Sándor írásából)

Kicsit késve indul. Amikor első kötete, a Paradicsommadár megjelenik, éppen a krisztusi korba lép, éppen annyi idős, mint József Attila volt a halálakor, de ez egyúttal azt jelenti, hogy érett költőként mutatkozhat be; Szabó Lőrinctől várva biztatást. Költői magatartásformájának ösztönös és tudatos kialakításában más utat jár, mint nemzedéktársai. „Elmenni oda, ahova nem lehet” – vallja szinte egész költészetében, s ez a lehetetlennel is szembeszegülni akaró, Adyra emlékeztető „mégis-morál” hatja át líráját; az „oda” határozószó egyszerre jelent itt teret és időt: az ősi és modern összekapcsolódásának igényét, mint a vallott-vállalt mesterhez írt Bartók című költeményben, de jelenti a gyermekkorba való visszavágyódás élményét is, amely leggyakrabban a küzdelemmel kapcsolódik össze.

A Helikon és a Balaton utca között születtem a Kossuth Lajos utcában, két hónappal a nagy gazdasági válság kitörése után, a bibliai szegéány, Lázár napján. Ennyit a szimbólumokról. Goethével elmondhatom: „Apám hagyta rám alkatom / s azt hogy egyenesen éljek, / anyám a vidám alkatom, / s hogy szívesen meséljek”. Középpolgári szinten éltünk, apám orvos volt, gyerekkorom tele örömmel. A nyarakat sokszor anyai nagyszüleim balatongyöröki vörös terméskő villájában töltöttem, nagyapám latin-német szakos tanár volt, hatalmas könyvtárral és műveltséggel. A villa a tóparti dombon állt, dísz- és gyümölcsfák között.

Tízéves koromban szüleim elváltak, és én a pannonhalmi Dante Gimnáziumba kerültem, a bencésekhez. Nagyszerű tanáraink közül is kiemelkedett igazgatónk, Kovács Arisztid, hittantanárom és cserkészparancsnokom, Békés Gellért, latintanárom, Tihanyi Bánk és irodalomtanárom, későbbi igazgatónk, Jámbor Mike.

Arany János balladáinak tanulása és elemzése közben döbbsentem rá egy májusi délután, hogy tudok verset írni. Kosztolányi, Tóth Árpád, Babits versfordításait addigra már ismertem, hála verskedvelő szüleimnek és kítűnő iskolámnak. 1948-ban érettségiztem, két hét múlva a gimnáziumot és diákothont államosították.

Bölcsészkaron kiváló évfolyamtársaim voltak: Albert Gábor, Albert Zsuzsa, Antall József, Katona Tamás, hogy csak az ismertebbeket említsem.

Az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezése és vezetése vádjával a Jónás-tanács hat évre ítélte. Illyés Gyula közbenjárására 1955. Május 10-én szabadultam. A csepeli Rákosi Mátyás Vas- és Fémművekben dolgoztam. 1956. Október 23-ig.

A forradalom alatt, 1956. November 1-jén, az Uránia moziban bevásárolták a Politikai Foglyok Szövetségének Forradalmi Bizottságába, Béri Gézával, Gyöngyössy Imrével, Kárpáti Kamillal, Gérecz Attilával együtt. Kecskési Tollas Tibor lett az összekötőnk a Nemzetőrséggel.

A fenti költőket a még Vácott szerkesztett Füveskert című vers. És műfordításantológiákból ismerték rabtársaink. Körülbelül tíz kötet készült el ebből Kecskési Tollas gyönyörű kalligráfiáival. A kötetekből négy maradt meg, a börtönben elásottak és befalazottak immár fellelhetetlenek a sok átépítés miatt.

Én 1957-ben újra börtönbe kerültem fél évre. Szabadulásom után voltam kocsikísérő, raktáros, utcai könyvárus a Margit-híd budai hídfőjénél.

Keresztury Dezső, volt professzorom segítségével a Széchenyi Könyvtárba kerültem, ott dolgoztam 1962-től 1970-ig. Azóta szabadfoglalkozású író vagyok.

MESTERSÉGÜNK KOCKÁZATA

Levetem lassan a ruhát,
barátot és szerelmet.
Mezítelen állok, mint a nád,
vagy kád ölén a gyermek.

Tisztása söpröm udvarom,
pár régi lim-lom itt-ott.
Arcok emlékek, dudva, gyom,
könyörtelen szakítok.

Így leszek egyre kevesebb,
de a kevésben gazdag.
Veled vagyok, vagy ellened?
igazságom igazgat

Az én utamnak, mint a kő
mMegvan külön esése,
Gyorsul, hogy múlik az idő,
s nem tér le szélverésre.

Bármint is, ki kell mondanom,
amit igaznak érzek,
s az, hogy el nem hallgathatom,
érekem már köz-érdek.

Akkor is, ha a most s az itt
fontolgatást tanácsol,
vagy kezesebb szavakra int
az aklát féltő pásztor.

Konok. Kemény. Könyörtelen.
Lehet halálra hajszol.
Mert nem védhet meg senki sem
a saját igazamtól.

NAGY VADKAN

Bősz agyarakkal testesül meg,
sötét sörtével, véreses szemekkel,
vadkan képében jön el az ördög
Pannóniába, herceget ölni,
Adonisz-szépet, lehelet-tisztát,
s kemény bár urat , villámló eszűt,
gyémántgerincűt, ki ajósorsban bízott,

s szablya nem érte, sem tüffencsik-golyó,
de görbe sarlód pokolbéli fajzat
fented vesztére, vitéz életére.
Úgy látom eljön értünk sorban, hamarjában
a Nagy Vadkan, jó sorsunk agyarára
veszi s viszályba horgad a fejetlen
ország: urak, vitézek, kapitányok
mert sátáfattya megtörted a lelkek,
egymásnak esnek csattogó agyarral.

DANTE RAVENNÁBAN

Ezek lennének az új száműzöttek?
kik a Városból önként, hősen szöktek.

Kik a Tanácsnak talpát nyalták nemrég?
most szent sátorból gyalázzák Firenzét.

Riszáló rimák, nagyütéses kis hímek,
szájálnak a guelfből jött ghibellinek.

Hazájuk? Mint a kétgazdájú ebnek,
itt falkára, ott gazdag koncra lelnek.

Együtt csaholják velük? – Nézte őket.
itt falkára, ott gazdag koncra lelnek.

Együtt csaholják velük? – Nézte őket.
-Magukban gyávák, de hordában hősek.

Megrázta fejét. Letett köpenyt és kardot.
Íráshoz ült. A fóliánsra hajlott.

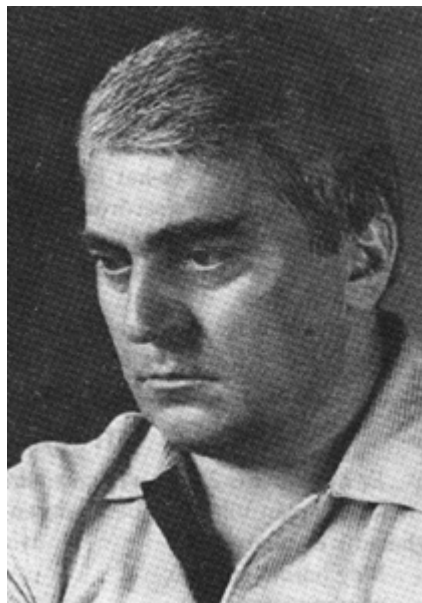
Írt. S míg az undor a torkáig áradt:
Magából csinált pártot önmagának.

TÓTH BÁLINT
(részlet Kis Pintér Imre írásából)

....a könyörtelen szubjektív etikára törekvés munkál Tóth Bálint minden valamirevaló sorában... Mégis: ha nem lett volna saját igazának ilyen fanatikusa, akkor is nyilván előbb találja meg önmagát, s hamarabb kapta volna meg a szót – de az volt, most is az. Pedig a „kuruc düh” mellett líránk másik fő gyökeréből is táplálkozik: a literátor ősök európai példákra mindig éberén figyelő esztéticizmusából... elemi tehetsége, az ösztönös költőiség ereje bűvöl el. Az a már túlcordulóan is gazdag érzéki szépség, amely könyörtelen szellemi tartással, abszolútát sóvárgó művészetikával lobban össze, hogy a lélek végleges drámáit villantsa fel a versben.

(1976)

...a kikelet harmadik napján. Nem kis büszkeség tölt el emiatt, hiszen keveseknek adatik meg, hogy a tavasz gyermekei lehessenek. Azért nem falumban, Bükkszenterzsébeten születtem, mert a járás az idő tájt kapott mentőautót.

Apám a vasgyár segédmunkásaként dolgozott a pakkeroknál. Ők lapátolták ki és be a vagonokból a kokszt, szenet, meszet stb. Aznap, amikor születtem, vasárnap volt. Apám féldeciktől spiccesen, de nagy csokor virág mögé bújtatva örömét állította be a kórházba.

1942 őszén láttuk utoljára. Harminc nap szabadságot kapott. Erzsébet-napkor indult vissza, amikor falumban a búcsút tartják... Az urivi áttöréskor érkezett vissza a Donhoz. Az aknavetőknél szolgált. Túlélte a voronyezsi ütközetet. Vonultak vissza Belorusszia felé, amikor egy német tiszt el akarta venni az egyik magyar katonától a zabot. Szóváltás kerekedett. A német tiszt agyonlőtte a magyar katonát. A fáradt golyó, ami átment rajta, eltörte apám jobb felső combcsontját. Szánon vitték tovább. Egy hónapig didergett a csillagok alatt. Egy német katonaorvos írta anyámnak: „combcsonttörés, nagyfokú vérveszteség és harmadfokú fagyás volt halálának az oka”. Valahol Minszkben temették el.

Érettségi után fölvételiztem az ELTE Bölcsészstudományi Karának magyar-orosz szakára. Amikor a bizottság elé álltam kinevettek. Hangosan. Kíméletlenül. „Mit Akar maga itt közepes eredménnyel, amikor a jelesek is visszadobáljuk?” Én azt mondtam: „ Ne azt nézzék, hogy milyen az eredményem, hanem hogy mit tudok! Irodalomból jó, oroszból szintén jó a minősítesem”. Meghallgattak. Eredményes fölvételi vizsgát tettem. De helyhiány miatt nem vettek föl.

Aki járt már hengerműben, tudja, miről beszélek. Aki még nem járt, ha csak teheti, ne is járjon soha! A kemencék előtt nyolcvan fokos hőség volt. Innen kellett a vasat húznunk! A csarnokban hatvan fok volt és állandó huzat. Nadrágunkat félóránként locsolgattuk, mert olyan száraz és forró volt, mint a kályhacső.

Már 1961-62-ben eljutott hozzám a hír, hogy megalakult az írogató egyetemisták köre, akik Mozduló címmel stencilezett folyóiratot is kiadnak. Siettem hozzájuk. A kört Tolnai Gábor vezette, titkára Varga Lajos volt. Boldog voltam nagyon, mert életemben először itt publikáltam két vagy három verset.

Hát ha van csoda, akkor az a csoda nem lehet se több, se kevesebb annál, hogy én leállamvizsgáztam! Közepesen, de hála istennek, hogy így is. Mivel állást nem kaptam, beléptem a körút egyik fülkéjébe, fölöttem a telefonkönyvet, és máris

tárcsáztam a Vasas Szakszervezetet. És nem hiába! Könyvtárost kerestek a Magyar Hajó- és Darugyárba.

Baráti köröm nem széles, de engem körülölel. Azokat a költőket, írókat szeretem, akiknek duendéjük van. Értük tűzbe tenném mind a két kezemet!

VAN EGY VILÁG

Csörgőre húzva hajnalunk,
sörhab csipkézi éjszakánk:
van egy új világ itt általunk!
S honunk helyett egy félhazánk.

Kerekíti a telehold
szemünk esteledő tavát.
Miasszonyunk, szomorófűz
tükrözteti ott szép magát.

És testet ölt a szerelem,
mert nem égi bútor az ágy!
Mégis, mikéntha fellegen
vonulnának az éjszakák.

HAZÁIG

Könnyű öklömet egy fuvallat
eskühöz, lassan szívemre ejti.
Kivallat, minden ősz kivallat!
S a sorsomat, mint vádat elejti.

Kicsillagosodik a csönd és
bogárlik felém egy távoli zöngés.
Hazáig az út fogyó holdmeredek!

Rétről a ködöt magamra húzom,
s ősen, a kertek alatt elúszón

ballagok tova, szeptemberedek.

ŐSZ FA

Adjatok ennek a fának nevet:
szállni tanít egy fészek éneket,
s ő tartja fölém reccsenet-kék
dómkupolád is, szúette mennyezet!

Adjatok ennek az ősz fának nevet,
ha kinek mersze van, keresztelje meg!
Nékem szavaktól üres odú a szám:
ma kaptam tőle tízezer levelet.

Már tudom, én a gyermeke voltam,

csillaggal érő s hulló gyümölcs,
kit szemmel tart a szőlőhegyoldal,
s kiért fölnyúl a nagyárnyú csősz.

FÁN MARADT LEVELEK

A drága Doktor úr,
a novemberi nap
röntgenezgeti még
beteg bordáikat.

Hátuk panaszfalán
sóhajokhoz szokott,
esőcsepp-puha ujj
kopog, kopog, kopog.

Magam varjúhodón
egy rendelőpadon
várok a leletre.

Kint fák. Itt-ott levél.
és zeng a gyászruhás
rigók rekviemje.

SZÉP ELMÚLÉS, GYÖNYÖRŰ ENYÉSZET

Rettegem itt a csillagok titkát,
hunyorogok: hátha kerengő kripták?!

Ezen a haláltávlatú bolygón
nem tudok tűnődni még mosolygón.

Elég, ha egy száraz ágra nézek,
odavan máris minden kedvem.

Szép elmúlás, gyönyörű enyészet:
mért nem tudsz megvigasztalni engem?

ALFÖLDY JENŐ: UTASSY JÓZSEF

... „életbevágó dolgokról” beszél: szerelemről, a létezés gyönyörűségéről és borzongató veszedelmeiről, békéről, hazaszeretetről, nemzetköziségről – közös szóval: az élet értékéről. Helyesebben nem „beszél ezekről”, hanem versekben éli mindezt; gyöngyözi homlokával, nem az erőlködők veritékével, hanem mint aki könnyedén fut fölfelé a remények és a hősiek reménytelenségek hegyén, mint Balczó András a Küldetés-ben.

Utassy azért válhatott a fiatalok kitüntetett költőjévé, mert oly romlatlan, oly tiszta és természetes, mint maga a jóra való ifjúság. Versei ennek köszönhetik folklórértéküket.

... Aki a rezignált bölcsességet érzi szívéhez közelinek, azt a pesszimizmust, ami az élet rosszával tisztában van, mégis szembefordul vele, az úgy tekinthet erre a költészetre, ahogyan Eötvös József a Petőfiére.

... Mestere annak, hogy néhány sorban feszültséget keltsen, s a feszültséget heurisztikus fölismerésként ható „poénna” oldja föl.

... Ösztönösségéről kelt legendáit csak azzal a pontosítással fogadhatjuk el, hogy tudatossággal párosul, s az etika mindenkor igazolja.

...néha magam is úgy gondoltam Utassyra, hogy nagyszerű villanásai vannak, de csak villanásai vannak. Most inkább így mondom: ez a költészet csupa villanás, villódzás.

Vathy Zsuzsa

Kecskeméti Kálmán felvétele

„Mikor apám 85 éves korában „emlékiratot” kezdett írni, visszaemlékezéseit így kezdte: „ Apai ágon felmenőim mind kasszói lakosok, anyai ágon pedig mind középiszkázi lakosok voltak, mind nemesi származásúak. Ami a nemességet illeti, egy 1625-ben kelt adománylevél szerint (mi) II. Ferdinánd... további atyafiát Vathy Ferencet hatalmunk mindenhatóságánál fogva a nem nemes helyzetből kiemeljük, s az igazi és valódi nemesek társaságába felvenni megparancsoljuk.”

„ Nagyszüleimnek mindenesetre... 25 hold földjük és 7 gyerekük volt. Ez igen kevésre futhatta, 5 lányuk közül 2 gyári munkás lett, a legidősebb férjhez ment egy falubeli földműveshez, egyet apácának adtak, csak a legkisebb lányt és a két fiút taníttatták...”

„ Apám ebből a családból, a középszegény földművesek közül küzdötte föl magát városi értelmiségivé...”

„ Anyám liberális értelmiségi családból jött, bajor, osztrák, lengyel, szász, székely és még ki tudja, milyen felmenőktől...”

„1920-ban, a pápai Fő téren apám ügyvédi irodát nyit. 1945-ben levelet kap a Földigénylő Bizottságtól: 68 hold földjét megtarthatja. Ez az egyetlen barátságos gesztus a felszabadult Magyarország vezetőitől, alig egy év múlva beindul a gépezet... 47-ben összeesküvés vádjával letartóztatják apámat...”

„ ’58-ban leérettségiztem, talán épp azon a napon, amikor Nagy Imréék halálos ítéletét írták... ’58 augusztusában apámat értesítették, hogy ügyvédi irodáját zárja be...”

„ ’59-ben felvettek Veszprémbe – igen büszke voltam magamra, hogy egyedül, saját erőmből intéztem el, holott csak az derült ki, hogy a félelemből, hatalomvágyból, tudatlanságból felépített fal, az erős bástya ily omlatag volt, hogy bárhol lyukat lehetett ütni rajta.”

„28 évesen, kilépve előző életem minden kötelékéből, elhagyva a félelmeket és az előítéleteket, sejtve, mit akarok, vacogva, boldogan nekiindultam az életemnek.”

„ Ami pedig a jövőt illeti, apósom konyhájában, tizennégy évvel ezelőtt valaki a hátamra tette a kezét (hátranéztem, senki nem állt a hátam mögött), és azt mondta,

ne féljek, nem lesz semmi baj. Számítok az ígéretére, keresem, ki volt, és ami tőlem telik, én is megteszem.”

VATHY ZSUZSA: ÉN, MAGYAR, ANYA

Én, magyar, anya, eléggé elítélendő módon, előző este elkészítem gyermekeim másnapi reggelijét és tízórait, hogy ne kelljen korán kelnem. Mióta elmúltak tízévesek, így mennek el iskolába, önállóan, nélkülem. Nem látom el őket jótanáccsal és útravalóval, csupán azért, hogy családjukban ki-ki – tehát én is – élhesse saját, öntörvényű életét.

Én, magyar, anya, lehet, már rég nincs szükség rá, mégis ügyelek arra, hogy fiam minden este kezet, lábat és fogat mosson, s valamelyest tartsa rendben ruháit, szobáját. Ügyelek arra is, hogy ne beszéljen csúnyán, tanárait előttem ne szidja. Gyermeimmel próbálom megértetni, hogy a család közös feladat, munkamegosztás, ahol mindenkinek megvan a maga dolga. Sajnos, a végrehajtásban sokszor következtelen vagyok. Például régóta készülök rá, hogy elmondjam nekik: automata mosógépek legfeljebb húsz éve kaphatók nálunk. A mosás még az én gyerekkoromban is úgy történt, hogy felállítottak egy fateknőt, mosófazékban vizet forraltak, az első az áztató volt, a második a mosó, és ezután órákon át abban a képtelen testhelyzetben... Majd az öblítés, keményítés, teregetés – télen a padláson -, végül a vasalás.

Nem várom el tőlük, de örülök, amikor gyermekeim újságot olvasnak, külpolitikát, belpolitikát és sportot. Éppen ezért húszéves leánygyermekemet, bár vonakodik – vizsgára készül, ez a kifogás – szelíd erőszakkal, szemvillanások, mosoly, morgás, vészajtósló csend, egy kis tuszkolás, ráveszem, hogy jöjjön le, és szavazzon ő is a társadalombiztosítási választásokon. Annál is inkább, mert ez élete első szavazása, és semmiképp nem történhet meg, hogy nem megy el. Ha ezt most nem is érti, nem hagy baj, majd megérti néhány év múlva. A tőlem telhető tájékozottsággal és elfogultsággal, természetesen el is mondom neki, amit a jelöltekről tudni kell.

Hasonló módszerrel ráveszem mind a kettőt arra is, hogy amikor a Nemzeti Múzeumban kiállítják Munkácsy Mihály Golgotáját, jöjjenek el velem, és nézzék meg. És örülök, hogy tetszik nekik, bár titkolják.

Én, magyar, anya, nem nevelem izzó hazaszeretetre a gyermekeimet, mert nem akarom, hogy szüntelenül izzanak. A szeretet melegítsen, világítsen, segítsen élni. A Kalasnyikovok szorongatói is szüntelenül izzanak, és ez az izzás eddig mintegy félmillió ember életébe került. Lehet izzani kivételes pillanatokban, de életprogramnak kevés. Megmutatom nekik, bármennyire iszonyodom tőle, egyik napilap címfotóját, szerb asszony halott fiának a koponyáját szorítja arcához. Végiggondoljuk a változatokat: a fiú csak áldozat, vagy gyilkos és áldozat is? Az asszony arca egyetlen szörnyű ordítás.

Én, magyar, anya, néha megnézem gyermekeim füzetét, és meghallgatom a leckéjüket. Ilyenkor én is tanuló vagyok. Magyarország éghajlatát például. Megtudom Arany Jánosról, hogy a vándorszínészséget azért hagyta abba, mert azt álmodta, meghalt az anyja. Megkérdezem, tudják-e, hol van Nagyszalonta. Ez fontos, hogy tudják. Szent-Györgyi Albertet is, és a C-vitamint. Milyen tudós volt, mikor miért ment el Magyarországról? Végül, összeveszünk, hogy a zöldpaprikában vagy a petrezselyemben van-e több C-vitamin. Szerintük a petrezselyemben, szerintem a paprikában.

Az O. Nagyban (Mi fán terem) pedig megnézzük, honnét ered a szólás, hogy dugába dőlt; van-e dugá? Nincs, vagyis hogy van. Donga, mint hordódonga. Ahogy a rossz hordók dongái (dugái) összedőlnek, úgy dől dugába egy kivihetetlen terv. Ha már levettük a könyvet, megnézzük azt is, miért mondjuk, hogy Lebeg, mint Mohamed koporsója, de ezt már nem mesélem el, nézze meg, aki kíváncsi rá. Majd, hogy a végett és miatt névutók, az egyik valami célból, a másik valami okból, véletlenül se fordítva.

És pénteken este, amikor Petőfi csarnokbeli hangerővel bömböl valamelyik szomszéd házból a zene, egy másiktól pedig éjszaka közepéig ordítózik egy osztálynyi felügyelet nélküli gyerek, s gyerekeim csodálkozva kérdezik, de miért nem csinálsz már valamit, én, magyar, anya, lesunyom a fejem, s olyasfélét motyogok, hogy ez így van öt éve, tíz éve, és még sokáig így lesz. Szerencsére közlekedési szabálytalanság miatt egy rendőrautó valakit feltartóztat, hosszú igazoltatás, lámpák ki, zene el, fiúk-lányok az erkélyről be.

Az ajándék csendben kezembe akad fiam bab- és kukoricacsíráztatásról írt „naplója”, s álmosan, de örömmel olvasom a tanárnő megjegyzését: „bár rondán írsz, de igazi megfigyeléseket tartalmaz, érdemes volt”.

Én, magyar, anya, egyik hétvégén, hazafelé jövet Ausztriából, Szlovákián át, megfogadom, elmagyarázom gyerekeimnek: a történet, amiből élünk, vagyis a történelem – az indulatok, egymásnak ellentmondó vélemények – kulcsa az, hogy mi, itt, most más-más történelmi időben élünk. Más történelmi időben gondolkozik a nagyszülő, a húszéves, és másban minden egyes közép-európai ország. Lásd, izzó hazafiság mint erény, mint anakronizmus, és mint szörnyű kártékonyosság. Ez ma, itt, mind egyszerre, együtt létezik, és csak a jóakarat teheti, hogy államok, állampolgárok és utcaszomszédok szót értsenek egymással.

És ha már erről beszélünk, elmondom azt is: nincs magyar igazság, Magyar Igazság még kevésbé, ahogy mongol, belga, bolgár igazság sincs. Van magyar középhegység, Magyar Tudományos Akadémia, magyar nép, Magyar Szabványügyi Hivatal, de magyar igazság csak a szólásmondásban, ott viszont három. Ha minden népnek saját igazsága volna, még sokkal rosszabb volna a helyzet a világban, mint most, pedig ami most van, az se akármilyen. Ez nem így van természetesen Kolozsvárott, Érsekújváron, Szabadkán.

Maradjunk Spinozánál, az igazság: mértéke a dolognak önmagának és a hamisságnak. S pontot téve a dologra, modernnek kell lenni mindenestül. Hogy ki mondta? Természetesen Ady. S a modernség természetesen nem halandzsza, a semmi cifrázása, hanem új tartalom és új forma.

Így év végén, az iskolai évváró hangverseny után, mi, magyar anyák megbeszéljük, kinek-kinek a gyereke mit csinál nyáron, majd kellemes nyarat kívánunk atanároknak, a gyerekeknek és egymásnak.

Ezután elkísérem a fiamat a biciklijavítóhoz, ahova kiváltképpen szreteünk járnunk, mert a szerelők valaha versenyzők voltak, ma is szenvedélyes biciklisták. Ismerik bicikliutakat, az üzletekben kapható biciklifajtákat, azt is tudják, kik az esélyesek az idei Arany Mokka Kupán. A bringát egyébként azért kell megjavítani, mert egy hozzáértetlen, házi szerelés következtében kiugrott a sebességváltóból a rugó, szóval, mi magunk elrontottuk.

Márpedig manapság egyáltalán nem mindegy, hogy a megfelelő pillanatban át tudunk-e váltani alacsonyabb sebességi fokozatból egy nagyobbba és vissza.
Gondolom én, magyar, anya.

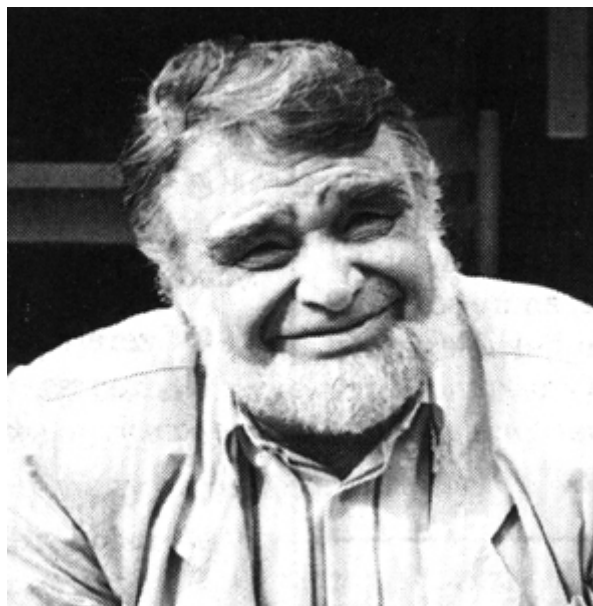
VATHY ZSUZSA
(részlet Tüskés Tibor írásából)

Essünk túl a nehezén. Ismerek egy rajzot. Pápán készült egy irodalmi est alkalmával. A rajzot A. Tóth Sándor, a pápai református kollégium (később állami gimnázium) Párizst megjárta művész-pedagógusa, Nagy László és Csoóri Sándor tanára vetette papírra 1972. December 15-én. A rajz (tollpróba) az irodalmi est két vendégének, Vathy Zsuzsának és Lázár Ervinnek az arcát örökítette meg. A két vendéget akkor már az élet és a sors közössége kötötte össze. (Később nem kedvelték irodalmi esteken az ilyen együttes szereplést.) Írófeleséget kétfelől érhet kísértés. (Mindkét eset irodalomtörténeti példákkal behelyettesíthető.) Az egyik: ha az írófeleség lemond saját egyéniségéről, és átveszi a férj stílusát, és annak fényében kíván tündökölni. A másik a kisebbségi érzés kompenzálása: ha az írófeleség érvényesülni akar, és elnyomja férje egyéniségét, ambícióit. Vathy Zsuzsának szerencséjére sikerült mindkét csapdát elkerülnie. Megőrizte saját hangját, és nem befolyásolta, nem korlátozta Lázár Ervin művészetét. (Persze az is igaz, hogy mikor találkoztak, már mindketten túl voltak a pályakezdés, az útkeresés állomásán.) Vathy Zsuzsa nem azért jó író, mert Lázár Ervin felesége. (Inkább fordítva igaz.)

TÍZ ÉV

(1991-2001)

GYURKOVICS TIBOR 1992. KÖSZÖNTÜNK, OLVASÓ!

Jó volna jókedvű lapot csinálni!
Különleges lapot, ami természetes,
természetes lapot, ami eredeti. Aminek
súlya van, de ha lehúzza a feje –
bukfencezni lehessen vele. Ó, játszani –
„A játszótársam, mondd akarsz-e lenni, /
akarsz-e mindig játszani?” –
kosztolányisan; – „nincs kísértet!” –
babitsosan; – „Az ám, / Hazám!” –
józsefattilásan.

„Hol vagytok, ti régi játszótársak?” –
kérddezhetné Petőfi a gyermekkorunkra.
Mindenki gyermekkorára. Hiszen nem
titok – a költő gyerek marad. Megmarad
bukfencező kedve a hivatalokban is, a

csillogó bálterem közepén is. Jaj annak, aki nem tud játszani! Megint csak József
Attila mondja:

„ Félek a játszani nem tudó emberektől... A diktatúrák légkörében divat szép
szónak becsmérelni a szellemi humanizmusnak mindama megnyilatkozásait,
amelyeket rengeteg szenvedés és erőfeszítés hozott napvilágra...”

Jó volna jókedvű lapot csinálni!

Manapság? Hamar beláthatjuk, hogy ez lehetetlen. Fából vaskarika. Mikor
fröccsen a golyó, és jobban aggódunk menekülő magyarjainkért, mint magunkért,
mikor országok és társadalmak törnek szét a történelem agyontaposott, véres
mozaikkockáivá, mikor fölöttünk úszik az egész század sötét árnyéka: nagyapáink
első világháborús szuronyrohamánakvad kiáltásai, apáink második világháborús
menekülésének hősivatagai, a magunk harmadik világháborújának
atombombagomba felhői, mérgezett hippi-virágfüzéreikkel, melyekre minden nap új
vér spriccel – itt közvetlen Európában, néhány kilométerre, de Afrikában, Ázsiában,
Közel-Keleten, a régi szovjet birodalomban vagy a kelekótya Amerikában is?
Manapság jókedvű lapot csinálni? Mikor nyakunkban ül az „ atra cura”, ahogy
Vergilius írja, a fekete gond lovasunk nyakában. És „ Vak ügetését hallani / Eltévedt,
hajdani lovasnak” a század eltévedt lovasának, aki sztálini lágerek, hitleri gázkamrák
között bolyong és őrzítő emlékeitől a „Capitaly” társasjáték kedélyes dobókockái közt
sem tud megszabadulni?

Most, mikor nemcsak szenvedésileg, de társadalmilag is szétesett a személyes
társadalom, s az ortegai tömegesedés massa-törvényei szerint „kecskeméti
kecskeréten / kecskék kecmeregnek, / jobb a tömegnek, / mint az egyeseknek”? Az

egyenek nincs helye, lakása, vallása, társadalma? S a világkrízis városgyilkosságokban, népiirtásokban nemzetölésekben tetőzik? És a baudelaire-i „ártatlan édenünk tűnt üdvökkel tele” a bűnözők perverz csalánosa, maffiózók paradicsoma lett?

Ugyan! Játszani! Hátunkban a rákosi-börtönajtókkal, melyek a tüdőnking belénk tapadnak és meglett korunkra se tudjuk kilélegezni őket? Mikor – helyette – a legjobb esetben – a furikázó embertalálmány benzingőzét szippanthatják be Mártírok úti ványadt gyermekeink a fuldokló oxigénhiányban? Mikor a puha, nyúlékony, adósságra vásárolt kádári kesztyűt úgy tépjük le a kezünkről, mint magunk is fölbujtó – „vétkesek közt cinkos, aki néma” – hajnali lady machbethnek, hogy a bőr is velejön? Dühünkben és a szabadság kétségbeesésében, dühödten a múltra, mely elrontotta jelenünket, a jelenünkre, mely kétségbe vonja a múltunkat, a jövőnkre, ami az Istennek se akar megszületni. És dühödten magára az Istenre, aki annyira magára hagyja az embert, hogy az fegyverrel se tud békét teremteni az olajfák alá?

Mondja Hamvas Béla, legbenső emberünk s legdrágább jóunk, hogy talán talán elkövetkezik a mélysötét világek után a hajnalodás „vízöntő” évadának boldogabb szakasza. Vajha így lenne, s minket is elregezhathatna a „furor laboris”, a munkamámor, mely csöndességében is gyógyít. Elmondhatnánk Szintén Hamvas Bélával: „Nem volt időm érvényesülni – én dolgoztam.”

Ehhez jó volna egy jókedvű lap.

Ahogy hetykén beállított hozzánk örökösen motorozó osztálytársunk, Mester István, diadalordítással, s némileg kifogásolható franciasággal fölívöltött a gimnáziumban: „Srácok! Liberté van! Elmarad a metekóra! Szabadok vagyunk!” És elkezdődött, elszabadult az a bizonyos „Lyukasóra”, melyben minden szebb volt, szabadabb, rendetlenebb és nevetetőbb! Következett a játék tanórája, az öröm iskolája, s hirdethettük a jókedv evangéliumát, mely szeretettel tölti meg a szíveket.

Mészöly Dezső elegáns magántanári vezetésében ez már megvalósult a tévében. Tőle kaptuk – kölcsönöztük a címünket, ahogy diákok a plafonig dobják sapkájukat – vagy az égig. Játékos jókedvükben.

Önfeledt lapot szeretnénk. Kosztolányisan:

„tudjuk mi rég, mily könnyű,
mit mondanak nehéznek,
és mily nehéz a könnyű,
mit a medvék lenéznek!”

S Babitsosan:

„Ha kincsre vágyunk, játszunk vagy lopunk:

- bátor csibék! Nincs róka! – mécses fűjva

nyugodtan alhatunk. Nincsen kíséret!"

„Az ám,
Hazám!"

„ Csak játék", mondja dalomra a kortárs;
én bólintok rá: biz az meglehet.
Verseimet ajánlom a falaknak,
Úgy írtam, ahogy nekem jól esett.

W S

(Weöres Sándor kézírásos verse – a szerk.)

Az író nem attól író, hogy az Írókamara vagy akár az Írószövetség tagja. Az író magától író – a tehetségétől. Ezt a rangot sem az Írókamara, sem az Írószövetség nem adhatja meg neki s nem is veheti el tőle.

Az író viszont maga is gyarló ember lévén, olykor közösségbe vágyik. Papos ismeretű emberként azt mondanám, valami olyasmire, amit Péter kiáltott Jézusnak, mikor az Emberfia „ elváltak előttök, és az ő orcája ragyog vala, mint a nap, ruhája pedig fehér lőn, mint a fényesség: - Uram, jó nekünk itt lennünk. Ha akarod, építünk itt három hajlékot (sátrat), néked egyet, Mózesnek is egyet, Illyésnek is egyet...”

Ez a sátor lehet kisebb, nagyobb. A nagy szervezetek taglétszáma sokszor nehézkessé, személytelenné teheti a „ vállalkozást”, és mintha nem igazolná tökéletesen a hegeli tételt, miszerint a mennyiség egy fokon túl a minőségbe csapna át.

Mi arra gondoltunk: ha személyesebb szövetség alakul, talán az irodalom is közvetlenebb és személyesebb lenne. Így alakult az Írókamara, melynek ünnepélyes „ ceremóniái” közé tartozik a székfoglaló. Ilyenkor az írókamara tag elévezeti mesterét, felső társát, elődjét, kedvencét a múltból, talán ahogy Dante mutatná be az ő Vergiliusát – jelezve az irányt, melybe pokoljárását tervezé.

Gy(urkovics) T(íbor)

Kamaránk első közgyűlésén hárman tartottak székfoglalót. Keresztury Dezső és az azóta elhunyt Vas István a verseiből adott elő, Hubay Miklós pedig új Gulyás Pál – tanulmányát olvasta fel. Ez utóbbit következő számunkban közöljük.

Keresztury Dezső és Vas István székfoglaló versei már megjelentek nyomtatásban. Illőnek tartjuk mégis, hogy a Lyukasóra is helyet adjon nekik, egyrészt mert megérdemlik, hogy minél több olvasóhoz eljussanak, másrészt pedig mert vallomásos versek: a választás is nyilván ezért esett rájuk a kamarai első bemutatkozáskor.

Bevezető szavaiban Keresztury Dezső elmondta, hogy a Széchényi Könyvtár kézirtattárában, ahol abban az időben dolgozott, gyakran felkereste Illyés Gyula. Sokat beszélgettek a Telekiekről, Illyés ugyanis épp azidőtt írta Különc című drámáját Teleki Lászlóról, s őrá tudta, hogy közeli kapcsolatban állt Teleki Pállal. Ezekben az eszmecserékben fogalmazta ő meg: milyen érdekes, milyen furcsa és milyen tragikus magyar sajátosság, hogy annyi szabadságharcos, kiváló közéleti ember, a jó ügyek, a nemzeti feladatok vállalója vetett véget kötéllel vagy golyóval az életének. Erről elmélkedve írta akkortájt az alábbi verset.

KERESZTURY DEZSŐ:

JELKÉP

Teleki Pál emlékének

Ha nyugtalan éjeken fölriadok
pisztolydörgéseket vélek hallani:
Széchenyi rémlik föl, aztán a Telekiek; -
az első László, kit beugratni csaltak haza,
a harmadik Géza, ki frontokon repült át
békét szerezni; de főként a második:
Pál, a földrajz tudósa, ki, amikor kellett,
odahagyta tanszékét egy sokkal nagyobbért:
s lett szabadcsapatos, mikor ezt kívánta
a hely s a perc: mert Európa; melyet
egy roppant város köreiként fejtett meg
vak önzéssel szétszaggatta leverte országát.
Ő mindig a szervesen nőtt egységeket
kereste a világban: a földekét, az embereket.
Nagy oktató volt; elkalandozott, de szétindázva,
szinte követhetetlen is egy célra tört; - kurátora volt
az Eötvösnek: nem vette rossz néven, ha kifigurázták
roppant körmondatait; közénk állt labdát rúgni,
nem volt „deli magyar”, törékeny alakján
derűt keltett a rövidnadrágos cserkész-
egyenruha: de abban a körben látta
a nemzeti javaréteg iskoláját. A nagy tömegben
egyedül maradt mindig; nem tudom feledni,
ahogy egy Szentistván-napi körmenet élén,
egyszerű díszmagyarban, örmény anyja vonásait
vegyítve székely őseiével. Buda sírnivaló
sugárzásában lépkedve: a nehéz magyarság
jelpévé nőtt magánya. Példa lett végső
tette is: elszánt tiltakozása a „szövetséges
nagyhatalom” perfídiája ellen. Ne kérdezd,
ki írta elégszer ma sem olvasható
búcsúlevelét s húzta meg a ravaszt: de
azt tudd, ki adta kezébe a fegyvert,
nem hagyva más módot a tiltakozásra;
kik szegték meg szavukat, hogy a nagy halott
helye ott lesz az igazságtételnél, mely
gonoszabb lett a botor réginél, s ahol még
nevét sem említették?! Ki védte meg ott
a tájékozatlan bíraktól az igazságot,
a csalfa erénycsőszöktől az erényt?! – S mégse
pusztulása legyen példa a cserbenhagyott

népnek, mely – volt oka rá! – követte volna,
ha meg nem menti az ősparancs, hogy
folytatni kell: az élet élni akar. – Rá
emlékezve élek aggastyánként is remélve, hogy
erkölcsét őrzik meg hű új nemzedékek; hogy
példája parancsoló emlék lesz: fényes csigahéj:
kemény csont-üregében ott zúg a folytonosan újuló
világ visszhangja mint az örök tengerek zúgása...

Ezután Vas István vette át a szót.

„ Nagyon sajnálom – mondotta - ,hogy nem tudtam,hogy ez a székfoglalód. Elhoztam volna én is Teleki Pál emlékezet című versemet. 1956 elején írtam, kétes, hogy elhangzott-e itthon a rádióban. Én a londoni rádióbanhallottam, a magyar adásban.”

„ Négy verset hoztam, ha... kibírjátok. Az első: Határozók és kötőszavak. A második: Az új Tamás (Ez egy régi vers, 1956. November 1-jén írtam, de annyiban új: 1989 végén jelent meg.) A harmadik: Armageddon. A negyedik: Búcsúszó.

Kérem szépen, utolsó versem tekinthető voltaképpen a székfoglalómnak. Ottlikról szól. Valóban csak néhány szót tudok róla mondani, holott regényi a mondanivalóm. Mint az utolsó kötetemnek, a másodiknak (AZUTÁN) jóformán ő a főhőse. Annyit írtak Ottlikról, mindenfélét,képzeletbelit. Annyit írnak európai összefüggéseiről, hatásokról, rokonságokról. Sokkal kevesebb a hatás műveiben, mint ahogy gondoljátok. Nem volt olvasó ember, de Magyarország legműveltebb embere volt ezzel együtt. Nem olvasott sokat – hadd tegyem hozzá - ,bár sokak számára ez már-már kiábrándító. Pontosan nem tudom, hogy például Zsigray Julianna miket írt – nem olvastam -,de Ottlik nagyon szerette Zsigray Juliannát, nagyon sok fontos dolgot tanult meg tőle. Például hogy az olvasóhoz jónak kell lenni.

Ottlikban az a megejtő, ami a műveit illeti, hogy a sok filozófia mellett megvette az olvasó szívét, a köznépet is, a legszofisztikusabb kritikusokét is.

Jó ember mint író. No, persze nem mindig jó ember. De tudta, hogy az olvasónak jól kell éreznie magát.

Kiábrándító, de így van. Hozzá még csak azt tenném,hogy életem legnagyobb élménye, hogy őt ismertem,

Hogy egy évet együtt töltöttem vele, és hogy a maga módján jó barátom volt.”

„ A maga módján őstehetség volt. Élete büszkesége, hogy nem volt írószövetségi tag, és bár úgy halt meg, hogy nem érhetette meg az írókamarát, ha élhetne még, tagjaink közé sorolnánk.”

VAS ISTVÁN versei:

HATÁROZÓK ÉS KÖTŐSZAVAK

Jöllehet ez és jóllehetaz és jóllehet garmadával,
Mindazonáltal, jaj. Mindazonáltal az egész is mindazonáltal,
Feltéve ha és feltéve hogy és feltéve azt, amit,
Ennélfogva és immár az úgyse, a mégse aligha segít,

Mert bőven van itt a mivel, a miáltal, a minekutána,
Nyilvánvalóan terjed a továbbá komor hiánya,
Hiába itt a noha, sőt hátha, a talán, a még,
Tudvalevően elégtelen itt az elég meg a sosem elég,

Hovatovább, ha azért, ha akárhogy, mindenesetre,
Elvégre, végre és végül is mindegy már, elkezdve vagy berekesztve,
Tehát és pedig és hahogy és sehogy és valahogy mégis,
És ha egyúttal, akár beleértve, azonban azért is,

Mert a főnevek, igék, a képek is egyszersmind kihullanak,
Marad a közbeszéd maltere, csikorgó, ügyetlen vivőanyag,
De ha elárasztanak az esetlen határozók, a kopár kötőszavak,
Végeredményben nem fontos más, csak a csak meg a csak meg a csak.

AZ ÚJ TAMÁS

És a tizenkettő között vala egy,
Akit Tamásnak, a Kettősnek hívtanak,
És mikor azt mondta Jézus: „ Ahova én megyek,
Ott legyetek ti is – tudjátok az utat”,
Így felelt: „ Hová még, nem tudhatjuk, Uram.
Mi módon tudhatjuk, hogy az út merre van?”
És mondta Jézus a Kettősnek, a szegénynek:
„ Én vagyok az út, az igazság, az élet.”

És majdan, mikor a feltámadás
Után a tanítványok újra látták,
Nem volt közöttük a szegény Tamás,
Csak hallotta a test feltámadását.
És mondták akkor neki: „ Mi láttuk az Urat.”
S ő felelé: „ Ha kezén a szögverte sebet
Az én szemem nem maga látja,
Ha be nem bocsátom az ujjaimat
A vérező oldalába,
Ha hozzá nem érhetek,
Én nem hiszem, én nem hiszem.”

És nyolc nap múlva együtt ültek tizenketten,
És közöttük Tamás, a Kettős, a hitetlen
És a zárt ajtón Jézus belépett
És szólt hozzájuk: „Békesség tinéktek!”
És mondta Tamásnak: „Hozd ide ujjadat
Bocsásd oldalamba, érintsd meg te magad,
A szögeknek helyét szemeddel nézheted,
Elhoztam kezemet, hozd ide kezedet,
Sóvárgó kezedet mártsd meg hét sebemben,
Légy immár hívő, ne légy hitetlen.”

És szólala Tamás: „Megjelentél nekem,
Te vagy az én Uram, te az én Istenem!”

„Mivel láttál engem, hiszed, hogy én vagyok:
Akik nem látnak és hisznek, azok a boldogok” –
Felelte Jézus Tamásnak.
De én, új Tamás, azt mondom: boldogok, akik látnak.

És boldog vagyok én, hogy láthatok,
És elmondhatom, hogy „Feltámadott”
Feltámadtál, sírba tett nemzetem.
A hét sebedet látta két szemem,
És kezeden a vasszögek nyomával
Megjelentél a zárt ajtókon által.
A nyűvek között megmozdult a tested,
A sziklakövet félregördítetted,
És eljött közénk a pünkösdi lélek,
S értelme lett értelmetlen ígéknek.

Mert én volta a Kettős, a hitetlen:
Azt hittem, nem vagy, csak a képzeletben,
S hitetlen ujjamat a sebedbe mártva –
Tudom csak, mi a test feltámadása,
És szólni nem tudok, csak dadogok:
Magyar vagyok.
És köszönöm, hogy szent sebed előtt
Életem tornya összedőlt,
S kiárad bennem boldog szégyenem,
S minden szemedre hordott kételyem
S a szenvedélyes értelem
Érvénytelen, érvénytelen.

Halottak napja. A határon át
Özönlenek idegen katonák

Jönnék a hódítók s a gyilkosok –
Magyar vagyok.
És nem vagyok többé Kettős, csak egy,
Bizonyosság dobbantja szívemet,
S értelme lett a nem értett ígéknek:
Te vagy az út, az igazság, az élet.

1956.

ARMAGEDDON

És már látni kezdik amaz Armageddont,
Ahonnan a Sárkány meg a hamis próféta
Rájuk tátja torkátkáromlással telítve;
Ahol a nagy Parázna bíborba meg skarlátba
Öltözötten ül a vörös fenevedon,
Amelynek hét feje és tíz szarva vagyon.
De ott a hét Angyal és kiönti sorban
Felgyúlt haragjának színültig telt poharát,
S olyan lesz a tenger, mint a megalvadtt vér,
És elpusztul benne minden élő állat,
És lesznek akkor nagy zendülések.
És villámlások és mennydörgések,
És köeső esik, agyoncsap mindenkit.
Akin ott a vörös fenevad bélyege,
S háromfelé szaggatják a skarlát Paráznát,
Aki a megalvadtt vértengerbe vettetik.
És akkor egy fehér lovon ülő férfi
Foglyul ejti lézersugárral a vörös
Fenevadat s ezer évre láncra veri.
És lesz nagy ujjongás és minden igazak
A musztáng lovasa elé borulnak.
A seregek Ura nagy cowboy kalapot
Terít a világra. És annak alatta
Állnak a templomok és állnak a gyárak.
És nagy csend lesz akkor, s békeesség a földön
A jóakarattú embereknek. Ámen.

BÚCSÚSZÓ

Nem engedted be magadhoz,
Habár óhajt vala téged,
Csakhogy tudtad, nem olyat hoz,
Mire még lehessen igényed.
Mert minek ott a fölösleg,
Ahol úgysincs semmire szükség?

Ne tekints rá vissza! Követhet,
Mikor elnyeri ő is a vesztét,

S indul vaksin te nyomodba,
Hogy kételkedve odataláljon,
Ahol őt is tán befogadja
Egy iskola, túl a határon.

HUBAY MIKLÓS: PÁROSVERSENY

I.

„Az irodalmi szó ugató sánta kutya
a nagy szimfóniák ívei alatt...”
Gulyás Pál

1942. február 19-én Debrecenben, a zeneiskola Mozart-hangversenyén elhangzott egy vers, egy méreteiben kihívóan grandiózus, hat részből álló poéma, 142 verssor (ám nyomtatásban még több is, mert néhol a szokatlanul hosszú verssorok csak egymás alá tördelve férnek ki a papíron). A költő olvasta fel, Gulyás Pál. Erre az alkalomra írta, egy ifjúsági hangverseny igényeit messze meghaladóbecsvággal. Nem is lelteni benne szikráját sem ama alkalmi szerzemények parádés elokvenciájának, amelyek pedig Debrecenben tisztos hagyományokra tekintenek vissza. Gulyás versének minden ízét áthatja valami fájó és transcendens áhitat. Mintha halálközelben, s valami kimondhatatlan benső töredelemből született volna ez a vers. Persze, a költő szívét a maga közeli halálának a sejtelmei éppúgy körülfonhatták, mint látomásai a gyermek Mozart kora haláláról, amelyek száz variációban merülnek föl a versben. S mint ahogy a mítoszokban a tavaszistenek halálát követi feltámadásuk, vagy mint ahogy a magyar nyelv mélyrétegeiből Ady kiásta ikerszóul a temesztetni ígét a támasztani mellé, ugyanígy kötődik össze e versben a halál és feltámadás. Csupa részvét, kétségbeesés és ujjongás ez a vers. Regisztereinek végletes változatossága azonban nem jelent valamiféle rapszodikusságot. Ellenkezőleg: átgondolt architektúrával épült – monumentumigénnyel. (Bizonyára a költő „exegi monumentum” igényével is.) Az egyes tételek és szakaszok immanens szépségei mellett épp azért különösen bámulatra és elemzésre méltó a vers felépítése.

Mozarttal ugyanegy pódiumról szólhatni – ez volt ám kihívás Gulyás Pálnak: kompozíciós igényében versenyre kelt a műsoron szereplő szimfóniával.

Egy kis királyfiról mesélek,
Aki a földön megfagyott,
Egy fejedelemről beszélek,
Akit mindenki elhagyott.
A csillagok fénye söpörte
S bedobták a meszes gödörbe.
Ott fekszik most is egymagán

S virraszt fölötte a magány.

De nem! Tizenöt társa várta,
Tizenötöllel ölelkezett,
Tizenöt holt koldus-barátja
Nyújtott feléje csontkezet:
Tizenöt meztelen kísértet,
Vak, béna, koldus és süket...
Így dobta a földbe a végzet,
Aki szent érc volt, szent üveg.
A földbe dobták, összetörték,
Eltemette a pillanat,
Ömlik szájából a sötétség,
Fuvolázik a föld alatt...

A zene feltámasztó ereje hozza vissza Mozartot. A föld alatt nem némuló fuvolaszó csakazértis osztinatója.

A cím pontosan fedi a vers tárgyát : Mozart idézése. Ahol is az „idézés” változatosan jelent felidézés, megidézés, ébresztést, másodszori megszületést, földreszállást, feltámasztást, megdicsőülést.

A költő érezteti, hogy versét elmondva, ő maga hozza létre csodás jelenségek sorát. Recitál és celebrál. Költészete hatalma most túláradoz, hisz párosul a zene még mágusibb hatalmával. A költő, a karmester és sírjából a halott szinte egyszerre mozdul:

Mindenkinek itt áll a posztja,
Itt állnak a hangok elosztva,
A mester fölöttük vezényel,
Kergeti a hangot kezével.
A hegedűk úgy hajlanak le,
Mint fűzlombok a mély vizekre,
Messziről sír a klarinét, -
Most kéri vissza életét!

Távolról érkeznek a hangok,
Homálytól reszket a terem,
Egy kis királyfinak harangoz
Az éj, őt hívja szüntelen.
A hegedűnek nincs határa,
Ez nem kürt és nem klarinét, -
A föld alatt fekszik bezárva,
S most kéri vissza életét!

Gulyás Pál hangjában, amikor ezt a verset szavalta, bizonyára volt – mindig volt, így mondják – valami sámánisztikus révület. Abban a korban, a század első felében nem is volt ritkaság a kántálásba átcsapó versmondás. (A magyar költőknek

akkor még nem kellett büntetőfeladatként ismételtetniük, hogy ők nem váteszek, hogy ők a világ minden kincséért sem adyendrék, csupán szerény magánvállalkozók, adófizető polgárok...) Babitsról írja Vas István, az oly puritán és minden feltűnést kerülő Babitsról: „ahogy a dobogón felmagaslott – mert versmondás közben kiegyenesedett, és alakját átszellemültség szinte valószínűtlenül megnyújtotta és elvékonyította, ahogy sötét lobogású szemét felénk szegezte, mintha dervis énekelte volna ránk varázsigéit”.

Én sajnos nem voltam ott azon a debreceni Mozart-koncerten, a Gulyás-vers bemutatóján. (A teljes versnek talán azóta is első és utolsó nyilvános előadásán!) Nem ismertem Gulyás Pált, nem hallottam szavalni. De ezt a verset majdnem megszületése ideje óta ismerem. Belém is egy elragadtatott hang recitálásában vésődött. Egy másik örökkön felajzott szellem – Kerényi Károly – ismertetett meg engem Gulyás versével. S Kerényi hanghordozásában is volt valami a vajákos papokéból. Kivált ha a „múzsák papjaként” lépett fel. Elvégre egybordában szőtt kortársa volt a századelő költőinek, kik nagyságukat nem-leplezett elhivatottsággal viselték (első vers-szavával Babits is „múzsák papjának” mondta magát, s Kerényitől meg hánszor hallottuk, még Pesten, fent a XIII-as tanteremben, hogy „én is egy görög isten vagyok”), és mint mítosz kutató és vallástörténész, Kerényi pontosan ismerte a divináció tónusait, plána szent szövegek olvastán. Hát még ha az alkalom is nagy volt. S az alkalom nagy és gyászteli volt. Gulyás kötetéből nem sokkal a költő halála után, 1944 őszén olvasott fel nekem Kerényi, az Itáliára nyíló svájci hegyek között, legkedvesebb verseinek recitálásába fojtva a távoli haza vesztén érzett tehetetlen bánatát. Sirató volt ez. A versben emlegetett városok megannyi háborús objektum voltak vagy lehettek („München – Ausburg – Ludwingsburg – Heidelberg – Mainz – Frankfurt – Bonn – Köln – Aachen... Csupa álom!” – ez volt Mozart útja Párizs felé). És háborús objektum volt Párizs, és a versben szintén szereplő London és Róma; és az lett a vers szülővárosa is, Debrecen – melynek nevét és egykori sáros fapallóit egy szimultaneista fordulattal Gulyás szintén bebúvólta versébe... Háborús objektum egész Európa.

Csak az a kis kiváltságos krecli nem volt háborús objektum, ahol meghúztuk magunk Svájcban. Mozart idézésével Kerényi az elhunyt költőbarátot is idézte, amikor rákezdte:

A földre dobták, összetörték
eltemette a pillanat...

Szellemidézés kezdődött el, az n-edik hatványon... A Gulyásé, a Mozarté.

E pillanat intenzitása ad tollamnak erőt, hogy írjak erről a versről. Ötven esztendővel születése után.

II.

„...tele vagyok most Mozarttal, halállal, hóval.”

Gulyás Pál

Még szerencse, hogy vannak tanúi annak az 1942-es február 19-i iskolai koncertnek, ahol a költő egy ráolvasó hangján felolvasta a Mozart idézését. A leghitelesebb tanú Újfalussy József, akkor még szinte diáksorban, aki játszott a zenekarban maga is és (bűbájos inkompatibilitással) másnap kritikát írt a koncertről a helybeli lapban.

És hiteles tanú Gulyás Klára, aki még alig serdülő leánykaként – kicsi Antigoné – a koncert előtti hetekben el-elkísérte apját a zenekari próbákra, s így tudjuk, hogy a G-mollszimfónia próbái során öltött alakot a vers is. A költő maga is ír leveleiben a vers születéséről a „zene szelleméből”. Már jó tíz nappal a koncert előtt így számol be Németh Lászlónak az egyik zenekari próbáról: „odaálltam a katonák fúvósbandája mögé, bvelehajoltam a kürtbe, az oboába és fagottba. A klarinét síró szava szíven ütött.” (A versben a klarinét szava a sírból életéért pörölő halottnak a hangja lesz: „messziről sír a klarinét, - / most kéri vissza életét!”)

A hangszerek élő személyiségével itt találkozott Gulyás Pál, és boldogan individuálta őket. A fából faragott-épített hangszerekben az élő fát érzi. Minden hangszernek külön lelke van. „A hegedűk úgy hajlanak le, / nint fűzlombok a mély vizekre”, másutt „egy hárs nyíló ága hegedülve” jön Mozart elébe, az oboán „a Hold játszott”; de azt is hallani vélte, hogy a „kürt hangjára feljön a Hold”, a hárfákról virágok hullnak, s a gyermek Mozartnak a klavírral való találkozása: a természet birtokba vétele lesz, valami szép alpesi tájé: „a zöld mező volt zongorája. / a nagy hegyek emeletén / végig futott keze...”

A fuvola hangja mindig lidérces, bájos: „a föld alá bukott remény...”

A kozmosz fájdalmas összeműködését fedezte föl Gulyás a zenekar hangjában.

Közbevetőleg itt meg kell említenem, hogy Gulyás máskor is tanújelét adta, micsoda érzéki erővel hat reá egy-egy hangszerrel a találkozás: valamikor hatalmas verset szentelt egy kaszárnnyából hallott trombitaszónak; s ahogy a takarodót cifrázza a kürtös, ő is kifogyhatatlan képekben az asszociációit, amíg kikerekedik a trombita hangjaiból az első világháború gyerekszemmel látott haláltáncvíziója... (Ritkán idézek verset drámáimban, ezt a trombitás verset idéztem a Tűzet viszekben, s boldog vagyok, ha a színházak valamely öreg epizodistája vagy statisztája eszelős kürtösként egy percre tapsos nagyjelenetek szintjére ér – hála a vers varázsának.)

Gulyás Pálnak valószínűleg ezeken a zeneiskolai próbákon mutatkoztak be először a komoly és előkelő hangszerek. A Hegedű, az Oboa, a Hárfa... Nagy múltú visszatekintő nemes lelkek. A készülő vers permanens ihletében még fogékonyabb lehetett rájuk a költő. Szerette a zenét, amennyi abból egy vidéki ipariskolai tanárnak kijutott. Leánya mondja, hogy a rádió (a 30-as évek rádiója) az apja szobájában állott, a Mozart-műveket mindig meghallgatta és sírdogált magában...

Február 8-án expresszlevél jön Cs. Szabótól. Egy Keats-szonett lefordítását kéri, de sürgősen. „Viszont a Mozart-verset keresztezi” – jajdul föl Gulyás. Persze, megcsinálja a fordítást még aznap. A Homeroshoz címzett szonettet. Igazi szép Gulyás-vers lett belőle. (Hogy Pesten nem ismerik Gulyás Pált? Mesebeszéd! Csak

úgy tesznek, mintha nem ismernék. Lám, Cs. Szabó pontosan tudta, hogy a fordításra szétadagolt Byron, Shelley, és Keats versek közül melyik az, amely Gulyás Pál lelkével rokon, és ezért remekbe fogja fordítani.)

A permanens ihletet – ahogy közeledik a koncert dátuma – rettenetes alkotói kétségek aknázzák alá, és a Hortobágy poétáinak kijáró értetlenségek. Arthur Schurig kétkötetes Mozart-monográfiáját olvassa.. „Hallatlanul vonzó könyv” - írja róla. A február 15-i leveléből most két sor:

„ Iszonyatos úr a szívemben a szó és a zene közt. Tegnap este Veres Péter toppant be. Frissen felvette a könyvet. Fölényesen forgatta. Kissé úgy nézett rám, mint egy onanistára.”

Hát igen. Ady százhuségű hűsége kell ide. Ezt kibírni. Az iszonyatos úrt a szívben és ezt a tekintetet. (Persze, könnyű ezt mondani, hogy van egyfelől metafizika, másfelől van Veres Péter. Holott Veres Péter is metafizikai jelenség, a maga módján. Olvassuk csak el a feltehetően ugyanerről a látogatásról szóló verset, címe Veres Péter.)

Ámde a metafizikai úrhöz és a Veres Péter betoppanásával nekiszegzett magyar sorskérdésekhez járul még a világvágpánik. Gulyás Pál előző években írott verseiből a jóslatokat olvasva láthatjuk, hogy borzongásai meghaladták a második világháború készülő iszonyatának maximumát, olyasmire volt látása, amit majd talán a harmadik fog meghozni nekünk...

A Mozart-vers írása közben is kísértik őt borúlátó révületei a hazája sorsán, meg a magamagáén. Ő két év múlva elaszalódik. A Mozart-ünnepség idején már folyton vérzik az inye és az aranyere. Mindene vérzik. Erei áteresztik a vért. „ Majd a föld fölirat” - írja egyik utolsó levelében búcsúzóul. (És az egyik egészen korai versében - Hová lett Krisztus vére? - ezt már pontosan tudja: a föld „ csak issza a vért, csak issza, issza a vért”. Tegyük-e még hozzá, hogy Weöres Sándor a Le journal versében Gulyást keresztre feszítetten látja?) Gulyás betegsége úgy diagnosztizálható, akár Kosztolányié, a „ nem egy szörny állam” iszonyata tört ki rajta, misztikus áttétellel, mint a Krisztushoz hasonlókon a stigmák. A szakirodalom Werlhof-kórnak mondja, hajszálér-vérzékenységnek.

Azóta az álmatlan éjszakája óta, hogy 1936 áprilisában a Mussolinihez paktálni utazó Gömbös után vágja átkát és számonkérését („ kilencmillió ember vért milyen kannákba mérted el?”), Gulyás verseiben egyre jelenvalóbb az egyetemes halálfélelem. Ugyancsak a Gömbös-versben írja rémálombeli lebénulását egy óriástartály előtt: „ hiába mutogatod, hogy az ott fenn a te véred”. Az ő vért viszik, az ő vért viszik - „ viszik Rómába és Berlinbe, síneken sikló motorok”. (Könnyen el tudom képzelni, hogy Debrecen felvilágosult koponyái, haladó férfiúi mily elnéző mosolygással olvashatták a kávéházban Gulyásnak ezt a versét, talán a legerősebbet, amelyet magyar nyelven a fasizmus ellen írtak. - „ A Pali már mrgint hóbörög” - mondták. - „ Azért Hitler nem eszi olyan forrón a kását.” - Ette.)

A Mozart-vers születési körülményeihez hozzátartoznak az elűzhetetlen apokalipszis-látomások, amelyek szívják a költő vért, mint Oresztészét a mások számára láthatatlan Erinnysek.

A Mozart-hangverseny karmesterét is, Baranyi Jánost, ki a pulpituson „ kergeti a hangot kezével”, féltene kell. (Már egy 1938-ban írott levelében is aggódik érte

Gulyás, szidja Baranyi üldözőit: „ undok emberi fajzat”.) És nem is alaptalanul félti. A Belügy még a Mozart-koncert évében felfüggeszti az állásából Baranyit.

A szorongások, megszegyenülések, halálfélelmek és postamunkák: ballasztok is lehetnek, és – szerencsés esetben – szárnyak is. Szenvedésteli alkotásainkban ez a vigasz.

III.

Sok mindennek elmondja Mozartot e versében Gulyás Pál. Királyfinak (az első szava rá), zenélő isteni gyermeknek, a zene ifjú királyának és mindekitől elhagyott királynak is. A halott Mozartban a természet ősatyját siratja.

Hol halottként, hol újszülöttként, hol a feltámadás diadalmában látja őt. Soha felnőtt férfinak. Tehát a két megbabonázó sztereotípiát ragadta meg Gulyást is: a csodagyermek és a tél jöttével sírba tett ifjú tavaszisten.

„ Egy kis királyfiról mesélek...” Így kezdődik az idézés. Népballadás indítással. Hogy a költő képzeletében mit is jelenthet egy efféle Mozart.királyfi, ezt talán megközelíthetjük, ha fellapozzuk Gulyás román népköltészeti fordításait. A Halottas Énekben megjelenik egy nagyon mozarti kis királyfi, a tisztás felé vivő út végén, a havasokban:

egy kis királyfi vár ott,
ő majd megmutatja
fent a mennyországot,
az életországot
s ő majd megmutatja,
a táncok tetőjét,
a gyopár mezőjét,
vágyaid felhőjét!

Gulyás Pál 1942-ben, a februári zenekari próbákon testi szemeivel is látta és zongorázni is hallotta az ő zenélő isteni gyermekét.

Debrecenben, a műsor első felében egy megejtő bájú fiúcska zongorázott, a nyolcéves Vásáry Tamás. Mozart fiatalkori D.dúr zongoraversenyét játszotta (Johann Christian Bach műveiből összeállítva). A debreceni Tiszántúl február 20-i számában így ír róla az akkor huszadik éve körül járó Újfalussy József: „ Vásáry Tamás szerencsésen érzékeltette az első bemutató hangulatát, mikor a kis Mozart maga játszotta a művet.” Gulyás Klára emlékszik vissza, hogy szőke, kék szemű, szelíd, komoly kisfiú volt Vásáry Tomi, feket bársonyruhában, fehér selyem masni, zsabó a nyakában...

Mozart idézése népballadás hangütésére rémballadás víziók jelennek meg. A kis királyfit – az imént még „ a csillagok fénye söpörte” – „ bedobták a meszesgödörbe”. Ott várja már őt a kivetettek tömegsíri szolidaritása:

...Tizenöt társa várta,
tizenötöllel ölelkezett,
tizenöt holt koldus-barátja

nyújtott feléje csontkezet:
tizenöt meztelen kisértet
vak, béna, koldus és süket...

A legvégletesebb effektus mégis az, hogy ebben a csontváz-promiszkuitásban az újonnan érkezettnek „ömlik szájából a sötétség, fuvolázik a föld alatt”.

Arany János „démoni zenészeinek” a világa ez, az a temetői és felhők közti világ, ahol Tuba Ferkó furulyája sír-rí, Dalos Eszti légben úszó lepedőn énekel, az Árva fiúért eljön apja, és „szellem-ajkon hangzik a dal”.

Csakhogy e nyitány vége Gulyás Pálnál feltámadást invokáló imába csúcsosodik, olyhymnikus felszárnyalással, hogy nem lehet kétségünk a feltámadás bekövetkeztét illetően.

S be is következik, a szemünk láttára. Az ezutáni kéttételben Mozart újramezdi életét. Előbb a zenében születnek meg... a debreceni zeneiskolai koncerten.

Távolról érkeznek a hangok,
homálytól rekeszt a terem,
egy kis királyfinak harangoz
az éj, őt hívja szüntelen.
A hegedűnek nincs határa...

Csakhogy a feltámadás nem illik bele a természet rendjébe, megzavarja ezt, kozmikus konzekvenciákig menően:

Felborult a nyíló természet
Fénylő, virágos szekere...

És lehet, hogy a Göncöl szekere is felborult – csillag esik, föld reng – lehet, hogy világháború jön? De hisz itt van már, 1942-ben vagyunk. S most, hogy Mozart a sírja zárjait feszegeti, a világrend ropog belé:

A fák füstölgő fáklyaként égnek
Zuhan a Nap a földbe le

Itt óhatatlanul megcsap minket egy pillanatra a mozarti felelmetesség. Mint a könnyűlábú Hermész isten, Ő is egyaránt otthon van az Olymposon és az Alvilágban. Ő: a Világ Tengelye.

Krisztus feltámadását zengő himnusz-költő hangvételével szól innét kezdve Gulyás Pál verse. Adam de Saint Victort idézhetnénk, aki – Babits szerint – a középkor legnagyobb költője: „Vita mortem superat...”

Változatos víziók következnek, szinte egymásra vetítve. Mintha egy szárnyasoltár tábláit forgatnánk előre-hátra (a sokszárnyú isenheimi oltár van lelki szemeim előtt) és a sírjából felörvénylő megdicsőült test helyébe – akárcsak ott, és nem kisebb transzcendenciával – a betlehem-i jászol kerül, fölötte ujjongó kisangyalok...

Egy halott istennek – Mozartnak – az erőfeszítésére, hogy kitörjön a sírból („meghalt a természet ősz atyja / s most kéri vissza életét”) váratlanul a versben is a Gyermek születése következik, ám éppoly kozmikus színjátékként, mint amilyen a feltámadás csodája.

Az Isten amikor meghal, és amikor három nap múlva győz a halálon, mindenképp megrengeti a világrendet.

Weöres Sándor egyszer ujjai közé vette azt a háromsoros találós kérdést, hogy hát, mondd! Mi is lehet az, hogy

Csontkürttel kürtölnek,
Aranydeszkák hasadnak,
Földi férgek mozognak-

És menten felismerte, hogy a megfejtés nem az, hogy hajnal (ahogy Arany László vélte őelőtte), hanem a fület-szemet kápráztató jelenség csakis a Végítélet „nagy annunciációja” lehet (bár azt persze megengedhetjük Arany Lászlónak, hogy a hajnal hasadása, a kakas kukorékolása, meg hogy a gyerekek reggelente józsefatilailag „kipörögnek a napvilágra”: minden ébredésünkönkor – ha nem aluszunk el – valami eszkatológikus ízelítőt ad az Ember Fia végső eljövételének diadalából...).

Gulyás Pál evangéliuma szerint Mozart nem három napot, hanem százötven évet fuvalázik a föld alatt, hogy aztán a debreceni zeneiskolában megszólaltatott G-moll szimfónia hallatára visszakérje életét, 1942. Február 19-én –

homálytól reszket a terem,
egy kis királyfinak harangoz
az éj, őt hívja szüntelen.

A Mozart-feltámadás nagy meglepetése a versben az lesz, hogy szent éjként köszönt reánk. Ráadásul Mozartot vissza a földre „bájos lágú trillák hozzák, remények, Lillák, szerelmek”. (A Csokonai-reminiscenciákkal utal a költő a feltámasztó koncert helyére: Debrecenre.)

Gyermekkori karácsonyestéink emlékeitől is édes és megindító a poéma következő tétele: a Feltámadás-Nativitás.

Most már feledésbe merül a tömegsír: az történt itt is, amit egy fiatalkori versében ír Gulyás Pál a temetőben kerteszkedő édesanyjáról: „virágos jósa befödte / a felbomlás rettentő látományát”.

Vagy mondjuk Csokonaival: az történt, hogy „meghal a halál”.

IV.

Táncoljunk vígan, kereken karikázva, most száll le az égből Wolfgang Amadeus Mozart, a zenélői steni gyermek! Egy delfin-felhő hátán közeleg, szivárvány sír a szeméből...

Ó, az a delfin-felhő! – ókeresztény mozaikokon láttam pontosan ezt, ott is kisdéd ül a delfin-felhő hátán (keményen, mint egy bilin) – az aranykort hozza a földre, az állatok és az emberek testvéri együttélését és az antik pogányság és kereszténység vergiliusi ökumenéjét – ez a látomás csakugyan a lehető legmozartibb pillanatok egyike a versben.

Halk édesanyja aléltan fekszik, nem sejtve, mi történt...

Gulyás Pál nem egyszer közelíti meg a Génuszt a Genitrix felől. Micsoda Avemáriát mondott egyszer Ady Lőrincné emlékére! (Az első dal anyja). Az anhaméhet, az első mindenséget éneкли és az anyai mit-sem-sejtést a születendő Génuszról:

Azt se tudja, hogy ki volt ő,
Nem is tudja meg soha...

Benne csillant meg először
táltos- szeme álmodón,
benne hallgatott először,
mint rejtelmes folyosón...

És így tovább. Egy magyar májusi litánia.

Itt a Mozart-versben, a már idézett Csokonai-hívószavak után (trillák-Lillák), a gyermekágyas Mozart-mama mellé Gulyás odabúvöli a kis Diószegi Sárát – hogy így elsőfokú unokatestvérként mutathassa be Mozartot és Csokonait.

A versben a két asszonynak ez a váratlan együtt-megjelenése olyan, mint régi mestereknél, például M. S. mesternél, Mária és Erzsébet találkozására. Költői szabadság? Több. Rögeszmeként kísérti Gulyás Pált ennek a rokonságnak a felismerése, amelyre a Mozart-vers írása ihletében tett szert. Ugyanabban az évben cikket is ír a Pester Lloyd-ba Csokonairól, és tanulmányíróilag fejt ki tételét. (Michael Csokonai: der Mozart der ungarischen Sprache. Pester Lloyd Morgenblatt, 1942. November 22.)

Gulyás hajlamos rá, hogy nagy egységekben lássa a világot, valamiféle egyetlen összefüggésnek. Például egy másik versében: „A Föld mint egy roppant háló egyetlen / érintésre csendesen megremeg, / a Hold is rezdül egy fűszál zajától / és remegnek véle a tengerek...” Ez a látás néha ily nagyölelésű kompozíciók után kiált, mint a Mozart idézése, néha egy-egy metaforában összegződik, vagy aforisztikus filozófiában: „Minden: Egy”.

Ezúttal a Mozart-szülő Közép-Európa bontakozik ki széles földrajzi-szellemi ehységként a versben.

Mária Terézia katonái strázsálnak a határon,
Faust éj-alakja les ki a felleg alól,
A csecsemő fölött varázsfuvoláján játszik az álom
S az Alpok magas tetején féhéren csillog a hó.
Az Alpok havas katonái strázsálnak a határon,

De túl az osztrák hegyeken, túl a Lajtán, a Dunán s a Tiszán túl,
Az Alföld mély szomorú völgyébe lehajlón –
Nótákat csicseregve egy félénk kis búbos pacsirta:
Diószegi Sára tipeg a debreceni sáros fapallón.
Gulyásnál a kis Mozart is a pacsirták családjából ered.

A vers következő tétele a gyermekségről szól, oly korai találkozásáról a hivatással.

Alig tanították meg járni,
Bámulta a fénylő eget,
Nem volt nagyobb mint egy madárnyi
S a földről fölemelkedett.

Úgy röpködött mint egy madárka
A többi csöpp madár között
S egyszer csak egy hárs nyíló ága
Hegedülve elébe jött.

A hivatás felismerése – Petőfitől tudjuk – együtt jár a halálsejtelemmel. A gyermek-Mozart számára a Jövendölés így történt:

Az éjnek sírt fel fuvolája,
A föld alá bukott remény.
S ő volt az élet nagy királya,
A korona fénylett fején.

Hogy a korona a fején igazából mit jelent, ehhez kommentárt maga Gulyás Pál fűzött. Pár nappal a koncert előtt cikket írt a Tisztántúl-ba: „A városi zeneiskola Mozart-ünnepélye elé”. Egzaltációra hajlamos lélekkel Gulyás úgy érezte, hogy Debrecen népét és különösen a zeneiskola fiatalságát rá kell hangolnie erre az ünnepre. A vers kulcsszavai – prózára szerelve, vagy alakulóban – itt már megjelennek. Didaktikusan jelenik meg a szakrális. Mintha az ipariskolai tanárbácsi szólna a zeneiskola növendékeihez. De orfikus beavatási szertartásra invitálja őket hivatásuk szentek-szentjébe:

„El ne csüggedjete a városi zeneiskola tehetséges növendékei, csak azért is kövessék Mozartot. A művészet a sír fölött is győz. A zene zászlajára három szó van felírva: tehetség, szorgalom és végzet. Mind a három szót vállalni kell.”

És emlegeti a versben majd felfénylő koronát is. Mintha csak anekdota volna, Mozart találkozását mondja el II. József császárral: „...s a szegény kis Mozart mélyen meghajolt a császári trón magassága előtt, de ekkor már ott ragyogott Mozart fején a halhatatlanság császári koronája. II. József ezt nem láthatta, de látta a Halál, a lángelmék fő patrónusa.” Az anekdotából feketén fellobog a halál-látomás. Hogy el nem ég tőle a napilap papírja! Gyulyás Pál csakugyan az, aminek csúfolja magát egyik bökversében: „hádeszi tanár”.

A Tehetség és a Szorgalom mellé felidézett Végzet mélységeivel a növendékek azután megismerkedhettek a koncerten a démoni szavaltból.

V.

S most következik a vers ötödik, legpazarabb tétele: Mozart utazása. Bécs, Párizs, London, Róma... Egy csodagyermek mérkőzik, szeretkezik és megy mennybe-pokolba az Atlanti-óceánon is túlra nyújtózkodó óriásnősténnyel: (a Mária Terézia-szerű, Madame Pompadour-szerű, XIV. Kelemen-szerű) Európával. Sarkában a halál.

A tárgynak megfelelően mozgalmas tétel; metaforice azt is megkockáztatnám, hogy fúga ez, melyben a „Dux”: a Halál. (Gulyás is megkockáztatja e tételben zenei szaknyelvből kölcsönzött szóval a „sötétség ellenpontját” említeni.)

Szinta szimultaneista élménygazdagság szakad az imént még röpködni tanuló madárcára. Ám a mindennél receptívebb gyermeki intelligencia falja a világvárosokat. (Janus Pannoniustól tudjuk, hogy a költő eszi az utat.) „Most indul Európa fel, kürtjét zendíti a postás” – és itt következik a főtebb már felsorolt városok szédítő menetrendje. „Csupa álom!”

...S Párizs gloire-ja fénylik a versailles-i platánon.
A levelek zengve hullnak ott az avarba, Marquise Pompadour
toilett-jén
csak úgy cseng az arany, ott mindennek ezüst, arany,
gyémánt színe-fénye;
jön a zene ifjú Királya, csattognak a lovak Párizs
kövezetjén...

A folyton bezártságot felhánytorgató költő („börtönöm Basahalma, be vagyok itt vasalva”, „Debrecenbe láncolt rabság” stb.) végzetévé vált vidéki szekvesztrációjában Mozart utazásaival kitarja maga előtt a világot – s a költői formákat. Ez az ujjongó útirajz egyedülálló Gulyás költészetében.

Szonáták fénylenek pici fehér ujjából s fekete ruhája
Bírkózik a halállal.
Mert a halál harangoz Versailles csillárai fölött,
egész Párizs csupa festék,
festett ég, festett szerelem, s koldusok, vakok, bénák,
robannak a festett lakodalomba...

Muszály egy nagyot lélegezni, hisz szívet visszadöbrentő felismerés: ezek ugyanazok a vakok és bénák, akiket a dadalmas gyermek a földre szállta előtt (a halála után? – egyremegy) megismert ott a közös sírban. Ők várnak rá Párizsban. Goya, Bosch vagy Füßli ecsetjére méltó látomás... Ezekel fog megint összetemetkezni a versnek örök körforgást sugalló rendje szerint.

A diadalút innentől kezdve már menekülés. A versorok is egyre hosszabbak: huszonkét, huszonnégy, huszonhat szótagosak – kifulladásig, mire kimondjuk. Gulyás mint egy új Ádámot futtatta a kis Amadét szembe a világtörténelemmel:

Villámlik a guillotine, csurran a vér... El innen! El! El! a
csatornán túl Londonba!
London fölött a köd trónol, de Itália lágy muzsikája ömlik
a Tower bástyáiból, vak dokkokon narancsfák virulnak,
a Themze óriás torkában horgonyt vet dél tüzes észak
homálya,
itt futnak át a világ vonalai, melyekről új hárfák virágai
hullnak.
Még látja a St. James Parkban Britania ifjú királyát, amint
hintójából kihajlik
s feléje kacag, feléje int...

De a gyermek már megint a Halálnak fut neki. Az idillre („amint hintójából kihajlik”) a rím az lesz: „ Fülébe Misere morajlik”. Ez már Róma.

Még csak tizennégy esztendő, de már úszik fölötte az
Élet, -
mint ezüst csengő száll kacaja, de már sejti a távolon át,
hogy a Zene zivatarjában elhamvadnak a remények,
a kürt hangjára feljön a Hold s a Napot elfűjják a fuvolák.

Most már csak a két zárószakasz ismertetésével volnék adós. De hisz ezeket már ismerjük a vers legelejéről. A verskezdő „ tételek” egy-egy szakasza tér vissza magasabb szinten és megfordított sorrendben, s így visszahajlik a vers a kezdethez, a bécsi temetőbe, ahol e „ pillanat” eltemeti Mozartot. (A „ pillanat” Gulyás Pálnak gyakori szava arra a filozófiai fogalomra, amelyet az angol és a francia contingent-nak mond, s mi talán lényegtelenségnek vagy esetlegességnek fordíthatunk.)

A halálhozó „ pillanattal” szemben van az örök...

Az örök fényesség nyugalma
szálljon át bujdosó porán,
a feltámadás diadalma
lebegjen égi sátorán!

Úgy legyen! – mondom magamban, és Gulyás Pál eltemetett verseire is gondolok.

VI.

Lenni, vagy nem lenni?
Shakespeare, Csokonai

Ha irodalomtörténeti előzményt keresünk Mozart idézéséhez, A lélek halhatatlanságát említhetnénk Csokonaitól. Igazában ez is alkalmi versnek indult, ám ennek is túl nagy lett a transzcendentális huzata. A „lenni vagy nem lenni? Kérdések kérdése” meditációhoz nem csupán Rhédey grófnő katafalkja adta az ihletet Csokonainak, hanem az ő saját vágtatva közelítő „koporsó-paripája” is. Gulyás versében is van némi hajdú-bihari „pompes Funebres” – meg van bécsi „miseres funebres” – és az övé is a lélek halhatatlanságát bizonyítja, bár nem deista bölcslemmel, mint tevő Csokonai, hanem a zenei és a költői ihlet segítő kegyelmével, mely csodákat tehet két alkotógénusz találkozásánál. Az egyik alkotógénusz a vers címében szereplő Mozart, a másik, természetesen, maga a költő-vátesz: Gulyás Pál. Így a Mozart-életrajz dármutává lesz 1942. február 19-e.

Életrajzi dátum? Üdvtörténeti dátum.

Mozart: kihívás volt Gulyás Pál számára egy alkalmi vers ürügyén nyilvánosan versenyre kelni a műsorra tűzött szimfóniával. Utolsó pillanat, megmutatni Debrecennek (talán a háborús hazának is), hogy ah! Árkádiában született ő is.

Sikerült-e ez a szinte istenkísértő vállalkozás?

Tökéletesen – és egyáltalán nem.

Eddig elemzett szépségei m a versnek megvan az a mozarti zenére jellemző bűbája, hogy első hallásra elragad és vigasztaló kísérlőnk lesz (hányszor kellett felolvasnom a béna és megnémult Ferenczy Béninek – felderíteni, megríkatni vele).

Engem is kísér, már mióta...

Ám a vers elismerésére – minden evidens nagyszerűsége ellenére – alig látok jeleket.

Eltekik a Mozart-év – Mozartban fürdlőnk boldogan – anélkül, hogy a maga grandiózus teljességében elhangzanék ez a Hommage a Mozart.

*

Sokat tanakodtam magamban és barátaimmal, hogy vajon milyen téma kidolgozásával tehetnék legillendőbbben eleget a megtisztelő felhívásnak, hogy ebben a körben bemutatkozzam. Végül Gulyás Pált választottam, s nem csak azért, mert e nagy versének méltatása ebben az évben beleillik az egész emberiséget fellelkesítő Mozart-ünnepségekbe; nem is csak azért, mert ebben a versében arról az Európaról szól, amelyre történelmi igényeinket nem győzzük hangoztatni; hanem leginkább azért, mert e versnek és költőjének a balsorsa talán figyelmeztető lehet, hogy épp az egyetemest megcélzó értékeink eshetnek áldozatul az irodalmi életet is megrontó pártoskodásnak.

„Veres Péter és Sinka heroldja” – vallja magáról Gulyás Pál, hittel és hűséggel, bár érzi, hogy Veres Péter úgy néz rá, mint egy onanistára. Babits mellett a magyar költők közt bizonyára Gulyás Pál szerette és élte Dantét legodaadóbb hittel és hűséggel (fiatalon Babitsot is egy Dante-verssel köszöntötte), s Babits mégis viszolyogva fricskézte ki Gulyást a szabaveendő költők sorából – több mint életfogytiglan szól ez az ítélet -, mert egy szürrealista ártány rőfögését hallotta ki egyik verséből.

Azt hiszem, ezzel a kulccsal is értelmezhető Gulyásnak az az életében kötetben meg nem jelent verse (a Mozart-koncert heteiben született):

Mint egy inga lengek két világba:
egyszerre a föld s a földöntúli
nap között...
Hogy aztán így fejezze be:

Két világ tett vállamra keresztet
s nem bírja már tovább szívem.

BÁRÁNY TAMÁS: A MESTERSÉG OSTROMA

A minap arra kértek, beszéljek mesteremről, akinek útraindító tanácsaival kezdtem valaha kanyargós pályámat. Sajnálkozva vallottam be, nincs ilyen mesterem. Csupán mestereim vannak. Hadd idézzem ide közülük Mikszáth Kálmánt, akit jobban szeretek Jókainál is, noha ókai kétségtelenül nagyobb tehetség – ám kettejük közül mégis Mikszáth a jobb író. Mert tudatosabb, s mert jobban ismeri az író feladatát.

Ahogy nem lehet kétszer belelépni ugyanabba a folyóba, úgy nem lehet ugyanazt a regényt kétszer elolvasni. Ahány olvasás, annyi olvasat; ahány nekifeszülés, annyszor más és más befogadói élmény. Mikszáth egyik regényéről, a Beszterce ostromáról beszélek; hivatásbéli fejlődésemhez talán ez adta a legértékesebb építőköveket.

Tízestendős lehettem, amikor ez a könyv először kerül a kezembe. Egy ágyba kényszerítő betegség unalmát akartam elűzni vele, s örömmel kaptam rajta, mert Eger híres ostroma után egy másik vár, Beszterce ostromát ígérte. De micsoda csalódás ért, már a legelső oldalaknál! A történet ugyanis azzal kezdődött, hogy bizonyos Pongrácz István gróf, Nedec várának ura, szemlátomást hóbortos öregember, egy vándor színtársulat igazgatójától megvásárol hatszáz forintért egy cirkuszi artistanőt. Már ez maga volt a merő képtelenség! Hisz adásvétel emberbőrre a tizenkilencedik század végén teljességgel kizárt dolog volt mifelénk. No és a folytatás! Estella, az artistanő odaköltözik Nedecre, Pongrácz gróf ódon várkastélyába, s ott valami háziasszonyi tisztet kap, anélkül, hogy a gróf feleségül vette volna... Aztán Estella egy szép nap megszökik a várból, a gazdag főúrtól, egy ágrólszakadt fiatalember társaságában. Uramatyám, ez is mennyire hiteltelen volt! Hiszen csinos fiatal nők az én gyerekségem idején mást sem tettek, mint mohón vadásztak öreg, de gazdag kőrökre...

Így ment ez végestelen végig, egyik hiteltelen motívum a másik után, ahelyett, hogy az író végre rátért volna Beszterce várának már a címben megígért ostromára! No, aztán erre is sor került. De hogyan! Pongrácz gróf katonáival végül is elindul Beszterce ellen – de micsoda szedett-vedett horda volt ez a had Dobó István hősi seregével összevetve! Tündérmeséktől már aprócska koromban is idegenkedő, fanyar realizmusom most fölényes fanyalgással vetette félre ezt az ostobácska történetet... Mondom, tízéves voltam, tehát megvesztegethetetlen, szigorú ítéletű, önelvű műkritikus!

Aztán szaladni kezdtek az évek, s talán tíz esztendő múltán újból kezembe került a könyv. Akkor már egy-két éve Krúdy műveinek bűvöletében éltem, és szívdobogva fedeztem föl, hogy ez a bogaras Pongrácz gróf voltaképpen egyik előfutára az időtlen időben élő Krúdy-hősöknek. Sőt, most már azon sem akadtam

fenn különösebben, hogy a tizenkilencedik század végén egy nagyúr vásárol magának hatszáz forinton egy műlovarnót...

Aztán eltelt újabb tíz esztendő, és most már kötelességszerűen, a Mikszáth-művek keletkezésének sorrendje szerint olvastam újra a regényt, s a kezdő prózaíró mohóságával habzsoltam oldalait, kutattam motívumait, igyekezvén írója titkait kilesni. Ekkor vettem észre, hogy itt sejlik föl először a későbbi nagy mű, A fekete város vezérmotívuma: a korába beilleszkedni nem tudó, hajlíthatatlan ember típusának rajza; Mikszáth egyik központi problémája.

Ugyanekkor, tehát harmincéves korom körül fedeztem föl az író művészetének mély rokonságát is a Móricz Zsigmondéval, akinek bűvöletében ekkoriban éltem, s ebből megértettem, hogy az igényes író mindig az ember és a kor konfliktusából építkezik, akár Mikszáth módján a múltat képviselteti Don Quijote-i hősével a jelenkor ellenében, akár Móricz módján a jövőt. Ám nemcsak Móricznak, Kosztolányinak is hűséges tanítvání voltam már ebben az időben (Móriczban a mondanivalót, a társadalmi indulatot becsülvén, Kosztolányiban a műgondot és a forma utólérhetetlen eleganciáját) – és a Kosztolányi-rajongó olvasó szeme most már bizony fölfedezett mesterségbeli hibákat is a regényben: a repedéseket épületének falán, gyűrődéseket és szakadásokat a cselekvény szövetében. Nem ártott volna, ha a mű vázát gondosabb töprengés alakítja ki – mondtam magamban nagyképűn, ifjonti pimaszsággal.

És újra eltelt tíz esztendő. Ekkorra értettem meg, milyen mélységesen mély József Attila híres intelme a költőhöz az igazról és a valódiról. Most véstem magamba végképp, hogy a valósághoz kötődő szolgai hűség lényegében nem más, mint naturalizmus; a valódi realizmus néha épp akkor hűséges a valóhoz, ha – hűtlenül – kissé fölébe emelkedik. Ekkortájt ismerkedtem meg hát a mesterség legnagyobb misztériumával: az írói hitel titkával, s tanultam meg, hogy az írói szó hitelét soha nem az elbeszélte történet tárgyi hűsége adja, hanem az az írói erő, amely az előadottakért jótáll, és az a becsületes szándék, amely a mű mondanivalójában munkál. Most így olvastam újra a Beszterce ostromát.

Újabb tíz esztendő múltán a Rádió kért meg arra, hogy beszéljek a regényről, és e feladat kapcsán újból elővettem. A szigorú lektor, a gyanakvó kritikus ekkor már szunnyadt bennem. Tanulni sem akartam a műből, írói titkok után kutakodni, hibákat fölénnyel leleplezni sem – mindez a múlté volt, akár az inasévek ügybuzgalma. Hisz ekkor már mögöttem is majd' annyi novella s ugyanannyi vagy még több regény sorjázott, mint a Mester mögött: nem lett volna hát miért tanulnom tőle. Így éreztem legalábbis.

És ekkor valami varázslat történt. Mert most a történet eladdig rejtve maradt, szemérmesen lágy lírája kapott meg legjobban. Az a szívet szorító, öregures báj, ahogyan Mikszáth szelíd együttérzéssel és érezhető részvétellel ábrázolja vénülő hősének titkolt, reménytelen, mert végzetesen elkésett szerelmét... Nem lehetett e leheletfinom rajzból ki nem olvasni az öregedő Mikszáth bölcs, belenyugvó búcsúzkodását a férfielet örömeitől, a nőtől, a szerelemtől, sőt talán már magától az élettől.

Negyven esztendő alatt tehát ötször vettem kézbe egy regényt, s mind az öt alkalommal egy merőben más művet olvastam. Ez a befogadói tapasztalat arra int,

hogy a magam olvasóival se legyek türelmetlen. Elmúlik húsz, harminc, negyven esztendő – és talán majd ők is fölfedeznek még újabb vonásokat a könyveimben...

SZAKONYI KÁROLY 1992. VALLOMÁSOK RAJZOKBAN

Eigel István szenvedélyesen rajzol. Persze, mindent szenvedélyesen csinál: utazik, kiállításokat szervez (a barátainak!), fest, könyvet ír, képzőművészeti esszéket közöl lapunkban, sokat olvas – és rajzol. Ez utóbbi két tevékenységet gyakorta egyszerre műveli, ugyanis olvasmányélményeit azon melegében rajzokba menti. Novella, regény egyaránt felgyújtja fantáziáját, nem elégszik meg azzal, hogy a képzeletében feltámadnak Márquez, Hamvas Béla, Bertha Bulcsu, Mikszáth, Kiss Dénes, Lázár Ervin, Gyurkovics Tibor vagy mások prózájának alakjai, Ionesco, Capote, Doctorow, Updike figurái, látni és láttatni akarja őket. Keze ügyében ott a papír és a toll; sajátos bravúros tudásával máris körvonalazódnak deli nők, borzas különcök, potrohos katonák, léha lányok,

akiket eladdig úgy senki sem láthatott, de Eigel István keze nyomán most már örök életűvé teremődtek.

Rajzol. Jár a keze a rajzra – hogy így mondjam. Főiskolai tanár korában a felvételiző diákokat leste meg jellemző pillanataikban, s telifirkálta portréikkal a jegyzetlapokat. Utazás közben tengerparti fürdőzőket örökített meg, hogy most csak azokról a rajzokról beszéljek, melyeket egy szép, puritán kivitelű, ám tartalmában annál gazdagabb albumba gyűjtött. RAJZAIM – ez a címe a saját költségén kibocsátott, Sébor József szerkesztette könyvnek. Mert amúgy az ebben látható figura-rajzok mellett a tájak is megihletik, de azok a lapok most a dossziékban maradtak, a szigorú válogatás folytán.

Eigel István a festő a rajzot tartja az alkotóban feltámadó mesélési vágy kifejező eszközének. Mindig is vonzódott az irodalmi témájú festészethez, de belátta, hogy ecsettel nem képes boldogulni e téren, a fekete-fehér grafika ad nagyobb szabadságot a tematikus érzelmek tolmácsolására.

Eigel kedvvel improvizál, az élményt igyekszik elvonatkoztatni a tárgyszerűségtől, néha torzít, néha elnagyol, de mindeközben néhány tollvonással, folttal, halvány kontúrral eleven életet teremt, gondolkodásra, az érzések további fokzására készítet. Micsoda remek történeteket „olvashatunk” ki egy arckifejezésből, két alak egymásra borulásából, vetkező nő mozdulatából, és arcokból és arcokból és arcokból! Tragédiák, megcsalások, örömök, és elképedések, sorsok villannak fel a fehér lapok fekete vonalaiból.

Nem vázlatok ezek, s nem is tanulmányok, hanem kész művek a maguk eredetiségében. Eigel hajlik a groteszkre, ám mégsem bántóan az iróniával, erre csupán a karakter jobb megmutatása és megértése vezeti rá. Nagyszerű portrékat készít tussal vagy filccel, ritkábban ceruzával, de olykor csupán golyóstollal. Ami a kezébe akad az ihlet pillanatában. Irodalmi hajlama-tehetsége mutatkozik meg ebben

az albumban. A képzőművész ezekkel a rajzokkal verset, novellát, regényt ír. Lapról-lapra böngészhetjük végig azt a gazdag élményvilágot, ami részben az olvasmányokból, részben a fantáziából táplálkozik.

Szeretem Eigel István rajzait. Dürer lenyűgöz. Eigel világokat tár elém. Nincs aprólékos objektivitás, a téma nagyvonalú érintése, megpendítése támaszt az emberben asszociációkat. A barátok, ismerősök arcképén látszik leginkább: micsoda titkokat tud néhány vonással felfedni az emberről.

A RAJZAIM című album egy nagyszerű művész vallomása fekete-fehér rajzokkal a körülötte lévő világról.

KAMARAI KÖZGYŰLÉS

Csobánka festői hegyei között, a magyar Albionban tartotta 1993. Évi második közgyűlését a Magyar Írókamara, az Ózon vendéglő üvegpanorámás nagytermében.

Gyurkovics Tibor társelnök emelkedett szavakkal búcsúzott el a kamara elhunyt elnökétől, Cseres Tibortól, akit írói erőben, megfontolt bölcsességben, szívós összetartó akaratban pótolni csaknem lehetetlen. Székfoglalót tartott Hegedűs Géza – „Tanítóimról, tanáraimról, professzoraimról” – és Hegyi Béla – „Rónay Györgyről, visszanézve”.

Kiss Dénes főtitkári vitaindítója az elmúlt évtizedek pedagógusainak szerepvállalásáról szólt. A kialakuló eszmecserében a többi között részt vett Ágh István, Bárány Tamás, Gombár Endre, Hegedűs Géza, Kányádi Sándor, Mészöly Dezső, Szakonyi Károly, Szalay Károly, Tasi József, Tamás Menyhért, Varga Domokos, Vathy Zsuzsa.

A Magyar Írókamara új elnökének a közgyűlés Nemeskürty Istvánt, a Lyukasóra szerkesztőbizottsága új tagjának Bertha Bulcsut választotta meg.

Megható jelenet volt, amikor Cseres Tibor unokája biciklis túraruhában mint égből pottyant hírnök hozta az író özvegyének üdvözlét.

Simonffy András szellemes levéllel járult hozzá a meleg hangulatú gyűlés sikeréhez; a levelet az alábbiakban közöljük.

DUKAI MAGYAR ÍRÓKAMARHÁK '93

Kedves

Gyurkovics Tibor

Embertárs!

Ebben a társadalmi és politikai békességben igazán esedékes, hogy a Magyar Írókamara és a Lyukasóra – szokása szerint – békétlenséget, acsarkodó légkört teremtsen. Ennek szításához nagy szeretetlenséggel hívunk a második csobánkai találkozónkra (1993. Október 9-ére a hegyek közt kallódó falucska, Óázis jövőnkre kilátásos üvegfalú termeibe), hogy ha nem is egymás, de a visszaverődő tekintet tükröző borfelületen saját szemünkbe nézhessünk.

Napirendezetlenségeink:

- 1./ Elnökválasztás Mátyás (madár) módra.
- 2./ Főtitkári vitaindító – megfelelő ellenérzéssel.
- 3./ Zaklató székfoglaló két írónak álcázott tanítvány mesterkurzusán.
- 4./ A Lyukasóra folyóirat nyüglődései V. D. harsogó, hegyet-teret betöltő, tájszólásos skandalálásában.
- 5./ Simonffy András felolvassa új, 714 és fél oldalas regényét. Kérjük jöjj velünk, mert esteledik. Jelentkezés: gyors, telefonos, leveles. Ellátás: hadtáp (ingyenes). Bánat, homlokránc, bélcsikar: kötelező.

Még jőni kell, még jőni fog
egy rossz kor; mely után
buzgó átoksúly epedez
száz ember ajakán.

Duka, 1993. Szeptember

Reszkessetek, megyünk

Dukai Takách Judith

(a Mester megbízásából a Dukai Takách Judit Kft ügyv. eln.)

9556 Duka Kurvia (Via di Cuore) Tel:Jánosháza 122 Számlaszám: Lyukas Zseb Bank

HEGEDŰS GÉZA: TANÍTÓIM, TANÁRAIM, PROFESSZORAIM

Kisgyerekkorom néhány esztendeje, az első világháború éveiben Nagyváradon telt el, ott kezdtem iskoláimat. De mire azután elmúlt a háború, elmúlt a régi Magyarország is. A második elemibe már Budapesten jártam. Afféle jó tanulónak számítottam, mert már iskola előtt megtanultam az utcai cégtáblákról a betűket, sőt önkéntelenül megtanultam a leporellók ostoba versikéit is. Hatéves sem voltam, amikor a Grimm-mesék mellett Sebők Zsigmond Mackó-könyveit is olvasni kezdtem (a Dörmögő Dömötör megteremtőjét máig is magyar irodalmunk múlhatatlan klasszikusai közt tartom nyilván). A második elemet, mondom, már Budapesten, a Sziget utcai iskolában végeztem. Ez ma is megvan, de az utcát már Radnóti Miklós utcának hívják. Otthonunk pedig a közeli Ügynök utcában volt, amely már régóta Kresz Géza utca. (Ezek sajátos emlékek: Radnóti Miklós ifjúkori jóbarátom volt, nem egy nagy költeményének én voltam első ismerője. A néhai Kresz Géza pedig édesanyám egészségtanára volt, hozzá járt elsősegély-tanfolyamra is.)

Jó emlékem maradt a tanító nénikről, tanító bácsikról. Máig jól emlékszem valamennyiükre. Egyikük azonban mentsak emlékezetes maradt, hanem döntő hatása volt életem további útjára is. Palotás Miklósnak hívták. Fekete hajú, fekete bajuszú férfi volt. Érdekesen tudott mesélni. Történelemórái felérték a legizgalmasabb könyvekkel is.. Persze ő már a negyedik elemiben tanított, amikor tizedik évemben jártam, s Verne Gyulát és May Károlyt is olvastam. Sőt elolvastam már egy Jókai regényt is, a Minden poklokra keresztült. Palotás tanító bácsi legszívesebben a magyar mondavilágról és a régmúlt magyar századokról mesélgetett. A Csodaszarvas regéjét, Szent László csodáit, az államalapítást, a pogány lázadásokat – Koppányt és Vatát – az ő szavaiból ismertem meg. És ő észrevette, milyen jól emlékszem mindenre, gyakran fel is hívott, hogy ellenőrizze, mit is tanultam tőle. Ő mondotta először tanulmányaim felől érdeklődő anyámnak, hogy tanár, pap vagy színész lehet belőlem. Anyám pedig pedig egy ízben elmondotta neki, hogy negyedik elemi után réalba íratnak. Apám is odajárt, nagybátyáim apai, anyai részről szintén mind realisták voltak. Mérnök nagybátyám is akadt, legtöbbjükből mégis kereskedőember lett, mint az apámból is. Latinos iskolára tehát ezúttal se gondolt senki. Palotás tanító bácsi azonban azt mondotta, hogy engem vétek lenne nem járatni gimnáziumba. Szerinte az én alkatom egyenest igényli a latin nyelvtudást, és az irodalmi-történelmi ismeretek olyan mértékét, amelyet a gimnáziumokban tanítanak. És itt van a közelben a Markó utcai gimnázium, jóhírű iskola. Bár ott, mint a legszínvonalasabb gimnáziumokban, felvételi vizsga is van, de szerinte én játszva át fogok menni vizsgán. Csak jelentkezzünk idejében, mert június legelején már kezdődik az írásbeli. Akinek igen jó az írásbeli eredménye, annak nem is kell szóbelire mennie.

Anyám megfogadta a tanácsot, s amint lehetett, előjegyeztetett. Kellő időben ott ültem az első behívottak között. Az írásbelizőket Ambrózy tanár úr vizsgáztatta: ő diktálta a leírandó szövegeket. Máig emlékszem az első két próbamondatra. Az első így hangzott: "Megiszom a tejem, de helytelen, ha az idősebbek helyett az ifjabbak foglalnak helyet." - A második így szólt: „Fejem azon töröm, kinek adjam töröm; ha megkapja öröm, nagy lesz majd az öröm.” Volt még néhány ilyen helyesírást próbára

tevő mondat. S egy hét múlva az iskola előcsarnokában a hirdetőtáblára ki volt téve, hogy a 30 vizsgázó közül hétnek a megoldása olyan sikeres volt, hogy nem kell szóbelire mennie. Fel van véve, mehet beiratkozni. Így kezdődött nyolc évem a Berzsenyiben (bár a gimnázium csak két évvel később vette fel a Berzsenyi nevet). Ambrózy Pál pedig nyolc éven át volt a tanárom: latinra nyolc évig, görögre négy évig oktatott. Később megtudtuk, hogy Babits Mihálynak iskolatársa volt Szekszárdon, majd tanártársa Fogarason. (Babits is latin-görög tanár volt.) Olyan jó barátok maradtak, hogy görög fordításainál a nála is jobb görögös Ambrózy Pali bácsit kérte és kapta segítőtársul, például Szophoklész megértésében.

Én pedig hamarosan, talán már az első latinórákon beleszerettem a latin nyelvbe, amely szinte testi közelségbe hozta hozzám az izgalmas római történelmet, majd bevezetett a középkori magyar krónikákba, törvényekbe, oklevelekbe. A halk szavú, nagyon értelmesen oktató Ambrózy tanár úrnak köszönhettem, hogy később, az egyetemen hamar kivívtam a római jog és a magyar jogtörténet professzorainak elismerését. Latin nyelvtudásomnak köszönhetően olyan jól megismertem az Árpád-házi királyok törvényeit, hogy róluk írtam doktori disszertációm, s ezt a disszertációt egy egyetem jogtörténeti szemináriumába külön kis kötetbe adta ki. Ez volt legelső megjelent könyvem, 23 éves koromban. Ezt is ott kezdődött, hogy Palotás tanító bácsi szerint nekem szükségem volt a latinos kultúrára.

A Berzsenyire úgy emlékszem, mint kellemes otthonomra nyolc esztendőn át. Legtöbb tanárom emlékét fiúi szeretettel őrzöm apám emléke mellett. Kedveltek ők is, a legtöbbjük, még földrajztanárunk és rendkívül intelligens, irodalomban is jártas fizikatanárunk is. Később, túl az érettségim után, nem egy volt berzsenyis tanárommal évtizedeken át személyes jó barátságot tartottam. Néhányan nemcsak ismereteimet gyarapították, hanem tudat- és szellemvilágom kialakulására is jelentékeny hatással voltak. Például Marót Károly, az antik kultúra nemzetközi hírű tudósa, aki filozófiára tanított minket. Tizenöt évvel érettségim után, közvetlenül a gyötrelmes háborús évek végeztével, véletlenül professzortársak lettünk az egyetemen. Ekkor én tanítottam ott filozófiatörténetet, ő pedig legsajátabb tárgyát, a görög nyelvet és irodalmat. De egyazon államvizsga-bizottságban voltunk, ő mint elnök, én mint kérdezőtanár. Kezdetben különös érzés volt, hogy tegeződünk, de meg lehetett szokni (én pesze tegezve is Károly bácsinak szólítottam, hiszen évei szerint apám lehetett volna). Tanárként szigorúan megkövetelte annak idején, hogy amit olvasunk, azt pontosan tudjuk. Amúgy is jó memorizáló voltam, nála azonban hozzá kellett edződnöm az idézetek betű szerinti pontosságához, az elméletek világos kifejtéséhez. Most egyszer úgy esett, hogy egy régi görög bölcs egyik mondását szó szerint idéztem – persze görögül. Ő kérdően nézett rám. „Ezt honnét tudod ilyen precízen?” Mire én csaknem elnevettem magam: Tőled tanultam, Károly bácsi.” Egyébként „Csimpi” volt a gúnyneve diákkorunkban. Akkor úgy láttuk, hogy alacsony termetével, kissé csámpás járásával az emberszabású majmok egyébként igen rokonszenves fajtájára, a csimpánzokra emlékeztet. Már tanárkartársként, egy pohárka konyak mellett elárultam neki ezt a hajdani gúnynevét. Ő nevetve válaszolta: „Tudtam én ezt már akkor is!”

Legalább fél tucat gimnáziumi tanáromról mesélhetnék újra meg újra: mindnyájan példázatok a jó pedagógusra. De aki a legfontosabb volt számomra, aki a

legerősebben hatott tudatomra, magatartásomra, az a feledhetetlen, nagyhírű és nagyhatású irodalomtanár: Vajthó László.

Példátlan egyéniség volt. Idővel egyetemi tanár lett, de két évvel később visszakérte magát a gimnáziumba, mert ahogy ő indokolta: „Tizennyolc éves korig bele lehet formálni az irodalom értésébe és szeretetébe. Az egyetemi évek már későek, ha addig nem volt meg a középiskolai előkészítés.”

Előbb Frankfurtban végzett német-, majd Párizsban franciatanárként. Itthon csak ezek után szerzett tanári diplomát. De nem azonnal, mert ragaszkodott hozzá, hogy Adyról írja disszertációját. Ez sehogyan se akaródzott akkor a hazai egyetemeknek. De Vajthó már túl híres magyartanár volt, és olyan csökönyös Ady-ügyben, hogy kivételesen beletörődtek: van egy magyar irodalomtanár, aki képes a legnagyobb magyar költőnek tartani és tanítani Ady Endrét. Így Vajthó volt az első, aki Adyról egyetemi disszertációt írt.

Vajthó minden órája szórakozás volt az egész osztály számára. A tankönyvekkel nem törődött, saját tananyagát tanította. Meglepő gondolattársításai minduntalan tágitották az irodalomszemléletünket. A magyar irodalom tanításába beleépítette a világirodalmi párhuzamokat. Balassival kapcsolatban szót ejtett a reneszánszról, az olasz és a francia elődökről, kortársakról. Legkedvesebb témaköre a magyar felvilágosodás volt. Az ő tanítása nyomán én is mindmáig Bessenyei, Batsányi, Kazinczy szellemét tudom ízlésem és szemléletem alapjának. De hozzájuk Voltaire, Rousseau művei vezetnek. A magyar romantikát együtt magyarázta Vajthó tanár úr Byronnal és Victor Hugóval, Ady és a Nyugat költői előtt össze kellett barátkoznunk Baudelaire-rel és Verlaine-nel. Ha pedig valamelyikünk valami váratlant kérdezett tőle, akkor esetleg túllépett a szóban forgó témavilágon is. El is várta, hogy kérdezzünk. Ezekkel a váratlan témaváltásokkal nemegyszer olyan irodalmi tájakra jutottunk, amelyek nemcsak ismereteinket bővítették, hanem szemléletünket is módosították. És minthogy az önképzőkörnek is ő volt a vezetőtanára, ott is tudomásul vett minden különvéleményt, és olyan vitákba is beleszállt, amelyekben egyenest elvárta, hogy a diákok ne értsenek vele egyet.

Vas István önéletrajzából tudjuk, hogy hasonló véleménnyel és érzélemmel gondolt vissza rá, mint én, vagy bárki, aki képes felmérni, milyen hatással volt rá Vajthó tanár úr. Ő egyébként kezdetben volt „tanár úr”. Nyolcadista korunkban már letegeződtünk és „Laci bácsinak” neveztük. Megesett, hogy néhányunkat meghívott a közeli kávéházba, egy pohárka konyakra. Ő beszélt rá, hogy cigaretta helyett inkább pipázzam. Ez való a gondolkodó embernek. Később már nem is bácsiztam. „Vajthó Laci” volt számomra – és sokunk számára – mindhalálig. 91 éves korában az írógép mellett halt meg, épp egy francia regényt fordított.

Amikor 17 éves koromban én írhattam először előszót Bessenyei Tariménes utazása című regényéhez, amelyet az ő javaslatára a mi osztályunk rendezett sajtó alá, akkor a tudományos élet néhány nagyjának megmutatta kis tanulmányomat, és beszélt nekik rólam. Az ő révén ismert meg Hóman Bálint is. Amikor attól kellett félnem, hogy a „numerus clausus” miatt esetleg nem vesznek fel az egyetemre, a későbbi hírhedt fasiszta szellemi vezér az íróasztalra vágott, és ezt mondta: „Ez órá nem vonatkozik!” Személyesen is meg akart ismerni, magához hívott, szinte vizsgáztatott a magyar történelemből. Meg volt elégedve, és úgyszólván megparancsolta, hogy bármi lesz is a szakom majd az egyetemen, az ő középkori

magyar történelmi óráit fel kell hogy vegyem. Az ő pártfogásával léptem egyetemi tanulmányaim korszakába. A tanítók és tanárok után a professzorok következtek.

Párhuzamosan voltam jogász- és bölcsészhallgató. Soha se lettem irodalomszakos. Úgy véltem, hogy az irodalomban úgyis otthonos vagyok. A bölcsészkaron történelmet, elsősorban középkori történelmet hallgattam, valamint filozófiát, elsősorban filozófiatörténetet. Sokkal később az egyetemen egy ideig én is filozófiatörténetet tanítottam. Két professzor hatására különösen beleépült emlékeimbe és tudásvilágomba. Már említettem Hóman Bálintot. Egyszerre két ellentétes érzelemmel gondoltam és gondolok rá. Gyűlöletes fasiszta miniszter lett belőle. Előzőleg az egyetem egyik legjobb tanára volt. Kedvencei közé tartoztam. Szerda délutánonként engem is meghívott haboskávéra és kötetlen beszélgetésre. Bennünket egy ideig Hóman-boyoknak neveztek. Csevegő szavaiból is sokat tanultunk. Kitűnő pedagógus volt. Kezdetől fogva elvárta, hogy visszategyezzük. „Bálint bácsi” volt a számunkra.

A háború után háborús bűnősként sokéves börtönre ítélték. Mire a háború „kalandjaiból” hazatérhettem, ő már rab volt. Ezzel egyet is kellett értenem. De amikor újabb könyvem jelent meg, hatósági és rendőrségi engedéllyel elküldhettem neki, tiszteletteljes dedikációval. Sokkal később egy hivatalos ember közölte velem, hogy „Írástudó” című történelmi regényemmel a kezében halt meg a rabkórház ágyán.

Emléke ma is zavaróan ellentmondásos. Annál egyértelműbb Pauler Ákos emlékezete. Hat féléven át hallgattam filozófiatörténeti óráit. Akkor halt meg. Az utolsó évben szemináriumába is eljárhattam. Előzőleg kikérdezett, mennyire tudok latinul és görögül. A görög nyelvet nem vállaltam, Homéroszt még csak megértem, de Aiszküloszt alig-alig. Latinságom azonban eléggé jó volt, hogy elfogadjon szeminaristájának. – Ragyogó tanító volt. Értelmesen, tagolva fogalmazott. Hihetetlen tárgyilagosságával szinte személytelennek hatott, bár öntudattal hangoztatta „objektív idealista” meggyőződését. De talán az is jellemző, amit mindig el kellett mesélnem róla. – Ságvári Endre ugyanúgy szeminaristája volt, mint én. Egy ízben, amikor nem volt ott szemináriumi órán, az egyik hallgató azt mondta Paulernek: „Nagyon gyanús, hogy Ságvári kolléga materialista.” Pauler a szokott mozdulattal bólintott és így válaszolt: „Akkor majd nyilván elkárhozik szegény, de addig is sokkal jobban tud latinul, mint ön, kolléga úr.”

Amit a filozófiai tanokról tudok, azt jórészt Pauler Ákostól tanultam, csaknem hatvan évvel ezelőtt. De hát én elsősorban mégis jogász voltam. Apám józan tanácsa úgy hangzott, hogy tanuljak, amit akarok, de szerezzek egy olyan diplomát, amiből meg is lehet élni. Tehát jogász lettem, és az első tanévben meg is találtam ott a helyemet. Mert akkor még nem tételes jogi tárgyakat hallgattuk, hanem két olyan fontos előtanulmányt, mint a „római jog” és „magyar jogtörténet”. Viszonylag jó latin tudásommal mindkét professzornál eleve nyert ügyem volt. A vénséges és nagy hírű római jog-professzor, Szentmiklósi Márton, életének utolsó événél tartott. A tanév végén halt meg. De én még hallgattam és vizsgáztam nála. A római jog szabályait persze latinul tartották, és Szentmiklósi elvárta, hogy aki jogász akar lenni, az tudjon is latinul, mint a múlt századok magyar jogásza. Ő maga is nem egy órát latinul tartott. Mikor vizsgakészen szemben ültem vele az első félév végén, ezt kérdezte „Hungare aut latine, domine collega?” (azaz: Magyarul vagy latinul,

kartárs úr?) – Én pedig így válaszoltam: „Naturaliter latine” (azaz: természetesen latinul), Akkor megkérdezte, persze latinul, hogy mi a „kötelem”? Vagyis jogi értelemben a kötelezettség. Én pedig szó szerint végigmondtam azt a meghatározást, amely Justinianus császár nagyhírű törvénykönyvében olvasható. Az öreg professzornak ennyi éppen elég volt. Fogta az indexemet, és beírta a jelest.

A másik tárgyból megint csak elég jó memóriám és latin ismeretem szerezte a következő könnyű jelest. – A professzor ezúttal Eckhart Ferenc volt, kitűnő történész, s mindenben épp az ellentéte Hómannak. A politikai helyezkedő s a bűnösségig eltévelyedő Hómannal ellentétben konok, szenvtelen, pártokon kívüli, valójában liberális demokrata. Tartózkodásával Horthy korában is, Rákosi Mátyás korában is tisztelt – bár környezetétől idegen – professzor maradhatott. Modora csaknem rideg volt. Őt nem lehetett tegezni, nála nem volt lehetőség anekdotázásra, de amikor később elolvasta kész disszertációm, ő ajánlotta egyetemi kiadásra. Zárkóztan szűkszavú volt, de vagy fél tucat nyelven volt szűkszavú. Hóman ki nem állhatta. Elismerte tudását, de képmutatónak tartotta. Ő pedig egyenest gyűlölte Hómant. Elismerte ő is tanártársa tudását, de kalandornak, szélhámosnak mondotta. S közben mindketten tudták rólam, hogy a másíknak is kedvelt hallgatója vagyok.

Amikor először ültem vizsgázni Eckhart elé, ő egy kis habozás után így kezdte: „Hát bizonyára emlékszik az Aranybullára. Tudja-e, mi van a 31. szakaszban?” Persze, hogy tudtam. Ezt mi még a Berzsényiben tanultuk Horváth Antal tanár úr történelemóráin. Ezt a 31. szakaszt kívülről kellett tudnunk, méghozzá eredeti latin nyelven. Én tehát a kérdésre máris elkezdtem: „Quod si vero nos aut aliquid successorum...” És mondtam végig. Eckhart a szó szoros értelmében elképedve nézett rám, majd ezt kérdezte: „Piarista volt, vagy berzsényista?” Mikor közöltem, hogy berzsényista, ő a fejét csóválta, de mosolyogva mondta: „Hogy mennyi fölöslegeset tanítanak ezek a túlságosan humanisztikus gimnáziumok!” Azután ő is vette az indexemet, és írta be a jelest. És amikor felálltam, megkérdezte, nincs-e kedvem a jogtörténeti szeminárium tagja lenni. Ennek ő volt a vezetője. A következő félévben már ott is ültem a szeminárium hosszú asztalánál, ahol kizárólag latin nyelvű régi okleveleket olvastunk és elemeztünk.

Mi tagadás, a római jog meg a magyar jogtörténet sokkal jobban érdekelt, mint a következő évek tételes jogi stúdiumai. De Eckhart szemináriumának mindvégig tagja, az utolsó évben vezetője voltam. A jogászprofesszorok többségétől nem voltam túlzottan elragadtatva, de a tanulnivalókat megtanultam, s a negyedik év végén igen gyors egymásutánban tettem le a szigorlatokat. 1935. December 21-én avattak doktorrá. Akkor már kirakatban volt az első könyvem, akkor már folytatásos regényem jelent meg a Magyarországon, amelyet akkor Zilahy Lajos szerkesztett...

Azután sok minden történt háborúban és békében. Denéhány tanítónak nemcsak emléke, hanem formáló hatása is elkísért életem kilencedik évtizedéig. Vajthóé, Ambrózyé, Pauleré, Eckharté, Maróté és a többié, legyen áldott az emléküik... Most már Hómané is, hisz az ő hagyatékában sem csak rossz van, van abban jó is.

SZAKONYI KÁROLY

„MIÉRT ÉLÜNK, MIÉRT SZENVEDÜNK?” CSEHOV MŰHELYE -

Mesteremről, mestereimről kellene vallanom. Azokról az írókról netán! -, akik műveikkel hatással voltak rám indulásom idején. Sokat említhetnék. Elsősorban Móricz Zsigmondot; ifjan minden művét elolvastam, az ő szemével látva ismertem meg Magyarországot és a kort, amibe beleszülettem. Figura- és atmoszférateremtő ereje, valóságábrázolása rabul ejtett; s mivel kamaszkoromban az ő stílusán nevelkedtem olvasóvá, alig bírtam kezembe venni mesterként létrehozott műveket; s amikor írni kezdtem, az ő nyomdokain haladtam. Gondolom, aligha lehetséges felfedezni móriczi stílusjegyeket érett munkáimban; mégis mesteremnek tekintem. De magúával ragadott Tersánszky szertelen humora, közvetlensége, Tamási Áron szürrealista világa is. S noha prózát írok, József Attilát is a mestereim közé sorolhatom; stílusfegyelmet, képalkotó erőt, a hasonlatokkal való pontos, következetes bánásmódot tanulhattam tőle. Mondhatnék még hazai és külföldi klasszikusokat is, akiknek lestem, sőt ellestem fogásait, hogy lassanként eljussak az írás tudásáig. Ám a sok mester közül most csak egyről beszélnék, arról, aki nem csak prózaíróként, de – és elsősorban – drámaíróként volt nevelőm.

Csehovról van szó. Atyamesteremről. A XX. század színműíró céhének fejeéről.

Csehovot 1946-ban A medve és más egyfelvonásosok című kis könyvecskéből fedeztem fel magamnak. Néhány novelláját már korábban is olvastam ugyan, de ebben az említett füzetben egy fergeteges tréfájára bukkantam, a Nyári tragédiára, aminek a humora elbűvölt. Tizenöt esztendősen lévén, még egészen ösztönösen olvastam. Csehov humora más volt, mint amit egyéb íróktól már megszoktam; nevettetett, de ugyanakkor megrendülést, meghatottságot is éreztem. Tolkacsov históriája kacagtató: nyaralójából jár be naponta moszkvai hivatalába, és a felesége meg a szomszédok állandóan apró-cseprő ügyek intézésével, csip-csup holmik vásárlásával bízzák meg. Kéréseik elől nem térhet ki; az egyhangú lélekölő hivatali robot után lélekszakadva rohangál boltról boltra, s csomagok terhétől roskadozva ér haza. A tetejébe még otthon is számtalan kellemetlenség éri, sehol sincs nyugta, ezernyi kisszerű bajtól kell szenvednie, s mi végre? Mi végre?! Már nem bírja tovább a felesége sznobságát, környezete ostobaságát és önzését, a haszontalan napok monotonitását, a barátjához ront be, revolvert kér tőle, hogy főbe lőhesse magát. És akkor még ez a barát is megkéri egy szivességre: vinne ki a nyaralótelepre valakinek néhány pakkot.

Mulatságos történet, de szívszorító is a kelepcejében vergődő Tolkacsov esete. „Mi célja ezeknek az erkölcsi és fizikai kínoknak, amiket kiállok?! – kiált fel kétségbeesetten. – „Értem, ha valaki eszméért szenved. Az igen!” – S majd aztán: – „Ez nem bohózat, ez tragédia!”

Amikor később megismertem Csehov életművét, s benne a drámákat, a hősök szájából ugyanezeket a megrendítő jankiáltásokat hallhattam – más-más tónusban és különböző helyzetekben -, ugyanezeket az önmarcangoló kérdéseket: mi haszna az

életemnek, ha testi és lelki erőmet nem az emberiség felemelkedését szolgáló eszméért áldozom, ha napjaim céltalanul, reménytelenül telnek?

Tragikus élethelyzetek, sorsok következnek ebből a hiábavalóság-tudatból. De groteszk is a világ, s benne az ember, ha híján van a jóra való eszmének; legtöbbször groteszk is, tragikus is egyszerre.

Csehov mélységesen tisztelte és szerette az életet, ő maga a munka, az értelmes cselekvések megszállottja volt; pontosan tudta, hogy a humanista eszmék és az értük tett erőfeszítések nélkül az ember elveszti nemes tartását, megrokkban, méltatlan helyzetbe kerül; a jobb élet utáni pusztító sóvárgás nem elég a boldoguláshoz. Írói indulása a századvégi Oroszországban arra a korra esett, amikor apolitikus tespedtség uralkodott a társadalomban, és a szellem tájékozódását igen megnehezítette az eszmék zűrzavara. Az ilyesféle helyzet különböző védekezésre készíteti az embereket: önzőek lesznek, kisztíluék és kishitűek, „tokbabújtak”; melankóliába zuhannak, vagy az itálban keresik a menekülés útját; lényegtelen ügyekkel foglalják el magukat stb. Csehovnak alapvető írói élménye lett az önhibájukból vagy önhibájukon kívül cselekvéstelenségre, esetleg pótcselekvésre kárhozottak sorsa.

Valamennyi művéből hosszan lehetne idézni azokat a részleteket, amelyekben hősei elvetélt életüket panaszozzák.

Asztrov doktor például így beszél Ványa bácsinak:

„A mi kettőnk élete, a tied meg az enyém, reménytelen. Akik majd száz, kétszáz esztendő múlva járnak a földön, akik majd lenéznek bennünket, hogy az életünket ilyen ostobán és izléstelenül éltük, azok majd megtalálják azt a csodaszert, amely boldoggá teszi az embert. De nekünk... Bizony, testvér, az egész járásban csak két rendes lateiner ember volt, én meg te. De néhány évtizednyi szürke élet, silány élet eltorzított bennünket. Ez az élet miazmás kigőzölgésével megmérgezte a vérünket, és mi olyan sivár, sekélyes emberek lettünk, mint a többiek”...

Szomorú, szép vallomás. És kemény vallomás. Asztrov és Ványa bácsi - mint megannyi csehovi hős - látja reménytelen helyzetét, de nem változtat rajta; nem képes változtatni rajta. Vagy már nem is akar, nem hiszi, hogy volna rá lehetősége.

Csehov megérti az embert, de összeroppanását indulattal - iróniával vagy szigorral, de mindig megrendülve - figyeli, s nem tud belenyugodni abba, hogy ennek így kell lennie. Nem próféta, nem hirdető tanokat, csupán hűen ábrázolja az életet, hogy feltárja a társadalom betegségeit. Írónak is orvos: az anamnézist tartja fontosnak a gyógyítás érdekében.

De mi hozhat gyógyulást? Mitől lehet jobb, szebb, hozzánk méltóbb az élet? Az Egreskert című elbeszélésében Ivan Ivanics állatorvos így fakad ki: „A szabadság - üdvösség, így beszéltem, nélküle nem lehet megélni, mint ahogy levegő nélkül sem lehet; de várni kell. Igen, így beszéltem, de most azt kérdezem, minek a nevében várjunk? (...) Milyen elképzelések nevében? Azt mondják nekem, nem megy minden egyszerre, minden eszme lassanként, a maga idejében valósul meg. De ki mondja, és holvan rá a bizonyíték, hogy ez igaz? Maga hivatkozik a dolgok természetes rendjére, a jelenségek törvényszerűségére, de mi abban a rend és törvényszerűség, hogy én, élő és gondolkodó ember, ott állok az árok fölött és várom, mikor fog magától összenőni, vagy mikor telik meg iszappal, pedig talán át is ugorhatnék rajta?

És ismétlem, minek a nevében várjunk? Várjunk, amikor nincs erőnk élni, pedig kell élni és szeretünk élni!"

Csehov az élet nevében gunyoros vagy haragos; műveiben nincsenek a régi értelemben vett hősök, kívülállóként is csodálatos tettekre képes, nagy emberek. Az ő alakjai a hétköznapiak terheitől megrokkant „kisemberek”, legyenek bár más társadalmi réteghez tartozóak, foglalkozásukra nézve különbözőek. Gorkijnak írta egyszer: az a törekvése, hogy figurái ne legyenek a tömegén kívüli személyek; így aztán voltaképpen maga az élet lett műveinek főszereplője.

Drámáiból ez egészen ámultra méltóan kitűnik. A színpadra az élet áramlik be a maga teljességében. Dramaturgiája ma is lenyűgöz mindenkit, és szinte felderíthetetlenek azok az írói fogások, amelyekkel remekműveit annyira egyszerűvé és ugyanakkor bonyolulttá tudta tenni, mint amilyen egyszerű és bonyolult az élet.

Elég, ha csak annyit mond valamelyik szereplő kissé álomittasan, kedvetlenül, borzasan: „Hát igen, igen, galambocskám!” – Vagy: – „Ej, ej, fiatalság!” – s máris beleborzong az ember; az efféle sóhajok, félszavak, mint például, hogy: „Mindegy, minden mindegy!” – a lelkünket súrolják, mert Csehov ezekkel is sorsokat, tragédiákat tud érzékelteni.

Amikor kölyökfejjel, azzal a kis Nyári tragédiával felfedeztem magamnak, azonnal mély hatást tett rám. Megszerettem. Sokat olvasó kamasz voltam, olvasmányaimat aszerint válogattam, mennyire állnak közel az élethez. Csehov elkápráztatott. Különösen a drámái; belebolondultam a színházába. Ebbe az eleven, póz nélküli színházba. Az élethelyzetek ismerőssége, természetessége, színdarabtalansága, mindennapisága ragadott meg. Olyannyira, hogy háttérbe szorult számomra minden, a Csehov előtti drámairodalom, egészen a görögökig. Ma sem adok oda egy Csehovot egy Shakespeare-ért.

Moszkvában, a régi Művész Színházzal szemben van egy kis bisztró. Vagy talán csak volt? Sok évvel ezelőtt, májusi melegben, a napsütötte utcáról betértem oda egy italra. Hideg sört kaptam palackban, s míg iszogattam, az ablakból láttam az épületet, a homlokzatán a színház jelképét, a sirályt; a kopott, zárt kapukat, az öreg falakat.

Itt járt annak idején, ez volt az ő színháza...

Sok keserűség érte darabjai révén. Pedig ezek a művek határozzák meg az elkövetkező idők színmű-világirodalmát egészen napjainkig. Az abszurd irányzatot is beleértve.

Minden rajongásom ellenére sohasem jutott eszembe róla, hogy zseni volt. Inkább a szerény, okos, szellemes, komoly és humort kedvelő, pontos és józan ember képe van előttem. Cseppet sem volt áhítatos, ettől bölcsessége megóvta. De tudott teljes szívvel, alakoskodás, méricskélés nélkül szeretni. Nem kedvelte a nagy emberek kivételezettségét, gőgjét, tudálékosságát. Még Tolsztoj morális dörgedelmeit is feszingve olvasta. Nem bírt elviselni semmi túlzást. Lehet, hogy Thomas Mann-nam van igaza: nem volt szenvedélyes, mert ehhez is túlságosan szerény lett volna. De én mégsem tagadnám meg tőle ezt a jelzőt, hiszen szenvedélyes volt az élet tiszteletében, az élet kutatásában és ábrázolásában. Az őszinteségben. Szenvédélyes volt a tényekhez való ragaszkodásában. Mértékkel élt, nem akarta túllépni hatáskörét, sem mint ember, sem mint író. Poétikusnak is mondják, holott csak

rendkívül érzékeny volt, s elsősorban kényes az igazságra. Ész és érzelem teljes harmóniában élt benne, s ugyanilyen egységben nyilvánult meg írásaiban is.

Szuvorinnak írta egyszer, levélben, munkájáról szólva.

„Én úgy vélem, hogy nem a szépíróknak kell eldönteni olyan kérdéseket, mint az Isten léte, a pesszimizmus stb. A szépíró dolga csupán az ábrázolása annak, hogy ki miként és milyen körülmények között beszélt vagy gondolkodott Istenről vagy a pesszimizmusról. Az író nem lehet hőseinek bírása, sem annak, amiről hősei beszélnek, az író csupán szenvtelen tanú lehet. (...) Az én dolgom csak az, hogy tehetséges legyek, vagyis meg tudjam különböztetni a fontos tanúvallomásokat a lényegtelenektől, hogy meg tudjam világítani hőseimet, és beszélni tudjak a nyelvükön...”

Mindezt magam is így gondolom; Csehov megerősített ebben. Valamikor a jövőbe vetett hitével is rokonszenveztem. Ma már, tapasztalataim vittek rá, másként vélekedem, mint egykor ő. Csehov ugyanis magának a valóságnak a gyökeres megváltoztatásával vélte orvosolni mindazt, amitől hősei szenvedtek, groteszk vagy tragikus helyzetekbe sodródtak. „És én hiszem, hogy nemsokára megtudjuk, miért élünk, miért szenvedünk” – mondatja Olgával a Három nővérben.

Hitte, hogy ez bekövetkezik.

Sokféle gyökeres változás történt azóta. De amit Olga mond abban a gyönyörű darabban, nem következett be.

Így hát csak azt mondhatom: Csehov azt hitte, hogy ez egy egyszer bekövetkezik.

VARGA DOMOKOS: CSANÁDI IMRE HONJA E HAZÁBAN

Tarkítanak engem rogasztó sebek,
Mégis vonulok, mert - hazát keresek.
(1965)

Ébredek csak folyvást hazátlanságra.
Alattam mindig billeg a haza.
Egyre inkább nem érek haza.
Pedig minden vágyam a haza –
(1970)

A huszadik század utol: a hazavesztés és a hazakeresés kora. Vagy ha úgy tetszik: az identitátvesztése és az identitáskeresése. Az emberi elmagányosodás, a társadalmi atomizálódás keserves – és sokszor már-már reménytelenül egyirányú – folyamata elleni küzdelemé-küszködése.

Ezt a folyamatot sok minden felgyorsította az utóbbi évtizedekben, úgyszólván az egész világon. A gazdagság, a technika dinamizmusa soha nem ismert társadalmi mozgásokkal járt és jár együtt. Milliókat érintő migrációval, főleg az országhatárokon belül, de azokon túl is: a szülőföld tömeges elhagyásával, új helyen, új közegben való továbbéléssel. De a lelkek belső vándorlásával is: fokozatos elhagyásával, sőt gyakran megtagadásával annak, amik voltunk.

Csanádi Imre még akkor indult meg a maga költői pályáján, amikor az ország régi társadalmi-gazdasági rendje úgyszólván rendíthetetlennek látszott. De alatta már ezidőben megbillent a haza. Parasztgyerekként jött világra, és nőtt abban a tudatban jó évtizedig, hogy majd ő is apáinak a sorsában osztozik. Aztán: hogy, hogy nem, diáknak adták, holott egyetlen fiú volt a háznál. Attól fogva gyötrő kettőiségben élt. Odahaza szigorú szemek lesték, nem urizál-e. Úgy viselkedik-e, úgy beszél-e, úgy dolgozik-e, ahogy illik. De a városi szemek sem voltak kevésbé szigorúak, amelyek viszont azt lesték, hogy vedli-e már lefelé a paraszti viselkedést, beszédmódot, a diákhöz nem illő pallérozatlanságot.

Szülei elég szegények voltak ahhoz, hogy urizálásra ő ne is gondolhasson. De így is kettős törvény alá volt vetve, s növekedvén, kamaszodván, ezt mindinkább megszenvedte.

Nemcsak ő. A lélekhasadásnak ez a kényszere mindenkit elért akkoriban, aki egyénileg kezdett kifelé botorkálni a megrekedt és megvetett paraszti társadalomból. Csakhogy Csanádi Imre érzékenyebb volt a többi botorkálónál. Érzékenyebb és értékesebb. Őt az általa elérhetőnek látszó félúri – írnoki és egyéb – perspektívák nemhogy nem csábították: undorították. Ő a paraszti kulturából, élet- és értékrendből képtelen volt egy olyanba átnőni, amelyet alsóbbrendűnek érzett. Képtelen volt úgy emelkedni, hogy közben süllyedjen. Ő a megrekedtségében is ősi értékeket hordozó paraszti kultúrát csak teljes értékű emberi kultúrával tudta felcsrélni. Ez vezette az irodalom, a költészet varázsos tájai felé.

Hogy mit szenvedett – és mennyit! – diákkorában, jelzi például Komisz teleim elégiája című verse. Az ilyen kínok ellen talált orvosságot a kezébe kerülő könyvekben. Kezdte a szülői ház Bibliájával, Petődi összesével, aztán folytatta

Adyval, Kosztolányival és a többi nyugatossal. „Babits és Tóth Árpád neve egyúttal a világirodalom káprázatával és mámorával azonosult bennem – írja. – Elsősorban az ő fordításaik révén vált életre szóló élményemmé Shelley és Horatius, Szophoklész és az epigrammákat, idilleket remekelő görögök vagy Baudelaire és Dante. A nyugatosok példájából ocsúdtam rá ugyancsak, hogy Csokonai, Balassi, Berzsenyi, Vörösmarty sem múzeumba rejtendő, ásatag, helyi bálvány, hanem csupa élet, csupa izgalom, zsúfolt energiaforrás, csak meg kell találni titkukhoz a kulcsot.”

Vigyázat: nem csupán a versértés, a versélvezés, hanem a versírás titkához is! Hiszen a vallomás így folytatódik: „A takarodó-szekér mögött baktatva, kukoricakapálás, szőlőkötözés közben firkáltam a mindig kkéznél lévő papírra 38 nyarán dichtichonjaimat, szonettjeimet, alkaikonjaimat, trükkösnek szánt próbaverseimet – sőt egy-egy archaikus járású magyar strófaképlettel is próbát tettem.”

1920-ban született a költő, utóbb „veszített” egy évet, akkor végezte tehát a hetedik gimnáziumot. De versei nem ifjúi kísérletek már, még kevésbé diákos klapanciák, hanem kóstolók egy érett – egyelőre, igaz, inkább koraérett – költészetből.

Megtörtént a csoda: az első hazatalálás. Az első feloldozás a mássáléttel kényszerű hűtlenségének eredendő emberi bűne alól. Amit versbe tudott szőni, az már nem fájt annyira. S milyen tisztán, világosan fogalmazta meg máris, mi az ő baja! Hadd idézzek egy egész verset, a Hazátlant:

Szakadóban szép hazámból
vagyok vétkes fiad, Zámoly;
rád gondolok, orcám lángol,
keserű könnyem aláfoly.

Látom, leszek bitang legény –
akármerre nézhetek én,
hazát többé nem lelek én,
haza se hazamegyek én.

Hazátlanul csatangolok,
szeretimmal bolondulok,
sok buta dologba fulok,
kárhozatra elindulok.

„Hitvány, züllött, jellentelen” – ezt adja meg az Értelmező szótár a bitang első jelentéseként, de itt az eredeti értelmében szerepel persze, abban, amely az elkódorgott, elbitangolt jószágra utal.

Azért emlíítésre méltó ez, mert az első hazataláláshoz ezis kellett: hűség a hűtlenségben, a paraszti anyanyelv tudatos vállalása a költészet váratlanul meglett tündérbirodalmában. Illetve nem is csak a nyelvé. Az egész paraszti lété, amelyet épp elhagyni készült a közeledő érettségi révén.

Most még nem hagyta el. Most még együtt dolgozta, izzadta, kínlódta végig a nyarat családjá tagjaival. De nem úgy, hogy na, ezt még kibírom, aztán soha többet.

De nem is úgy, hogy kitanulok, aztán visszajövök parasztnak, vagy akár földet is túró falusi tanítónak, papnak. Hanem úgy, hogy megkísérlem a lehetetlent: egészen mássá leszek, és mégis az maradok, ami vagyok: egy a magaméival. Egyszerre váltok és őrzök sorsot, váltok és őrzök lelket, egyesítem magamban az egyesíthetetlent, mindannak ellenére, amit a környező társadalom be akar hajtani rajtam.

Mikor megírja Ifiúr című versét – szintén 1938 nyarán, már tizennyolc évesen, mint a Hazátlant -, erre kötelezi el magát egy életre. Pontosabban: ezt regisztrálja magában, ezt veszi tudomásul, ezt emeli versbe minden esküdözés, fogadalom és egyéb hűhó nélkül:

Kezdek elnézni már egynémely balgaságom.
Gőgöm, alázatam – nem szoroz, nem is oszt.
Más lettem? Szent igaz: kedvem szonettba vágom,
noha szikkadt kenyér, szalonra rá a koszt.

Sül semmi-kis zsírom az ékes napvilágon;
tüdöm sarat köpül; hordok kéregnyi koszt;
két karom, vékonyom vásik nehéz kapákon,
lesem: alkonyul-e? – az jó, mert elnyugoszt.

Avatja gönceim göndör por, trágya-pára;
bokámig alig ér a nadrág latyma szára;
törek csíp, nyakamon hetes borosta szúr.

Egy-egy istent, van úgy, a számon kiszalasztok;
főd – mondom; hallgatok, hosszan, mint más parasztok.
megszólít egy öreg a minap: - Ifiúr...

Biztató zsenge? Nem: érett, nagy vers ez már, holott költője még csak a küszöbét készül átlépni a felnőtt kornak. S még nagyobbá teszi a folytatás, a töretlenül hű egész életmű. Majd harminc évvel később megint csak minden céció nélkül regisztrálhatta Csanádi Imre, mint puszta tény: „Régen kiszakadtam abból a közösségből, hisz igazán bele sem nőttem. Mégis nyilván mindhalálig meghatároz már. Mindent hozzá viszonyítok. Az ösztöneim benne gyökereznek. Némelyik javamra. Némelyik végzetes hátrányomra...”

Köznapi ítélet szerint a hátrányok voltak számosabbak. Egyszerre lenni kívül és belül: a legkeservesebb állapotok egyike. Hisz valójában azt jelenti: sehol sem vagyok igazán otthon. Kilógok innen, onnan is, még a magam bőréből is. Vetnek szét a belső, cibálnak szét a külső feszültségek, s nincs mentség, hacsak egy-egy vers erejéig, egy-egy vers születésének kínzó öröméig nem.

De más ítélet szerint: ez a mentség, a költészeté, mindent megér.

Maga a költő viszont hogyan dekázgathatná, fontolgathatná, mi mit ér? Neki végzete ez a lét, s ha vállalt végzete, akkor is elválaszthatatlanul összenőtt vele. Abban a reményben persze, hogy lesz ez még másképp is: a „meghatározó közösség” sorsa nincs az ínségnek, a robotnak és a megalázottságnak ezen a fokon véglegesen meghatározva.

Ne is próbáljuk végigkísérni, hogyan roncsolták ezt a reménységet újabb és újabb kétségek a 45-ös nagy sorsforduló után is, ahogy jött sorra a hadifogság, az 50-es évek eleji parasztnyuvasztás, a kényszerkollektizálás, majd a szülői házat még utába is sokáig nyújtó, nyomorító szegénység. A versekből sok minden kiolvasható: Csanádi Imre nem csupán Zámoly, nem is csaupán a magyar falu, hanem a kor életérzéseit szóltatta meg, mégpedig olyan költői erővel, amely már az 50-es évek derkától a „hétvésszázad” legjobbjai közé emelte, irodalmunk élő óriásává tette.

A maga hazátlanságával küszködő Csanádi Imre a magyar költészetben úgy otthon volt, ahogy kevesen: nyelvében, versformáiban, ritmusaiban, képeiben, jelképeiben. Poeta ductusként is, az elődöktől maradt gazdag örökség avatott ismerőjeként, magába olvasztójaként. De poeta creatorként is, újabb vívmányok mestereként.

Ilyen vívmánya volt például az a kettős látás, az a „szinkron szemlélet”, vagy minek nevezzem, amelyre már első verseiben rálelt, két értékrend, két életdorma szigorú törvényeitől szorongatva. Ehhez az ifjúkori szorongattatáshoz később még egyebek is járultak: hogy „felszabadult – de lágerlakónak: hogy hazatérve is hitt, váltig hitt –s közben „ördögök szekerén” rázódott évekig; hogy fiatalok remekeivel a háta mögött – senkiként, bénaként kezdhette újra költői pályáját... és így tovább, nem az életrajzi részletek az igazán fontosak mindebben, hanem a látásmód, amely az „ez is vagyok, de az is vagyok” megújuló kényszeréből fakad, s amely végigkísérte költészetét.

Végigkísérte? Nem, mindjárt ennél többet: mindenestül átjárta, átszötte és modernné tette.

Mi a modernség, ha nem a lehető legérzékenyebb reakció a kor közérzűleteire: szorongásaira, reményeire és reménytelenségeire? A költői formavilágra is nyilván hat ez: sok régi szabályt és módszert kétséssé, sőt gyanússá tesz, s az addiginál jóval tágabb teret nyit az érzelmi, értelmi, képi, nyelvi stb. asszociációknak. De ha ez utóbbiak fedezet nélkül maradnak, akkor hitelét veszti az egész költészet. Akkor már nem hiperérzékeny reakció többé, hanem halandzsza. Olcsó handabanda.

Vannak feltétlenül bátor költők, akik szinte ontják a merész kép-, hang-, gondolat – és egyéb társításokat, s talán maguk sem sejtik, milyen kevés az a parázs, amelyből szállongó sziporkákat eregetik. Csanádi Imre sokkal óvatosabb volt, parazsa bővében is. Nyilván rossz példák is riasztották, noha elismerte: „Az asszociációk szabadabbra eresztésével, a formák fellazításával, valamint új, másfajta kötöttségek alkalmazásával olyan új lehetőségek nyílnak meg, olyan szuggesztivitás érhető el, amilyen a hagyományos módon nem.” Élt is sok új lehetőséggel, de csak csínján. Meg is vallotta: „tudatosan, szándékosan tartózkodom egy sor látványos külsőségtől, nem szívesen sodródok természetemtől, hajlamaimtól idegen kalandokba.

Így támadt az a furcsa ellenmondás, hogy a 60-as évektől épp ő vált sokak szemében gyanúsan hagyományossá, ő, aki a maga „szinkron szemléletével” talán a legtöbbet tárt fel a mai idők emberének lelki szétcibáltságából, magavesztéséből, hazátlanságából és hazavágyásból.

1955-ös, 56-os versei – amelyekkel az újraindulás után az akkori magyar költészet csúcsaira jutott fel – mind ennek a szemléletnek a feszültségéből születtek. Ahogy például elért az Orgonavirág eeső strófáinak szkraszóró, kevély

sziromfűrtjeitől a gazverte, kifosztott, sáros, ganajos, idegbajos porta romlásáig, az aktatáskát ugató kócos, riadt kutyáig, de a refrént ott is ugyanúgy fújta, egyre keserűbben: „Orgonavirág / orgonavirág / hej, szép ez az árva világ” – az nemcsak helyzetjelentés volt az 50-es évekről, hanem egy új forrásokból táplálkozó, korszerű költészet kiteljesedése. Ugyanezt igazolta a Baglyok mámora, a Hajnali káprázat, a Valaki jár a kertembe, a Bornemissza Péter, az Őszi madár, az Erdei vadak, égi madarak, a Halottvivő éneke, a Húzd rá cigány!, a Lagzi múltán – emlékezetes, nagy versek egész sora.

Aztán jött az újabb zuhanás, megtörettetés: 56 ősze. Aztán néhány év múlva a megint újabb: a családi fészek széthullása. Aztán a rossz szív miatti oxigénhiány és egyéblégszomjak: a minden bolyból kimaradt, konokul a maga útját járó, méltó módon kevesektől értékelt költő fájdalmas fulladozásai...

Nincs terem, hogy végigelemezsem, hogyan épült tovább mindeközben Csanádi Imre költészete. De épült és érett, s az évek teltevel olyan életművé teljesedett, mely máris klasszikusnak mondható. Míg él a magyar nyelv, ez a költészet is él.

Csak addig?

Keserves kérdés, de ezt se kerüljül meg. Csanádi annyira csak-magyarul érvényes költő, mint Arany János vagy Ady vagy Nagy László. Ritmusa, rímei, betűrímei, miondatainak fűzése, szavainak íze-zamatja: más nyelven mind-mind reprodukálhatatlan. Mit kezdjen egy fordító az ilyen szavakkal, mint remészm kapacs, kolontos, vizes-tetűs, hibogós, csínye-nőtt, koszrat, pirgál, receg, ühönget, zöpög, bulikol, zuhol, füröcskél, lángadoz, csicsirész – és a többi? Értelmüket meglelheti, de hangulatukat hogy tudja más nyelvbe áttenni?

Könnyebben menne tán a dolog, ha valmiféle népieskedésről volna szó, s nem az atmoszféra-teremtés költői erejéről, amely lengyelbe, angolba, hottentottába vagy akármibe: átszivattyúzhatatlan. Hiszen mi pótolhatná például a Meddő könyörgés hatszor felsajduló refrénjének hármas betűrímét: Bár bíznék benned, Uram!? Vagy hogyan volna lefordítható még egy ilyen egyszerű strófa is, Az 56-os évre négy rövid sora:

Hányan zuhantak, hulltak,
halálba józanultak,
testük, a kőre döntött,
bíbor zászlót bontott.

Akárhogy forgatom: Csanádi költészete életre halálra a saját népéhez, honához, nyelvéhez van kötve. Nem is lehet ez másképp egy olyan költőné, aki a hazakeresés ösztöne-muszája hajtott kora fiatalságától fogva az anyaöl melegébe, a gyökerek irányába. Anyai szó és testvéri természet, igen, ezek voltak mindig az ő fő vigasztalói, bár azt is tudta persze, hogy ezek is csak pillanatnyi nyugalmat adhatnak. Mert hisz őt a tovább törvénye is egyre űzte. A hazakeresés ösztöne-muszája nemcsak a gyökerek, hanem a gyümölcsök irányába is hajtotta, a múlttól a jövő felé. Falusi édenkert? Elvesztett paraszti paradicsom? Ilyesmikkel soha nem csalta magát. Azzal sem, igaz, hogy a technika egymagában – megváltó hatalom. De

meglátván az első tévéantennákat a zámolyi tetőkön, csak meg kellett írnia (egymásra vetítve megint a szinkron képeket):

Házak télvégi vedlésére,
fölfakadó feket sártra

kápráztató kőpalotákkal,
felel tükör-sík sugarutakkal.

Szekerek kárhozott nyikorgását
olda éteri muzsikába,

ökrök csüggedt tekintetének
érvel nyomuló gépszügyekkel,

kapán görnyedő menyecskékről
átvált hibátlan dizőz-csípőkre,

robbantja szét a kerek határt
tengereken túl hatol a szem.

Fém-szitakötő,
fém-szitakötő,

leszállott vala barmok közé,
fogatlan vén parasztok közé,

görcsös kerítések közé,
szomszédok szitkai közé,

mint a Technika absztrakt angyala,
hirdetni zengő üzenetet –

hogy egy a világ, egy a világ,
mindinkább egy lesz a világ.

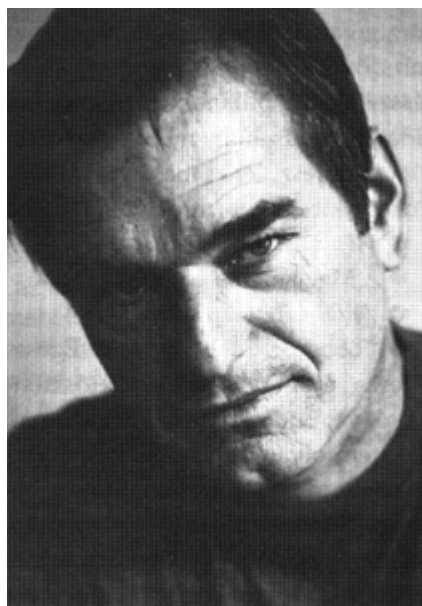
Az idézett strófák is jelzik: a költő szemléletének nyitottsága a nyelvén is megérződik. Nem mintha a fentebb felsorolt tájszavak bezárkózásról vallottak volna: sokkal inkább arról az igényről, hogy adjunk polgárjogot mindennek, ami gazdagíthatja a költészet kifejezőeszközeit. De ez a gazdagodás más irányból is jöhet, a versbe kerülhet a dizőz-csípő, a Technika absztrakt angyala éppúgy, mint másutt a klikk, a procc, a trükk. A tréning, a svihák, az illusztris, a konstatál és a többi, ha épp akkor épp ott van a helye.

Szorít, sajnos, a tér, sok mindenről nem ejthetek szót, amit még fontosnak éreznék. A Csanádi-versek ritmikája például külön tanulmányt kívánna. Sajátos az

iróniája is. Az „írott képek” is. A gyermekversek is. Az elhallgatások és újramegszólalások is.

Élete utolsó éveiben, sajnos, ritkán szólalt meg és sokat hallgatott. Nem érezte, nem érezhette, hogy honja volna ebben a hazában. Hazátlanul, reménytelenül fülelte a környező világ iszonyú sükettségét, amelyet barátai sem tudtak feloldani. Örök vesztesége a magyar költészetnek, hogy Csanádi Imre „őszikéiből” oly fájdalmasan kevés születhetett meg.

DÖBRENTAI KORNÉL: MESTEREIM

Hadd kezdjem rögtön egy gonoszkodó paradoxonnal: ahhoz, hogy írni tudjunk, először olvasni kell megtanulnunk, s később ebből a képességből adódhatnak majd összes műveink.

Petőfi ismerete nélkül már elemista koromban vallottam: SZABADSÁG, SZERELEM, E KETTŐ KELL NEKEM.

A szabadságot a téli, illetve a nyári vakáció jelentette, a szerelmet Elvira néni, a tanítónőm, akinek fényes, hollófekete hajzuhatag omlott a vállára, finom vonalú, hószerű nyakára. Szép metszésű arcából sötét izzású, hatalmas szempár ragyogott a világra. Piros ajkai közül fogak hibátlan gyöngysora csillámlott elő. (Lám, mily szerencse, hogy olvastam annak idején a Hófehérkét, ez a leírás azért sikeredett ilyen eredetire!)

Hangja simogató volt, bársonyos és mindig gyöngéden sürgető. „Gyakorolj otthon a szüleiddel” – muzsikált a fülemben két megalázó dadogás között, merthogy láttam a betűket ugyan, de összeolvasni nem tudtam őket. És én, hogy az elkövetkezendő időkben kiérdemeljem gyönyörű szemének elismerő pillantását, tehát hogy imponáljak neki, vállaltam otthon a „konzultációt” az apámmal.

Ez milyen betű? – mutatott az L-re. – Lö – mondtam. – Remek. És ez? – Ó. – Kitűnő. Akkor mondd egybe a kettőt. – Löó – vágtam rá lelkesen.

-No nem egészen – közölte apám türelmes mosollyal, mint aki tisztában van azzal, hogy az előbbi válasz csupán véletlen félreértésből fakadt. – Gondold át még egyszer! Ez milyen betű? – Lö. – Pontosan És ez? – Ó. – Nagyszerű, akkor együtt a kettő?

Lázasan gondolkodtam. Nem értettem, az előző válasz miért nem volt jó. Nem vitás, ez lö, az meg ó. Hátha csak próbára akar tenni apa, hogy biztos vagyok-e a dolgomban. – Löó! – vágtam ki határozottan.

Apám arca idegesen megrándult. – Az ég szerelmére, miért? Hát nem látod, ez egy lö, ez meg egy ó, akkor mi az ördögöt jelenthet, na mit?

Végzetesen elbizonytalanodtam. Atyám sürgetően honolt fölöttem. – Löó – nyögtem.

- Nem értettem! – mondta, némi vészjósló csönd után. De én képtelen voltam bármi mást kisütni a két átkozott betűből. – Löó – ismételt meg remegő hangon.

Apám a fejéhez kapott s rekedten suttozta: – Miért teszed ezt velem? Hát mi húzza a kocsit, te, te...

- A ló! – kiáltottam fölszabadultan.

- Na látod, kisfiam, nem vagy te ostoba. Akkor ez milyen betű? – Lö.- Pompás. És ez? – Ó.- Úgy van, tehát mi van ide írva?

Egész testem viszketett, féltem, ugyanakkor majd beleőrültem, hogy megtudjam, mit jelent a két betű együtt. Hangosan valami menetközbeni

megvilágosodásban reménykedve rákezdt: -Ez lö, ez meg ó... -Igen, akkor? -Lőő – mondtam csöndesen.

- Elég, nem bírom! – kiáltotta apám, és kirohant az ajtón.

Kisvártatva nagyapám lépett a szobába. Fölényes nyugalom áradt belőle, mint aki tudja: az édesapák türelmetlen nemzedéke nem ért a gyermeki lélekhez, a pedagógiához.

- Studírozunk, studírozunk? – kérdezte kedélyesen, mintha észre sem vette volna lelki összeomlásom. Nagyapó előszeretettel használta a studíroz kifejezést, kivált amikor jelezni kívánta: méltányolja, hogy magasabb színvonalú szellemi erőlködés van jelen. Nem fokozom tovább, röpke félóra múlva egy hátborzongatóan elkiáltott Mars ki! Parancsa után fölpattant az ajtó, szerénységem iszkolt ki rajta.

Szegény Nagyapó! Régi, harctereket próbált katona volt, ám két vesztet háború nem viselte meg annyira, mint ez a félórai studírozás az unokájával. Sokáig nem fogadta a köszönésemet. Egyszer aztán, hogy engesztelődésre ösztökéljem, megkérdeztem tőle: - Ugye, azért mi rokonok vagyunk? – A családi legenda szerint Nagyapó erre nem szólt semmit, csak kétkedő pillantással meredt a semmibe.

*

Ámde nemhiába vitt el apám – még az évnyitó előtt – a Szentlélek segítségét kérő misére, a „ venisancte” – re, mertha kissé vontatottan is, a Szentlélek csak megvilágosította bel-setét fejemet. A hírhedett löözás után nemsokára, egy sámlin ülve – mely számomra, mint később rádöbbsentem, Jákob lajtorjája volt, minő szolid kis magyar változat! – végigolvastam az Illyés Gyula átdolgozásában megjelent gyűjteményt, a Hetvenhét magyar népmese zömét. Ez a katartikus élmény életreszólóan megtermékenyítette „ látomásossá” edzette a képzeletemet, már-már elhittem: a fantázia minden, az élet bagatell. Lenyűgöző és végül is szavakkal vissza nem adható – ez is egyik közös kudarcunk – szellemi távlatok vonzásába kerültem. Mindezt persze csak utólag, sok felesleges, talmi tudással megrongált, analizáló aggyal tudom. A mesékből megismert szellemvilág öntörvényűen munkált természetes önfeledtségemben, változásokat készített elő, és változatokat épített. Ellenállhatatlanul sodort valami boldogan vágyott-rettegett, ám teljesen ösztönös önkifejezés felé. És egy mágikus – Elvira néni közelségétől inspirált – pillanatban, kilencévesen, egy fogalmazásórán megírtam első versemet. S attól kezdve nekem a szabadság, szerelem kettősségéből a szerelem még Elvira néni maradt, de a szabadságot már nem a vakáció jelentette, hanem a vers-megélés, -megírás erőterei. Ez a gyötrelmes-mákonyos léthelyzet, állapot azóta is szüntelen meghatároz, fölszabadít és rabságban tart.

Az akkori mikrovilágomat hamvasan-nyersen bemutató „ remeklések”, amelyek az egyetemesség illúzióját keltették bennem, mint például az Itt van a nyár, a Zörög a kukoricaszár vagy A vén diófa című versek, vagy olyan rigmusos létfilozófiai megnyilvánulások, mint az Óda a mákosréteshez, valamiképp eljutottak a hittantanáromhoz. Érzékeny lelkületű papa volt, aki megrendülvén e kivételes verstartalmaktól, eljött hozzánk és velem ott és akkor legalább olyan rangon beszélt, mint a szüleimmel. Elmondta: a tehetség isteni adomány, amely kötelez, olyannyira, hogy művelője olykor inkább érzi átoknak, mint áldásnak.

Én a gyónástól mindig viszolyogtam. Talán mert a bűnről alkotott fogalmaim, elgondolásaim sem voltak tiszták, egyértelműek. Az eredendő bűn bélyegét pedig ösztönösen elutasítottam, pontosabban: nem éltem át. Az egyik kötelező gyónásom alkalmával – már nem volt módom, hogy elszökjek focizni – a rutinkérdésre: vétkeztél-e szóban és cselekedetben, határozott nemmel válaszoltam. – Csakugyan? – kérdezte a pap, és érdeklődve hajolt közelebb a tőle, de nem Istentől elválasztó rácshoz. Majdnem merengve nézett rám, láttam, megismert, - Tudod, fiam – mondta -, a vers gyónás. Gyónás és penitencia is egyben. Tehát ima-értékű, mint a Miatyánk meg az Üdvözlégy, amelyekből ötöt-ötöt azonnal elimádkozol gögösségedért.

Igen, a vers ima, mint a „Hiszekegy”, amit minden este lefekvés előtt el kell mormolnom a nagyapám kívánságára: „ Hiszek egy Istenben / Hiszek egy hazában, / Hiszek egy isteni örök igazságban, / Hiszek Magyarország feltámadásában.” Hiszek. Csak abban nem, hogy szükségem van egy másik ember közbenjárására Istennél. Amikor írok, gyónok és vezekelek: egyszál magam vagyok, meg az Isten, aki ha mértékkel is, de megszégyenít olykor.

*

És még egy dömtő mozzanat a számos közül, amelyből összeáll a sors: hajdani mesterem, Reck Gyula tanár úr, a görög szépségeszmény és emberideál, a kiművelt szellem és a kiművelt test hibátlan egységének megvalósulása. Stílszerűen testnevelést tanított, bár elsődlegesen soha sem az izmokat, hanem a szellemet nevelte, növelte. Ez a kicsattanóan egészséges férfi, akiért rajongtunk, huszonnyolc évesen vetett véget életének. Gázsal. 1961-et vagy 62-t írtunk. Hogy miért tette, senki nem tudta, csak suttozták: valami utószervezkedésbe került bele, 56 eltiprása után sem adta fel, a nyomozás szálai hozzá vezettek.

Én akkoriban versenyszerűen tornásztam. Pokoli műfaj, a test kegyetlen költészete hat változatban: nyújtó, korlát, gyűrű, lóugrás, lólengés, talaj. Véresre nyúzott tenyér, magnéziumportól izzapos izzadtság, összeszorított foggal rendre elkövetett csakazértis.

Felfigyelt rám, nem mintha ügyesebb lettem volna másoknál. Talán csak picit másabb. Edzés után gyakran behívott beszélgetni az irodájába, amely szertár is volt egyben. Az eszmecserék során eljutottunk az univerzumig s onnan vissza az irodalomig. Ő adta kezembe – máig féltve őrzöm – A francia irodalom kistükrét, ami ott és akkor, 1961-ben, a pestlőrinci Steinmetz gimnáziumban, tágas ablakot nyitott a világra. De ennél is fontosabb: az előreszaltó-ürügén Reck tanár úr megtanított engem – magamnak.

Versenyre készültünk, és az én talajgyakorlatomban is szerepelt az előreszaltó. Másokéban is. Az életösztönnek engedelmeskedve mindenki arra törekedett, hogy minél hamarabb túl legyen rajta, s főként, hogy talpra essen, ne fenékre. Ezért aztán a szaltók elnyújtott tigrisbukfencszerű ugrásokra sikeredtek. Az enyém is.

Odajött hozzám. Elmondta: mindennek van egy belső tartalma, amitől az, ami: ám hogy az legyen, ami, méltó formában kell megjelennie. Van egy elképzelt tökéletes megnyilvánulási formája, ez az ősmódel, Ehhez kell közelíteni. – Csak akkor érdemes bármit is csinálnod – intett -, ha erre a tökéletességre törekszel. És hidd el, olykor egy megszenvedett „ sűrű” kudarc többet ér, mint egy olcsó, híg

győzelem. Tehát ne félj, hogy nem sikerül azonnal, az most másodlagos. Az elszánás a fontos, hogy a tökéleteset akarod. Nekiszaladsz, dobbanva elrugaszkodsz, vertikálisanemelkedsz, szállsz fölfele, kivárod a holtponthoz, amikor már nincs több felvivő erő, már süllyednél vissza, akkor kapod a melledhez a kezeddal átfogott térded, s gömbölyödsz össze, szépen kiforogsz, és könnyedén, elegánsan talpra érkezel. Hát körülbelül ez a szaltó.

És végül is ez minden. Az életöszönt legyőzve meg kell érezni a pontot, el kell érkezni a pillanatig, amely villámlásnyi időre megvillantja a tökély lehetőségét.

Heteken át gyakoroltam és rendre fenékre érkeztem. A tüdőmben egy hajszálér elpattanhatott, mert már vért is köptem. Vészesen közelgett a verseny napja, és én még sehol. Minden kudarcos esésem után megszégyenülve néztem körül, de a szemem rajtam volt, a tekintetével bátorított: ne add fel! És valami ismeretlen erő újra talpra állított, és nekilódultam megint. És az egyik alkalommal, amikor már-már nem is számítottam rá, bekövetkezett a csoda. Ma is a zsigereimben érzem a mozdulat gyönyörét: mintha álmomban, testetlen könnyedséggel emelkedtem el a földtől, úsztam föl a pontig, szinte megálltam a magosban, akárha a Himalája tetején lettem volna, vagy akár egy verspillanat csúcsán, még akkor is volt időm, hogy lassú nyugalommal körbenézzek a világon, jutott időm, hogy kívülről lássam magamat is, aztán mellkasomhoz felhúzott térdekkel, a kapkodás legcsekélyebb jele nélkül átfordultam, és bizonyossággal tudtam: talpra érkezem.

És azóta tudom: szaltó mortále az élet. Háló nélkül.

GYURKOVICS TIBOR
KONYHA `A LA KOSZTOLÁNYI:
LYUKASÓRA

Európai utas 1996 / 4.szám

A mi jó Aczél Györgyünk igen ügyesen és magyaros bajsza alatti somolygással igazgatta azt a vastag és forró vasfedőt, ami alatt a honi irodalom pirosas gulyása rotyogott. Néha fölemelte egy-két milliméterre vagy bele is nézett a levesbe, egy-két ráगतódzóbb mócsingot lejjebb lökött, egy-egy haloványabb főtt húst felszínre hozott, de lényegében rendben forrt a lé. Még Csurka csücskös fejét is könnyed magyar kézzel megsimogatta szigligeti nemzetközietlen randalírozása miatt: „ ejnye, ejnye, Csurka elvtárs, hogy van az, hogy maga mindig csak jobbra tud berúgni, nem tudna egyszer balra is? – és ezzel valójában befőzte a boros és potage magyaros keverékbe.

Félreértés ne essék, mindenkit befőzött. Utólag hőzönghetnek, akkor főttek még azok is , akik a kondéron kívül idegen levekben úszkáltak szubállami pénzen. Amíg csak Gorbacsov hetikén szabott angolos öltönyében a reykvíki pácolás folytatás fel nem szívódott, el nem tűnt a történelem amerikai itatőspapírjában.

Szabad lett a magyar sajtó, magyar irodalom és Írószövetség, a magyar leves. Kiömlött a – bocsánat – bili. Maga az írószövetség is fölhígult, s hamarost közel ezerszáz tagja lett – fölvéve. Tán Angliában sincs ennyi tag. Itt lett. Gondoltuk, mi, akik Kosztolányi szavával jobban szerettük az elefántcsonttorony hűvösét a pártirodák – és irányzatok – fülledtségénél, szűkebb körben forrunk, azzal áztatva magunkat, hogy tán néhányan jobb húsok is vagyunk, megalakítottuk a Magyar Írókamarát, mai nevén Magyar Írók Egyesületét. A tizenkét alapító apostolocska: Bertha Bulcsu, Dobos László, Cseres Tibor, Csoóri Sándor, Fodor András, Görgey Gábor, Gyurkovics Tibor, Kertész Ákos, Nemeskürty István, Sütő András, Szakonyi Károly, Tornai József volt. 1991. Január 30-án.

Ezenközben Mészöly Dezső briliáns tévéműsort talált ki Lyukasóra címmel, ami a legsikeresebb kultúrműsorok egyikeként működik öt éve. Ekkoriban szerveztük az Írókamara lapját, csak hát én 92 februárjában infarktust kaptam, ami csekély mértékben hátráltatta a lap megjelenését. Emlékszem, Cseres meg Bertha az ágyam fölé hajolva „ üztek” a mielőbbi megvalósulás felé, akkor még az új ezredeket is kifejező Vízöntő komoly fölirattal, míg Mészöly ajánlata és ötlete alapján Lyukasóra lett a folyóirat, mintegy kifejezve az új szabadság játékos örömét. Ilyen is a lap: minden szenvedésen túli örömré, belső szabadságra, humorra, játékoságra szántuk és szánjuk, s talán nem elsősorban és csupán magunknak, íróknak egymásnak egymásról " „zenni”, „ami utóbb annyira elterjengett a régebbi magyar levesnek posztkommunista, posztavangárd, posztliberális kipárolgása folytán, hanem az olvasónak – ma is látható a folyóirat feliratán, hogy „ olvasói lap”, ugyancsak Mészöly Dezső bájos fordítása szerint: „ emberi fogyasztásra alkalmas” művekkel.

Nem óhajtok véleményt nyilvánítani a mostani folyóirat-támogatásról, mely elfogulatlansággal igazán nem vádolható – dolgozunk. Magyarán. Talán nem éppen piros-fehér-zöld fejtett babot főzünk a levesbe, s nem nyereg alatt puhított lóhúst, ám kétségtelen, nem szégyelljük, hogy Magyarországon főzzük a levest.

Kosztolányista:

„ Amennyire Európai,
annyira magyar,
európaiul
és magyarul,
amennyire földi,
annyira égi,
amennyire régi,
annyira új.”

Folyóiratunkban nincs korosztály, nincs divatirány, nincs kitessékelés. Múltunk vanm jelenünk, s talán jövőnk? Azzal áltatjuk magunkat, hogy nívóban utazunk. Nekünk nem a hír szent, hanem a mű, a mű több, mint a hír. Így aztán ad hoc művek nemigen vannak, tulajdonképpen „a mai élet” – sem avantgárdi, se posztgárdi, se transzgárdi, „irodalmi” értelemben – nem dúsong a lapban, bár várjuk és szeretjük és közölgetjük őket. Ha a fentebbi, kosztolányis értelemben meg akarnánk határozni az „irányt”, leginkább valami lélektani realizmusnak mondható, mely jelenti a goethei „Wahrheit”-et épp úgy, mint a „Dichtung”-ot, mely sűrítésben a valóság már nem is egyszerű valóság, annak irreális vagy uram bocsá’ - esetleg elég modern – égi mása. (Mint Csehov hősnője.)

Ötév alatt van mit a levesbe aprítanunk. Horváth Lajos, Losonci Gábor, Restye Illés kifezetten a mi fölfedezésünk, aprólékunk. Költőink Bella Istvántól Ágh Istvánon, Szepesi Attilán, Döbrentein, Kiss Dénesen, Rákos Sándoron, Kiss Benedeken, Tornai Józsefen át Utassy Józsefig (fölsorolhatatlanul) törzsgárdaként terjednek, eme utóbbi fő-fő étkezési fogásunk. Jánosi István pedig versein kívül jungi és keleti istendarabkákat kever a menübe. Különben külön könyvben is kiadtuk Rodek Ilona istelbeszélgetéseit (éteri húsok!), Gregor József, Gálffi László, Balassa Sándor, Antal Imre, Szentágothai János, Fábry Zoltán főztjében.

Örök étünk mindenek felett a Weöres-készítmények, gyermekkori kockás füzeteitől a legeldugottabb táplálékig. És ha már múlt, sorozatot szerkesztettünk „Még élhetnének” jeligére Szabó Istvántól Gerelyes Ebdren, Galambos Lajoson, Gáll Istvánon, Hajnóczy Péteren, Karinthy Ferencen, Székely Jánoson Galgóczi Erzsébetig, Galsai Pongrácig, hiszen nem szabad feledésbe menniök. Ugyancsak Frarkas László szerkesztésében adtuk közre zöld betétünket „Kicsoda az az én?” élő keresztmetszetünket huszonhat írónkról (néhány név: Fejes, Sántha, Juhász Ferenc, Kertész Ákos, Csukás, Hernádi, Lázár Ervin, Szakonyi, Bertha, Kardos G., Csurka István egymás mellett főnek ebben az igen ízes lében).

Természetesen – szerény lehetőségeinkhez képest, az elejthető vadakat is beszerezzük, környező barátaink nemzeten „fölüli”, nemzetközi főztjéhez.

Apropó, nemzetköz. Van egy titokzatos szerzőnk. Phillipposznak becézi magát és igen eredeti formában („Út-levél” a kedveshez) adja közre világjáró konyháját, novellisztikus receptekben. Ő az a kivételes halabdó aki egy évben vagy harminc országot látogat meg, miután egy nemzetközi világzsűri tagja. Mit mondhatunk? Mindenütt volt és lesz. Kamcsatkától Peruig és Japántól Itáliáig és Skóciától Ausztráliáig, Bangkoktól Hollandiáig prbálja belénk mesélni szakács-álmait. Nem tudjuk, ki ő. Érdekes.

Mészöly Dezsőnk mindig különleges és eedeti árut szállít a konyhára, Erzsébet királynő, Sissy verseitől kezdve Márai Sándor Tolnay Klárhoz írt versein és levelein át egészen a vadnyugati Hamletig, mely nyilván a modernül beszélő színpadi magyar irodalom szenzációja.

Könyveket adogatunk ki szerény számban ugyancsak az olvasók étvégyának fenntartására. (Jánosy István: Arcok, lelkek, élmok, versek; Varga Domokos: Kies Kiskunság, szeretett Szentmiklós; Kiss Dénes: Föltámadnék én is...; Gyurkovics Tibor: A magyar vadkan; Dümmerth Dezső: Ihlet és sugallat; Rodek Ilona: Nem lehet leÍRNI az igazat; Eigel István: Én még láttam a kikötőt.) Utóbbi művészeti szerkesztőnk, s nagyszerű ízelet kavart a festészetből. Lülön meg kell említeni Szakonyi László Álomirodalom című munkáját, amely valóságos irodalomtörténet a lehetőleg finom ízeleten átszűrve, álmovellákon átértesztve a költői létet.

És? A főszakács. Maga Varga Dombi, aki egymaga vág, nyeszeti, mossa zöldséget, abál, lefarag egy darabot, pörköl, süt, szakácskodik. Visszavonulván őt váltja föl Dippold Pálunk, ifjú titánunk, kiből bízunk, mint a gyermekünkben, ki testvérünké lehetend mint főleges szakács. Jó tehetségű író, szerkeszteni tud és mer, s reméljük, fiatal ízelet is lop régi ételeink mellé, saját és még ifjabb korosztályos húsokból. Függetlenül és megtartva magyaros pikantériánkat európai étlapunkon.

Így működik ez a (boszorkány)konyha. Remélem, ízlik az olvasóknak. Az irodalmárok általában (tisztelt kivételnek) savanyúak, „kikerics virítanak / kékek és lilák”, rossz a gyomruk s nem Colas Breugnon étkeihez vannak szokva. MI, például Bertha Bulcsuval – ki legjobb sültjeinket készíti – szeretünk enni. Önök nem?

Bon appétit! Aczél György is megirigyelhetné békés ízeit.

GYURKOVICS TIBOR: HAJÓNAPLÓ

1996

„Navigare et scribere necesse est”

Létének ötödik évébe lépett az elmúlt októberben a Lyukasóra. A mi folyóiratunk, ha szabad ezt a birtokos viszonyt az egész országra kiterjeszteni. Mely csupán annyit jelez: itthon vagyunk, ebben az országban élünk, ahol – nyilvánvaló immár-halni is kell.

Ez a mi otthonunk, ahogy Tamási Áronunk telibetalálta: „Azért vagyunk e világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Ennek az országos otthonnak nagy sikerű műsora a tévés Lyukasóra, Mészöly Dezső magántanári eleganciával vezetett játék- tanfolyama, ahonnan folyóiratunk címe is származik. Négy nagy év áll mögöttünk. Baljós társadalmi és irodalmi csapdák, nem kitalált, de igencsak körmönfont Szküllák és Kharübdiszek között hajóztunk – jókedvűen. Hajózáslónkra ez volt írva, már az első számtól: „jó volna jókedvű lapot csinálni” (lyukasórásat), „dühünkben és a szabadság kétségbeesésében, dühödten a múltra, mely elrontotta jelenünket, a jelenünkre, mely kétségbe vonja múltunkat, a jövőnkre, ami az istennek sem akar megszületni...” Elmondhatjuk tán, hogy tisztességgel hajóztunk, megőrizve a belső derűt, mely elviselhetővé tette a mindennapi evezést, s emlékezetes tengeri pillanatokat vetített olykor elénk. S megőrizve főleg az irodalmi szemhatár minőségi zsinórmértékét, mely egyetlen eligazítónk volt a háborgásokban, és segített talán elkerülni a szellemi öklendéseket, bukásokat, s talán a végleges süllyedést is. Lobogónk lobog, mondhatnánk fanyar önbecsüléssel, ha nem fenyegetne minket is az állandó emberi-szellemi aknamunka, s főleg az irodalmi éhezés (kiéheztetés?), hogy olykor már-már kihullik kezünkől az evező.

Ám hajónaplónk tanúsága szerint – pazar (és jó) versek, nagyszerű (és jó) esszék, esszécskék, rajzok, irodalmi fölfedezések és játékok és kedvteli halandóságok tanúsága szerint – nem szolgáltunk rá, hogy a Nagy Mahart kitagadjon hajózási köréből, s ha zászlónk nem harsogott is minden percben a piros-fehér-zöld vér-agy-víz-klorofill színétől, azt hiszem, nem hagytunk kétséget afelől, hogy magyar színek alatt hajózzunk.

Nagyszerű gárda utazott velünk. Néhai jó Keresztury Dezső és Vas István, Herceg János és Juhász Sándor, Csorba Győző, Simonyi Imre, Baka István, Rózsa Endre, Vargha Balázs még utasaink voltak, s velünk együtt bocsátotta vízre a hajót Cseres Tibor, ki egyben elnökünk és író-nesztorunk vala. Sorjázta itt aztán az evezőpad mellett jónál jobbak, Hubaytól Csoóriig, Károlyi Amytól Bárány Tamásig, Hernáditól Fodor Andrásig. Természetesen fölsorolhatatlan e bő négy esztendő utazóközönsége. Különlegességet jelentett Szakonyi Károly Álomirodalma, aki költői látomásos kis irodalomtörténet-novelláival valóságos új műfajt kreált. Bertha Bulcsu volt lapunkban maga a novella; erős, szeszes, mindig kemény írásaival. Bálint Tibor nem különben. Új prózásokat fedeztünk föl magunknak: Horváth Lajost, aki még 1989-ben pályaelő volt az Új idő versenyén; Losonci Gábor, Majoros Sándor, Restye Illés és még többen csatlakoztak hozzá. Költőink számosan fémjelezték a hajót, Takáts Gyulától Rákos Sándorig, Bellától Ághig, Kárpáti Kamilltól Utassy Józsefig, ki – érdemel – fő-fő költőnk volt és leend. Jánosz István, legkedvesebbjeink egyikeként,

versein kívül pazar istentanulmányokat közölt. Érdekes sorozat volt Rodek Ilonáé: tizenhét magyar ki válósággal készített bensőséges beszélgetést ugyancsak a megfoghatatlan Úrról, ki végső soron, ugyebár, hajónkat is vezérelte csillagai által.

Lukácsy Sándor itt lett igazándiból az a hetvenkedő, ha nem is katona, de végvári vitéz, ki mindig tud újat nyújtani, amikor a régi szellemekre hadonászik evezőivel. Kizárólagosan Írókamaránk hathatós javallatára kapta meg a régen fölüléremelt József Attila-díjat (például).

Mindig, mindenkor persze Weöres – bármilyen formában – velünk volt, kiskamaszkori kockás füzetektől rég elsüllyedt folyóiratokba rejtett verseinek felfedezéséig. Legbenső munkatársunknak számítjuk Melocco Miklóst, aki remek eszmefuttatásaival mindig jó hírbe keveri hajónaplónkat: ő fedezte föl nekünk Filep Sándor páratlan grafikáit, nem beszélve arról, hogy címlap grafikája nagyvonalúan intett bennünket mindig – csereberélve is – a nagyvonalúságra. Külön felfedezések voltak az Eigel István által szerkesztett grafikai anyag darabjai s Eigel egyedülálló tanulmányai, Kiss Dénes versei. Szép írásokat küldött nekünk Farkas Ferenc, Fábri Zoltán, Nemeskürty; Csernus Mariann pedig színészíróként elemezte Pilinszky, Weöres munkáit. Tüskés Tibor Könyvmolyának összefoglaló kis tanulmányai zsinórmértékül szolgálhattak kritikánknak. Mészöly Dezső Márai Sándor és Erzsébet királyné titokzatos ügynökeként csempészte eme jeles utasokat hajónkra.

Fölsorolhatatlan az utaslista. Hol van akkor még Tardos Tibor, Temesi Ferenc, Tornai József, Nagy Gáspár, Döbrentei Kornél, Kiss Benedek, Szepesi Attila neve? És még hányaké! Farkas László belső munkatársunk kitűnő sorozatot szerkesztett Még élhetnének címmel Szabó Istvántól Gerelyes Endrén, Galambos Lajoson, Kamondy Lászlón, Gáll Istvánon, Karinthy Ferencen, Hajnóczy Péteren, B. Nagy Lászlón, Székely Jánoson át Galgóczi Erzséig, Galsai Pongrácig. Ugyancsak ő szerkesztette a Kicsoda az az én? Című zöld betétünket, mely huszonhat írónk életművi keresztmetszetét adta. (Csak néhány név: Fejes, Kertész Ákos, Hernádi, Csukás, Lázár Ervin, Juhász Ferenc, Csorba Győző, Szabó Magda, Szakonyi, Bertha, Kardos G., Csurka, egymás melletti írói szelídségben.)

Külön specialitásunk irodalmi filozófusunk, Molnár Tamás, utunk nemzetközi mérnöke. Eredeti műfaj volt lapunkban az Út-levél, Philhippos tollából, mely szubjektív leletekkel és levelekkel jellemezte utazásait vagy huszonöt országon át, Perutól Kamcsatkáig és Svédországtól Indiáig.

Az általunk alapított „Fityisz-díjat” fájdalmasan korán elment belső munkatársunk, Simonffy András vette még át reszkető, igaz-író kézzel. Fájdalom.

Ifjú írók egész hada sertepertélt hajónk fedélzetén Végh Attilától Szabó Mátén át Péterfy Gergelyig. Övék a jövő hajója.

Mindezt elsősorban Varga Domokos, alias Dombi fogta össze: egyszemélyben volt kormányosa, hajómestere, fedélzeti főnöke, padlósúroló mindenese a járműnek, fáradhatatlan szerkesztője és szorgalmas reparálója deszkáknak és embereknek, aki még a csavarokat is --és olykor magukat az utasokat is – kijavította, múlhatatlan érdemmel. Nehéz szívvel búcsúzunk munkájától, de nem tőle, hiszen velünk hajózik tovább.

Januártól új kormányos kapja kezébe a hajót, Hegyi Béla, ki Rónay György mellett s utána egyedül tizenöt évig vezette a Vigiliát soha nem járt utakon, nagyszerű szerkesztőként, idestova már vagy húsz írói kötettel a tarsolyában. Most

tüntették ki a Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével. Tőlünk nagyobb és súlyosabb keresztet kapott: eme folyóirat szerkesztésének terhét. De gazdag rakományt, s az utasok barátságát is.

Elmúlt több mint négy évünkben, azt hiszem, jól hajóztunk, futásunkat eleddig megfutottuk, hitünket megtartottuk – független és hiteles hajónaplóval a hónunk alatt. Szeretnénk tovább hajózni. Eleven, mai, mércés lapként.

Segítsetek!

GYURKOVICS TIBOR

HOMO LUDENS

(Elhangzott a Frankfurteri Könyvvásáron, folyóiratunk német nyelvű különszámának bemutatásán.)

1999

A történelem a hatalom fogócskája.

A hatalom reggel dühösen ébred, dörzsöli a szemét, keresi az embert. Mindenkit. Hol van, hová bújt, mit csinált az éjjel: összeesküdött, szerelmeskedett, gyújtogatott? Netán aludt? Renitensül, vagy ellenségesen, sőt netán békésen aludt? Loppal házat rakott vagy erődöt a hatalom ellenében? Kurvázkodott, bacchanáliázott?

A hatalom dühös. Nekiered és hatalom-fogócskábanüldözi az embereket. Nem bír magával futócipőt vesz vagy sítalpakat ragaszt a lábára, hogy a nyár boldogzöld gyepén vagy a tél hófehér lesikló pályáin utólérje az

embert, vagy akár titkos szurdokokban nykon csípje, elkapja a grabancát. A hatalom szereti a grabancot.

Aztán, ha sem elég, vad harci díszeket ölt, gépfegyvert aggat a mellére, tankkal dübörög és gyönyörű felhőrajzok közül kergeti vadászgépével a menekülő embert. Esetleg porig bombázza a városokat, betonhidakat, szuperrepülőkkal üldözi a földönfutó örök indiánokat, erdőket és olajtelepeket gyújt nyomorult fejükre. Mint a társasjátékban nyomul az ember után. Hogy megölje, hogy Gulágba zárja, rabszolgasorsba görbítse, idomítva, mint a kutyát a hatalom markában. Kezelje. Az ember veszélyes – kezelni kell. Géppel, pézzel, sajttal, ideológiával.

És az ember nagyokat hahotázik. Szamárfüles bohócsapkát húz a fejére, és fügét mutat a hatalomnak. Figurázik, gurgulázik, citerázik, pikulázik.

A hatalom fut utána és hasra esik. Elvágódik és a tócsában fekszik hatalmas fegyverzetében, az ember pedig meztéláb a rücskös pácéljára, a hátára teszi a csülkét és jókedvű dallamokat füttyörészik.

Rég kitalálta ezt a játékot. Játsoztak vad korok, közép- és újkorok. A shakespeare-i udvari bolondok mindig fügét mutattak a hatalomnak, a képükbe törölve az igazságot. Villon a humor vitriolos folyadékába mártotta a tollát, hogy a hatalom vagy csak egy kósza pap fenekébe szúrja. Rabealis elég bő sárga sáfrányos szafttal és bíborvörös csípős szósszal öntötte le a hatalmas ebédeket, de Romain Rolland sem cselekedett másként a Colas Brugnonban, Pirandello sem a szerepek cserélgetésében Mathias Pascal két életében. Cervantes bebizonyította, hogy a szélmalomok is darabokra kaszálják a széllélbélelt igazságot. Swift törpéket és gullivereket varázsolt a bűvös világra, ahol mindenki eltévedt, színjátsozók, költők, trubadúrok, égi bohócok, jokulátorok.

Az oroszok a végtelen hatalom birodalmában nagy, keserű köpenyt kanyarítanak Gogolra, kinek bő lebernyegéből bújt elő a múlt és jelen század világnyi humormestere, csehovok, tolsztojok, dosztojevszkijek – vékony humorkenőccsel

kenték be alakjaikat, s a hatalom csak kapkodott utánuk, még körmös karmaiból is kicsusszantak a szabad emberek.

A XX. század nagy korszaka nagy fogócskát rendezett. Előbb a dőlt meséjű náciizmus, majd az idült kommunizmus akarta begyepesíteni az embereket lágerekbe, kamrákba, cellákba, panelekbe. Ó, a XX. század! Mire aztán nyolcvan éven át kiterjesztette a fennhatóságot, a szovjet birodalom a maga szürke leplét, végül is belegabalyodott, a homo ludens addig rángatta a fejére, hogy a zsarnok fölbukott a zsákfutásban.

Mi meg jártuk a humor táncát, különösen itt, Kelet-Európában. Hašekok és hrabalok, oroszok és magyarok, csehek, lengyelek, románok, horvátok: még incselkedtünk is a hatalommal: itt vagyok, fogjatok meg! Még a nyelvünket is kiöltöttük rá: Örkény István és Weöres Sándor, Karinthy és Tersánszky, József Attila és Kosztolányi, Tamási Áron, odébb Artur Koestler és Orwell idébb Paszternek, Jerofejev vagy Nyikita Mihalkov vagy Jiri Menzel, nemde Beckett Sámuel és mi magunk, a sok akakij-akakijevics-faulknerek és salingerek, sylvia-plath-ok, apollinaire-esen és eliotosan.

Most aztán itt az ezredvégi hajsza. A nagy amerikai hajsza, ami a sokcsillagos lobogóba van becsavarintva.

Mi meg táncolunk tovább. Megcsippentjük a fogó orrát. Kikiabálunk az elnyomott sorok közül, s dalolásszuk a humor shakespeare-i énekét.

Jertek, táncoljunk.

Az angyalok biztosan örülnek nekünk, s ajövő évezredben elkapják hajjított sipkáinkat.

Hátha visszadobják.

*

Nos, ezt a gyilkosabb fajta irodalmi játékot játsszuk mi Magyarországon, a magyar televízióban nyolc éve. Tulajdonképpen a rendszerváltás óta.

Meg kell mondjam, a rendszerváltás óta kissé bajban van a magyar irodalom. Azelőtt a magyar írók rendesen és szervesen el voltak nyomva. A szovjet által, a szovjet ideológia által, a kommunistáink által, saját magunk által. Akkoriban nagyon jól tudtuk használni a fent elemzett középkorias játékot, hogy odamondjunk a zsarnokságnak. A sorok között mindenki tudta, hogy utáljuk őket, hogy kijátsszuk őket, s idővel ők maguk, a kommunisták is tudták, sőt élvezték, sőt megbecsülték, hogy kijátsszuk őket. Mert, mondanom sem kell, nagy sznobok voltak.

Most a rendszerváltozás óta, nem kis, hanem elég nagy bajban vannak az írók. Egyrészt, nincsenek elnyomva. Vagyis el vannak, de csak éhen halnak. Elvileg és szellemileg szabadon. Múltkoriban, az előző kormány idején fölvonultak pár százan a kultuszminisztérium elé, kiáltozva: „Egy kis elnyomatást! Egy kis elnyomatást! Nem tudunk írni!”.

Másrészt – és ez a nagyobb baj -, most nem a kommunisták a sznobok, hanem az írók önmaguk sznobjai. A nagyfene szabadságban olyan komolyan vették magukat, hogy nem a valóságot írják, hanem önmagukat. Soha ennyi én-émelygés, ennyi ön-asszociáció – lila köd terjeng az írók feje körül, de mondhatnám ezt pikánsabban is. Mintha elvesztették volna a humorérzéküket, és önmaguk fájó

bábjaiként és szobraiként bolyonganak este a nemolvasó utcákon, csak azért, hogy egymással találkozzanak. És egymás nyakába boruljanak, ahogy már a mi nagy Görbetükör Gyárosunk, Karinthy Frigyes – merem remélni, ismerik Európa egyik legjelesebb mesterét – írta 1930-ban, egy kis rigmusban:

„Uram, zseni lakik Önben.
Önben pedig nemkülönben.”

Nem tudom, mennyire visszaadható ez német nyelven.

Pedig, akiről és akinek írta, hamar megválaszolta eme udvariasságot. A magyar író-költészet egyik különleges alakja, s ami kiadványunkban éppen úgy szerepel, mint a fent említett Karinthy Frigyes; nos, a fenti rigmust így viszonzta:

„Kérem Karionthy Frigyes író urat, küldöncöm által rögvest válaszolni sziveskedjék – miután tudomásunkra jutott, hogy életében egyszer végre komolyabb munkába kezdett, s ez nagy mértékben igénybe veszi idejét és teherbíró képességét -, alkalmasnak találja-e az időpontot, hogy kedden délelőtt tizenegy és tizenkettő között elfáradjon irodámba, magam a legmesszebbmenőkig rendelkezésére állok, hogy kinyalja a fenekemet?
Tiszteletteljes hódolattal:
Kosztolányi Dezső”

Nos, a rendszerváltozás után elveszítették az íróink a humorérzéküket, és nem vetemednek egymás fenekének kinyalására. Sőt! Inkább egymás utálatára. Kialakítottak egy kód-nyelvet, amit öntömjénezésre használnak fiktív életük légüres terében. Tisztelet a nagy kivételnek – minden oldalon!

Mi megpróbáltuk, megpróbáljuk József Attila szellemében – remélem, Önök is ismerik világnagy költőnket, aki szintén szerepel kiadványunkban – megőrizni humorunkat. Ő már 1935-ben így vágyakozott – mint kommunistabarát költő -, várván a szabadságra:

„Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!”

Hál’ isten, nem érte meg a szovjet „fölszabadítást”.

Nos, a régi és örök jokulátorok nyomában és szellemében – és persze a mi helyi elnyomásunk és játékunk szellemében – próbáljuk nem-komolyan nevv magunkat, és játszani. Talán nem is akaratlagosan, hanem önkéntelenül hagyjuk magunkat játszani. Hiszen nincs keservesebb, mint amikor erőltetik a humort, akiknek ilyenük nincs.

Ebben a szellemben, a játékos tévéműsor nyomában csináljuk folyóiratunkat hét esztendeje. Most ennek egyik hármás díszpéldányát próbáltuk a német és mindennemű olvasóknak összeállítani. Kicsit érzékeltetve a mi gogoljainkon,

hrabaljainkon, akakij-akakijevicseinken az élet humoros mérgét, melyet igyekszünk befecskenyezni korunk zsarnokainak és ál-nagyjainak bőre alá.

Folyóiratunk címe: Lyukasóra. Fölidézve ama boldog szabadságot, melyet az iskolában a lyukas óra jelentett, midőn a hivatalos tantárgy órája elmaradt, és jöhetett a „balhé”. Mondjam azt: a szabadság balhéja?

Természetesen nem minden írás bukfacezik vagy hahotázik, hiszen az akasztófahumortól a csendes mosolyig, a fájdalmas iróniától a keserű fintorig sok minden belefér a játékba, még az a könnyecsepp is, mely azt mondja: „hol zsarnokság van, ott zsarnokság van”.

Fogadják szeretettel verseinket, drámarészleteinket, kisprózáinkat, remek grafikusaink néhány groteszk rajza társaságában, a frankfurti Lyukasóra kiadványában. Lapunkat a HOMO LUDENS szerkesztette, megfricskázva korunkat, ahogy ősidőktől fogva tette. Jelezve, ahogy századeleji nagy költőnk, Ady Endre írta (reméljük, őt is ismerik, mint mi az önökéit):

„Az élet él és élni akar...”

GYURKOVICS TIBOR SZÁZ DARAB LYUKASÓRA

2000

Ott állt az ágyam végében Bertha Bulcsu és Cseres Tibor a kórházban, 1992 márciusában. A rendszerváltás kezdetén. Hogy mi lesz? Telik az idő, el kellene indítani tervezett irodalmi lapunkat. Könnyörtelen kedvességgel hajoltak fölém, hogy nógassanak, mintha én lennék a főnök. Engem akkor egy hónapja terített le az infarktus, próbáltam lábadozni és nyöszörögni --nem volt oly sok reményem magam fölépüléséhez sem, nemhogy az előző évben lázasan fölcsigázott világmegváltó és szabad világú új folyóirat elindításához.

Folyt a kis rendszerváltás. Úgy, ahogy nálunk szokásos – lázasan és lassan. Eladdig igencsak távol tartottam magam a politikától, még a kultúrpolitikától is. Abban a zord reményben írtam, hogy a mű marad. A többi hacacaré. Théophile Gautier híres sorait vallottam magaménak:

„ Minden rom. A művészet
örök. A többi por.
A népet
túléli a szobor.”

Annak előtte, a jófajta Kádár-rendszerben úgy gondoltam, nem kell, sőt nem szabad irodalmi életbe kapcsolódni, az ember elvész a kicsinyes és nagyságos emberi szervezkedések erőszakos tengerében – háttal kell élnünk korunknak, befelé. Az igazi írás magában is legyőzi a kort, s érvényesíti a maga gyémántját. (Ma is ezt gondolom, egyébként.)

Mégis, annyira felbolydult a hihetetlen világ – oroszok kimenetele, amitől többek közt Mária is függővé tette hazajövetelét, ami végül is a halálba torkollott, nekem ez (akkor) csak félig sikeredett - ; szabad márciusok és tűzrózsás adyk:

„ De Tűz és Tűz, én ifjú testvéreim,
jaj, a Tüzet ne hagyjátok kihalni,
Az élet szent okokból élni akar
S ha Magyarországra dob ki valakit,
Annak százszorta inkább kell akarni.”

Nos, szállongott a levegőben. Fújta a hajunkat a szél , még ott az ágyon is, a kórházban.

Mi már akkor a magunk részéről – Bertha is, meg én is, meg a mieink – benne voltunk régről történő rendszerváltásunkban. 1988-tól közel három éven át csináltunk egy türhető lapot „ Új idő” főcímmel és főembereinkkel, a vagány és vehemens penészleki Végh Antal anyagi szervezésében – Bertha, Csukás, Gyurkovics, Hernádi, Lázár, Szakonyi -, mely lap tisztességes és hatásos képviselője volt mindannak, amit közel egy évtizede a Régi Sipos asztaltársaság igen heveny összejevetelein békés ellenállásban eltöltöttünk. Talán úgy mondhatom, a mifajta

írók már kezdetüinktől és eleve benne voltunk a belső rendszerváltásban, vagyis önmagunkban, írásainkkal, lelki alkatunkkal s némi tehetségünkkel – galsaistól, mándystól, weöresöstől, hubaystól, hernádistól, csukásostól, páskándystól, pilinszkystól, bellástól, ághastól, karinthystól, kardos-géstől, csurkástól, konrádostól -, s ezt a fajta irodalmat kívántuk csinálni.

Miután akkortájt az Írószövetségnek közel ezerszáz tagja volt – ennyi talán Angliának is böcsületére válnék -, úgy gondoltam, -tuk, hogy létre kell hozni egy államtól igencsak független írószervezetet – afféle kamarát -, mely igyekszik minőségi barátokat csoportosítani hatvan-száz fős létszámmal, válogatott cigánylegényekkel. Így alakult meg a Magyar Írókamara – a mai Magyar Írók Egyesülete -, 1991. Február 4-én Bertha Bulcsu, Cseres Tibor, Csoóri Sándor, Dobos László, Fodor András, Görgey Gábor, Gyurkovics Tibor, Kertész Ákos, Nemeskürty István, Sütő András, Szakonyi Károly, Tornai József alapító tagsággal, s elhatároztuk, hogy saját lapot csinálunk. Ez lett a Lyukasóra, melyet '92 márciusában próbált belőlem kicsikarni Bertha meg Cseres még a betegágyon, s aminek végül is kezünkben tartjuk századik lapszámát.

Kérem, így sikeredett. Ez lett. Akkoriban az új szelek és hátsó szelek hatására az irodalomban is elszabadult az a neo-pokol, ami a politikai változásokkal párhuzamosan és ürügyén valamiféle „ szövegirodalom” neo-avantgárd, talán nyugatról is utánzott áramába torkollott.

Mi szerettük volna megtartani azt a pszichológiai realitású irányt, melyetmelyet addig is műveltünk, s melyet ma is legmaibbnak érzünk, persze az idő föltartóztathatatlan áradásával együtt. Ily módon választottuk végül is a „Lyukasóra” címet – megtartva és megbecsülve a szabad órák tanár-, állam-, pártfüggetlen szellemét. Akkoriban indult el a tévés műsor, ahonnan Mészöly Dezső szabadalmaztatásával magunk is „ olvasói lapot” írtunk mottóul, jelezvén, hogy embereknek és nem csak az irodalomnak írunk irodalmat, másrészt igyekezve megőrizni magunkban a „ homo ludens” örök szabadságát, aki még a kaszásnak is, királynak is megfricskázza az orrát, ha arra kerül a sor. Ezenkívül nem feledvén, hogy akár örömteli, akár kevésbé, mint olyanok, magyarok vagyunk, akik ezen a nyelven élünk-halunk, írunk, írhatunk.

Köszöntöm régi társaimat, akik már elszállingóztak a ködben, de akkor is arra nyüstöltek – mint a muszáj-Herkulest -, csináljuk. Hogy talán a szobrot is túléli a nép.
S

„ Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
[-----]
Mégis győztes, mégis új és magyar.”

VARGA DOMOKOS

ÍRÓISKOLA
LAPALAPÍTHATNÉK

2000

Saját lap! Lehet-e ennél szebb álma egy tollforgatónak? Hogy ne mások lapjának szerkesztői előtt lapítson mint elfogadásra, megjelenésre áhító szerző, hanem alapítson. Mármint lapot. Hogy legyen saját portája, ahol ő az úr. Vagy legyen legalább egy szerény kis szemétdombja, ahol kedvére kukorékolhat.

Az olyan egyszemélyes lap ritka jelenség persze, mint Németh László Tanúja volt hajdanán, vagy Szabó Dezső Ludas Matyi füzetekje. A lapalapítás rendszerint közös vállalkozás, nagy- és kiskakasokkal, sőt tyúkocskákkal, jércikékkal is. De hiszen elkukorékolgatnak, kotkodácsolgatnak ők egymás mellett! A fő gond nem is ez, hanem hogy kapnak-e elegendő szemet a megélhetéshez. Bár ennél még jobb volna egy-egy gyémánt félkrajcár, hogy hosszabb ideig is fizetni tudják a nyomdaszámlát, a postaköltséget, sőt netán a szerzők honoráriumát...

Ó, hány olyan lap, irodalmi folyóirat látott már napvilágot a magyar ég alatt, amely csak egy-két számot ért meg! Jobb esetben egy-két évet. A mi Lyukasóránk szinte már kivételnek számít a maga tizedik évfolyamával, századik számával. Lapalapíthatnékről szólván, már csak ezért is érdemes körültekintően a magunk házatáján.

A csillagzat volt tán kedvező, amely alatt megszületett a lap? Ki tudja! A vízöntő lett volna eredetileg ez a csillagzat: a lapcsinálásra készülő kiváló koponyák már-már a címének is ezt választották. Később kötöttek csak ki a Lyukasóránál. Ilyen csillagzata nincs persze az égi mezőknek, ezen a néven csupán a tévé képernyőjén tűnt fel akkoriban hónapról hónapra egy fényes csapat: Mészöly Dezső verskeresésben versengő, szellemes kis társasága.

Az ő műsoruk 1991-ben indult, a lapalapítást megelőző évben, s olyan lelkes nézőközönséget toborzott magának néhány hónap alatt, hogy ezt az új folyóiratról álmodozók is megirigyelték, akik között egyébként maga Mészöly Dezső is ott volt. Ahogy ott volt a csapatában jeles szerepet játszó Gyurkovics Tibor is. Önként adódott hát a gondolat: a népszerű tévéműsor „farvizén” kezdjünk el manőverezni, mint nyomtatott irodalmi lap. Vízöntő helyett azonban mégse a Farvíz címet választottuk, hanem neveztessünk csak szintén Lyukasórának...

Ez a választás valóban hozzájárult a sikeres rajthoz. Olvasóink tekintélyes része kezdettől fogva a testvéri tévéműsor kedvelői közül került ki. Szerzőink egy része pedig a műsor „játékosai” közül. Az említettek mellett Lukácsy Sándor sem hanyagolt el minket, s Ráckevei Anna és Mácsai Pál is megörvendeztetett egy-egy remek írásával.

Ott állt persze a lap mögött egy jóval népesebb társaság is: a nem sokkal előbb megalakult Magyar Írókamara (későbbi nevén: Magyar Írók Egyesülete) 70-80 főnyi tábora, amely sokszínűségében is egyet akart: „emberi fogyasztásra alkalmas” művekkel szolgálni napjaink magyar olvasóinak, ama többé-kevésbé élvezhetetlen,

de roppant művészek és modernnek kikiáltott írások helyett, amelyek épp akkoriban szaporodtak el. Úgy is mondhatnám: ezek a mi íróársaink nem két lábbal kívántak ugrálni, veréb módjára, hanem emberléptekkel haladni előre: úgy igyekezni a jövőbe, hogy féllábbal mindig a már meglévő, időtálló, biztos értékekre támaszkodjanak.

Cseres Tibor, az Írókamara akkori – elsőnek megválasztott – elnöke, nem lévén neki sem verébtermészete, szintén ilyesmire törekedett műveiben. Ő javasolta szerény személyemet az induló lap szerkesztőjének. Még valamikor 1992 késő tavaszán – vagy kora nyarán – kaptam a megbízást, de mellettem, mögöttem – olykor előttem – Gyurkovics Tibor is ott állt, ennek az egész írókamarai mozgolódásnak a legfőbb mozgatója (akkoriban ő maga is oly fiatalosan mozgékony még, mint a higany). A Lyukasórának ebből szerencsére csak haszna származott. Energiáink jórészt összeadódtak: amit ő hozott a házhoz, az éppúgy javára vált a lapnak, mint amit tőle függetlenül sikerült kiötlennem, megszereznem vagy megszerveznem. Ő kaparta ki a gyémánt félkrajcárok is, vagyis a szükséges anyagi javakat. Ő gondoskodott szerkesztőségi helyiségről, titkárnőről, könyvelőről, telefonról, számító-, másológépről, ő tárgyalt és egyezett meg nyomdászokkal... rám csak a szorosabb értelemben vett szerkesztői teendők maradtak. De azok sem egészen, mert ő is hozott írásokat, például Keresztury Dezsőtől, Hernádi Gyulától, Juhász Sándortól, verset Vas Istvántól, Csoóri Sándortól, Károly Amytól... Az idők távolából már nem mindig dönthető el, kit nyert meg ő a lap munkatársának és kit jómagam, de kár is meditatni ezen. Hiszen a társaság jó részét meg sem kellett nyernünk: éppoly személyes ügyüknek érezték a lapalapítást, mint mi magunk.

Az Írókamrai székfoglalók közlése is biztos, hogy Tibor javaslata volt. Ő indította meg, mindjárt az első számban, a Memoriter rovatot – mely hamarosan egy izgalmas pályázatra is apropót adott -, a második szám hátsó borítóján pedig a maga azóta is élő és viruló Rekontra rovatával jelentkezett. De a döntés jogát mindig meghagyta nekem. Szerette volna persze előre tudni, mi lesz és mi nem lesz benne egy-egy lapszámban, itt-ott vitába is szállt volna velem, de erre nemigen adtam alkalmat neki. Észre is vette nyilván, hogy ódzkodom tőle, és szelíden bár, de konokul kitérek minden ilyen előzetes beszámoltatás elől. Szerencsére volt benne annyi bölcsesség, hogy lassacskán belenyugodjék: többé-kevésbé neki is újdonság minden megjelenő lapszám. Még ha dohogott is néha, hogy ezt vagy azt ő nem közölte volna. Nem sokat dohogott. Ahogy mások sem igen a társaságból. Egy ideig még visszatérő téma volt ugyan, hogy az a tervezett Vízöntő másféle lap lett volna, ennél jóval hamvasbélásabb, kultúrfilozófikusabb, vagyis elvibb, komolyabb, értekezőbb folyóirat. De egyik Tibornak sem volt ellenére – márpedig ők, Cseres és Gyurkovics számítottak az Írókamara fő hangadóinak -, hogy lapunk nem a szakmabeliek szűkebb köreihez próbált szólni, hanem az irodalomkedvelő nagyközönséghez. Akárcsak a tévébeli Lyukasóra.

Hadd valljam be töredelmesen, nekem még az is megfordult a fejemben: mi lehetett vajon a titka a hajdani Singer és Wolfner kiadó irodalmi folyóiratának, az Új Időknek, hogy tízezres példányszámban jutott el az akkori idők középosztálybeli magyar családjaihoz? Boldogult úrfikoromban én mélyen megvettem ezt a lapot, Herczeg Ferencetől, lelki klinikástól, mindenestül, és most, évtizedek múltán éppúgy irtóztam volna tőle, hogy a nyomába lépjek. De azt el kellett ismernem: egy

magazinszerűen szerkesztett magyar irodalmi folyóirat hiányt pótolna, mert ilyen nálunk nincsen. Holott meg lehetne csinálni, gondoltam, az Új Időknél magasabb színvonalon is, és mai költőink-íróink java termését tenni vele közkinccsé, minél változatosabb, érdekesebb válogatásban és tállásban...

Rosszul gondoltam. Nem lehetett megcsinálni. Háromezer példánynál soha nem ment feljebb a Lyukasóra. A 90-es évek Magyarországon ez sem volt csekélység, de semmiképpen nem jelzett áttörtést a kevésbé – vagy alig – irodalomcentrikus rétegek felé.

Lektúrszínvonalra leszállni? Erre magam is képtelen lettem volna, de az Írókamarának a rangja sem engedhette. Szó sem lehetett róla!

De arról igen, hogy ne csak színvonalas, hanem színes legyen a lap: változatos és érdekes.

Itt van a kezem ügyében egy halom 1992-es levél. Októberre terveztük az első szám megjelenését, de nyár elején már elkezdtük Gyurkoviccsal, előbb egymás zaklatását, majd a számba jöhető szerzőtársakét. Tibor a postaládámba dobta be egy cédulát: „Dombikám! Ha tudsz, holnap nézz át, - kerestelek. Üdv., a családdoddal együtt, Gyurkovics Tibor, 92 június 30. 20 óra 30” Érdemes figyelni a dátumra.

Kezdeti – sok mindent tisztázó – eszmecseréink után hamarosan már mentek a telefonok, a levelek: „Kéziratot! Gyönyörűt! Ragyogót! Mielőbb!”

Szó szerint nyilván nem ezt mondtam vagy írtam, de hogy elég noszogató lehetett a hangom, azt Kiss Anna július végi válaszevele sejteti. Nemcsak azt közli ugyanis benne, hogy szívesen küld verset, ha lesz, hanem hozzáteszi: „Nem kell a továbbiakban nógatni, evidenciában tartom a dolgot magam.” Döbrentei Kornél is ígéri... „...ha nem is az első számba, bár az is meglehet, Isten segedelmével írok s küldök valami szépet”. Kiss Benedek néhny nappal utóbb: „Nekem pillanatnyilag semmi tartalék anyagom nincsen, de van egy ciklus tervem, Borok dicsérete címmel (4 darabja készült el eddig), azt szeretném folytatni, s ha sikerül, úgy gondolom, éppen Nektek való lesz.” Másnap Vasadi Péter: „Köszönöm felkérésedet. Szívesen adom néktek ezt az írást.” Aztán Lakatos István, aki mindjárt instrukciót is csatol a küldött verskézirathoz: „Ha lehet, az oldal tetejére, ne valamelyik aljára (helykitöltésre) szerkeszd ezt a négysorost”, majd szerényen hozzáteszi: „Ennyi telt tőlem egyelőre.”

A szép négysoros – a Mundus universus – természetesen méltó helyre, vagyis az első szám egyik páratlan oldalának a jobb felső sarkába került, épp Vasadi Péter prózája mellé és fölé. Az utolsó percben jöttek meg aztán Kiss Dénes versei (nemhiába fogantak a kísérőlevél szerint „az IDŐ JEGYÉBEN”), s még egy perccel később Csukás Istvántól egy távirat, ezzel a versével.

Reggel rigo
este tuecsoek
nappal meg a seregeelyek
azeert hogy een neemaan ueloek
koerueloettem szol az eenek

Ágh István csak egy levelet küldött egyelőre: „Mostanában foglalkoztat valami hosszabb írás, hogy anyám hozzám írt leveleiből rekonstruáljam az elmúlt 30 év faluját, egy öreg parasztszony sorsát, reagálásait. Szeptemberben megpróbálom.”

Ezekből az anyás írásokból később csakugyan jó néhányat kaptunk és közöltünk, de szeptemberben még egy másik írását küldte el Pista, az Isteneimet, amelyben hitbéli vergődéseiről vallott, s azt is megkockáztatta: „Az igazi istenes költészet gödörből hangzó ima, könyörgés, a megváltás reménye.” Majd hozzátette: „Pilinszky sem vallásos költő, és versei nem istenesek, magánya kozmikus magány, egy az Istennel.”

Már néhány nappal előbb megkaptam Simonffy András kéziratát és levelét: „...talán még idejében ér el az ígért novellino, s talán fanyarkás felhangjaival illeszkedik koncepciódhoz”.

Ekkoriban kezdett összeállni a lap novemberi, vagyis a második száma, holott az első még meg sem jelent (lévén több mint egy hónap volt a nyomdai átfutásunk). Utassy József is ezekben a napokban küldte el a Balassi-strófás kis remekét, azon frissiben, ahogy megírta, Bús címmel.

De nem akarom most már sokáig úzni-fúzni a lapalapítás történetét. Elég az hozzá: szeptember legutolsó napjaiban csakugyan megjelent a Lyukasóra legeslegelső, vagyis 1992. Októberi száma. Benne a már említett rovatok mellett Szakonyi Károlyé, az elbűvölő Álomirodalom, amelyben aztán még évekig idézte az immár sírba szállt, de az ő ironikus álmaiban egymásután újraéledő íróársakat. Tüskés Tibor rovata, a Könyvmoly szintén már ekkor megindult, hogy aztán minden hónapban válasszon magának valamely méltó rágnivalót. Bertha Bulcsu sem maradt ki a bemutatkozásból. De nem akarom itt végigsorolni első szerzőinket, hisz többjüknek a neve már szóba is került. Annyit hadd mondjak: külsőre ekkor még nem mutatkozott elég pofásnak a lap (ügyetlenül helyeztük el a borítón Meloccó Miklós amúgy igazán nagyon szép rajzát), de belül már ekkor sem igen volt benne üresjárat. Igyekeztem is úgy elrendezni az anyagot – képeket is nemcsak a szöveget –, hogy minduntalan megfogja valami az olvasók szemét, felkeltse figyelmét. S valóban, már október 4-i kelettel megkaptuk az első írásbeli elismerést is (a szóbelieket most hagyjuk): „Gratulálok a laphoz. Az Entrée jó.” Az akkor már nagyon beteg Varga József, a kitűnő Ady-kutató tisztelkedett ezzel. Két napra rá Tüskés is megírta Pécsről: „Jól érzem magam ebben a gyülekezetben. Gratulálok a bátorsághoz, a vállalkozáshoz, az erőhöz és az eredményhez.” Simonyi Imre Gyuláról: „A LAP első számát megkaptam. Jónak ígérkezik.” És így tovább, de nem folytatom, mert még öndicséret szaga lenne. A lapalapítás mindenestre sikerült, az irodalmi közvélemény reménységes csecsemőként fogadta a Lyukasórát.

Hogy ki mindenki írt aztán – vagy adott rajzot – a lapba, azt még kevésbé sorolhatom el. De különleges öröömre szolgált, hogy éveken át közölhettem Hubay Miklós izgalmsan szép naplójegyzeteit. A tévébeli Lyukasórák írott – és tömörített változatát is. Philhipposznak a világ minden tájáról küldözött „út-leveleit”. Nem szólva a komédiázásaiban is ksernyésen komoly, kifogyhatatlan vénájú Gyurkovics Tibor írásairól.

Az idősebbik Tibor – Cseres – sajnos már régóta nem küld újabb kéziratot a lapnak. Juhász Sándor, Herceg János, Bertha Bulcsu, újabban már Eigel István sem, aki a Lyukasóra képanyagát is annyi gonddal szerkesztette. Csorba Győzőnek,

Simonyi Imrének, Rákos Sándornak is csak versei utoljából sikerült néhányat – de nagyon szépeket – elcsípnem néhai szerkesztő koromban. Márai Sándor, Weöres Sándor, Szentkuthy Miklós, Ladányi Mihály, Galsai Pongrác meg nem is élt már akkor, de posztumusz írásaikból nekünk is jutott, sőt Réz Pál jóvoltából Rilkének is közölhettem egy kiadatlan levelét. Vannak, akik gyilkos iróniával „hullarablást” emlegetnek ilyenkor, ám legyen. De lapunkat – és olvasóinkat – csak gazdagították ezek az odaátról még visszaszóló szellemek.

Most azonban már csakugyan legyen vége ennek a még mindig nagyon töredékes számvetésnek. Hiszen akiknek netán mostanság támad lapalapíthatnékjuk, azok ebből nem túl sokat hasznosíthatnak. Mindez már jórészt megismételhetetlen. Nekem is életem utolsó nagy iskolája volt a Lyukasóra világra vajudása és jó négyévi szerkesztése. Hogy mások – nálam fiatalabbak – tanulnak-e belőle? Nem tudom. Döntsék el ők maguk!

GYURKOVICS TIBOR: REKONTRA

Radnóti Miklósnét fölhívom telefonon.

Tulajdonképpen nem is tudom, mit akarok. Persze, valami írást, töredéket, kézjelet Radnótitól. Bármit. Bármennyire hárít, kedvesen megígéri, visszalapoz legalább a noteszekben.

Esti, békés menetelésemen magyarázom valakinek, hogy Radnóti 1909-ben született. Nem öreg. Alig élt. Harmincöt évesen meghalt. Meghalt? Nono. Agyonlőtték, végkimerülése csontnapján. Esetleges, hetven körüli gyilkosa, lehet, valamelyik kocsmában épp most rendel még egy sört. – Korsót? – Nem, jó lesz egy pohár is.

Kihozzák a poharat. Habzik a sör. Nézi, mennyi hab van rajta. – Kevés a hab, főnök! – Ne vacakolj, Kálmán! – De, de, hozzá csak egy tisztességes sört! Két ujjnyi hab legyen rajta! Ne csak híg levet itass velem! Mi vagyok én? Hadifogoly?

Radnóti Miklósné azt mondja nem talált semmit. Ami érdekes volna, ami közölhető, akár töredék. Csak magánjellegű. Versmag, mely csírájában csak személyes csönd. Mit mondjak? Egyetlen szó is elég tőle.

-Mi is játszottuk, hogy kitől van az idézet...? Meg, tréfásan utalva az akkori gimnáziumi magyartanításra, kívántuk: „legyen belőled gimnáziumi memoriter...”

Sajnos, ez túlságosan bevált. És túl gyorsan.

Mindig leküzdhetetlenül fiatalnak éreztem. Riadt, hét-nyolc éves gyerekeimnek ordítottam gyakran, beleszavalva az arcukba:

„...de hisz talán lehet még! a hold ma oly kerek!
Ne menj tovább, barátom, kiálts rám! s fölkelek!”
-Ez memoriter. Ezt megjegyeztük.-

*

Szabó Lőrinc fenegyerek volt. Magamban – és bizalmas baráti körben – mindig is Szabó Lurkónak hívtam. Előreeső, szállongó haja, csapzott alakja, langaléta termete bevilágította ifjúságomat. Égő szemüvege belevakított a szemembe, beleégetett, mint mikor prizmával összerántjuk a nap melegét és meggyullad tőle a papír. Ahogy ballagott a Gyógypedagógiai Főiskola folyosóján Illyés Gyulánéhoz, Flórához egy kis baráti susmogásra-menekülésre, kirajzolódott hatalmas alakja a kövezeten.

A nyolcéves Lurkóról ezt olvassuk – tőle: „micsoda játék!... S vágy s való között / egyszer csak átléptem a küszöböt: / egy bolt felett cégtáblát láttam és / rajta, hogy „Óriás és ékszerész.” Ez Szabó Lőrinc! Vágy s való között! Ez a költő, akinek megadatott, hogy ízeire, porcikáira tudja szedni minden dolog és minden ember szerkezetét, mint valami belső aranyórát, és hallgassa és lemorzézza a lélek tiktakolását – fenegyerek maradt. Csapongó természetével, lobogó alakjával túllebegett saját briliáns racionalitásán, (és) a babitsi baráti kultúrán, az illyési baráti politikán, a szerelem halálos gyakorlatán – és gyereksége, vadsága égbe szállította, mint egy fénykocsi, mint Illés szekere.

Boldog vagyok, hogy olvasom, hogy betűiből föllebeg az óriás – ott a folyosón és mindig mindenütt látom az „arany betűket... Megnéztem megint: / Óriás?...

Az!... Istenem!... Eszerint, / gyúltam ki, itt egy Óriás lakik, / s hirdeti, hogy mivel foglalkozik!"

*

Illyés Gyula sose feledte származását. Az ő skizofréniája mindig a paraszt és az úr közti híd megroppanásából táplálkozott. Mindig úrnak lenni – mindig parasztnak maradni. Ez volt a fogvicsorgató, a híd alatt ott van a szakadék. „Szolga vagy, költő. Ezt se restelld. / Különb jel a te szolgaságod, / különb rang, mint amit viselnek / a rend-, rangjeles uraságok, / akiknek szolgálsz. Kutya mód kell / lapulnod-hajlongnod nekik? / Szolgálj, őrizd, csak rejtegesd jól / a farkast, mely benned lakik.”

Hogy aztán a nagy ívű vers végére kiontsa drámáját: „Fújd csak, mint ott künn a kutyák, / talán akadnak társaid, / azt nyögd, míg az egész világ / egy nagy kardalban nem vonít.”

Emlékszünk arra a fényképre, amely Illyést és József Attilát együtt ábrázolja? József Attila félszegen-délcegen kihúzza magát egy fejszére támaszkodva, „döntsd a tőkét!” mozdulatban, Illyés pedig kalapban, kackiásan és sejtelmesen – már-már győztesen – mosolyog. Rezeg a kép, rezeg a szemünkben a könny, egy-egy magyar skizofrénia, egy-egy magyar költő. Fölíelve és leíelve.

Hogy aztán József Attila versét olvassuk: „Nekem sikerült (s ez is szégyenem, / hisz nem egyéb az ember-árulásnál) hogy csupán száraz kenyeret egyem / az isten testén való osztózásnál.”

*

ADY mindent filozófiává, mitológiává, szimbólummá tudott magasítani. Talán azért olyan hatalmas költő. Hozzányúlt az agyaghoz – és arany lett belőle. Kosztolányi 1929-ben leült Ady halotti maszkjával szemben és éppen ezt kérte számon tőle. A nagybetűket, a nagyszavakat, a nagymérgeket. A túlzás mitológiáját. Pedig – ebben – nem volt igaza. Ady valóban szinte sátánizálni tudta a dolgokat.

„Éjfél, valaki dúskál: / Neszt küld a drága palota. / Pénzt olvas valaki. / Zenék zenéje: / Nem hallottam még ilyet soha.”

Éppen ezekben a Lázár-versekben tudja borzongatóan érzékeltetni a pénz embertelen, emberen túli hatalmát. „Selymes papírok, / Ím, halk és büszke zsoltárra gyújtanak. / Csilingelnek a kölyök-ércek. / Zeng az arany / S az én könnyeim hullnak. /”

Pontosan tudjuk, meddig roskasztotta Adyt a pénzhiány. Úri kuncsorgásokig, megdőlyfölvő koldusságokig, hatvanys összemarakodásokig. Magam mindig József Attila puritánabb, pórébb éhezéséig ocsúdtam. (Egy Galsai halál-esten Csúrka István dörmögte maga elé személyi és társadalmi vádját: „Az éhenhalástól félt. Mindig éhen akart halni.” Mintha azért írt volna mindent, mindenfelé, zseniális aprópénzekben.)

Én ezt nem hiszem. Ady pénzbálványát sem. Pedig hányszor szavaltam lángoló versét a Nagyúrról magam is: „Vigyorgott rám és ült meredten: / Az aranyon ült, az aranyon, / Éreztem, megöl, ha hagyom.” Vajon megölte-e?

Ahogy fojtogat Nyugattól Keletig századunk pénzömlenye, gyakran eszembe jut Ady. Tévesen gondolnék Ady „hallelujás, szép aranyai” mögé egy belső, „sertés testű Undokot”, Gonoszt, akivel végeérhetetlenül csatázik vadul? Egy felnövesztett belső Rémet, aki arany bálványtestet öltött? Magát az ellen-Adyt?

„Dühödt, lázongó szívverésem / Golgotai bazaltra vésem. / Krisztus, poétám, szent Alak, / Eladtalak.”

*

Sinka István ott térdepelt a kád előtt és a gatyáját mosta. 1956. November 21-ét írtunk. Ha nem is bő, de hosszú gatyá volt, erősen szappanozta, aztán kilötybölte eres, öreges kezével. Azzal hárította el a kis pénzt is, amit vittem neki, amit gyűjtöttünk. A Gyógypedagógiai Főiskola Forradalmi Bizottságának voltam az elnöke és naivul azt hittem – mint leendő író -, hogy pár forinttal segíthet az ember a nyomorgó költőn.

„Görbe ágból a kocsirúd, / sok a könny és hosszú az út.”

-Kamaszkoromtól szerettem verseit – illatoztak. Szaguk volt, virágszaguk, mennyegzői illat áradt belőlük.

„Olyan hosszú, mint az élet / add Istenem, gyorsan éljek.”

-Ötvenkilenc éves volt ott akkor a konyhában, a Déli pályaudvarral szemben lakott, az Alkotás utcában. Arca ráncokkal összeszabdalva, mint Egry Józsefné Borsos Miklós vörös márványfején.

„Szél vigye a kalapomat, / köd nyelje az alakomat.”

-Pikáns volt már az is, ahogy odajutottam: Weöres Sándort kérdeztem „érdemlegességből és szegénységből”, és ő Pilinszkyt ajánlotta, meg Sinkát. Az pedig köpött a városi irodalomra – szó szerint -, különösen Babitsot ócsárolta.

„Virág hulljon, eső essen, / vedd majd alájuk testem.”

-Narancssárga, rücskös borítójú verseskönyvet nyomott a kezembe, „ügyeszi és cenzori hiányosságaival együtt” ajándékozva. Vastag fekete betűk virítottak rajta: VÁD.

„Rövidítsd meg fiad útját: / törd össze kocsirúdját.”

-Nem is tudom, mit akartam ezzel mondani. Állok a konyhabenyílóban, az utcán még egy kicsit zajlik a forradalom, Sinka térdepel a kád előtt.

„Ács Lajin kankalin nő, / Cibere is halott, / ó, szőke pusztá messzeség / de magam is vagyok!”

*

Vannak írók, akikkel semmire se megyek. Gyötrődnek pedig, véreznek, éreznek, galandférgük van, jóscédulájuk, nemzetrettenetük. Kólikájuk, izgalomgörbéjük, hadrakelésük, Marxtól Kierkegaard-ig, Nietzsche-től Jean Paul Sartre-ig bankbetétjük, ki tudja fizetni az egész magyar irodalmat. Eurokarakterük van, mámorcsalítjuk, kozmovíziójuk. Felelősök, átívelők, sá pábrázatúak, fő a fejük az emberiségért és megfő. Ilyenkor vörös lesz a fő. Céklavörös. Tulajdonképpen nem tudok velük mit kezdeni.

Vannak másféle írók, akikkel szintén nem megyek semmire. Ők is gyötrődnek, talán még erőteljesebben, hasfájdalom, ideggörcs, honbelsőség (máj, szív, epe), gyomorkeserű. Amit akarsz. Fájnak. Meddig? Egy életen át. Egy nemzeten át. Kevesen ártanak annyit a hazának, mint ők. Mint írók, mint emberek, mint lények.

Mind a két csapat recseg. Nyikorog. Zörög. Mert nincs bennük lé, a fogaskerekek közt nincs nedv. Humoruk nincsen.

Hamvas Béla ezt írja: „Az írást nem szabad humoron kívül felfogni... A történet egyetlen szón fordul meg, s ez a szó a humorisztika. Ez az egész kolosszális fecsegés irgalmatlan izgalma. A humor az utolsó fátyol. Levehető? Igen, de nem ajánlatos. Az egyetlen helyes, ha az ember előtte leborul és imádja, és azt mondja: Sajnos, túl bölcs vagyok ahhoz, hogy szépségedet megérintsem. A humor az utolsó maszk. A humor a tragédiánál mélyebb. Ahogy a bolond mélyebb, mint a bölcs. A Szentivánéji álom mélyebb, mint bármelyik tragédia. Lear bolondja több, mint a király, és Velazquez idiótái nagyobbak, mint infánsai. Too deep for tears, mint Wordsworth mondaná: oly mély, hogy a könnyek nem érik el-”

*

Zelk Zoltánhoz éjféltajt állítottam be Szigligetre. Az alkotóház nagy sárga hajója mozdulatlanul úszott a sötétkék sötétben, a sokféle fák árbocai közt. Persze, Zoli nem aludt, rágt a kezdődő álmat, mint nyúhetetlen amerikai rágógumit – örömmel riadt rám.

Játszunk? – Olajúszó barna szemgolyója majdnem kiugrott a gödréből. Mindig játszani akart. Mindig nyerni. Legtöbbször vesztett. A zsidóságon,

a proliságon, a költőségen, a kummunistaságon, a lóversenyen, a huszonegyen. A kockás pléd most is lecsúszott roskadozó térdéről, és előttünk pergett el a padlón a huszonegye. Újra osztottam. Hússzal veszített. Ismételtünk. Tizanhatra királyt húzott, nekem két ászom lett, a kártya megint lecsúszott.

„Tíz, ha nem több éve visszatérő álmom: Babits él és szerkeszti a Nyugatot, amit ugyan nem lát senki, de amiben megjelenni mégis, ma is a legnagyobb dicsőség. Álmunkban röpdülni? Annyi, mint egy gyereknek körbeszaladni az udvart, ahhoz az izgalomhoz képest, amit akkor érzek, mikor elvinni készülök neki verseimet, mint a hajdani csütörtök délutánokon...”

Ez az egy, amiben Zoli nyert az életben. A rajongásban. Határtalanul tudott rajongani elődeiért, sorstársaiért, kortársaiért. Most, a gyűlölet évadján magam előtt látom Zoltánt a kockás takaróban, a vesztes kártyákat félresodorva, kigyúlni őzbarna szemeivel. Templomi tisztasággal, mágikus rajongással beszélni Babitsról: „alig túl az ötvenen, mikor leszállt „a kínoknak eleven, süket és forró sötétjébe”, s ötvennyolc éves, mikor az „örök Cethal szájában” eltűnt. Mi, asztalnál ülő, éveink számával őt elhagyó fiatalok, csak úgy kezdhetjük versünket, hogy már tollforgatáskor arra gondolunk: hozzá visszük csütörtök délután.”

Ezt mondta Zoli, aztán a Cethallal ő is elutazott arra a bizonyos csütörtökre.

*

Kálnoky László kijött szöszmörögni. Mintha nem tudta volna, csöngetett-e valaki. Mocorgó-egéresen körülnézett a verandaszerű emeleten, aztán bevonult a munkái közé, mint főgér. Vele mentem. Látogatóba jöttem, nem volt megbeszélve, csak Pilinszky Jancsi kötete jelent meg. 1958 volt, előttünk hevert az asztalon a Harmadnapon, kacskaringósan fölírva a cím, mögötte enyhe-zöld alapon száraz ágú fa.

Le voltunk sújtva. Porig alázva, kétségbeesve. Kívülről mondtuk Pilinszky verseit, licitálva. – Ez még szebb! – Ez a csoda, hallgasd! – Na, és ez?

„Mert elhagyatnak akkor mindenk.” – „Alvó szegek a jéghideg homokban.” – „Ahova estél, ott maradsz.” – Kilép a többiek közül.” – „Ki eszelhet ki nála szomorúbbat?” – Látja Isten, hogy állok a napon.” – Várok, hogyha váratsz, megyek, ha terelsz.” – „Begombolom halálomat.”

Egymás szájából ragadtuk ki a sorokat. – Örület! – nyögte Kálnoky. – Ilyen verseket! Lenyesett szavak, félrímek, nyögött jambusok. – Szürke por nyelv. – Mondtam diadalmasan, halkan. „...a világárva papundekliban...” „Mint tagolatlan kosárember...” „Egyszál virág a puha szélben...”

Ültünk a veranda beeső fényében. Nyögdecsltünk. Pilinszky láthatatlan arca vörösen ragyogott a levegőben, mint az örökmécs. – Nem mész innen! – üvöltött Kálnoky az egyik macskára. Aztán csak meredtünk az asztalra könyökölve. Meg voltunk semmisülve, 1958-ban.

*

Azt írja valaki: még most is hallja József Attilát, ahogy a sötétből előcsap magas, erőszakos, vitatkozó hangja – 1934-ből, a szárszói táborból. Csillapíthatatlanul vitatkozott, életeleme volt a vita, a meggyőzés, majdhogynem lehengerlés.

Vas István is említi, Attilával nem lehetett vitatkozni. Vagyis csak azt lehetett. Ám lényegében – miután lelke velejéig meg volt győződve igazáról -, sose engedett a vitában, mindig felül akart kerekedni.

Aztán még egy hirtelen kép: Zelk ballagdált – mesélte – egyszer a régi Széll Kálmán tér felé, valamelyik krisztinai ösvényen, ahol József Attilát sírva találta. Magába temetkezett, vihasztalhatatlan volt, talán éppen – Zelk Zoltán szerint – egyik női elhagyatottsága miatt.

Furcsa, nehéz emlékek. Valamilyen módon azt érzékeltetik, közvetlenül vagy közvetve, hogy József Attilát nem szerették. Ingerelte őket, türelmetlenné tette: tűrhetetlenül izgága, igazságkereső, okvetetlenkedő ember-gyerek maradt haláláig. Az igazság kérlelhetetlen kardjával tört mindenre, mindenkre. Nem bírta kivárni igazát, nem bírta kivárni köznapi halhatatlanságát. Ordította: „Jaj, szeressetek szilajon...!” Nem szerették.

Most, utólag mindenki menti magát egy kicsit; sajnálta, óvta, segítette, elviselte, kímélte, támogatta, védte... De nem szerette. Nem szerették a nők sem, Márta sme, képzelhetően Judit sem, Flóra sem. Egy csepp szeretet nem jutott neki a világvégi padon üldögélve. „Lásd, öt és fél kilósnak szült anyám, / de elviselte. Azért kell kivárnom, / ki innen vesz föl s elvisel magán, / hogy szabad lélek legyek a világon.”

Most a legszeretettebb magyar költő. Mindenki szeretné egy percre megszimogatni az arcát. Én is.

*

Szentkuthy Miklós – aki valójában és eredetileg Pfisterer Miklós névre hallgatott – túlzóan kedves önsajnálattal „mafla, bandzsa, kopasz baleknak, gyáva kukacnak” dicsőíti le magát nyaktörően kacifántos és kajánul sztriptízes, frivolitásos vallomásaiban. Erre a „bandzsa balekra” akár egy életművet is lehet építeni. Épített is.

Régi gondolatom, hogy az embereket valamiféle Münchhausen-effektus emeli költővé – kopasz koponyájuknál fogva segíti őket az égbe.

Bármilyen – lelki vagy fizikai – kopaszság, bandzsaság „alkalmas” arra, hogy megfelelően tehetséges fölhajtóerő esetén égbe rántson naív kis, vagy vakmerő nagy hősöket.

Ahogy vallomásaiban halljuk Szentkuthy dörgedelmesen és kéjesen raccsoló, óriási teatralitással csámcsogó hangját, érezzük: itt nemcsak az írószínész él, hanem maga a szerep is. Az a szerep, ami a bandzsaság gyerekkori észlelésének pillanatában keletkezett. Maga a költészet is szerep: túllfátyol mögött. A „vallani mindent, volt életem dolga” és a „szeretném magam megmutatni” póza is, mint Adynál. „Tükör által és homályosan.” Mert közben elrejteti, eltitkolni is akarunk. Ahogyan Szentkuthy zseniálisan kitárulva járja szellemi pantomimját: „...magam vizsgálására szoktam mondogatni, hogy bezzeg aztán óriásnaplómban minden benne van. És ott is mi a nóta vége? Sok minden benne van, ez tény, Freud és Loyola ízlése szerint, de mégis hányos, mert a pszicho-meztelenkedő szerző a naplóban is a mű, az opus kosztümjét – talán még álarcát is! – ölti magára.

És az egész tehetséges és handabandás és burján életmű álarca mögött ott kucorog a narcisztikusan vadóc, „bandzsa és balek Pfisterer Miklóska”, akivel együtt „Isten úgy szerette a világot, hogy egyszülött fiát adta érte”.

*

Kosztolányi Dezső – gondolom . legérzelmesebb költőink egyike. Csupa ping és csupa pang. Jiárad és fluoreszkál, lebeg és röppen és illatozik. Varázs-zsákjából csudálatos kendőket ránt elő, végighúzza az orruk előtt, eztán elkapja a semmibe. Mi meg utánuk nézünk. Hol volt, ki volt, mi volt? Csaknem szaglószerünkkel nézzük a verseket, olyan kellemesek. Árad belőlük a süteményillat a prousti eltűnt idők nyomában. Csaknem minden verse egy déj`a vu.

Nagy pozőr. Mutatványos, aki a színes kendők mögé elrejteti az racát. Érzelmessége ellenére alig találunk olyan szerelmes verseire, amelyek személyességükkel magukhoz rántanának. „Müezzín / zümmög így . / „La illah / il`Allah”, / mint ahogy / zengem és / Ilona, / Ilona.” Uraim! Komolyan lehet ezt venni?

Hol vannak az igazi szerelmes versek? Ennél a bűvésznél, érzerlem- hercegnél?

Senki sem írt olyan verseket a halálról, mint ő. Ha nem volna ostobaság és képtelenség, azt mondanám, a halálba volt szerelmes. Sosem fogadtam el Freud

halálösztön teóriáját, de Kosztolányinál azt érzem: ez volt az ő igazi meccse. Mérkőzése. Meeting-je. Mint egy örökös öngyilkosjelöltnek. Babits is ezt írja: „S most úgy tűnik föl, mintha ennek a gondolatnak a csírája kezdettől fogva benne ült volna a lelkében. Lassan nőtt föl, mint egy rettenetes embrió; ha jelenlétére gondolok, egyszerre más színben látom minden írását, ifjúsága dekadens rímeitől kezdve egészen a végső novellák cinikusan ható hitetlenségéig. Egész élete mintha csak előkészület lett volna arra a néhány utolsó versre, amelyben ez a gondolat megéri és kiteljesedik: a halál gondolata.”

„Látjátok feleim, egyszerre meghalt / és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt.”

Az öngyilkos is pózol. De belehal.

*

Éjszaka volt még, hajnalfény.

Ilyenkor az Isten úgy lövell be a fejünkbe, mint a rakéta. A leeresztett rolók mögül elődereng a világosság – az a bizonyos, a megteremtő – és lőn. A homályban bizonytalanul, de határozottan megképzik a vers. A rátalált, az el nem engedett. A nem ismert, a nem értett. Mondhatnánk, mintegy megelevenedik.

Mint sosem látott vetítővászon, amelyik nem látszik, inkább hallatszik, mint egy fül-vászon, föllopakodnak a sorok. Az álomtól ittasult, ferde száj maga elé motyorászik. Mi ez a vers?

„Egy zúgó aranyat találtam,
az érmosásban láttam fényleni.
Tömören világít az éjszakában.
És nem tudok vele mit kezdeni.”

Igen. Ez elképzelhető. Vers. Sorok. Hol olvastam? Böngész az agy a nagy fekete könyvben. A hajnal bedereng. Semmi. Lapozz tovább. Sötét sorok. Világító sorok. Bizonyosan ismerem. olvastam. Tudom!

Az izzadt fél-éjszakában elkezdődik egy titokzatos Lyukasóra. Önmagam Lyukasórája. A szabad agyi lengés trapézán ide-oda billen a tapogatózó gondolat ujjain fölfüggesztett nyurga értelem. „Ó, értelem! Hogy tudja ezt a többi, / A kalmár, börzés, a kalóz, betyár, / csak okosan, csak adni, venni, ölteni, / Törvényesen, míg az idő lejár.”

Ezt tudom. Ez Juhász Gyula. De a fenti négysor nem Juhász Gyula! Ez a Gulácsy-verséből való. De a fenti négy sor nem Juhász Gyula!

Kosztolányi? Ejnye. Ahhoz jobban meg van facsarva a vége. Túl ellentétes, egy kis irrealitás lopózik a versbe – „ugrik”. Mintha „ugrik a táj” helyett „tugrikaz áj” lenne! Babits? A kép nagyon tömör, de miért zúg az arany? Babitsnál zúgna az arany? Illogikusabb, mint Babits. Még józsefattilás lehet. De csecsebecsebb, magakellettőbb, negédesebb. Szabó Lőrincnél is kifordítottabb. „Esztelenebb”, bár törvényszerű. Bretonos, de ahhoz viszont egyszerűbb.

Lövell fejembe az éjszaka. Mi ez? Ki ez? Talán sose fogom megtudni.

*

„Virtuskodónak kellene lennem, vagánynak, de én az életnek amúgy nézek a szemébe, ahogy egy szép asszonyt csodálok. Akkor bámulom, amikor már elhagyott, amikor átgázolt rajtam. Engem mindig minden, amivel találkozom, úgy megdöbbsz, úgy megrémít, szépségével úgy lesúlyt, hogy képtelen vagyok szembenézni vele.”

Na, tessék. Írók írója, hősök hőse. Mindenki azt várja az írótól, hogy eligazítsa az élet dolgaiban, nagy tanácsokat adjon, talán még azt is megmondja, mikor tegyen burofixes, borszeszes borogatást a bokájára. Kétségtelen, az írók egy jelentékeny része is azt hiszi, hogy el kell igazítania olvasóit a lét útvesztőiben. Legszívesebben kresz-táblákat, hazafias háziáldásokat, stíltanító brosúrákat készítenének – a világ lakosságát óvodistának tekintendő – bárgyatag olvasóinak. De az olvasó gyakorta sokkal értelmesebb, mint az író (tanító bácsi).

Fenti idézetet a nagy, méla Bohumil Hrabaltól vettük, aki a prágai „Tigris” kispiszkosban duhaj söröket döntöget harsány cseh vagányai közt, és régen kiérdemelt – de csal leendő – Nobel-díját ronda embereire költi. Él. Mint egy gyűrött fejedelem. Mikor ott jártam, gögös egyszerűséggel fordította el fejét, undorodván a tolmácsnőtől. A Vencel tér fényes keramitkockái enyhe esőben áztak, a zsidótemető sokszáz kőtáblája egymásra dőlve előrehajolt, hogy jobban belásson Mózes örökkévalóságába.

Hrabal – mint igazi író – nem tud felelni. Nem is akar. Borzong, fél. Attól, amit írnia kell. Olyan módon érzi a világot, hogy csak alázattal tudja elfogadni. „Első vágyam, hogy elillanjak, elérzékenyülésem forrásától elinaljak, s magammal vigyem az élményt, amely úgy zúdul rám, akár a szerelem, első látásra.”

*

A szakma. Mint olyan. Lehet-e a szakmán kívül létezni? Tulajdonképpen a szakma – például az íróké – olyan lett, mint egy céh, ahová be kell lépni. Mint egy pártba. Mint egy közösségbe.

Furcsa. Hiszen talán éppen az író szakmája olyan, ami végzetesen magányos. Nem lehet megosztani senkivel. (Sokszor, láthatjuk, még az olvasóval sem. Ha-ha.)

Látom ifjú íróinkat. Bejönnek. Egy helyre. Egy társaságba. Nem kíváncsiságból, hanem mert benn kell lenni. Akkor lesznek írók.

Talán nem éppen kívül kellene maradni?

Itt van egy ember, egy költő, egy festő, egy halott. Juhász Sándor. Szépen megjelent most – halála után – a verseskönyve. Tele eredeti, különleges anyaggal. Verssel. Avantgarddal, ha tetszik. Még azzal az avantgarddal, amelyik nem akart avantgard lenni, hanem valóban az volt. Frissen, nyersen. Most is az. Friss. Nyers. Eredeti.

A hatvanas években írt versek. Midőn ezt irtották, tiltották. Nem jelent meg soha. Eredetibbek olykor, mint a franciák. Mikor Robe-Grillet itt járt, lecsapott rájuk. Ő felismerte. A hazaiak nem. Csupán mi – a Lyukasóra – közöltük utóbb tíz-tizenöt versét, néhány novelláját. Elképesztően eredetiek a Károly utca versei.

Egy nomád írta őket. Juhász Sándor az volt. Festőnek, költőnek, embernek. Nem érdekelte a szakma. Nem akart mindenáron bekerülni, mint egy csapatba, mint

egy pártba, hogy hitelesítsék a munkáit. A természet tagja akart maradni és nem a társadalomé. „Longobárd”? „ A longobárdok így csinálták: / összetűztek a négekkel, / az olaszokkal, / a németekkel. / Halottakat nem küldtek harcba. / Bármit pofáztak, / erre mindig nagyon vigyáztak.”

Már mi sem küldjük őt harcba. Biztosak vagyunk magányos győzelmében.

*

A magyar emigráció csodálatos szaladvány. A megfutottak és megfuttatottak szomorúan élnek Amerikában. Fejlehardt. Talán, mert a porban keresik hazájukat.

A legnagyobb emigránsok egyike maga Márai (volt). Örökké dühöngött, jéghideg és villogó szemmel nézett hazája felé – okkal-joggal -, mert nem ő hagyta el a hazáját, a hazája (rendszere) hagyta el őt. Roppant higgadtsága mögül is kisistergett a hazavágy. Roppant műveltsége mögül is kivillagott a magyar táj színe. A honi illatok süppeteg levegője. A dombok szelíd kenyerere. Ó, ó. Haza csak egy van.

„ A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely...”

Hányszor mondtuk. Hányszor szavaljuk, énekeljük. Washingtonban Kossuth halálának századik évfordulóját szebben megünnepeltük, mint idehaza. Diákok, dalok, zászlók, relikviák, hangszalagok. De végezetül csak el kell énekelni a „ Hazádnak rendületlenül”-t. Mindja az egyik hölgy – vagy harminc éve él Amerikában -: „ Ne csodálkozzon. Nem fogom énekelni. Minden megy, a zászlók, szalagok, szavatok, de ez nem. Elsírom magam...” – Nem baj. – Mentegetem? – De baj. Élni kell. A könny lefegyverez. Nem kell a könny.

A rendszerváltozással az emigráció alól kidőlt az ellenállás oszlopa. Minek áljanak ellent? Milyen „ igazi” „ ál-hazát” tartsanak fönn maguknak? A kommunizmus elmúltá után sokkal nehezebb lett a sorsuk. Őrizni kell egy hintalovat, amin nem lehet lovagolni. Még visszafele sem.

Szomorúak, olykor mégis hősiesek. Hiszen minden hazai por ezerszeresen a bőrükbe tapad. És ott szúr. Ott ég. Fájdalmas magyarok. De nem azok vagyunk mindnyájan? Csak itthon halunk meg. Nekik a nehezebb: - áldjon vagy verjen sors keze, / kint élned s halnod kell.

*

TOLDALAGI PÁL, a fényesen kitűnő költő, a Bécsi úton lakott, az ötödik emeleten:

Elő-Pilinszky volt
fehéren, törten, kényszerűen,
lehellete testben, betűben,
ahogyan élőben a holt.

Előbukó nagy feje volt,
előre hullt egész a teste
a Bécsi úti kék sinekre,
de el se hullt, de meg se holt.

Megmaradt az ötödiken.
Gubbasztott, mint egy albinó. Vak,
fehér mestere volt a szónak,
kibe betört a végtelen

és kinyílt benne, mint a kés,
ő meg csak vérzett otthonában
házikábtan, a nyugágyban,
amelynek színe könnyű bézs,

olyan színes és színtelen,
az egész ember könnyű bézs lett,
mint égbe szálló beszélt-bérlet:
lebegett az ötödiken.

*

Azt írja Karinthy Ferenc, vagyis Cini, ez az elbűvölően naturbursch frigyessi pazarul őszinte Naplójában: „ Goethe vagy Leonardo da Vinci vagy Michelangelo műveltségben, szellemben magasabban állt kora közönségénél, mint a mai művészek a mai publikuménál. Mégse kellett hozzájuk magyarázat... nem kellett hozzájuk lábjegyzet... Kialakult egy kaszt, élősdireteg, mely távolítja a kettőt egymástól, hogy öneki meglegyen a létjogosultsága... De mint minden élősdire, előbb-utóbb felfalja, akin élősködik, szétrágja, tönkreteszti.”

Azt hiszem, ez igaz. Talmud-magyarázók siserehada rágja a művészek máját. Hatalmat akarnak az irodalom fölött. Pénzt, bírói posztot. Ily módon, valóban kitervelik egy-egy mű sorsát, egy-egy író (hah) image-át (franciául), mert mohók a befolyásra, a hatalomra. Saját alkotó erudíciójuk nem lévén. Festészetben ma már szinte kompjuteri szinten befonják a műkereskedelmet, ott közvetlenül a pénz útján. Színházakat szerveznek, közönséget, azt a kultúrát csinálják meg maguknak, amit akarnak. (Lásd Hernádi: „ A kultúra áru”.) Ha lila kell, lilául iratnak, ha fakandéri bam-bam, akkor fakandéri bam-bamul zenélnek.

Hőzöngő és szeretnivaló Cininknek ebben százszázalékig igaza van. A művészet hitelét azonban nem veszi el semmi. Ahogy a történelem, úgy a művészet

sem manipulálható 100% -ig. Csak 90-ig. És ezen a résen ellenállhatatlanul beáramlik a művészet, a valódi, az új. Mindig akad egy költő, egy festő, aki a maga eredeti rendellenességében „megfoghatatlan”, „megfenyíthetetlen”. Kibújjik a varsából és a szabad vízre úszik. („Közben mindig köhög egy költő”.)

Ehhez, gondolom, két csapdát legalább el kell kerülni: a hatalomérzet és a pénz csapdáját. Ám „ezek” a (itthon például nagy lászlók, pilinszkek, kormosok) hatalomtalanok és pénztelenek maradnak. Ja, kérem, magánosan ücsörögni egy szerencsétlen szobában és nyomorogni tudni kell.

*

Németh László szép feje, okos feje. Segíts, mondhatnánk.

Ballagdált a Szilágyi Erzsébet fasorban, mint egy örök holló. Beszélni se kellett vele – az ember tudhatta, bírni kell. Mit is? Az elveszített forradalmat. A meg nem csinált birodalmat. A magánéletet, a közéletet. Holló-léptei bekongták a fasort. Eleven lelkiismeret volt a kallódó sárga villamosok, sápadt virágárusok, nagy hasú böllérek közt.

Emlékszem, a puhány diktatúrában az ember követelte a több politikához való jogot. Hogy véleményt nyilváníthasson, beleszólhasson. Annyira ki volt zárva, évtizedekig.

Most meg annyira be van zárva a politikába, mint egy kalodába. Üldögélhet benne, ordíthat, rázhatja a láncait – minden politikából van. A szájához dugott vajás kenyér, a szájától elvett zsíros kenyér, az otromba száj szélén lecsurgó sörlé, a homlokot fölverző vas-kendő, mely a verítéket volna hivatva letörölni. Minden politika lett. Talán az ablakon kihajló fiatal lány ruhája, a tapsikoló jázminokhoz hasonló kisbabák ütemes tenyere is. Mintha új szövetből, a politika szövetéből varrnák a papok kámzsáját is, a világversenyek bikinijét, a mindent tudó, rozzant tudósok félrecsúszott csokornyakkendőjét is.

Németh László szép feje...

Milyen humorítást kell végeznie annak, aki ma meg akarja menteni magát a politika gyorsvonatának elrántó alkonyától. Milyen nehéz hallgatva – szólni. Mikor a pusztá hallgatás a néma megadás öngyilkos gesztusává válhat. Micsoda arányérzékkel és főként felelősségérzettel tudta Németh László megszólaltatni és elhallgattatni önmagát. És még neki sem mindig sikerült kifogni a történelem csapdáin. Egyik rövid séta-beszélgetésünk alkalmával mormogva idézte – ki tudja, honnan -: „Rút seb, pirulj: magad pecsétje vagy, / ha szólsz – kidőlsz, ha hallgatsz – elveszel!” vagy „üszkösödsz”? Nem emlékszem.

*

A jelen élet vad forгатagában egyre jobban kikopik a „csak-író” szerepe. A politika kukacai föl-kúsznak a legeldugottabb elefántcsonttoronyokba, nedves kérdéseket tesznek föl az ablakon kimerengő írónak, bevonják sima nyálukkal még a térdeplőjét is. Rózsafüzérét úgy tekerik kézfejére, hogy klerikális lánc légyen belőle, a biblia szövegeit is vonalasan bebrosúrázzák.

A puhány diktatúrában valamilyen titokzatos jelkulccsal még róhattak vak kódexmásolóként szövegeit az író-szerzetes – majdhogynem rangja volt vele, kívülállása is volt az elvegyüléssel szemben. Most meg – klikkek szerint vegyülni kell.

Honnan jutott eszembe mindez? Az 1942-ben Thurzó Gábor által szerkesztett „Írói arcképek” című kötet előszavában Márai írja meg súlyos könnyedséggel: „Csak-író-nak lenni egy nemzet életközösségében éppen úgy szerep, mint mikor az író tudatosan vállal társadalmi, politikai, vagy világnézeti szerepet...” Ambrus Zoltántól Cholnoky Viktoron, Lovik Károlyon, Krúdyn, Csáth Gézán keresztül Kosztolányi Dezsőig, Török Gyuláig sorakoznak – másokkal együtt – a portrék. Márai nagyszerűen érzékelteti azt a titokzatos szerepet, amit e „csak-írók” játszanak a nemzet életében. „Művük oly mélyen pihen életünk mélyvizében, mint egy elsüllyedt világ az idő és tenger üvegharangja alatt... titokzatos zenével kezd szólni...”

Magyar író mindig – sokszor – kényszerül(t) „beleszólni”, „beleavatkozni” a reformkortól napjainkig az ország sorsmenetébe. Bizonyára van, amikor nem is lehet nem beleszólni, nem lehet hallgatni. De a „csak-író” csak író marad. „Csendesebb, hálátlanabb” szerep. A kívülállás magányossága viszont sokszor értékállóbb. „Nem elég egy hont alapítani: be is kell rendezni azt.”

És nem biztos, hogy a csatatereken.

*

A magyar történelem és irodalom legnehezebb kérdése Erdély. Régóta. Hogyan írta 1930-ban Dsida Jenő: Kerülöm a nevedet (Erdély)... / melyet káromkodó kocsisok és / esküdöző kalmárok szájából hallok, / melyben önhitt szónokok dagasztják / nagygyá magukat s pletykaszájú / vénasszonyok lubickolnak bóbiskolva, / mely úgy elkopott ércnyelvükön és / szánkon, mint egy ócska köszörűkö...”

Erdély. Az elnyomás kincsháza. Bizony. És ez a történelem és irodalom kiforgása. Erdély megoldhatatlan helyzetét a szomorúan nagy idő mindig kiforogja. A lehetetlen napi gondok, a majdnem minden rendszerüket fogcsikorgatva és hőiesen viselők állóképessége, a nyakszakadásig tartott iga, az otthonmaradás fehér templomfalú helytállása csodákat terem. Nem érteni, de ilyen a lélek.

Mi ez? Az idő elégtétele? Olyan lelki prés, melyből tehetségek, fenomének rebbennek elő száguldozva az erdélyi hegyek csúcsai közt, fölvillogva, de örökégőn? Egyik legjobbjuk Szilágyi Domokos. Olyan költészetet „termett”, mely magában egyesíti a Walt Whitman-i versek szárnyalását, a Kalevala dübörgő sűrűségét és József Attila meg Nagy László aranytömörségét. Persze, szilágyidomokosul. Eredendően. Tehetségéhez mért földközeli felelősséggel és éteri, fölső lélekeörvényléssel. Nem mondom, hogy áldassék minden elnyomás -, de emeljük kalapunkat a harmincnyolc éves költő előtt, ki oly korán vetett búcsút életének, aranybetűket rajzolván irodalmunk egére:

Szégyen a szó, ha nem vigasz,
szégyen a vers, ha nem igaz;
igaz vagyok s szégyentelen,
akárcsak a történelem.

*

Adynak nincs szivárványa, nincs kikeletje. Ady öreg lett. Átsiklanak rajta a finom ujjak, a téveteg leány-kezek kicsiny, lila mérgeket tapogatnak.

Ady ezerszer megbukott már. Kezdetek kezdetekor, mikor oly harsányan beleékelte magát a magyar irodalomba, fiatalos konzervatívok és hőkölő álom-anyál riadtak vissza szörnyű betegségétől, holtra dermedt részegségétől – nem nemzeti hősnek szánták a riogató esztendők. Álmatag papok zárták össze rózsaláncaikat a Cethalon istenutazó, káromkodó költő előtt, hogy megőrizzék lelkül leányszoba-hangulatú, rózsaszín békéjét. Sokszor írtóztak már tőle – mint maga Boncza is, aki jókais ezüst tornyot építtetett unokatestvér-házasságából származó babusgatott leányának. Leányát erőnek erejével nem adta Adynak, aki hiába alázkodott meg az úri kegyért Tisza István, a geszti bolond előtt is.

Negyvenöt után sem ő lett a favorit. Zászlónk: Petőfi, meg joggal az új csillag: József Attila. Erről folyt a vita. Ady nem volt vitás, amennyi benne volt a szocreál számára, azt kifacsarták, mint a citromot, Istene, örülete, „hitetetlenül hite” nem kellett. Ahogy Kun Béláék elől idejében elhalt, úgy a puhány kádárizmusból is kihalt.

Ady plebejus lett. A puhányoknak népszagú, a közönségnek érthetetlen. Sokat írt, gyorsan írt, részegen írt, habarékosan írt. Még a mi derék szép Kosztolányink is leült tíz évvel Ady halála után a szobormása elé, és „kivesézte”. Nem tudta megállni a bosszút.

Pedig Ady volt e században az egyetlen, aki meert magyarán írni verset. Közverset. Politikait, milyet ma is alig-alig merünk, csak fundakolva-bundakolva. És ki tud? Filozófiait?

Hej, Ady Endre, ki vár haza? A te kontráddal?
„Nekem, pajtás, úgyis mindegy, / Bánja fene, hogy ki fal föl
/ Buta, bús mindegy-minket.”

*

Menetelünk a századvég felé. No, nem valami nostradamusi ijesztgetésekre gondolok most, a Krisztus utáni huszadik évszázad végén, hiszen az egész század fölkínálta a maga örületeit, borzalmait, bámulatos fölfedezéseit – van anyagunk bőven. De most mintha csakugyan ránk csukódnék az emberietlenség és emberen túliság vasajtaja.

Miközben mi lyukasórázunk. Úgy, ahogy a legelső lapszámban is hitet tettünk amellyett, hogy játékosan, játékkal fogunk ki a rémeken. Ezt csináljuk a barlangrajzok óta. Ma is azt gondoljuk, hogy a művészet kijátssza a démonokat. Élteni az isteneket, s egy kicsinyt az embert is. Tudomásul kell azonban venni, amit

ímáté evangelista írt Jézus elé: „Furulyáztunk, de nem táncoltatok, siránkoztunk, de nem zokogtatok.”

Kápráztatjuk magunkat játékaikkal, miközben az emberiség gyártja tovább a maga atombombáit, új klónokban új „szerves embereket” csinál, hogy miként a fizikából új fizikát épített, a lélekből új lelket, a spiritusból új spirituszt kotyvasszon – s ezenközben lehetetlenné is teszi a saját létét, gombostűvel kilyukasztja az ózonpajzsot, hogy kibukfencezzen valami fekete lyukba.

Bizony odáig jutottunk játékaikban, hogy nem egyszerűen Lyukasórát – szabad órát, játék-órát – kell gyártanunk, lassanként szánk íze nagyon keserűre fordul, szemünk halálosra keseredik, humorunk feketére bicsaklik, olyannyira, hogy Fekete Lyukas Órát kellend gyártani, hogy megmérkőzzünk világnagy dolgainkkal. Jó volt eljátszozni, háttal az emberiségnek – emberségünk érdekében. Ma is jó. De kell valamit kapisgálnunk a jövőről is, mely jövő ha nem is a miénk, de unokáinké(?).

Valószínűleg meg kell fordulnunk, és belenézünk a fekete lyukba. Mi a nyavalya van ott? Uraim, segítsenek!

*

Kettő és fél évvel ezelőtti, legelső „rekontrámban” azt próbáltam fejtegetni, hogy Márai Sándornak nincs igaza. Tudniillik abban, hogy a keresztény vallás és kultúra – ahogy ezt Valéry nyomán írja – elsősorban azért is fejlődhetett ki a mediterrán éghajlat alatt, mert itt adva voltak a Kenyér és a Bor áldozati átváltoztatásának anyagi feltételei. Magyarán, volt kenyér és bor. Jézus és tsai könnyebben hajoltak a bor fölé, átváltoztatni vérré, mint mondjuk hajoltak volna az ananászlé fölé...

Ma is így gondolom. Ha Jézus Jézus, minden lehetséges. Nem kell hozzá bor, se kenyér. Éghajlatosan, évezredesen sem. A kultúra a lehetetlenből táplálkozik és nem a lehetségesből. (Erre maga Mária is főpélda.)

Mikor Kárpátalján találkoztam öt évvel ezelőtt azzal a pappal, aki tíz évig volt szibériai és ukrainai büntetőtáborokban, elmesélte, ő – uram bocsá’ – a saját szájnedvéből változtatott magának úrtestet és úrvért, az éheztetéses tizenöt napos magánzárában. Igen. A köpéséből – befele. Ez megerősítette őt. Főlemelte az úrhoz. Főlehajtva hallgattam.

A kultúrához – a belső kultúrához mint olyanhoz – nem kellenek feltételek. Ahogy a frontorvosok a sebészet legnagyobb föltalálói – a körülmények kényszeréből.

Nem tudom, fronton vagyunk-e? Ha a környezetünkben dúló nemzeti háborúkat és belpolitikai kegyetlenkedéseket nézem, azt mondom, igen. Természetesen minden írónak kötelessége, hogy az utolsó percéig hadakozzon a külső békéért és a belső harmóniáért, a kultúra emberi körülményeiért, példának okáért Magyarországon is. Hogy legyen kenyér és bor. De ha nincs kenyér és bor, akkor is át kell változtatnunk Isten testévé és vérévé a kultúrát. Akár csoda árán is. Hogy írja Babits? „ Mert semmi vagy, ha nem vagy ellenállás. Vigyázz, ne fújjon át rajtad a szél!”

*

Megint Pilinszky. Milyen jó, hogy van.

A Bartók Béla gyönyörű emlékház halk zongoratermében ültek a hivatalosak. Merthogy megalakult a Pilinszky János Társaság. Küldtek mindenféle alapszabályt, kiírást, beírást, hiszen a Hivatal rendet, jogrendet kíván. Hogy aztán a társaság működhessen.

Pilinszky túlrepült ezen. A zongorista szép Kurtág-futamokat játszott, Jelenits István pedig, a Pilinszky-szakértő, szép és okos összefüggéseket talált Pilinszky „tükörhasonlataiban”, mintegy csak föltárva a meditálás finom lehetőségét, elegánsan. Ott ültek – ültünk – a „hivatalosak”, vagyis akiket meghívtak, azok közül néhányan.

Pilinszky kirepült az ablakon. Egyszer csak kilibbent. Nem mintha ellenére lett volna bármi, a beszélgetés, a zongorajáték, a visszafogott hivatalosság, ám egyszeriben kitűnt a teremből, s valahol a levegőben úszott, óriási ívű szárnycsapással. Hiszen nem az a fontos, hányat ver a madár a levegőben, hanem a röpülés íve – ahogy ő „tanította”. Ezt használok most, ezt a szót, mert Pilinszky tanító volt – elsősorban önmaga tanítója. Nem érdekelte az irodalom mint olyan, a politika mint olyan – noha naprakész információkat habzsolt és mormogott. Valami más érdekelte.

A levegő. A szárnycsapás. Odaföl. Közben szenvedett, mint reális földi kutya, szenvedett, élvezett, mint a szűkesztendőkre fogott mosónő, olykor baljósan és szenvedélyesen, ahogy csonkig szívott cigarettáit szívta. De mindösszebben csupán a fölfele érdekelte, kiszállni a világból.

Ült a Belvárosi Kávéház üveglablaka mögött és – halhatatlan volt. Néha kiintett lebbenő kezével: Adieu!

*

Végül aztán Kálnoky László összetöpörödött. Mint egy fehér mazsola. Arca ráncosan finom és bölcs lett, izgágán éles szelleme rajzbarázdákat rótt az enyhén sárga tónusú bőrbe. „Halhatatlanizálódott.”

„Magam sem ismerek magamra.” – Ezt írta egyik barlangos versében.

A Mészáros utcában lakott, mint egy római őrhelyen. Egyáltalán, az utcában, a kertben, a följáróban minden római volt. Álltam a teraszon, honnan bukkan elő – talán valami súlyos tógában, könnyed arany szegéllyel, itt-ott bíbor beütéssel. Koszorú, borostyánból? Az üvegajtó mögül lestem, mikor jó elő? Eleinte és helyette macskák surrantak ki a napfényes kert magaslati pontjára, az ódon teraszra. Hírnökök, feltehetőleg velük társalgott akkoriban mint állati jóssokkal.

Kálnoky várta a jövőt. Összedugta odabenn a fejét a fintorkodó, sikkasztó macskákkal és megtanácskozták a baljós jövőt. Kálnoky nem volt hős – mint olyan. Költő volt. Nem rontott be az acélos miniszterekhez, hogy felelősségre vonja őket, vagy szamizdatosan ágáljon a rossz hatalom ellen. Költő volt, császári költő, aki mintegy fölülállt-kívülállt a hatalom bástyáin.

Aztán megjelent a sürgő-mozgó vers-mozdulataival, és körülmutatott a kerten. Ez az én birodalmam. Ő, aki „vérét idegen szellemekbe töltögette” mint műfordító, iniciálé-rajzoló és sarus szerzetese a versészetnek, a napindákból, fény-fűzérekből

összegyűjtögette az összes ízt. Mazsola-nagyságúra töpörödött, mint aki a birodalom szőlőinek minden nedvét magába szárította. Arca kirajzolódott a napverte fal sötétjében. „Rajzzá változom egy barlang falán. / Kíváncsi turisták állnak körül, / közöttük régi ismerősök...”

Fölismertem. Ott állt mazsola-arcával. Erősebb volt, mint a hatalom Rómája.

*

Nincs szerencsénk az özvegyekkel. (Az irodalomban.) Helyesebben, magukkal a műzsákkal sem. Sokan „nem-szerették” a költőiket. Kiszerettek belőlük. El sem kezdték szeretni őket. Elfanyalodtak tőlük. Aránylag tragikus sors jutott műzsailag már Csokonainak is, Petőfi társas útját kételhetjük-firtathatjuk (ahogy özvegyesen firtatták is), Madách peches volt, Ady „furás”, József Attila tragikus. Vajda?

Az özvegyekkel még másabb a helyzet. Sokan „nem dobták el az özvegyi fátyolt”, csak megigazították a fejükön. Szendrey Júlia évekig igazgatta. Csinszka csábosan átkukucskált rajta, sokan aztán az ötvenes-hatvanas években nyávogásukkal-nyivákolásukkal, bennfenteskedésükkel riogatták a szerkesztőket-kiadókat „elrajongva” tőlük hősi férjüket. Nem kívánok neveket sorolni.

El kell ismerni, kutya-nehéz szerep műzsának lenni is, nemhogy özvegynek. (Csúnya szavam, a „kutya-nehéz” mégis szépséget idéz a társulásban.) Félrevonuljak? Hetvenkedjem? Méla gyász? Frivol váltások? Szívós áhítat? Szobor legyek magam is? (Legtöbben talán erre törekednek.) Ugyanakkor azt érzi az ember, egy „ilyen” nőnek minden megengedhető. A kibírások utáni új szerep megélésének akár teátrális manifesztuma is.

Flóra – a drága -, József Attila Flórája, és hivatalosan és hivatásosan Illyés Gyula elsőbbséges szerelme, társa, felesége kivételesen „alakította” ezt a hatalmas özvegyi szerepet – ahogy talán a műzsait is. Méltóságteljesen „árnyékban” és erősen, mint a szíj, mely eltéphetetlenül Illyéshez kötötte, emberségesen, amilyen ő maga volt, immár kissé előrehajlott hátával, örök-sima hajával, már-már csálésan kötött puritánózó fejkendőjével.

Illyés mellett kirajzolódott örökre, mint egy bronz-rajz, mit meg nem lebbent a szél, csak a nap aranypora rakódik kupolás homlokára, mélybe néző barna szeme fölött.

*

Nevetséges irodalmi hacacaréék. Mennyi betű borítja az elterülő magyar földterületet. Beborít rétet, telerak bányaomlást, elszáradt tavakat, mély barázdákat. Betű, betű – azt hisszük, ez a magyar irodalom. A teleszórt, elvetett, ki nem kelő.

Kormos egy pulóver volt, lelógó szürke, nagy lyukú pulóver, némi cigarettagőz, nikotinujjak levegő-zongorajátéka, mint egy – akkor is, most is – kísértet, aki épphogy él, vastagon ugyan, mint egy póker-lap, amire meg lehet nyerni a bankot, de aztán továbbfújja a szellő, kitakarítja az Üllői útra. Ki ez a Kormos, lengő-szürke kísértet, akire a Pártközpont és a pártközponti irodalom alig figyelt, hóbortos szürke pulóvernek tartotta, nem érdemes rá nemhogy határozatot, szót se vesztegetni. – Iszik is, mi? – kérdezte egy miniszteriális irodalmias tisztviselő, valaki

félrehúzott szájjal mentegette: -Nem. Csak csigert. – A tisztviselő bólogatott kemény gallérjában. – Gondoltam. Kábítós. Azért olyan zavaros. – Félreszájunk kinyögte: - Mije? – Mije, mije! A feje. Az egész...szeme...nézése...az egész...pulóvere!

Senki volt. Semmi volt. Néhányan tudták, fogták a pulóverét, mint porból horgolt páncélt, mint középkori szürke miseinget, „sajtója” nem volt, csak ballgdált a körúton, mint egy pulóver, luftballon fejjel, csak hogy el nem szállt már életében, gyönyörűen.

Idedörmög a hang. Ilyen szép férfihangot nem hallottam életemben. Mormog. Erre mondják, jobb helyeken, charme-ja van. Fenéket. Csak dörmög. Egyenletes medve-beszéd, alig modulál, mégis mórlikál. – De hogy csigert iszik, nem gondoltam volna – mondja az ál-tisztviselő.

Az irodalmi, beszórt, betűkkel telehányt hant alatt, minden zugolyban, részben, bányaszakadásban pedig hatalmas aranylelőhely – Ő-kormossága aranybirodalma – a század aranyremetéje nevető tulajdona.

*

Bezzeg Arany... Minden jó, még a nemjójában is. Mindenki rágondol, ráhivatkozik, ráeszmél, rányelvel. Márai írja – nem is kell írnia, tudjuk róla -, állandóan ott volt az éjjeliszekrényén Arany, nemcsak mint kötet, hanem mint valami bagoly. Valami bagoly, amelyik beléje mondja a száműzött vagy emigrált Máraiba, hogy magyar maradjon. Mert Arany magyar. Magyar az aransága, arany a magyarsága. Ez az ő egyszerű titka. Mindent meg tudott írni, amit akart. Minden témát, minden mondanivalót, és ezáltal a magyarok legkedvesebb költője lett. Nemcsak anyanyelvében – bár főleg abban -, hanem mondanivalójában is, és olyan abszolút fejedelmi rangra emelkedett, ahogyan a 20. században később Babits. Babits sem volt par excellence költő, mint Vörösmarty vagy Petőfi. De ahogy Babits a mértéke, a mérő-ónja, a tisztaság vízmértéke lett a költészetnek és a magyarságnak, úgy volt Arany is a maga korában és áthajolva a századon még máig is a magyarság és a nyelv és az irodalom és a költészet mértéke, egysége, idolja.

Én nem ismertem Arany Jánost személyesen – gondolható -, egy öreg bácsinak képzeltem és képelem, kissé félrefésült frizurával; mindentudó örököreg, sose fiatal, már 29 évesen induló, öregecske, nagyszerű költőbácsinak és sohasem olyan betörőnek, mint Ady vagy Petőfi. Ezt Babits nagyszerűen meg is írja, hogy mi a különbség közöttük. Petőfi a zseni álarcába bújt kispolgár vagy nyárspolgár, Arany pedig a nyárspolgárban megbúvó zseni. Én nem tudom. Csak azt mondom: marad egy öreg bácsi, aki nádpálcával a nagykörösi iskolában okítja a nebulókat, és marad olyan csodálatos magyar bácsi, aki Baudelaire-rel egyidős, azaz, aki már mérgeket szív, és iszonyú maláj nővel, zsidó nővel ágyon henterreg és ópiumozik és fetreng az elő-huszedik században; ezalatt Arany zöngicsél, döngicsél...érdekes módon olyan modernül, mintha ez az öreg bácsi majdnem hogy örökkévaló volna a 19-20. században, és közben ilyeneket ír, mint a Bonczék. „Boncz urat, én dalom, el ne feledd! / Verebet fog, ha megénekeled, / Mert hui a fiu rettenetes: / Hírre ha kap neve, szíve repes.../ S merje tagadni akárki fia, / Hogy nem fő arisztokrácia!.../ Fiai, lányai mind csupa Boncz, / Kit csak az új divat ingere vonz.”

Mindent meg tud írni és minden álarcban, mint Babits, ő maga van benne, „első és utolsó mindenik dalomban”, ahogy Babits írja magáról, mégis az az érzésem, Arany János egyet nem tudott megírni: - önmagát.

Isten bocsássa meg.

*

Jaj, jaj egy költő nagyon idehagyott bennünket.

Fogadjunk, nem tudjátok, ki ez a költő? Senki sem tudja. Ha megkérdezed a budapesti-magyar Szonda Ipszoszt, aki főleg a maga kedvére szondázik, fogalma sem lesz róla, ki ez a költő. De a költőknek sem lesz fogalmuk róla. Az olvasóknak sem. Hiszen mindössze ezer példányban nyomtattuk ki – hősiesen, a Magyar Művészeti Akadémia segítségével, ilyen csöpp tetteink azért vannak – a Károly utcát.

Ilyeneket – és mindeneket – olvashat benne a kedves olvasó, ki húsz év múltán úgy fogja keresni eme kötetet, mint Mikulást az őserdőben, talántag Szibériában és nyáron:

„A tanár úr egy bögrében lakott. / A tanár úrnak megvolt karja-lába. / A tanár úr még sohasem volt bálba. / A tanár úr nem nősült meg, csak egyszer, / s tudta, a vas fém, az aceton vegyszer.”

Most nem akarnánk tudálékosan fejtegetni, hogy Kassák óta kevesen, Tamkó Sirató (?), vagy senki sem írt ilyeneket, ilyen pofonegyszerűen és nomádul. Mert huszadik századi irodalmunk alig, vagy sehogy sem találta meg az avantgárd utat – mai napság is látni. És maradt mellette – benne – Kosztolányi, Baudelaire, Ady részére is hely.

„A külvárosban úgy szokás: / ütni kell. Nincsen kifogás.”

És így tovább. Végig az egész vers. Az egész kötet. Majd keresni fogják, mint Mikulást az erdőben. A nomádot, az apádat, az avantgárdot, a beharangot. Érintett maradott és fölülmuló. Most végre a televízióban láthattuk – már haldokló – fejét a mártélyi dombokon, Kisfaludy András filmrendező remek jóvoltából és Balkay Géza és Máté Gábor pazar remegtetésében. Öntötték a verseit, hallgattuk volna még éppen száz évig. De száz év múlva is fogni tudják, akarom mondani, tudni fogják, mit írt. Ilyeneket is: „Fürödni bennetek vörös meg barna erdők / dércsípte dohos hallgatag kútjai.” (Mert ezt a dallamot is kifütyülte.) És „Apám kedélye szokatlan. / Felém puskáz a vak setétben. / Mi nem tudjuk, de rémes: / Apám tízéves! – És kis huszár, és pompásan feszít. / Felém puskáz a vak setétben. / Ujját a ravasról le nem veszi.”

Na, kérem. Ilyenek. Majdnem elfelejtettem mondani, Juhász Sándornak hívják, aki festő volt. „No de hát ne búsuljatok.”

*

Szerelmes vagyok egy halott nőbe. Tudom, hogy nem normális, de a nő sem normális. Túlburjánzó, vegetatív, eleméles és ugyanakkor olyan puha, mint a dagovány, a folyó méz. Olvatom egyenesen. De éber: a paranoiáig kihegyezett. Hajszálakra szedi szét a világot, hogy apró tűit a bűntudat állandó mezsgyéin magába mélyeszthesse, mint a gyönyörű tűzű, piros gömb-gyümölcsű díszbokrok kiáltó töviseit.

Különben is mindene piros, a magas sarkú, állandóan a lélekben kopogó cipője, a mellet kidomborító pulóvere, ügyetlenül, de erősen és ostobán kifestett szája, melynek bágyatag mosolyával állandóan meg akarja hódítani a fiatal Amerika összes magos és alacsony egyetemi hallgatóját, kezdőn köhögő költőjét s nyúzott professzorát, s persze engem is, aki nem is éltem vele soha egy kontinensen, egy szempillantásban sem.

Önócsároló és öndicsőítő, mint minden nagy lélek és igazi (vergőgő) zseni, sosincs megelégedve magával, ugyanakkor hódítónak, világtehetségnek és persze pirosnak tartja magát. Minden piros, mondom, kivéve a gyerekkorát, melyben anyjának meggyilkolási gondolataival bíbelődött (mint oly sok jobb érzésű, feudistán mohó leány).

Ó, mekkora tehetség! Vele kelek, vele fekszem. Senki nem tud így írni, a világon senki. József Attilás, skizoidan pontos és buján természetes stílusa szerelmeslevelek intimitását és biológiai törvények lélektani szakzsargonjait olvasztja egygő. „Egymásba kulcsolódni, előbb függőlegesen, a combok horzsolódnak, száj borzongat száját, mell mellett, a lábak összegabalyodnak, aztán teljes hosszában elterülni, test a testen súlyosan, egymásra boltozódva, hullámszón, vakon, egygő forrva, mégis erő ellen: ölni? A feledés parázsló sötétségébe hullani? Elveszíteni magunkat? Nem egészem, ez nem a szerelem. Inkább valami más.”

Mafla kis arca örökké izeragyog élém, Sylvia Plath-nak hívják, ő írta Az üvegburát, és sajnos már harminc éve megölte magát.

*

Vannak megismételhetetlen dolgok. Ilyen az Iskola a határon. Valamilyen titokzatos módon egyesíti magában az élet értelmét. Így lett több, mint irodalom.

Maga az iskola. A katonaiskola. A cőgeráj, a kadettség. Az egyenruha. A pompás ruhák kegytelensége, az elműlő egész Horthy-világ ügyetlensége, jóerkölcs, marhasága benne van. („Marhulás” – ahogy Ottlik úr írja.) A mulandóság csöpp illata. Mazli. Ilyen arányokat eltalálni nem is csak tehetség és szerkesztés dolga, hanem egyenesen mazli. Balance, nagy szerencse. A katonasorok, a hálótermek, a sportpályák kimértségét belengi a kisifjúság permete. A regényben minden bene van, előre-hátra, még ez is ki van találva, az emlékezés lemezén jelenik meg az ifjúsági valóság.

Az én igazi helyem már mindenkorra a harmadik raj első sorának bal első posztja. Óh. Filozófia. Könnyeden odavetve, erőltetés nélkül. Mint maga a könyv, stílusa, bakafántossága és kegyelme.

Ha belegondolunk, az irodalmi telitalálatok legnagyobb része ifjúsági regény. A Twist Olivér, A Pál utcai fiúk, a Nyilas Misi, a Hemingway-novellák, Truman Capote: Más hangok, más szobák, a Musil-könyv, Alain-Fournier Az ismeretlen birtoka, sorolhatnánk reggelig. És a felnőt看 könyvek is a visszaemlékezés bolygói énkör Napja körül. Utólag van minden.

Ottlik aztán a Budába fogott. Írta, magyarázta, újramagyarázta az Iskola a határont. Az iheletes író itt is nagyszerű momentumokat keverészik, zseniális egyszerűséggel hoz tudomásunkra olyan dolgokat – összemarhulja, össze-budázza „zu-fall”-osan az egész őshelyet, Budát -, amelyekből maga az élet áll, leány-

nyakbőr-szagokat és anya díványokat, de immár saját, ám bájdús modorosságával, egész halovány indigóval.

Persze Ottlik indigója is többet ér olykor, mint sok-sok világíró primőr pergamenje.

*

Az ember infantilisen ír. Gyermetegül. Nekiáll, ott a füzet, a kockás, beleír. Mennek a sorok. Őszinte. Leír. Leírja, ami vele történt, amit érez, ami beléje nyilall. Le van írva.

Sokáig nem nézi meg. Meg se nézi. Az írás csak úgy hever a kockás füzetben. A költő füstölög, füstöl, mint a gyárkémény, cigarettát cigarettára szív, nézi a levegőt. Milyen kék. Milyen sárga a nap, fekete az erdő. A felhők, mint a tömjénfüst. Akár.

Az első könyvek nagyon jók. A legjobbak. Tele vannak gyermekkel, azzal a ygermekkel, aki a költő. Volt. Vagy van is. Nézzük meg a világirodalmat. Csupa jó első könyv. Vagy csak az első. Gyerekkönyvek. Micsoda Nyilas Misik és Medve Gáborok és Alain-Fournier-hősök futkároznak a fehér lapokon, micsoda nemecek, így, kis „n”-nel, de mondhatnánk sütősen, lázárosan, csukás-an is neveket. Néha az az érzésem, minden első könyv jó, aztán...

Aztán a költőből lassan – netán gyorsan? – író lesz. Közlik. Kinyomják. Kinyomják belőle a gyereket. Kiírják a bejáratú réztáblára: író. Fő-író. Al-író.

Tessék megfigyelni a színészeket (is). Föllépnek. Botladoznak, dadognak, de zseniálisan. Elsőre. Hamv. Rajtuk van a hamv, egyáltalán nem a Hamvas Béla, csak még maga a hamv. Tünedeznek az ujjuk a levegőben, felhősen-könnyedén mosolyognak, tündérkednek, darvaskodnak, törőcsikeznek. Szállnak a hintán. Aztán...

Igen, a színészeket jobban látni. Észrevenni. Kitalálják magukat, aztán bebetonozzák a gyereket. A szájukat. Mosolyukat. Merevre húzzák, mint egy szájpántot, a mosoly zabóját. Modor lesz a bodor, a Pánból hajpánt lesz, némi fakó arannyal.

Emígy az íróknál is. Kivész a gyermek, pöttöm kis filozófusok, elszáradt bölcsészek, nyavalygó lélekzók és pozőrök lépnek a helyükbe, betonos szájosollyal, mint a modor-színészek. Egy igazi mondatuk sincs.

Mikor kezdünk meghülyülni, tessék mondani?

*

„A tehetség nem válogat / sós könnyeget nem szárogat” – szoktuk volt dúdolni boldogtalan ifjúkorunkban, nem válogat osztályt, személyiséget, vallást, fajt; még a krokodilus is lehet tehetséges. Nagyon különbélek a tehetséggel, ha csak arra gondolunk, mekkora-igaz költő volt a szigligeti alkotóházban nagyokat durrantgató húsleves-költő, vörös-piás orrú, a természet ferencesbarátja-csuhás Berda József, ahogyan a másik oldalon az éterien köhögő, Kosztolányi-túlmuzsikáló Dsida Jenő, a nedves szemű, cigányosan szürreál Zelk, vagy az életében ferde lánggal elfogyó pilinszka Pilinszky.

No, és itt volt (van) maga Nemes Nagy Ágnes, akivel örökké „kettős világban” élt az ember, akire éppúgy volt jellemző (már a szó is, Istenem!) a „Százavillám”, mint az „Iszonyú szag búvik az ételekben” elmegyógyászati kórház natur realitása. Most is van a „Levelesládája” – ugyanazzal a kettőséggel. Rögtön és végleg előjöttek azok a rokon érzések, melyeket érzek, mióta ismertem. Csuda érdekes, kemény, igazságtalan, de igaz ember volt. Önmagával, mindenkivel. Nála lila volt még a fecske is, meg az „indigó-színben foltosodó...vénájú kar” is, olyan teljes tudott mégis lenni, mint a vér. Kettős világban. Húsevő növényű szerelmes és Ekhnáton görnyedésű filozóf. Lilálása olyan erős volt, hogy egyidőben még az Újholdat is „Műholdnak” szólítottuk, ugyanakkor senki nem készített olyan metszeteket a halott Babitsról, mint az ő szerves laboratóriuma.

Érzésem szerint senkit nem szeretett, különösen nem a népieket, Illyést is beleértve. Lilákkal vette körül magát, de ő nem lilult be, hanem magánszenvedése oltárán áldozta föl általános önmagát. Elrilkésedve írt, mégis kialakította nemes-nagy vérét, túl a műfordítói verscsatornákon.

Érdekes vagy nem, mindenki tisztelte, Aczél is kissé félrebillentett fejjel, de levett kalappal beszélt vele a nemzetközi költőtálalkozó folyosóján, egy zugban persze. Illyés is. Én is. Mindenki betojt előtte. Mindenki szerette volna megrázní, mint Krisztus a vargát, hogy ember legyen, de nem mert hozzányúlni, pedig szerelmes volt beléje. Kálnokytól Mándyig, de csak bámulták. Na ja. Mert szép volt. És kellemetlenül tökéletes.

Persze, hogy szerettük. Mint az irodalom foglyát és papnőjét.

*

Élőkről szinte sosem írok eme utolsó oldalon. (Hagyom. Lecsordul a könnyem, nagyon.) Csak olyan régiebből, akik beleivódtak az emberbe. Az élő író hat, ágál, jelez, integet, de nemigen ivódik. Találkozol vele az utcán, rád néz, mosolyog, kiáll (valamiért), de nem ivódik

Hubay Miklós azon nagyon (kicsordul a könnyem, hagyom) kevesek közé tartozik, aki beivódik. Írása nem egyszerűen a személye függvénye, nem csupán a baráti kézfogás által erősödik fel. Nem is társadalmi viselkedése által. Balterhes és kétségbeesetten tisztességes írószövevényi elnökségére sem úgy gondolunk, mint a matematikai egyenleg végső megoldására. (Láthattunk sok mínuszost is.) Fölszólalásai az élő beszéd – helyben – szerteágazó és túldifferenciált, már-már idegtanilag szellemes hosszadalmai, melyek a végtelen számú rejtett csattanók örvényeiben néha lerántják a folyóba a hallgatót.

Am Naplójegyzetei hevenyészetten pontos remekművek. Éppen papíri elandalodásuk révén. Minden egyszerre fontos és – mellékes. Súlyos, aggasztó – és pillekönnyű. Átlibbennek a fogalmazás drótsövényein és a szellem szabad mezőire szárnyalnak.

Mit csinál Végtelen napjain eme író? Nem is író egyszerűen, hanem világszeizmográf? Magvasan erős drámáin, élesen röntgenező esszéin túl? Fölvesz, mint érzékeny lemez, és aztán a röntgenorvos sötét szobájában mormolászik. Tűnődik a tüneteken. Nem akar operálni, terapizálni, még diagnosztizálni sem. Nézi a leleteket sötétben. Mormolászik hozzájuk. Tűnődik a röntgennel átítatott tényeken,

testrészeken, porckorongokon és jobbós vagy baljós összefüggéseken. „Odafirkál” a fekete röntgenlap szélére, alig karcolva, valami hubays, finom humorú, vitriolos vagy nedvgyógyító túvel.

És olvasván eme tűjegyzeteket, az emberbe beivódik. Egy világ, műveltségi, széptani egyetem, világegyetem, permet, évezredes regény. – Aha -, azt mondja az ember. Ő meg néz a röntgenszobából éles, nagyraryílt, szép kék szemével.

*

A kehes költőket is kedvelem. Azoknak van lelkük. Kisebb-nagyobb, de van. Köhögnek és benne van a lelkük. Arcuk behorpad. Foguk odv, hanjuk fisztula. Előfuvalázik. Fázik. Előbújnak egyetemi odvakból, ammónia-szagú bádogajtós mellékhelyiségekből, onnan írják lassú verseiket. Irodalom-tanáraik méla ütemére. Persze, van bennük filozófia, kering a füst tömjénje. Később lesz velük baj, legtöbbször. Ellilulnak. Nem a szájuk, mint halottnak ajka, hanem a lelkük lilul el, lilaharisnyák lesznek, ha férfiak, kékek, ha nők. Elszíneződnek, mindenestre.

A Döbi nem ilyen. Döbrentei tengerész, akiben föltámad a tengerár. Akiben szalad a vér.

A Döbi be van zárva. „Ezaz ő teste.” Mint minden kisebb-magasabb megváltócskának.

A pszichoszomatika óta s régóta tudjuk, a lélek – test. Az izom, a vér, a plazma, a fehérje – test. Ami, persze, megjelenik – mint test: fess, délceg, hetyke, magános, domború, erőtelj. Vagabund, vagány, vajákos. A test átmegy lélekbe.

A Döbi be van zárva. Nagy rózsaszín épület. Lehet, hogy a homlokzat csipkedísze a fogak tornáca. Lehet, hogy egyszerűen „Nemzeti Szalon”-nak hívják. Oda van berzárva, rózsaszín megvilágításban, ahol mulat. Iszik, oldalán lassú vagy inkább gyors tör. Arabok veszik körül, borotva kezükben. Elakarják veszejteni? Na, ja. Miért ne? Döbi be van zárva. Döbi egyedül van. Döbit, ha kell, eme testi arabok meg is ölik. Sokan vannak, elszántan, simán, félbarnán.

Döbinek meg kell mérkőznie, szájában handzsárral, mellkasán a legendájával, amit a tengerek sós leheletével hozott be a Nemzeti Szalonba. Vagy leölik ezek a félbarna, arab-barna legények?

Döbi be van zárva. Döbinek menekülni kell, ha kell, a hátsó kijáraton, a szakácskonyhán keresztül. Ezt a feladatot csak ő tudja megoldani. Ha fölhúzódkodik a pléhpárkány menekülő magasába, ha két pusztá kézzel felhúzza magát, eleven testét a nyolcméteres ablak lebukó világosságába.

Döbi ilyen. Tengerész, akiben föltámad a tengerár. Akiben szalad a vér.

*

Azt hiszem, nemcsak a nép tragikus Magyarországon, hanem az irodalma is.

A legjobb ügghöz méltó buzgalommal igyekszik Püski Sándor föltámasztani azt az egyedülállóan tehetséges nagyíró, akit annak idején Szabó Dezsőnek neveztek. Itt a közelben, a budai Pauler utca sarkán, márványtábla hirdeti, hogy valaha e helyt állott a Philadelphia Kávéház, melynek fővendége Sz.D. nagy magyar író leendett. Szép hely, szép kilátás – a Horváth-kertre, Budán, ahol szombaton fél

nyolc után kellene találkoznunk, s a pikáns sláger még azt is ígéri a gavallérnak (a bizonyos Rudinak), hogy – rímhelyzetben – a várakozó teremtesen „nem lesz majd bugyi”.

Szívfacsaró a Szabó Dezső-i sors. A hatalmas busa-bazalt koponya ma is sértetten, sértődötten mered ránk az Életeim (Születéseim, halálaim, feltámadásaim) végtelen ön-regényfolyamának hátsó lapjáról. E könyvét – melyet természetesen eleddig mindig megcsonkítva adtak közre még az életmű-tulajdonos esszéisták is – most teljes és borzalmas terjedelmében olvashatja a magyaros olvasó – ő a legfontosabb és legeredetibb művének tartotta. Az is. Nagy tett. A megírása és a kiadása. De mint olyan sok nagy-busa tehetség, bevette magát (beűzték) a magyar Párizsba, a Bakonyba, ahonnan nem tér meg utazó. A bölényeket a Bakonyban tartják – írhatnánk a Szabó Dezső-i sorsra, ha nem éreznénk benne az önsorsrontás magyar mániáját. Ügyesek az üldözők.

Az író idővel, talán alkatilag is, elveszti önuralmát, és belebölényesedik a sorsába, stílusába és egyéniségébe. A csodálatosan teljes és filozófiai és költői elemzésekbe olyan önűzötten árad a szabódezsőség énje, hogy immár olvashatatlaná teszi saját sorsát, s hallhatatlanná az én minden zugot betöltő diasztolóját. Siket lesz az emberi idővel magára Szabó Dzsőre is – Szabó Dezső miatt. Mint egy nagy szívre, melynek csak kiterjedése, áradása van, s tragikuma, mint annak a népnek, melynek hőseül és áldozatául szegődött olyan kortársak mellett, mint Babits, Móricz vagy Krúdy Gyula, a gigantikus torzó halhatatlanságával.

*

Lint, a hajós azt hitte: örökké fog élni. Gyermekkorában, a kék zalai dombok között és a még kékebb keszthelyi öböl partján, kis nyomorékosan fényűző balatongyöröki villában rozzant, ám fényes zongora állott. Fekete-fehér billentyűin – melyekről Lint azt gondolta, csaknem úgy vannak elrendezve, mint az élet maga, kiemelkedőbb sötét és homokpartosan elefántcsontfehér billentyűivel -, nos a zongorán, délután fél kettőkor, a korai halleves és az ezüstre sült keszegek elfogyasztása után valaki játszott

Egy kissé meggörnyedt hátú, mosolygós, de fájdalmas fiatalasszony, akit Lint a föld s persze a Balaton legszebb asszonyának látott. Egy pillanatra és könnyedén, ahogy játszott is, megállt a zongorázásban fejét megbillentve, és azt mondta a lányos napfényben: örökké fogsz élni, kisfiam.

Kinn a Balaton-parton talán dübörögve ment a vonat az egyetlen sínpáron, de annak süvítéses robaja sem tudta elnyomni a Lint életében örökké harsogó hangot: valaki énekelt. Idős és időt megreszketető dal volt, hatalmas termetű operaénekes – ki tán akkor került elő hat évi bakonyi bujdoklás után a vermekből – harsogta a kék fényű víz fölé: örökké fogsz élni, kisfiam.

Lint hitte ezt. Elhitte. – De hogyan? – gondolta aztán belé a délutánba. Mert az következett. Kiosont a házból az örökké susogó nádasok közé, és nézte a madarakat, sirályokat a víz örök vízszintese fölött bámulta rajcsúrozó, óriási kalandjukat, ahogy költői játékosággal és bukfencező pontossággal végezték gyönyörű gyakorlataikat a levegő borítatlan és isteni cirkuszában, szakszerű koreográfiával, ahogy ő vezette

sorait a hajónaplójában. Lint elámult rajtuk, ahogy nézte este, reggel, később hajnali távcsövekkel és alkonyi vitorlák között a szepezdi vizek magasában.

Szép a víz – mondta Lint, a hajós szokásos rövid, zalai hangzójával, és hamar tengerre szállt. Állítólag fölvetre a Harlwekin álnevet is, midőn vitorlására fölkapaszkodott egy nyurga leány, kit aztán nem eresztett maga mellől még halála óráján sem. Mindig ott kellett lennie mellette, hallgatnia őt és nézni. Néha lehetett látni, hogy a lány maga is mondja, amit Lint mond, a szája mozgásával is követte Lint szavait. Olykor Lint ránézett, s azt mondta: - No, add azt a bort. Nem azt, a másikat -, de soha életében, élő társaságban rá nem tette volna a lány kezére a kezét, csak azután halála órájában.

Mert férfi volt Lint, talpig férfi, amelyet még a hajósok közt is ritkán találni. Férfimód evett, kis darabkákra vágva, csaknem paraszti lassúsággal a maga recsegő hagymáit, fehér szalonnáit, férfimód vitorlázott, férdimódon, erősen és szemérmesen szerette barátait, férfimód volt féltékeny csendes belső háborgásában a keze rá nem tett lányra, sőt saját leányára is apai féltékenységgel, férfimód tekintett, férfimód vezette a hajónapjóját, melyet egy ország rajongott végig bötűről bötűre, férfimód állt megcsonkolt lábain a hajó tatján, férfimód szenvedett, férfimód hitte Istent, és férfimód halt meg ugyancsak vasárnap délután fél kettőkor – magában végezvén el mindent, mint aki tudja, beválik a gyerekkori jóslat: örökké fog élni.

(Lint, Bertha Bulcsu Szindbádja, álom-alteregő-hajósa – Polgár Ernő, a szerk. megjegyzése)

*

Ismerjük Kosztolányit. Hogy szép volt, gyönyörű volt, mint Magyarország. Gyönyörűbb, mint a nagyvilág.

Hallatlan fej, finom borzalom, nádpatika. Kinyitotta az meber, és fönn, fönn, odafönn megpendült. Ő maga pendült meg, Kosztolányi. Ő maga patikacsengője.

Hogy aztán bemenjünk a boltba. Csupa tégely. Csupa csendes üveg. Csupa méreg. A sötérbarna üvegekben enyhén állt a por. A landadatlanul gyönyörű por, a végső emberi momentum.

Az összes üvegcsében ez a leheletfinom por pihent. Mint az emberek. Elegyenítve, a kis hepehupás fehér vonásokat és rejtett ráncokat jeleztek.

„Itt fekszenek csodásan ők,
hol annyi búza, bor van,
a véreim, az őseim
a fényes nyári porban.

Az orvosok is csusszanva léptek be eme patikába, megilletődöttek. „Minden itt van” – tárták szét legyezősen a kezüket. Az összes diagnózist és betegséget elfelejtették, zavartan néztek körbe, de tudtak egyszeriben minden gyógymódot. Belekukkantottak a fedett tálakba, leemelvén koccanó porcelán sapkájukat. „Igen” – néztek egymásra az ország doktorai, mint egy légies konzílium. Szemükben a holtbiztos tudás fénye csillant: „minden üvegben ugyanaz a por”. Melyből vétettünk, melybe visszatérünk.

Bólogattak a doktorok hozzá, s fölemeltek egy-egy csészét, szelencét, kristálykancsót, melyben nem folyadék állott, hanem az eredeti por.

Magyarország.

*

Na, most aztán meghalt László Gyula is. Elszunnyadt odahaza, Erdélyben, hazatért, nemcsak földjébe, honába. Aminek ősrégi kettős honfoglalását „kitalálta”: régi magyarok vagyunk, saját kultúrával, nemcsak kereszténnyel.

Halálakor megelevenedett egy kis teremben, Budapesten, a Szinyei Szalonban. Ő rajzolta a falra Illés Árpádot, a festőt és annak bocsátó-kedves feleségét. Szép rajz. Szép fejek. Rajtuk volt a kezenyoma.

A kis termekben Illés Árpád lángolt. Olyan festő, amilyen kevés születik, itt Magyarországon is. Elfeledve lángolt, életében, s most, csaknem húsz évvel halála után (1980-ban hunyta le finom szögű, vajákos szemét, melyben lánggra gyúltak a formák, vonalak, s főleg az éjfekete és tojássárga, kék és újvörös, mámorítóan élénk és mégis misztikus színek) – most is feledve van. A kis elszánt baráti sereg úgy járkált a hármacska teremben, mint egy szertartás résztvevői: pogány miséé, belső, villanfényes misék rajongói, de befele csavart hívei. Rilke írja az Archaikus Apolló-torzóban: „Ám a /csonka test mégis izzik, mint a lámpa, / melybe mindegy visszacsavarva égett a rajongás, a vakhit és az elszánt forróság: maguk is vajákos sereg. Fölizzva.

Mert Illés Árpád – korunk egyik legnagyobb festőmestere, vajákos és szent piktor – villanyfényen festett. Sötét tónusra márványszíneket, éles, piros kontúrokba fekete maskarákat, álmodozó kékeket az örök emberi szegmentumokba: itt egy vaják, ott egy vaják. Élénk színeket festett, kísértet-képeket, hogy éjjel is lássák – maga is éjjel festett, mert nappal, tíz évig általános iskoláskákban kellett rajzot tanítania. Magyar ügy.

Mégis, valami titokzatos tűz maradt vissza festményein: a vaják. Noha ő – Weöres Sándorral együtt – kínaiasan keleit lett volna, lebegő ázsiai festő, mégis, kényszerülve vagy egyszerűen kénytelen lett – mint sokmindnyájan – magyar lenni, honi búval, bajjal, de megtartva a mi vajákunkat. S midőn sokára, évtizedek múltán rájöttek ezek a – féleszű vagy idiót – magyarok, ki is volt Illés Árpád, képeskönyveket, csuda-albumokat fognak kiadni róla-belőle, s nem csak fél-európai, hazacsálingózó külmagyarok fenekét fogják... Na, ja.

És lángolni fog ezen a kétszer meghódított tájon kétszeresen, ahogy Karinthy-Ady írná: „Hát maga megbolondult, /Hát maga megbolondult, /Hogy mindent kétszer mond, / kétszer mond?”

*

rók nem nagyon szeretnek jól írni írókról. Pedig igazándiból csak ők tudnak. A kritikusok nyimnyámolása, al-nyalása, orrfenntartó fontoskodása és álbogozása majd mindig elfedi lelkesedésüket. A kritikus nagy sandász. Nem alkotó, de... majdnem. Nem bátor, de... mérges. Nem szenvedélyes, de... fűtött.

Az írók pedig – gyakorta – eszeveszetten féltékenyek, zsugorik, „objektívek” egymásra. Vannak persze ordas kivételek. Ilyen az az írás, amit Márai kerekített Móriczról annak földbehanyatlása pillanatában, elsősorban az Úri muri ürügyén.

„Móricz nem látta pontosan és élesen az osztályokat és életformákat, de kísérteties, megszállott erővel, a pusztai ember farkasszemével látta a magyarság egészét.” (Több kötetnyi elemzésben nem lehet jobban érzékeltetni Móriczot, mint ebben a pillanatnyi hasonlatban. Hiába, a kritikusokból legtöbbször mindössze csak az író hiányzik.) „Minden könyvből, minden sorából ez a végzetesség szól hozzánk. Mintha a föld megnyílnék. Nem „művészi” író. Mintha epileptikus rohamban írna, olyan görcsös segítséggel sűrít, mindig a lényegeset akarja mondani, egy emberről, egy tájról, egy helyzetről, sürgősen és sűrítve, esztergályos műgond nélkül, ahogy a halál árnyékában beszél az ember az igazságról. Ez a nagy elbeszélő soha nem „ért rá”: leírásai is oly nyugtalanok, drámaiak, mintha túl akarna esni, néhány odavetett szóval, a műfaj nehézségén, hogy aztán rögtön, egy alakon vagy helyzeten át a végzetesről és lényegesről beszélhessen.” Micsoda telitalálat, emberelemzés, hiszen maga Móricz egész lénye is bennefoglaltatik. Sőt, élete.

És: „...a látomás beszél, a nyersanyag gőzölög, mintha egy vulkán az Alföld közepén megnyílt volna, s füstölve, kínban remegve felszínre dobna a magyar élet mélységeinek őssanyagát.”

Különös így egymás mellett a két „remekíró”, bár Móriczra talán bármi más jelző jellemzőbb lenne, mint az, hogy „remek”. Ez olyan urbán, olyan irodalmias, ledér.

Móriczban minden megvolt, ami Máraiból hiányzott. S talán, valahogy ezt érzékelté Márai oly élesen. Ez az elemzés is olyan pszichológiai-írói tökélyt hordoz Márai soraiban, mely pontos mélységében dermesztően igaz – majdnem azt mondhatnánk, bárcsak így írt volna Márai szépirodalmat! De ne nagyképűsködjünk. Márai toll-lelke és toll-irodalma böcsületes, kódexes nagyságában magasodik a Móriczé mellett, gondolatainak szivárványos technikájában, melynek tapintható, fizikai lényege a fény.

*

Mily könnyen elvetjük régi költőinket! Fiatal érettségizőink ajkán mily könnyen megjelent a fitymáló ív, midőn megérezkelték: Tóth Árpád egy verséről – Elégia a rekettyebokorhoz – kellendene írniok. Olyan ómódi, régies, párladt, fattyadt eme vers s az egész Tóth.

Nem (csak) az ő hibájuk. Bizony, a verset, az irodalmat érzékeltetni kell. Nagyon helyesen, éveken át József Attilát és Radnótit érzékeltették gyors elvű tanáraink. Könnyebb volt. Igazuk is volt, hiszen mindkettő kikerülhetetlenül megrendítő költő. A volt rendszer sugallta is őket – még ez se baj, hiszen a halhatatlanság nem figyel a rendszerekre. De tanáraink slendriának. Maguk sem szeretik eléggé a verseket. A verseket élvezni kell, csurgatni, mézelní, mímelní, ízlelní, ropogatnı, rágnı, simogatnı, dédelgetnı, mondani, duruzsolnı, játszani, égetnı, mindenestül élvezni – és nem magyaráznı. „ Műveld a csodát, ne magyarázd.”

Ez hiányzik tanárainkból. Nem élvezik, szenvedik a verset. A magyart, az ómagyart, a nyelvtantól – ahogy tanítják – maguk is öklendenek, a verset pedig sandítva, könyvből puskázva (a tanárok!) tanítják, s örömmel csapják le, ha egy-egy ideológiai mederbe vagy divatba beterelve „letudják”.

Ez a baj. Ez a legnagyobb baj. Bizony, a verset tudni kell. Kívülről. A tanárok maguk is örülnek, ha nem kell kívülről tudni a verset – maguk sem tudják. Sőt. Maguk sem tudják regisztrálni – különösen, ha még pechjére él is a költő netán -, melyik a jó, szép vers. Nem maguk ízlelik, hanem tananyag. Alig nyitsz be olyan tanterembe, ahol a tanár – ilyen talán már nincs is, csak tanárnéni – maga lobog a verssel, netán szavalja, száll vele. Persze, így a memoritert is hanyagolja. Pedig a memoriter minden. Mondani, érzékelni, hangsúlyozni. Előadni. Hangoztatni. Tudni, mint a Miatyánkot. Szeretnénk olyan műsort csinálni, amelyben az ismert verseken túli szép verseket mondanák azok a ritka színészek, akik még tudnak verset mondani. Ezt nem pótolják a versmondó-versenyek kampányai. Belülről kell tudni a verset.

Tóth Árpád! A moderneskedő asszociáció-foszlány nagyképűsködések bizonytalanító rezgései helyett lélek-bizonyosságok, lélektől lélekgig, vagy még tovább. „ Vergődni mindhalálig, / Vergődni mindhalálig, / Violás pirkadattól / Rozsdás alkonyodásig”.

*

Megint Sinka.

Ha beleolvasok, nem tudom letenni. De jó is ilyen – egyenetlen és egyetlen költőnek lenni. Sokan nyomorítják ma is, sokan elklasszizálnak mellette. Hogy nem versel igazán. Sehogy. Ügyetlenül. Esetlen. Esendő. Mafla. Kiesik a kezéből a vers fonala: nem tudja szabályosan húzni, mint a tanultak, doctusok.

Ej, ej, barátaim. Sokat vitatkoztunk-unk sokféle költővel róla. Mégis, Sinka olyan törvényszerű és istenadta, mint kevesen ezen a tájon.

„Idő-titkos rózsaszínű nyáron
fekszem soha meg nem vetett ágyon.”

Valós és valótlan – anyagos, hiszen emlékbéli, absztrakt, hiszen időtitkos és rózsaszín. Verssora úgy fekszik a vers-mederbe, mint gyerek az anyaölbe. Hej, de kevesen, hej, de csináltan csinálják, akik csinálnák. A magyar vers mindig is hangzás és kép volt egyszerre s nagyon szépen. A versbe pendülés húrokat mozgat, a kép-rajz föstve van – itt éppen – az égre.

Aztán megint vannak elandalodó, szentimentális sorok, magyarsorsok, nagy pallók és „átmenetek”. Igen. Igyekszik is, itt-ott, nem is sikerül neki „megmodernigényesülni” – babitsosan. De közel sincs olyan messze tőle, mint ő gondolta. Hogy szidalmazta a nagy királytekintélyt, köpte volna – rúgta volna, kisebbségi érzésében, mikor egyszer nála voltam, még a sámlit is odébb lökte haragjában. Szegény Babits, mint sámlit! Ám olyan törvényerejűeket írt, sokat, mint Babits agyonkalapálva, agyonművelve és kiragyogva. Ki érti ezt?

Vagy Arany. Higgyék el, mindenki fogja olvasni Sinka Istvánt a jövő században.

„Húsz lovas, húsz jó bihari,
kaszával állottak csatát,
s kalapjukon elhervadtak
ama napok virágai.

Nagyszűrösök Radványon át
Arad alá lovagoltak;
golyó füttyölt és szél dobolt,
a szemükbe vágta a halált –
nem volt egynek se puskája,
s egyen se volt katonabojt.”

*

Mily kár – szokásos magyar kár -, hogy jófajta tudoraink és íróink sokszor kénytelenek a napi gondpolitikánkba merülni, ejtven nagyszerű írókvalitásuk egy részét; Nemeskürty István A magyar irodalom történetét forgatva érezendém ezt. Oly kevesen érzékelik tudósi és költői egyszerességében a mi honi irodalmunkat, ahogy a történelmünkben is oly jeles Achilles-pontokat találándott operálandani (meghülyültem a veretes-régies magyar szövegektől): Nemeskürty remekel e nemben.

Példának okáért, ahogy disztigválja a Rákóczi-Bethlen Kata-féle, modern előregény-vallomás lélektani formáját a Mikes-féle tárgylagtól, kevés élvezetesebbet lehet olvasni irodalomtörténetünkben. Általában, Nemeskürtynek ezt az elegyét – hogy élvezetes és tudósi – alig találhatni, éppen rendkívül finom pszichológiai megfigyelései mián.

Megismerjük itt Rákóczi szentül és álnokul kegyes háláját Istenének: „Uram, hogy nem engedted meg, hogy csupán egyetlen tárgya legyek szerelmemnek..., hogy szerelmem tárgyaúl ketten is kínálkoztak (!) egyidőben...” Rákóczi belső marcangolással fogadja – hercegi nagyvonalúsággal – kettős szerelmét, kegyesen és kecsesen előlegezve a huszadik századi lélek-regény szubjektív idealizmusát. Csakígy Bethlen Kata Életének maga által való leírásából oly plasztikusan idéz a szerző, valóban elhinni, a huszadik századi lélek-regény előfutára: „A leányom, Borbála, mihelyt annyira nevedett, hogy előttem csalárd szíve szerint hízkelkedhetett, hátam megé pedig, ha miben alkalmatosságot kaphatott, vallásom és egyéb állapotomban megsérthetett, azt el nem mulatta...” Mauriaci Viperafészek gyönyörű-magyarán. De folytathatjuk a próza-prózáat előlegező Mikes levéldízetével: „Hol vagyon, hol vagyon az a puskás, ki meglötte azt a farkast, ki megette azt a kecskét, kit apám vett a vásáron?” Bertha Bulcsu is megirigyelhetne volna az első-Mikest.

Nos, ilyeneket tud megjeleníteni Nemeskürty egy-egy mondatban, akár a jó orvos, ki egyetlen pörsenésből is meg tudja állapítani például a páciens mája baját.

*

Szeretem Németh Lászlót, mert kegyetlen. Nem szeret szeretni. Ostorozni szeret. Mint Jézus a kufárokat, úgy tekinti pályatársait. Üti, veri, gyapálja őket. Mégis igazabb, mint a dédelgetők.

Németh László – érdekes, sose mondunk Némethet csak úgy, mert ő Németh László. Így teljes. Ez már kifejezi az ő magatartását, sztártalanságát, miközben nagy sztár. Kifejezi a póztalanságát, miközben a póztalanság a pozórje.

Mégis szeretem Németh Lászlót. Tévedéseiben, palloskodásában kérlelhetetlen. Mert akár igaza van, akár nem, az igazságot keresi. Tévedékenyen, önkényesen, de elszántan. Szolgáltam, tiszteltem, szerettem az igazságot, s gyűlöltem a hazugságot – mondja Galileivel.

Ez a kettősség jellemzi. Az abszolút irodalomszeretet s az abszolút – igazságtalanságig menő – igazság. Nincs kímélet. Nem akar hízelegni. Nem akar kontaktust, ha kell, barátságot, rokonszenvet, mindent beáldoz, hogy saját eszméje oltárán áldozzon.

Ilyen kemény figura nem születik minden nap. Nagyobb író, jobb esszéista, finomabb ujjú ítész, elmésebb, virtuózabb pankrátor igen, de próféta, tanító, nemzetnevelő nem. Ezért rajongtak érte a harmincas években, mert ideát képviselt. Nem handabandázott, nem játszott – ez sajnálatosan meglátszik darabjain -, de kérlelhetetlenkedett, mert bizony az eszme mindig kérlelhetetlen.

Idea. Idea-csináló. Még a vers ideáit is kereste, olyannyira, hogy maga is írt sok verset – ajvé -, és Sámsonját is versbe szedte, talán ez is ajvé. De!

Ideát adott. Csehov mondja egyik alakjáról, súgva: „Ennek eszme van a fejében! Eszme.” Idea.

De elkelve egy ideás ember köztünk, egy Németh László. Olykor még magunkról is lemondanánk.

*

Végül és megint sokat olvastam Rilket, zenedélutánomhoz kerestem megfelelő és meg nem felelő költeményeket – s hamar meg kell mondjam, önagysága megint beváltotta hozzá fűzött reményeimet.

Rilke nagy. Átható. Szellemlény, a fizikaiság meglelkesítője. A valóság olvadákony arannyá válik a kezében – nincs is keze -, és fél-szubsztanciák maradnak vissza szemünk tükrében: álomalakok és angyalok és lovak és kapuboltozatok és szökőkutak és Máriák és campagnai asszonyok, mosolyukat „idézte, mint egy régi-régi éneket”.

A mindig mintha. A soha be nem teljesülő, meg nem érkező remény, a kitágult világmindenség, melyben még Isten is illékony, mint valami fluidum. Minden van, lehet – és mégisincs. Lehet. Talán. Esetleg. De ez az absztrakt fuvallat erősebb, mint a vasbeton.

A szocialista realizmus nagy korszakában súlyos bűn volt Rilke. A legsúlyosabb. Ha valaki netán nácista verseket dünyögött volna, nem lett volna olyan vétek, mint Rilke. Ez az illékony beton. Ez a levegő-költő, melynek hajába ha

belemarkolt a hatalom keze, ezüst foszlányok tapadtak rá, mint macbethi pókháló, és egész éjszaka nem tudta lemarni magáról a szálakat.

Sokan estünk abba a bűnbe ebben a korban – a szocializmuséban –, hogy szerettük Rilket. Mértéktelenül. Leigázott az a szellem, ami messze állott Ady harsány vér és aranyától, disznófejű nagyúrától, Gógjától és Magógjától, korabeli bálványunktól – higanymérgezésű verseitől Európa-betegséget kaptunk, amit Zsdanovék nem tudtak gyógyítani. Jó volt. Jó betegség.

Legmegbetegítettebbje Nemes Nagy Ágnes volt, aki aztán többé soha nem szakadt el Rilketől. Mindenkinek van egy őse, elődje, előképe, sugallója, inspirátora, Nemes Nagy Ágnesnek Rilke volt. Olyannyira, hogy utóbb maga is a Rilke-módszert alkalmazta. Csak fordítva. Ő a betont fluidizálta: vaskos köveket, fákat, dudvákat, templomokat – mind Rilke-hagyaték – szellemiesített, „átfújta”. Légies lett, mint Rilke – vasbetonból. Kemény, ahogy egy nőhöz illik, aki nem adja meg magát nő-sorsának. Mint egy férfi.

*

Vannak áradó költők. Aki, ha tudnának se tudnak szomorúak lenni. Líraiak. Szárnyrakelők. Diadalmas ívelésük a röppenő madarak állandó szárnycsapásának levegősuhogására emlékeztet. Boldogok? Különbségtétel nélkül – Dsida mindig ilyen. Juhász Gyula is. Maga Petőfi, sőtleg Arany is. Áprily. Reményik, Jékely, sok boldog költő.

Pilinszky – megintcsak Pilinszky-kedves – Rilke szavival: „súly és teher... aterhek terhe, kín és kő és mázsa...” Fekete és szürke, mint az ön. Csupa terhelt szomorúság. Koncentrált belső magány.

„Óh, vesztőhelyek illata!”
„Sírása tengelyében / áll a fiú.”
„Magam vagyok az örökös magányban. / Akár a víz.
Akár az anyaföld.”
„Alvó szegek a jéghideg homokban.”
„A helyezkedő háta terrorsa.”
„Sarkig kitárult a halál.”
„Csak mélyebb lesz a mély seb.”
„Ülünk az ég korlátain, / mint elítélt fegyencek.”
„Lassan megindulnak felém / a bibliai szörnyek.”
„Szeméből, mint gazdátlan ág, / kicsüng a pusztuló világ.”
„A számban érzem mocskait / egy leskelő pokolnak.”
„Az ólak véres melegében / ki mer olvasni?”
„S a tapéták vérezni kezdenek.”
„Ki vagyok fosztva. Újra semmim sincs, édesanyám.”
„Embernek lenni annyi, mint / pokolra csavart
pupillával nézni.”
„A teremtés bármilyen széles, / ólnál is szűkösebb.”

Tessék. Kell még? Végigidézhetjük az egész művet. És mégis. Soha szárnyalóbbat. Ahogy ő mondta: nem az számít, hányat ver a madár. A szárnycsapás egyetlen íve. Bizony. A súly fölemel.

„Valahol / gyönyörű lányok siklórepülésben / azt állítják,
hogyan jól van, ami van.”

„Látja Isten, hogy állok a napon. / Látja árnyam kövön és kerítésen...”

Ha-ha. Bizony, van ilyen. És hátha mi is meglátjuk Őt ?

*

Szabó Lőrincnek van egy nagy találmánya. Őszinte. Azt írja, amit – durván – gondol. Megdöböntő erejű lett tőle a vers. Kortársai, elődei, nagyok és apróbbak, óriások és kerti törpék mind-mind kellették magukat a versben. Titkolták. Fátyoltáncot jártak. Jól tudván, a vers a „majd”, a „színről színre” fátyla. Rejtek a vers. Rejtőzködés. Bújócska. Figura. Tánclejtés. Homály. Verselés. Mélytudat. Stílromantika. Mutatvány. Mámorfürdő. Kéjpatak. Vágy-oroszlán. Pátosz a ködben. Vátesziáda.

Nos, ő kiatálta, egyszerűen leírja, amit érez. Gondol. Vadul. Egyszerűen. Csúnya szóval, tökegyszerűen. S főleg, a kifordult belsőt, a mámortalant, a viviszekciósat.

Mellette Babitsék bűvópatakot játszottak. Gyönyörűen alámentek a halálnak, fölíveltek a gyógysziklára – igaz, ez még utóbb is megesett: például Pilinszky őszintesége és kopársága is annyira – csodálatosan – kimódolt, mint a Rudas forró vize. Kosztolányi mily igazul volt „hamis” (ez is tán a bája. Vagy bája baja.) Tóth Árpád akkori elégiái! Kacsaringós verselése, énekszirénkedés! (De jó is, persze, ez!) Tán Juhász Gyula egyszerűsége áll legközelebb hozzá, ő meg elsírja magát anyja temetésén – ha nem ő hal meg előbb! (Micsoda blama!) Füstnek a maga által is kijátszott fennséges pózai? (De jók!) Karinthy őszintének humorizált neo-naiv álsága? Ő aztán, pedig, őszinte. De ilyen fokon érdemes? (Igaz, ő legalább nem sorolt a költők közé, megtalálta saját öntőformáját.) Erdélyi ár-apálya a nép vizesnyolcasain? (Eredendő természetes beszédén kívül.)

Ez a Szabó (ugye, sose hívjuk őt így?), ez meg merő őszinte. Neki-bele: „Szegény anyám, fürkészként nézed az arcod: / van még közünk egymáshoz?...” „Idegenebb / nem lehetek már senkinek...” – Aztán belefog az egymáshoz áthidalhatatlan ridegségbe és távolságba, hogy a gondolat ívén leroggyon a végén anyja elibe: „...Óh, takarj be, altass, / altass el! Reggelig tiéd vagyok / megint, mint régi gyermekéveimben, / s tudom, te mindig az enyém maradsz, / mert kegyelmesebb s jobb vagy, mint az isten.”

*

Mennyire könnyű kikerülni Kassákot, mennyire lehetetlen.

Lehetett nagyszájú, hözöngő, kőkoponyájú, egyszer csak előállt a nagyfene semmiből, hogy ő a szegény, ő a világjáró, ő a harmadik fiú. Itt kacarásztak a nagynevű, rímelő költők elegáns csokornyakkendőkben, méja mosollyal az ajkon, sétapálcájukkal íveltek a mindenkori aszfalton át – csinálták a maguk gyönyörű kis

katedrálisát, melynek arany csipkéi mai is megdobogtatják a halhatatlan szívűeket, nem beszélve, hogy vízmértékkel készült halovány babitsi vagy éppen pellengérpengével metszett kosztolányis prózájuk kiégett vagy beégett lelkünkbe – legyen nekik könnyű a föld, és a nem múló dicsőség pótolhatatlan babérkoszorúi le nem konyulnak.

Kassák fölrobbant. Fölrobbantott. Nem tudott semmit – és mindent. Belemezítlábolt Európába és a forradalomba, egyikről sem tudva, mi az, mindkettőt legelőre érezvén. Oldalpályán és mindig magánosan és értetlenül forradalmaskodott, hepciáskodott, nem borzolta föl a haját (hamar nem is volt), de lengedezett, de a század főbotrányában, a fölrobbantó irodalomban és a szegénység szagú forradalomban akkor is hitt, mikor már ezek nyilvánvalóan belepaszírozódtak a praktikumba. Mikor már lényegében meg is szűntek, nem is voltak. Ő kitartott. Mint a teheneslány a tehenistállók szaga mellett, a tehenlegények mellett. Ez volt az ő tartása, a mindenekfölötti. Nem kellett hozzá külön erkölcs, ő maga volt az, a tejes. Közben „a verseimen dolgoztam akik úgy jöttek / elő a fejemből mint valami aranygyapjas birkák...”

Később aztán mindig azt mondtuk, a Kassák-verset nem lehet megjegyezni, nincs magja, nem marad meg a fejünkben egyetlen sor sem. Ebben volt (van) igazság. De! A nagy te! Az egész megmarad. A mákony. A tej. Nem mint vers-történet, hanem mint meseszag, életelixir, fluidum. A nem-vers vers, a versentúli, a blöff-arany.

Bárha ma is lenne egy Kasi. Isten adná. De lehet, van is, csak nem látjuk a betűktől.

Negyven évvel ezelőtt első megjelent verseim egyikével köszöntöttem a harminchárom forintos költeményeit:

„Így , harminchárom napsugárba / fonnám fonódó / fejedet / s mielőtt mennél szertejárva / patakba tűzbe hű virágba / megfognám sok-sok pillanatra / aggul remeklő / bölcsen verekvő / violaszínű / kezedet.”

*

Midőn kérdezték Babitstól, melyik a legszebb magyar vers, feltehetően és állítólagosan azt felelte: Percy Bysshe Shelley: Óda a Nyugati Szélhez – Tóth Árpád fordításában.

Mindig kissé affektáltnak találtam ezt az anekdotás választ – Babits rejtőző lírájának megfelelően, ahogy ő maga is tükrök, álorcák, intellektuális vajakosságok és téphetetlen fátylak közt tengette képzetes életét és irodalmát. Babits se ugyanaz soha, mármint nem énlíra, a páncélok közé tévedt csipke, amit halálra kaszabol a védekező szépség pajzsa. Csipke-vér – ingerelt és vonzott sokáig hatalmas kényszere és kényszerneurózisa, melynek pszichotikus áldozata voltam magam is. Első feleségemmel kedvesen ádáz vitákat folytattunk még nászutunkon is Szabó Lőrinc viviszekciós „pofátlansága és vér-csiríze”, valamint Babits könnyekből álló vérsavója között.

Az elhúzódó irodalmi igazságtalanságok és értetlenkedések elégtételeként most magam is oly versre kaptam rá újólágosan, ami hasonlít Babits válaszára. Én Szergej Jeszenyij Bokraink közt című versét jelölöm egyik legkedvesebb magyar versemnek – Rab Zsuzsa fordításában.

Amíg Babits shelley-s válasza aprólékosan indokolható a modoros és elszánt Babits dörgő szellemével, melyben fölidézi magában a szavak és évszakok örült kavargását és az élet-mindenség üvöltő kozmoszát, addig a Jeszenyin-vers csupán harangkongatás a mindig elmúló szerelem virágos teteme fölött – de hangzatos egyszerűségében fölveri a lélek-mély halálos melegét.

Rab Zsuzsa nem volt Babits, nagyszerű, de csendes költő volt, mégis a versben magyarán emelte fénybe a vízimanók, dúdoló szelek olyan édességes arcát, mire csak a legfinomabb hegedű-kéz képes. A festő – énekel, s a fordításban is kiverselt költemény magára ölti a nyelv skarlátpiros vagy ősz-szerűen zabkéve-sárga köpenyét, mellyel elvarázsol bennünket; távol József Attila „Jaj, szeressetek szilajon” vágyott pengéitől.

Köszönjük, hogy mert ilyen szép lenni, mert mi már nem is nagyon merünk.

*

Végh Antal meghalt. Igazságtalan ember volt. Igazságtalan a barátaival, a szabályokkal, ádáz az ellenségeivel, a mérsékelt tényekkel szemben, igazságtalan a futbalszabályokkal, a pénzügyekkel, országgal és önmagával is.

Hogy az igazságért? Lehet. Ádáz volt a küzdelemben, melyet vívni vélt a helyi szelmalmok ellen, ádáz a bürokrácia ellen, indulata igazságtalanságaival, de vér volt a pucájában. Jó szatmári vér.

Akart valamit. Földközeli, vastag múltjában elszánt emberek küszködtek sorsuk keménységével. Ő is így akarta, így kezdte. Akkor szabad bejárása lehetett volna a pártirodalomba, mert lényegében „megfelelt” a vidéki kategóriának. De ő nem ezt akarta. Nem így. Vastag, tehetséges novellákat írt – és írhatott volna mindhalálig -, de ő mindenbe beleakadt igazságérzetével; földerítő, pionír akart lenni a szocialista Magyarországon. Na, ezt nem lehetett. Ilyes embert csak addig támogattak, amíg megfelelt a zenének, amit ők játszottak. Végh nem ezt játszotta.

Ezért aztán lenyomták. Bele a földbe, noha földes volt. Egy idő után nem szerették a szagát a finnyás irodalmárok Pesten. Nem fogadták el a szagát. Elhúzták tőle az orrukat. Nem fogadták be a szakmába a kölnizett pestiek. Sok volt a düh, a vérbő, a lé-lötty, a nyers stílus. Soha egy jelentős díjat, kitüntetést, biztatást nem kapott – csak Darvas írt róla színdarabot, vett vele közös házat az elhíresült penészleki noha-riport után, „a térképen nem található” Magyarországon. Nem simogatták meg a durcás fejet. Kivadult az irodalomból, s föltűnése érdekében botránykönyveket írt, ösztönösen rányúlva a társadalom pénzügyi véreshurkáira, pedig akkor még nem is akarták levágni a meghízott futballdisznót. Hétszázezer példány még jobban bevadította a sobrijóskás betyárt – vádolt, vagdalkozott, a legismertebb s legbotrányosabb magyar író lett, túszkönyvektől a karikásostor csípésű, barátait (Csurkát, Csoórit) is arculcsapó brosúrákig, pedig talán csak idejében meg kellett volna simogatni szétcsattanó, vérvörös arcát.

Vagy nem lehetett? Fölépítette szatmári nagyapja fatornácos házat Unyban, az almafáit nyeste hajnalonta, birkanyáját tartott az unyi dombokon, miközben körmölgette szülőhelye szaftos receptkönyveit, dühödten szerkesztette a rendszerváltás „Új Idő”-jét, bátran és botorul. Bátorság helyett egy adag

vakmerőséggel pótolta erejét, átköltözött Komárom megyébe, mert itt már vagy negyven per üzte.

Igazságtalan ember igazságtalan kritikáit kapja az utókortól, de igazságtalan vagy szép könyveit sokáig fogják hányni-vetni még a szuszékony emberek is. Emlékezet! Nézz vissza harag nélkül, igazságosan.

Régiposta

98/12

Trudelpum! minden bizonnyal
üdvözlésnek - Többnyire
dedikációból -

Gyudovics Áron

Németh Ilonának
szíves megemlékezésül
Heltai Jenő
1950. február 20.

Vighné Icának,
az édesnek a keserű
Füst Milán, Bp., 1957. X. 23.

Icának.
Mit mondjak neki és róla?
Legrégibb, legjobb szívű
és legtisztelتمéltóbb
barátom, áldás legyen
rája.
Írja a 97 éves Zsuka,
aki 1946. óta
ismeri és szereti Icát...
Dénés Zsófia
- Zsuka [1981]

Vigh Józsefné, Icának,
aki azért kapott az
istentől szárnyakat, hogy
azokat védőangyalaként
a költők fölé emelje.
Kézcsókkal:
Zelk Zoltán [1971]

Vigh Icának
most már nagyon
régóta tartó
őszinte szeretettel ajánlja
Örkény István [1977]

Icának, kézcsókkal,
szeretettel
V. Pista
[Vas István, 1975.]

Icának régi szeretettel.
Szigliget, 1965. április
Fekete István

Németh Ilonának
szíves megemlékezésül
Heltai Jenő
1950. február 20.

Vighné Icának,
az édesnek
a keserű
Füst Milán.
Bp., 1957. X. 23.

DÉNES ZSÓFIA

Úgy ahogy volt és...
Icának.
Mit mondjak neki
és róla? !
Legrégibb, legjobb szívű
és legtisztelتمéltóbb
barátom, áldás legyen
rája.
Írja a 97 éves Zsuka,
aki 1946. óta
ismeri és szereti Icát...
Dénés Zsófia
- Zsuka [1981]

Vigh Józsefné, Icának,
aki azért kapott az
istentől szárnyakat, hogy
azokat védőangyalaként
a költők fölé emelje.
Kézcsókkal,
Zelk Zoltán

Vigh Icának
most már nagyon régóta tartó
őszinte szeretettel
ajánlja
Örkény István

Icának
hiszen ő volt az, meséltől
V. Pista

Icának régi szeretettel:
Szigliget, 1965. április
Fekete István

Icám, jóságom. Ma kaptam meg a "Détéri"
 prebinyókat, a léte. amit megrendeltem, majd várj, jő.
 De téged az első: én = barátom, illes meg, Te Nővel
 megrendeltem, és barátom.
 hogy megdöntöttél hűdőt a könyvem,
 nálad jó helyen lesz, ahogy is ha én már csak
 emlékek leszek.
 Szigliget, 1981. január. Zsuka - Dénes Zsófia

Dénes Zsófia
 Én helyen orák
 Dávidnak küldöt

Dr. VIGH JÓZSEFNEK,
 a drága, jó ICÁ-nak, aki
 annyit, de annyit segített, viszontagsá-
 gokat mondott, én pályámon ből
 az igazság kedvéért hozzá
 kell tennem, hogy sokszor ő is
 „falak”-ba ütközött.
 El nem múlt szeretettel és hálával
 Vég Gyurka

MAGVETŐ, BUDAPEST
 1981. március

- Ez a 8. rész az irodalomban
 megőszült, hosszú fehér szakáll.

Icám,
 régi szeretettel,
 szigligeti és pesti
 emlékekkel
 1986. jún. 3-án
 Nemes Nagy Ágnes

Vigh Icának
 nagy szeretettel
 Iván

Kj. Zsuzsanna,
 olit mai
 nagyon régen szerettem,
 Karinthy Cini
 1981. nov. 1.

Vigh Icának
 a szárnyatlan angyalnak
 TÚCSKÓK, SZÓLJATOK

roll
 szeretettel
 Devecseri
 Gábor
 1971
 II. 2.

HERMÉSZ	HERAKLESZ
HERA	POSZEIDÓN
APHRODITE	AKHILLEUSZ
ATHÉNA	AIÁSZ
APOLLÓN	IPHIGÉNIA
ARTEMISZ	AGAMEMNON
DÉMETER	HELENÉ
DIONÜSZOSZ	NESTOR
ZEUSZ	ORESZTESZ
ÁRESZ	TELEMAKHOSZ
HÉPHAISTOSZ	NAUSZIKAA
HESZTIA	ODÜSSZEUSZ

Icám, jóságom.
 Ma kaptam meg
 a szerzői példányokat,
 a többi,
 amit megrendeltem,
 majd csak jön.
 De téged az elsőfű-bárány
 illet meg,
 te kivételes nagyszerű ember.
 És barátom.
 Nagy szeretettel küldöm
 ezt a könyvem,
 nálad jó helyen lesz,
 akkor is, ha én már csak
 emlékek leszek.
 Szigliget, 1981. január
 Zsuka - Dénes Zsófia

Dr. Vigh Józsefnek,
 a drága, jó ICÁ-nak, aki annyit,
 de annyit segített
 „viszontagságosnak” mondott
 írói pályámon
 (bár az igazság kedvéért hozzá
 kell tennem, hogy sokszor ő is
 „falak”-ba ütközött).
 El nem múlt szeretettel
 és hálával
 Vég Gyurka [1981]
 [rajz mellett]
 (Ez a szerző irodalomban
 megőszült, hosszú fehér
 szakáll.)

Vigh Icának
 nagy szeretettel
 Iván [Mándy, 1977.]

Vigh Icának,
 a szárnyatlan angyalnak,
 sok szeretettel,
 kézcsoókkal
 Devecseri Gábor
 1971. II. 2.

Icának régi szeretettel,
 szigligeti és pesti
 emlékekkel.
 1981. jún. 3-án.
 Nemes Nagy Ágnes

Vigh Icának,
 akit már nagyon régen
 szeretünk.
 Karinthy Cini
 1981. nov. 1.

(gabrieli: Agalmes fide).

